

ДОРОЖНЯ КАРТА ДО САМОЗАРАДНОСТІ ГРОМАДСЬКОГО СЕКТОРУ.

Регіональний порядок денний
на 2022-2026 роки

Громадянське суспільство України готувало свій «Порядок денний», як стратегічний план на 2022-2026 роки. Унікальність цього документу в тому, що його розробили самі представники громадянського суспільства і воно базується на регіональних дослідженнях. Понад 800 осіб - працівників, волонтерів, членів керівних органів та експертів з громадських і благодійних організацій долучилися до цього процесу.

Для громадських організацій та благодійних фондів важливо, щоб регіональне лідерство проявлялося більше, а місцеві гравці мали можливість покращувати себе й інших. Організації громадянського суспільства в різні періоди становлення країни робили і продовжують робити багато для держави та для покращення життя людей. І тому важливо було для них сформувати пріоритетні напрямки.

Це дослідження готувалося також і для місцевих органів влади та донорських організацій для адаптації їхніх програм та для майбутніх партнерств, щоб впроваджувати якісні зміни на місцях...

Але війна розвернула наше життя в інше річище. Перед нами стоять нові виклики і нові завдання. Потреби і пріоритети громадського сектору кардинально змінилися і ми обов'язково знайдемо та запропонуємо нові шляхи для відновлення нашої країни. Вірю, що ми повернемося до цього дослідження і виконаємо всі плани для розвитку та посилення ролі громадянського суспільства.

Володимир Шейгус,
виконавчий директор ICAP Єднання

Зміст

1. Глосарій	4
2. Список скорочень	6
3. Вступ	7
4. Преамбула	8
4.1 Ключові етапи розвитку громадянського суспільства незалежної України	8
4.2 Загальні тренди у діяльності громадянського суспільства України	10
4.3 Регіональні особливості розвитку українських ОГС	12
5. Сталість громадянського суспільства в Україні. Тренди, виклики, внутрішнє бачення та рішення	15
5.1 Правове середовище	15
5.2 Організаційна спроможність	18
5.3 Фінансова стійкість	22
5.4 Адвокація	26
5.5 Надання послуг	28
5.6 Секторальна інфраструктура	30
5.7 Публічний імідж	32
6. Ризики та виклики, що постають перед громадянським суспільством	35
6.1 Ключові виклики	35
6.2 Основні ризики, пов'язані з реалізацією Стратегії розвитку громадянського суспільства	36
6.3 Політичні ризики зовнішнього та внутрішнього характеру	37

7. Стратегічні пріоритети розвитку громадянського суспільства України	39
8. Заключні положення (висновки, пріоритети, рекомендації)	41
9. Джерела інформації	42
10. Регіональний порядок денний	46
Вінницька область	46
Волинська область	49
Дніпропетровська область	54
Донецька область	57
Житомирська область	62
Закарпатська область	68
Київська область	73
Кіровоградська область	77
Луганська область	82
Миколаївська область	91
Одеська оласть	96
Рівенська область	101
Сумська область	106
Тернопільська область	110
Херсонська область	117
Хмельницька область	121
Чернівецька область	126
Чернігівська область	131

1. ГЛОСАРІЙ

Адміністративна реформа — вид політико-правової реформи, яка здійснюється у сфері виконавчої влади і торкається як її організаційної структури, функцій, кадрового забезпечення, так і взаємовідносин із місцевим самоврядуванням.

Адвокація, Адвокасі (англ. Advocacy) — термін з практики діяльності громадських організацій, який означає кампанію, спрямовану на представництво і захист прав та інтересів певної соціальної групи. Українською мовою вживаються терміни-аналогі: адвокація, адвокасі, едвокасі, просування, лобіювання, представлення та захист прав громадян. Об'єктом впливу для адвокасі-кампанії є державні установи; мета впливу — здійснення певних структурних змін (наприклад, ухвалення законів) щодо групи, інтереси якої лобіюються.

Базові цінності демократичного суспільства — явища, процеси, норми життя, утвердження і розвиток яких мають найбільше значення для демократичного суспільства. Серед найважливіших: державність, добробут населення, національна безпека, відданість загальнолюдським цінностям, ідеалам свободи, відповідальність перед собою, своєю сім'єю та суспільством, послідовне утвердження демократичних засад розвитку суспільства, побудови правової держави, становлення громадянського суспільства.

Бенефіціар — одержувач визначених вигод, що виникають у результаті реалізації проєкту, діяльності організації.

Громадська організація — добровільне об'єднання громадян, яке сприяє розвитку їхньої політичної, трудової активності й самодіяльності, задоволенню і захисту їхніх багатогранних інтересів та запитів. Такі організації діють відповідно до завдань і цілей, закріплених у їхніх статутах.

Громадські ради — консультативно-дорадчі органи, що функціонують при центральних та місцевих органах виконавчої влади з метою забезпечення відкритості діяльності цих органів та створення організаційно-правових засад участі громадян у процесі формування і реалізації державної політики органами виконавчої влади. До складу Г. р. включають представників громадських організацій, професійних спілок та інших об'єднань громадян, органів місцевого самоврядування, засобів масової інформації. Г. р. при органах виконавчої влади є поширеною формою управлінської демократії у світі.

Громадськість — соціально активна частина суспільства, яка на добровільних засадах бере участь у суспільно-політичному житті країни. Діє як безпосередньо, так і через різноманітні об'єднання громадян.

Громадсько-політичний рух — це структурно не оформлені масові об'єднання громадян і організацій різних соціально-політичних орієнтацій, діяльність яких, як правило, має тимчасовий характер і найчастіше спрямована на виконання певних часткових завдань, після вирішення яких вони або розпадаються, або консолідуються у нові політичні партії чи громадські організації.

Громадянська культура — сукупність духовних, моральних якостей, ціннісних орієнтацій та світоглядно-психологічних характеристик особистості. Складовими громадянської культури є громадянська освіченість, компетентність, активність, зрілість, досвід громадянської діяльності.

Громадське партнерство — об'єднання громадських організацій як між собою, так і з зовнішніми партнерами (ЗМІ, бізнесом, донорами, державними структурами) задля досягнення спільної мети (лобіювання правових норм, проведення реформ, реалізації проєкту чи ініціативи тощо).

Громадянське суспільство — суспільна діяльність громадян, які об'єднуються для ухвалення спільних рішень, а також захисту прав та інтересів, досягнення спільного блага, у тому числі у взаємодії з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, політичними інститутами та бізнесом.

Громадянське суспільство також є інтегрованим позначенням всієї сукупності існуючих у суспільстві відносин, які не є державно-політичними, такої сторони життєдіяльності суспільства та окремих індивідів, яка перебуває поза сферою впливу держави, за межами її директивного регулювання й регламентації. Г.с. — це механізм соціальної взаємодії, що складається з системи місцевого самоврядування, різноманітних об'єднань, суспільних рухів і публічної комунікації, місце соціальних дій, які є відносно автономними від держави. Серед основних ознак громадянського суспільства: визнання головною цінністю суспільства людини, її інтересів, прав, свобод; рівноправність і захищеність усіх форм власності; економічна свобода громадян та їх об'єднань, інших суб'єктів виробничих відносин у виборі форм і здійсненні підприєм-

ницької діяльності; свобода і добровільність праці на основі вільного вибору форм та видів трудової діяльності; надійна й ефективна система соціального захисту кожної людини; ідеологічна й політична свобода, наявність демократичних інститутів і механізмів, які забезпечують кожній людині можливість впливати на формування та здійснення державної політики.

Громадянське суспільство також називають третім сектором (першим традиційно вважаються органи влади, другим — бізнес, четвертим іноді називають ЗМІ).

Громадянські права — свободи і привілеї, що надаються громадянам внаслідок їх належності до тієї чи іншої держави і можуть бути різними в різних суспільствах та різних епохах. Це може бути право голосувати на виборах або домагатися свого обрання, право належного застосування закону, право захисту від політичної та соціальної дискримінації. Ідея Г. п. виростає від традиційного визнання прав людини (таких як рівність перед законом, свобода слова і совісті) до утвердження прав політичних (наприклад, права голосу на виборах) та соціальних (охорона здоров'я, пенсійне забезпечення тощо). Будь-які обмеження громадянських прав за ознаками статі, расової, класової чи релігійної приналежності розцінюються як порушення статусу громадянина, що суперечить ідеалам демократії. У правовому суспільстві розв'язання суперечок, що виникають у зв'язку із проблемою громадянських прав, є прерогативою суду і здійснюється на засадах конституційної законності.

Демократизація — явище і процес, що характеризуються розширенням прав і свобод громадян та їх об'єднань, активізацією участі народу в політичному житті та його впливом на ухвалення державою управлінських рішень, посиленням контролю з боку суспільства за діяльністю держави.

Донори — у контексті цього документа маються на увазі міжнародні організації, фонди, державні структури країн Європи та демократичного світу, що системно надають підтримку громадському сектору України як у формі безповоротної фінансової допомоги, так і у формі консультацій, організації навчальних програм, технічному забезпеченні тощо.

Інститут громадянського суспільства — форма організації та засіб здійснення спільної діяльності громадян, спрямованої на захист власних прав та інтересів. І. г. с. можуть бути формальними і неформальними, до них відносять: громадян та їх групи, громадські

організації, політичні партії, професійні спілки, організації роботодавців, благодійні організації, творчі спілки, релігійні організації, засоби масової інформації, самоврядні територіальні громади, органи самоорганізації населення, трудові й навчальні колективи та ін.

Інституціоналізація — перетворення якогось політичного, громадського, соціального феномена чи руху в організовану установу, впорядкований процес із певною структурою відносин, ієрархію влади різних рівнів, дисципліною, нормами поведінки.

Інституційний розвиток — цілісний процес запланованих змін, спрямованих на покращення загальної ефективності організації за рахунок глибшої гармонізації таких ключових компонентів роботи організації, як зовнішнє середовище, місія, керівництво, культура, структура, система поширення інформації та оплати праці, а також робочі практики і процедури. Інституційний розвиток громадського сектору — цілісна система заходів, спрямованих на розбудову інституцій громадянського суспільства та їх ефективну взаємодію між собою, в межах сектору та поза ним.

Легітимність організації — залучення організацією своїх основних бенефіціарів до управління та планування, звітування про діяльність перед бенефіціарами, наявність можливості зворотного зв'язку між організацією та бенефіціарами. Легітимність — це вимір того, наскільки організація потрібна та важлива для її цільової групи.

Лобізм — діяльність соціальних груп, які обстоюють свої політичні інтереси; групи тиску на органи законодавчої та виконавчої влади.

Механізм стримувань і противаг — конституційно визначений комплекс правових та інституційних засобів і важелів, призначений забезпечити: а) функціональний баланс між найвищими суб'єктами гілок державної влади; б) налагодження конструктивної співпраці між ними; в) дієвий взаємний контроль; г) запобігання узурпації влади одним із цих суб'єктів. У м. с. п., встановленому Конституцією України, правові важелі стримування закладені між Президентом України, Верховною Радою, Кабінетом Міністрів та Конституційним Судом.

Організації громадянського суспільства — це зареєстровані відповідно до чинного законодавства громадські організації, професійні спілки, об'єднання роботодавців, благодійні та релігійні організації, творчі спілки та інші структури, діяльність

яких не пов'язана зі здійсненням владних повноважень і отриманням прибутку з метою його розподілу.

Організаційний розвиток ОГС — це процес посилення функціональної спроможності окремих організацій громадянського суспільства. Функціональна спроможність відноситься до систем і процесів, яких організація потребує для ефективної роботи, тим самим збільшуючи їх вплив.

Організаційна спроможність — здатність організації ефективно досягати своєї місії та підтримувати стале функціонування в довгостроковому періоді.

Платформа розвитку громадянського суспільства «Маркетплейс» — це механізм для посилення прямих зв'язків між провайдерами (постачальниками) послуг з організаційного розвитку та неурядовими організаціями, асоціаціями, ініціативними групами, муніципальними установами, які їх потребують. Сьогодні «Маркетплейс» — це платформа з організаційного розвитку для організацій громадянського суспільства в Україні.

Політична система суспільства — інтегрована сукупність відносин влади, суб'єктів політики, державних та недержавних соціальних інститутів, покликаних виконувати політичні функції щодо захисту, гармонізації, інтересів соціальних угруповань, спільнот, суспільних груп, забезпечувати стабільність і соціальний порядок у життєдіяльності суспільства.

Політичні інститути — сукупність політичних норм та організацій, які мають сталий довготривалий період існування і забезпечують функціонування окремих елементів політичної системи.

Стратегічне управління — процес оцінки зовнішнього середовища, формулювання організаційних цілей, ухвалення рішень, спрямованих на створення і утримання конкурентних переваг. Цей процес є безперервним, а не одноразовим зусиллям із розробки стабільного стратегічного плану.

Фандрайзинг (англ. Fundraising) — процес залучення організацією грошових коштів та інших ресурсів з метою реалізації певного соціального проєкту, так і серії проєктів, об'єднаних однією спільною ідеєю або ж «вектором руху». Кошти можуть надходити від приватних осіб, комерційних організацій, фондів, урядових організацій.

Фінансовий менеджмент — система принципів, методів, засобів і форм організації грошових відносин. Основний зміст полягає в управлінні фінансами з метою підвищення ефективності організації.

Функції громадянського суспільства — основні напрями діяльності інститутів громадянського суспільства та їх впливу на суспільне життя. Інститути громадянського суспільства: по-перше, є засобом самовираження індивідів, їх самоорганізації та самостійної реалізації ними власних інтересів, вирішують самотужки або на рівні місцевого самоврядування значну частину суспільно важливих питань, полегшуючи виконання державою її функцій; по-друге, виступають гарантом непорушності особистих прав громадян, дають їм впевненість у своїх силах, слугують опорою в їх можливому протистоянні з державою, формують «соціальний капітал», здатний до кооперації та ефективних солідарних дій; по-третє, систематизують, впорядковують, надають врегульованості протестам і вимогам людей, які в іншому випадку могли б мати руйнівний характер, і в такий спосіб створюють сприятливі умови для функціонування демократичної влади; по-четверте, виконують функцію захисту інтересів певної групи в її протиборстві з іншими групами інтересів, завдяки чому кожна група отримує шанс бути почутою владою.

Хаби громадянського суспільства (скорочено — хаби) — потужні ОГС, що є центрами розвитку громадянського суспільства у своєму регіоні та надають підтримку у організаційному розвитку іншим, менш досвідченим ОГС.

2. СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ГО — Громадські організації
ІГС — Інститути громадянського суспільства
КСВ — Корпоративна соціальна відповідальність
ОГС — Організації громадянського суспільства
ОР — Організаційний розвиток

ОТГ — Об'єднані територіальні громади
НІСД — Національний інститут стратегічних досліджень
НУО — Неурядові організації
МіО — Моніторинг і оцінка
ППЛ — Підхід, який базується на правах людин

3. ВСТУП

На початку 2020-х років Україна знаходилася на роздоріжжі щодо реформування своїх інституцій. Значну роль у продовженні реформ та демократичних перетворень, побудові правової держави відіграє громадянське суспільство. Саме його представники там, де це необхідно, підміняють державу у різних сферах — від надання допомоги соціально незахищеним верствам населення до матеріально-технічної підтримки Збройних Сил, від масового впровадження сучасних освітніх практик до підтримки соціального підприємництва, від захисту прав людини до протидії корупції.

Значення громадянського суспільства визнається і на державному рівні. Так, 27 вересня 2021 року указом Президента України №487/2021 було затверджено «Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки». У цьому документі прямо вказується: «Становлення демократичної, правової та соціальної держави тісно пов'язане з розвитком громадянського суспільства як сфери суспільної діяльності громадян, що об'єднуються для прийняття спільних рішень, а також захисту прав та інтересів, досягнення спільного блага, у тому числі у взаємодії з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, політичними інститутами та бізнесом»[9].

Втім, не відкидаючи важливості державної підтримки, варто зазначити, що центральні органи влади не завжди розуміють особливості розвитку громадянського суспільства (а особливо регіональні), та не завжди ефективні у взаємодії із ним. Як зазначено у статті П. А. Рзаєва «Оцінка розвитку громадянського суспільства в Україні»: «Аналіз розвитку громадянського суспільства в Україні свідчить про наявність комплексу проблем, серед яких збереження тенденцій до непрозорості та закритості в діяльності органів виконавчої влади і місцевого самоврядування; недостатнє налагодження ефективного діалогу з громадськістю; недосконалість чинного законодавства, яке створює бар'єри для утворення та діяльності інституцій громадянського суспільства; неефективна реалізація механізмів участі громадськості у формуванні та здійсненні державної політики; відсутність податкового стимулювання діяльності інституцій громадянського суспільства та

доступу до державної фінансової та вітчизняної благодійної підтримки; невикористання потенціалу інституцій громадянського суспільства щодо надання соціальних послуг населенню; недостатній рівень інституційної, фінансової та кадрової спроможності розвитку громадянського суспільства»[1].

Тому важливим моментом є власне розуміння громадянським суспільством свого подальшого напрямку розвитку на основі якісного визначення внутрішніх потреб та завдань.

Для цього сам громадський сектор має розробити та впроваджувати єдину стратегію розвитку — втілення власного бачення свого місця в суспільстві, свого **порядку денного**. Створенню цього стратегічного документа передувала тривала робота, були проаналізовані дослідження щодо різних аспектів розвитку громадянського суспільства як місцевими, так і міжнародними організаціями, окреме спеціальне дослідження загальнонаціонального рівня провели організації громадянського суспільства у регіонах за підтримки ICAP «Єднання».

Загалом до цього процесу долучилося 20 регіональних партнерів, які провели попередній збір даних у відповідних регіонах: Херсонщині, («Громадський центр «Нова генерація»), Миколаївщині («Агентство економічного розвитку»), Полтавщині («Інститут аналітики та адвокації»), Хмельниччині («Подільська правова ліга»), Вінничині (Вінницька обласна правозахисна організація «Джерело надії»), на Донбасі («Точка доступу») та Закарпатті («Центр громадських ініціатив»), Кіровоградщині («Територія успіху»), Львівщині (Центр «Жіночі перспективи»), Волині («Волинський Інститут Права»), Рівненщині (Рівненська обласна ГО «Комітет виборців України»), Житомирщині («Сучасний Формат»), Сумщині («Центр соціального партнерства»), Тернопільщині («Центр громадського моніторингу та аналітики»), Чернігівщині («Агенція міських ініціатив»), Одещині («Асоціація сприяння самоорганізації населення»), Дніпропетровщині («Дніпропетровська обласна спілка воїнів АТО»), Київщині («Фонд громади Березані»), Буковині («Український Народний Дім в Чернівцях»).

Протягом травня-серпня 2021 року на місцях вивчали потреби, тренди та можливості, проводили фокус-групи, експертні обгово-

рення, дискусії, «круглі столи» та інші події, які допомагали зібрати інформацію для аналітичних досліджень. Всього за цей час проведено понад 370 зустрічей, у яких взяли участь понад 800 осіб.

Крім того, важливою основою для цього документа стали напрацювання стратегіч-

ної сесії представників ключових організацій громадянського суспільства, донорської спільноти, органів центральної влади та ЗМІ. Відтак стратегія являє собою комплексний документ, що включає аналіз поточного стану, викликів та перспектив подальшого розвитку на найближчі 5 років.

4. ПРЕАМБУЛА

4.1. Ключові етапи розвитку громадянського суспільства в незалежній Україні

Перші сучасні громадські об'єднання нового зразка — не фінансовані державою об'єднання людей, які створювалися з метою задоволення прав та свобод їх членів — почали з'являтися у період «перебудови», наприкінці існування СРСР (хоча традиція самоорганізації українців у різних формах та проявах чітко простежується ще із 19 століття). Приклади таких об'єднань — організації студентів, чорнобильців та ветеранів війни в Афганістані. Зі здобуттям Україною незалежності громадські об'єднання почали формалізувати свою діяльність. Тому для нас саме 1991 рік є точкою відліку у періодизації.

- 1) **1990-ті — початок 2000-х** характеризуються створенням громадських та благодійних організацій, які опікувались проблемами певних груп населення, підтримка яких гарантована на рівні нормативних актів: організації ветеранів другої світової війни, чорнобильців, афганців, організації людей з інвалідністю, спортивні та об'єднання за професійною ознакою. З'являється багато жіночих ОГС, організацій при політичних партіях, бібліотеках. Згодом — на початку 2000-х — молодіжні, екологічні та правозахисні. У сільській місцевості організації громадянського суспільства практично відсутні. Для періоду характерне розгалуження загальнонаціональних організацій у регіонах.

До ключових досягнень цього періоду слід зарахувати початок системної інституалізації громадянського суспільства — появу численних громадських та інших НУО. Так, якщо у 1991 році в Україні діяло тільки 300 організацій, то у 1996 р. вже понад 12 тисяч, а у 2000 — близько 27 тисяч. Крім того, у середині 1990-х років з'явилися НУО, метою діяльності яких стала підтримка розвитку інших ОГС, у тому числі через надання послуг, консультування,

менторство. Поява таких «ресурсних центрів» значно посилила організаційну спроможність сектору загалом.

У цей же період були сформовані правові засади, що регулювали діяльність ОГС в Україні, зокрема, у Конституції України, яка була ухвалена Верховною Радою 28 червня 1996 р. Конституція надає широкі гарантії прав і свобод людини незалежно від походження, майнового стану, статі, раси, мови, релігії, політичних та інших переконань. Водночас вона обмежує діяльність державних органів, що відповідає принципам правової держави і залишає простір для громадської самодіяльності та ініціативи. У статті 15 Конституції стверджується, що «суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності»; всім гарантована свобода політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України. Статті 34 та 35 гарантують громадянам право на свободу думки і слова, а також на свободу світогляду і віросповідання. Організаційне оформлення плюралізму через утворення громадянами партій та громадських організацій забезпечує ст. 36 Конституції, що є підставою для створення інститутів громадянського суспільства в Україні [17].

Положення Конституції конкретизуються у законах та інших нормативних актах: указах Президента, постановах Верховної Ради та Кабінету Міністрів України. У тому числі завдяки активній позиції громадянського суспільства, були прийняті Закони України: «Про об'єднання громадян» (1992), «Про благодійництво та благодійні організації» (1997), «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» (1997) та «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (1998). Частина з них згодом була змінена, але формування правового поля для діяльності ОГС стало значним здобутком.

- 2) **Помаранчева революція 2004 року** стала наступним етапом розвитку громадянського суспільства. Для 2000-х харак-

терна професіоналізація громадського сектору — з'являються активісти, для яких громадська діяльність є основним видом зайнятості. Цьому сприяє зростання уваги донорів (передусім іноземних) до розвитку громадянського суспільства та впровадження в регіонах різних практик громадянської активності. З іншого боку, широка фінансова підтримка громадської активності викликала появу «одноденок», яких донори з часом намагалися відфільтрувати від націлених на довготривалу активність ОГС.

Основні здобутки цього періоду — професіоналізація громадської діяльності (професійні ОГС та активісти, для яких громадська діяльність є основною), та посилення впливу громадянського суспільства на формування порядку денного в Україні. Саме громадський сектор (а не політичні партії) зіграв провідну роль в активізації суспільства для Майдану часів Помаранчевої революції 2004 року. Посилюється авторитет ОГС та довіра до них з боку населення.

3) **Революція Гідності 2013-2014 років** та агресія Російської Федерації створили запит на допомогу армії та добровольцям на фронті, реабілітацію бійців АТО, захист інтересів бійців АТО та їх сімей, допомогу внутрішньо переміщеним особам. Тому організації створювалися або переорієнтовували свою діяльність, відповідаючи саме на ці потреби суспільства. Із часом запит або вичерпувався, або держава переймала на себе відповідь на виклики часу. Так, ОГС цієї хвили змінювали напрямки діяльності на захист прав жінок-військовослужбовців, соціальний захист, протидію торгівлі людьми. Водночас була помітна й втома громадських активістів, що призвело до спаду громадської активності та «вимивання» людей із третього сектору.

До здобутків цього періоду можна віднести те, що впродовж 2014-2017 рр. відбувається небачене з кінця 1980-х посилення ролі громадянського суспільства в основних напрямках діяльності держави шляхом волонтерської підтримки оборони від зовнішньої агресії, здійснення контролю за діями органів влади, ухваленням та реалізацією державних рішень при проведенні низки реформ та у боротьбі з корупцією. Показовим є те, що завдяки спільним зусиллям органів влади та організацій громадянського суспільства виконано всі 144 вимоги Європейського Союзу для надання Україні безвізового режиму.

Громадські активісти та ОГС відіграли важливу роль у протидії інформаційній складовій російської агресії. Проаналізувавши досвід надзвичайно різнопланової діяльності громадських об'єднань щодо забезпечення інформаційної безпеки та, зокрема, протидії інформаційній агресії з боку РФ, дослідник НІСД Ю. Опалько виокремив такі її основні напрями:

- а) консультативна та науково-аналітична допомога органам державної влади, відповідальним за провадження державної інформаційної політики;
- б) контрпропагандистська та інформаційно-просвітницька діяльність;
- в) збирання, аналіз та поширення даних про суб'єктів зовнішньої агресії (з інформаційною включно) проти України;
- г) соціологічні та науково-аналітичні дослідження стану масової свідомості й інформаційного простору, наслідків впливу на них інформаційної агресії та напрацювання науково-методологічних рекомендацій щодо протидії їй;
- д) науково-дослідницька та просвітницька робота, зосереджена на критичному аналізі неспроможності ідеологічних і теоретико-методологічних засад російської інформаційної агресії;
- е) збирання даних, документування, узагальнення, аналіз та оприлюднення інформації щодо системних порушень прав людини та злочинів проти людяності на тимчасово окупованих територіях [18].

4) **Реформа децентралізації** дала наступний поштовх розвитку громадянського суспільства. Хоча соціально орієнтована проєктна діяльність у місцевих громадах розвивалася і до початку реформи децентралізації, наприклад, із проєктом ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» (2008-2017) тощо. У 10 областях велика кількість громад стали учасниками програми «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність» (DOBRE) (2016-2022), яка підтримує розвиток громадських ініціатив, програми U-LEAD (Ukraine — Local Empowerment, Accountability and Development Programme) та ряду інших.

Із реформою децентралізації активізувалася діяльність щодо створення громадських рад, робочих комісій та дорадчих органів при ОМС, оскільки законодавство забезпечує участь ОГС в роботі комісій з відбору керівників установ та організацій. Разом

з тим, такі організації гостро відчувають брак досвіду, професійних кадрів, ресурсів, а також часто підпадають під вплив місцевої влади. Іноді місцева влада не бажає участі активних громадян у житті громад та вдається до зловживань: створення альтернативних («кишенькових») громадських рад на протидію реальному представникам громадянського суспільства або утворення «одноденних» ОГС.

Поява бюджетів участі/громадських бюджетів дала можливість впроваджувати невеликі ситуативні ініціативи та об'єднувати представників шкіл, дитячих закладів, ОГС та ОСББ. Часто для подачі заявок спеціально створюють або виводять зі «стагнації» організації, які не функціонують. Тим не менше, ефективному втіленню механізму перешкоджають брак навичок з боку ОГС, складність подання проєктів, маніпуляції під час голосування, випадки неефективного втілення або скасування проєктів-переможців з різних причин. Стимулом для розвитку та діяльності громадських організацій є різноманітні програми підтримки на місцях. Наприклад, конкурси на фінансування проєктів з місцевого бюджету. Такі програми підтримки громадянського суспільства, за словами його представників, є більш ефективними, ніж бюджети участі.

Тенденцією останніх років є розвиток невеликих ініціативних груп. Люди об'єднуються заради вирішення конкретних задач. Як правило, це стосується інфраструктурних проєктів: побудова та ремонт спортивних дитячих майданчиків, розвиток інфраструктури населеного пункту. Ці ініціативи мають яскраво виражені лідерські форми: людей навколо проблеми гуртує харизматична особа.

5) **Пандемія COVID-19** стала наступним викликом. На відміну від попередніх проблем, які в тій чи іншій мірі активізували громадянське суспільство, пандемія стала перешкодою для діяльності громадянського суспільства. Значна частина організацій змушена була переорієнтувати свою діяльність в онлайн або призупинити певні активності. Було порушено канали комунікації. Так, за інформацією ОГС-тематичних партнерів «Ініціативи секторальної підтримки громадянського суспільства» [14], багато організацій ОГС не змогли адаптувати свою роботу до нових умов. До інших негативних наслідків можна віднести втрату ресурсів і неможливість реалізації запланованих проєктів, критичну складність довгострокового планування, підвищення навантаження

на організації через погіршення соціально-економічного й психологічного стану вразливих категорій населення та збільшення їх кількості, необхідність активізації ресурсів на вирішення нагальних проблем, що відволікає від статутної діяльності, погіршення економічного стану учасників ОГС, їхня психологічна втома та вигорання.

До позитивних наслідків можна віднести запровадження нових практик реалізації проєктів, стимулювання інновацій в діяльності, можливість дистанційно долучитись до освітніх проєктів та подій з обміну досвідом між різними ОГС на національному рівні [14].

Отже ми бачимо, що етапи активізації громадянського суспільства в Україні зазвичай співпадають із загальнонаціональними «ключовими» подіями, які створюють запит на вирішення тих чи інших проблем.

Розвиток у різних регіонах відбувався нерівномірно. Так, у західних областях розвиток громадянського суспільства активізувався з початку 1990-х, у східних областях — після агресії Російської Федерації, у південних і центральних регіонах основним поштовхом стала реформа децентралізації. Безперечно, спостерігається розрив між громадянським суспільством великих міст та решти громад на локальному рівні [14].

4.2. ЗАГАЛЬНІ ТRENДИ У ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ

Загалом ми можемо відзначити нерівномірний характер інституційного розвитку громадянського сектору. У той час, як низка організацій стає лідерами започаткування нових підходів та трендів, інші мають складності із організацією діяльності на базовому рівні. Це породжує випадки, коли професійні досвідчені організації вміють налагоджувати ефективну комунікацію, формувати власний бренд, інформувати суспільство про діяльність організації та сектору в цілому. У той же час більшість інших ОГС, особливо на локальному рівні, взагалі не має комунікаційної складової або вона перебуває у зародковому стані.

Ситуація поглиблюється тим, що самі журналісти (які фактично віддзеркалюють суспільні настрої) часто ставляться до ОГС негативно, не розуміючи особливостей третього сектору або виконуючи замовлення. Вміння працювати із негативним ставленням ЗМІ поки слабо розвинене у більшості ОГС [14].

Говорячи про загальні тренди для громадянського суспільства України, можна згадати про **зменшення активності громадських**

організацій у періоди стабілізації, що пояснюють такими чинниками. Перший — відсутність запиту. Якщо організація відповіла на суспільний запит, а після цього не знайшла новий або знайшла, проте вирішила не відповідати на нього, вона поступово припиняє свою діяльність. До цієї групи можна віднести і створення «кишенькових» організацій.

Другий чинник — **вигорання**, якому можуть сприяти організаційна криза, відсутність організаційної стабільності, проблеми з фінансуванням. Активісти, які починають працювати на запалі та емоціях, усвідомлюють свою неспроможність продовжувати роботу через більш нагальні проблеми власного побуту. Вміння керівництва ОГС протидіяти вигоранню та організувати достатній рівень комфорту і безпеки в роботі (для багатьох у громадському секторі існує реальна фізична загроза нападів, переслідувань, цькування, емоційної втоми) часто визначає можливості подальшої діяльності.

Важливим чинником, який активізує діяльність громадянського суспільства, є **прихід донорів у регіон або розширення їхньої діяльності**. Варто зазначити, що взаємодія з донорами здебільшого орієнтована на виконання задач грантодавців, аніж на інституційний розвиток грантоотримувачів. Тому переорієнтація донорів на інші регіони або закінчення гранту створює кризу фінансування та в підсумку призводить до припинення діяльності організацій. Часто організації існують нестабільно: від проекту до проекту або створюються під конкретний проект, а далі залишаються існувати лише на папері. Ще одна особливість — підтримку донорів отримують переважно громадські організації обласних центрів, хоча запит є і в менших населених пунктах.

Можна констатувати, що громадянське суспільство в Україні переважно є **реактивним**: відповідає на миттєві виклики, але має низьку спроможність зорганізуватися у стабільні структури та усталити свою діяльність.

Також на розвиток громадянського суспільства негативно впливає ще низка факторів.

Відсутність кадрів. Зараз в Україні у різних сферах відчувається кадровий голод, і якщо ОГС не в змозі будуть забезпечити кращим спеціалістам відповідні умови праці та/або мотивацію, природно, що загальна спроможність сектору буде падати через відтік кваліфікованих кадрів у бізнес, державне управління, в еміграцію. Кадровий голод породжує також іншу проблему — передати набутий

досвід новому поколінню в ОГС часто складно через відсутність людського капіталу.

«Вождистські організації», які формуються навколо лідера та не розвивають структуру, суттєво залежать від бажання цього лідера продовжувати активність в громадському секторі. Тому зміна діяльності лідера часто призводить до припинення діяльності організації.

Використання громадської діяльності як трампліна для початку політичної кар'єри.

Часто це дискредитує громадський сектор в очах суспільства. У минулому це були «Молоді регіони», зараз активні «Батьківщина Молода», «Спортивний корпус» (ініціатива «Нацкорпусу»). Часто ці структури не мають власної програми дій, а є лише продовженням політики відповідної партії і використовують юридичну форму реєстрації ГО як фасад для уникнення потреби реєструвати політичну структуру. Насправді вони не переймаються реальним вирішенням проблем місцевих громад або займаються окремими соціальними питаннями «на публіку» у передвиборчий період. Природно, що така тактика дискредитує громадські організації загалом в очах суспільства.

Важливо уточнити, що поряд із даною тенденцією простежується протилежна — коли з громадського середовища виходять активісти, які реально працюють на благо громади, а згодом свідомо вирішують іти в політику аж до Верховної Ради. Хоча, на жаль, часто громадські активісти на початку своєї політичної діяльності не мають дієвих важелів впливу на всеукраїнському рівні. Це пояснюється тим, що вони здебільшого перебувають у меншості та не мають реального впливу, тоді як їхня діяльність в ОМС є вираженням інтересів громади.

Інший фактор, важливий для діяльності громадянського суспільства — **зацікавлення та участь громадян**. В обласних центрах активні містяни відчувають певне перенасичення різноманітними навчальними та інформаційно-розважальними заходами, тому долучати людей до ініціатив стає все складніше. Водночас у менших громадах, де активність значно нижча, працюючих ГО мало.

Актуальним є вирішення проблем, які стосуються становлення й ефективного розвитку українського суспільства. Механізмом вирішення цих проблем може стати соціальне партнерство між місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, дорадчо-консультативними органами, бізнесом та інститутами громадянського суспільства.

Співпраця ОГС із владою на офіційному рівні більш налагоджена, ніж із бізнесом. Натомість співпраця ОГС та бізнесу помітно менше інституціоналізована і має переважно неформальний характер. Ця періодична співпраця скоріше викликана надзвичайними обставинами: природні лиха, пандемія, війна. Загалом представники бізнесу бачать ОГС як «прохачів» чи «грантожерів», тож не готові підтримувати ОГС саме у форматі прямого виділення коштів, бо не бачать взаємної вигоди в такій співпраці. Як зазначив учасник фокус-групи про приклади співпраці ОГС та бізнесу, *«здебільшого, коли є така співпраця, то вона відбувається доволі інтимно, без публічності й афішування»* [14].

Хоча є і винятки з цього правила: міжнародні компанії, у яких соціальна відповідальність бізнесу стала частиною корпоративної культури, та ряд українських компаній, що підтримують і розвивають такий підхід. У цій ситуації одним із важливих завдань ОГС є налагодження такого партнерства з бізнесом, де вони б виступали не у якості «прохачів», а як рівні партнери. У цьому процесі може суттєво допомогти налагодження системної роботи з комунікаціями та **вміння формувати спільноти прихильників**.

Зараз у більшості випадків представники ОГС, ОМС та бізнесу не працюють згуртовано. Громадські організації часто тримаються відокремлено одна від одної та пояснюють таку політику ізоляціонізму різною вузькопрофільною специфікою діяльності. Часто такому відчуженню сприяє конкуренція за донорські ресурси в межах одного напрямку діяльності.

З іншого боку, поширення набула **практика мережування й діяльності громадських партнерств**. На перший погляд, ці тенденції прямо протилежні. Мережування часто підтримують донори, стимулюючи ОГС об'єднувати зусилля задля подолання глобальних викликів. У той же час, іноді окремі організації самі усвідомлюють необхідність спільних структурних дій для забезпечення важливого результату — адвокатування певного законопроєкту, прискорення реформ, протидії корупції чи дискримінації. Хоча часто подібні коаліції, створені під вирішення конкретного питання, фактично зникають після досягнення мети, хоча формально ще можуть існувати. Крім того, така кооперація більш характерна для досвідчених ОГС, які з власного досвіду визнають її необхідність. Для більшості організацій локального характеру вигоди мережування неочевидні. Слід додати, що будь-яка мережа також потребує системної роботи над

її організаційним розвитком як окремої структури. Часто організації-члени мережі неохоче виділяють власні ресурси на адміністрування загальної діяльності, що створює загрози для існування таких об'єднань із припиненням підтримки з боку донора (якщо відповідна мережа була сформована в рамках конкретного проєкту, підтриманого донором).

Слід зазначити, що в самому середовищі ОГС значна частина організацій розуміє ці тренди, і відповідно до них формує запит на потреби та наміри змінюватися.

Так, учасники Форуму розвитку громадянського суспільства у грудні 2021 року вказали на ряд перелічених вище трендів, а також на ті тренди, які були б бажаними для розвитку третього сектору України. Серед іншого вони, віддаючи належне змінам, які відбулися в роботі ОГС в останні роки, згадали про **необхідність нарощення спроможності до дії у кризовому світі**. Адже в умовах незапланованих пандемій, економічних криз та можливої військової агресії такий шлях розвитку видається цілком логічним і необхідним для ефективної діяльності.

Часто ОГС працюють із певною визначеною аудиторією, але сьогодні важливо вміти знаходити підтримку та розуміння у різних груп населення, як для посилення впливу, так і для розвитку спроможності знаходити рішення для стратегічних викликів у межах всього третього сектору. Для цього варто здобути **вміння працювати із різними аудиторіями за межами своєї «бульбашки»**, посилювати вміння **ефективно працювати онлайн**, адже сьогодні більшість молодого покоління проводить вільний час онлайн. Окрім того, опанування онлайн-інструментів та сервісів відкриває нові можливості для масштабування діяльності. Вже сьогодні значна частина українських ОГС мають практичний досвід та потенціал реалізовувати міжнародні проєкти та діяти на міжнародному рівні. Але щоб здійснити це на практиці, необхідно розвивати вміння масштабувати вплив. Не останню роль у цьому відіграють саме онлайн-інструменти та загалом професійні комунікації.

4.3. РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ ОГС

Загальні тренди, про які йшлося вище, характерні для організацій всієї України. Разом із тим, у розвитку ОГС існують деякі регіональні особливості.

Активізація розвитку ОГС проходила нерівномірно. У Західному регіоні (Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька, Волинська, Рівненська

області), активна діяльність розпочалася ще у 1990-ті роки. Цьому сприяло відродження культурно-просвітницьких та громадсько-політичних рухів, а також близькість до кордону ЄС і участь у програмах транскордонного співробітництва держав-членів ЄС та сусідів України (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія). У Південному та Центральному регіонах поштовхом до активізації громадського сектору стала реформа децентралізації, яка сприяла появі численних організацій локального характеру. Східний регіон (Донецька, Луганська, Харківська області), за винятком кількох професійних організацій, був менш охоплений громадською діяльністю аж до моменту початку російської військової агресії. Критична ситуація 2014 року і цілий ряд соціальних викликів змусив людей активізуватися для вирішення проблем їх громад. Крім того, зростанню активності ОГС у цьому регіоні сприяла значна підтримка донорів, зокрема, різноманітні цільові програми USAID (такі як «Економічна підтримка Східної України») та інших донорів — ПРООН, програми ЄС, спрямовані на допомогу відновлення та підтримки громад регіону. Під час проведення регіонального дослідження представники ОГС, які діють у Західному регіоні, вказували на суттєве обмеження у доступі до ресурсів донорів, зважаючи на їх орієнтацію на Схід і суміжні області [24].

Різний період активізації громадської діяльності у регіонах України створив ситуацію, при якій організації Півдня (Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька області, АР Крим і місто Севастополь), Центру (Житомирська, Київська, Хмельницька, Вінницька, Черкаська, Кіровоградська, Дніпропетровська, Полтавська, Чернігівська, Сумська області та місто Київ), Сходу загалом (за винятком кількох експертних організацій) мали менше часу для набуття досвіду громадської діяльності, через що вони потребують більш системної підтримки для розвитку організаційної спроможності. Хоча в останні роки ситуація на Сході дещо змінилася завдяки посиленій активності донорів із підтримки проєктів у цьому регіоні.

Крім того, умови зовнішнього середовища кожного регіону та області мають значний вплив на акцентування у діяльності ОГС. Так, на Закарпатті значну роль відіграє природоохоронна діяльність. Враховуючи унікальні природні ресурси регіону і, водночас, спроби окремих організацій їх нераціонально використовувати, навесні 2012 року 14 громадських організацій природоохоронного спрямування утворили відкрите регіональне об'єднання

«Форум екологічного порятунку Закарпаття». Загалом на Закарпатті активними й найбільш організованими в громадсько-політичному житті є ветеранські організації та національно-культурні товариства. Натомість в Одеській області до реформи централізації в структурі громадських організацій найбільша питома вага припадала на оздоровчі та фізкультурно-спортивні об'єднання, організації ветеранів та інвалідів, об'єднання професійної спрямованості [19]. До переліку цих організацій долучилися й ті, що опікувалися розвитком конкретних громад, створених в процесі децентралізації. Взагалі Південь України відрізняється активними територіальними громадами, лідерами у багатьох проєктах із навчання та розвитку ОТГ. Скажімо, серед найбільш успішних громад — ОТГ міста Воскресенськ Миколаївської області.

Загальні тренди розвитку ОГС у різних регіонах України схожі. Усюди присутні як нерівномірність щодо спроможності організацій у крупних містах та невеликих населених пунктах, так і інші проблеми. Можна назвати тут і поширення ОГС, які переслідують ситуативні цілі, без організаційної сталості, стійкої місії та мети — до прикладу, ті ОГС, які гуртуються лише для втілення проєктів «бюджету участі» або міжнародних проєктів. Рідко коли такі «одноденки», створені під конкретні проєкти, переростають в сталі організації та знаходять свою нішу.

Для багатьох новостворених, малодосвідчених організацій швидкоплинна діяльність зумовлена неготовністю або нездатністю розвиватися далі, невмінням знайти нішу, зміцнювати свій потенціал, унормувати і стабілізувати свою роботу. Вони згодом, формально не зупиняючи діяльність, перестають функціонувати, і таких абсолютна більшість [14].

Є певні особливості у забезпеченні фінансової стійкості окремих регіонів та доступі до джерел фінансування, якого позбавлені інші. Так, у Чернівецькій області значну кількість проєктів ОГС підтримують румунські, а у Закарпатській області — угорські фонди. Є випадки успішного надання організаціями платних послуг у різних регіонах (Львівська область — «Юрфем», Миколаївська область — ГО «Яхт-клуб Стрілка», ГО «Клуб сталого розвитку «Південна ініціатива», Благодійний Фонд ЛАСКА, Агентство регіонального розвитку «Причорномор'я»), хоча загалом цей механізм представлений в українських ОГС слабо [14].

Для Сходу, де більшість діючих організацій були створені після 2014 року, дещо стримуючу роль відіграє темпоральний фактор спро-

можності. Темпоральний фактор спроможності організацій громадянського суспільства полягає в тому, що у певних конкурсах від донорів існують вимоги до тривалості функціонування організації. Через такі вимоги новостворені організації стикаються з труднощами при доступі до ресурсів. З іншого боку, завдяки ряду цільових програм міжнародних донорів, спрямованих саме на цей регіон, можливостей для залучення ресурсів багато, проте не всі місцеві ОГС, особливо новостворені, ефективно використовують доступні можливості фандрайзингу. Необхідність посилення навичок фандрайзингу та проектного менеджменту особливо гостро стоїть у Луганській області [24].

У Донецькій та Луганській областях в громадській діяльності через військові дії існує своя специфіка. Одна з таких специфічних рис — функціонування військово-цивільних адміністрацій. У громадах, в яких вони утворені, не функціонують органи місцевого самоврядування, тож забезпечити можливість участі громадськості в місцевому самоврядуванні складно [24].

Щодо здатності до громадського партнерства та мережування, то ситуація з мережами та коаліціями різниться в залежності від регіону. Випадки вдалих мереж або коаліцій існують, але поодинокі (Сумщина, Херсонщина, Хмельниччина, Буковина, Рівненщина, Закарпаття, Одещина, Тернопільщина). Учасники таких об'єднань відзначають, що наявність коаліції значно спростила налагодження контактів як між самими організаціями-учасниками, так і з іншими організаціями (завдяки покращеній таким чином комунікації). Однак найчастіше між ОГС існують лише неформальні зв'язки.

Перешкодою до створення коаліцій та мереж називають конкуренцію між ОГС за ресурси та клієнтів, закритість деяких організацій (обмеження інформації про свою діяльність для інших НУО), а також організаційні розбіжності й непорозуміння. Партнерство переважно є ситуативним, і після досягнення мети розпадається. Партнерські зв'язки існують, але вони часто неформальні та тримаються на особистих зв'язках. ОГС часто не розуміють вигоди від сталого системного партнерства.

Хоча загальну спроможність сектору у формуванні успішного партнерства можна назвати слабкою, але існують окремі приклади **успішного партнерства ОГС:**

— із місцевою владою

1. У Сумській області в рамках програми

ОДА соціальні послуги на конкурсній основі надають ОГС: «Центр освіти впродовж життя» — підвищення фінансової грамотності соціально незахищених верств населення; «Громадський фонд «Суми» — послуги з психологічної реабілітації учасників АТО та членів їх сімей; Клуб «Шанс» — з реалізації заходів у напрямку зміцнення системи громадського здоров'я.

2. На Буковині на базі ГО «Народна допомога Україні» за підтримки міської влади діє Центр обліку бездомних громадян.
3. На Миколаївщині Вознесенська міська рада та ГО «Агентство економічного розвитку» створили револьверний фонд. Ідея револьверного фонду — надання недорогих поворотних позик, які зазвичай дешевші за банківські кредити.
4. У Херсоні місцеві ОГС (ГО «Ліга соціально відповідальних жінок») та місцева влада спільно реалізували проєкт «Протидія гендерно зумовленому насильству через створення Кризового центру для постраждалих від домашнього насильства».

— із бізнесом:

Через ревіталізацію промислових споруд або занедбаних публічних просторів. Наприклад, луцький театр «Гармидер» (працює з 2003 року, зареєстрований як ГО) — отримав локацію «ГарМидЕр ангар-stage», і тепер є не тільки майданчиком для театру, але і для багатьох інших заходів, зокрема, для щорічних публічних звітів представників ОГС Волині; ГО «Молодіжний центр Волині» створив «Клуб соціального інвестора міста Луцька» — об'єднання людей, які щомісяця виділяють кошти на роботу центру; у Херсоні місцева ГО «Бізнес-асоціація «Ми — херсонці», яка об'єднує соціально відповідальних підприємців, залучила капітал від кількох мікроінвесторів і перетворила колишні виробничі площі Комбайнового заводу на вільний майданчик Urban CAD для творчих та активних людей, який дає можливість організовувати арт-заходи та заходи суспільного характеру (у 2017 році херсонський проєкт отримав міжнародну премію «Small BIZ Awards» у номінації «Найкраще соціальне підприємство»); в Одесі Зелений театр є прикладом соціально відповідального бізнесу, адже це місце було відновлене за кошти підприємця. Зараз це відкритий простір в центрі Одеси, де відбуваються лекції, концерти, фестивалі та зустрічі.

Окрім цього, поширені кейси залучення

бізнесу до соціально відповідальних ініціатив підтримки місцевої громади [14].

Усі ці приклади показують, що попри чис-

ленні виклики на регіональному рівні в українських ОГС є потенціал для досягнення високого рівня інституційного розвитку.

5. СТАЛІСТЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Відповідно до даних Державної служби статистики України, на 1 січня 2021 року було зареєстровано 92 470 громадських організацій, 1 875 громадських спілок, 26 651 релігійна організація, 28 713 профспілок, 317 творчих спілок, 19 812 благодійних організацій та 1 649 органів самоорганізації населення (без врахування зареєстрованих на території АР Крим та у Севастополі) [16].

Як найкраще оцінити рівень сталості громадянського суспільства в Україні? Для цього ми використовуємо **Індекс сталості організацій громадянського суспільства (CSOSI)** — це інструмент оцінки міцності та загальної життєздатності сектору організацій громадянського суспільства, що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та впроваджується організацією FHI360 у партнерстві з Міжнародним центром з некомерційного права (ICNL). Його було розроблено у 1997 році для аналізу ситуації у Центральній, Східній Європі і Євразії. Відповідно до цього індексу оцінюється сталість організацій громадянського суспільства у 74 країнах світу на щорічній основі за сімома вимірами сталого розвитку:

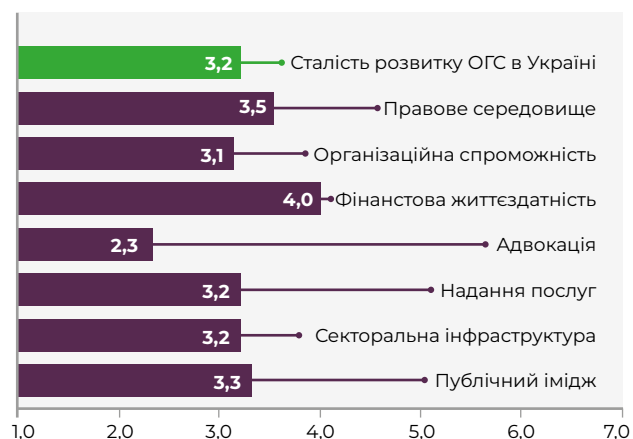
1. **Правове середовище.**
2. **Організаційна спроможність.**
3. **Фінансова стійкість.**
4. **Адвокація.**
5. **Надання послуг.**
6. **Секторальна інфраструктура.**
7. **Публічний імідж.**

Індекс підкреслює як сильні сторони, так і проблеми у розвитку організацій громадянського суспільства в конкретній країні регіону дослідження. Це дозволяє зробити порівняльний аналіз розвитку таких організацій у географічній і часовій площинах.

У листопаді 2021 року були презентовані результати дослідження щодо Індексу сталості організацій громадянського суспільства України у 2020 році. Загальний бал склав 3,2 — це фактично повторення результату попереднього, 2019 року. На відміну від по-

передніх років, коли відбувалося стабільне зростання з року в рік, загальний рівень сталості розвитку ОГС 2020 року залишився незмінним. Водночас, рівень адвокації знизився внаслідок значних змін у складі уряду та місцевих представницьких органів, що разом з обмеженнями у зв'язку з пандемією COVID-19 ускладнило діалог між ОГС і чиновниками [16].

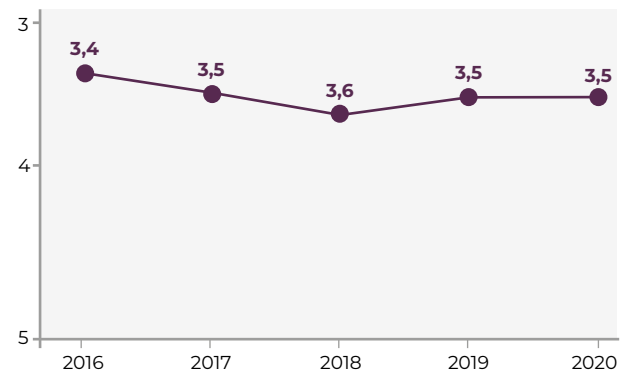
СТАЛІСТЬ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: 3,2

Автори дослідження пояснюють такий результат зовнішніми викликами — пандемією 2020 р. та внутрішньополітичною ситуацією в Україні.

5.1. ПРАВОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ

ПРАВОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ: 3,2

ТРЕНДИ

(Тут і далі для опису розділів «Тренди» та «Виклики» використовувалися дані Спеціалізованого загальнонаціонального дослідження щодо визначення потреб та бачення ОГС України, проведене за підтримки ICAP «Єднання»; Матеріали стратегічної сесії представників ОГС 1-2 грудня 2021 року, проведеної за ініціативи ICAP «Єднання» та інших досліджень, вказаних у переліку наприкінці даного документа).

Слід відзначити, що поступово відходить у небуття попередня практика неефективної законотворчості, без широкого залучення зацікавлених сторін та бенефіціарів, на яких безпосередньо впливатимуть норми закону. Зараз все частіше при підготовці нових законопроектів, які регулюють сферу громадянського суспільства, відбуваються широкі консультації, важливу роль при цьому грає активна позиція самих представників громадськості.

У той же час відбувається деяке спрощення умов діяльності ОГС, зокрема, стають доступними нові інструменти для фінансування діяльності, особливо на місцях. Все частіше використовуються інструменти моніторингу та оцінки, розроблені за міжнародними стандартами. Активно поширюється стандартизація діяльності інституцій громадянського суспільства в Україні, що поєднується з повільними, але сталими змінами законодавства у процесі приведення його до стандартів ЄС та спрощенням механізмів реєстрації нових організацій.

Водночас, значна частина українського законодавства залишається несприятливою для ОГС, зокрема в аспекті звітування відповідним державним структурам [8]. Так, на даний момент відсутні якісь пільги чи преференції за підтримку/пожертви на користь ОГС.

ВИКЛИКИ

Важливими факторами, що визначають цей параметр розвитку ОГС, є політичні зміни, що відбуваються в Україні, а також відсутність швидкого прогресу у здійсненні необхідних реформ. Проте, громадянське суспільство реагує на подібні виклики. Так, 24 червня 2020 року консорціум організацій, до якого входять ICAP «Єднання», Український незалежний центр політичних досліджень (УНЦПД) і Центр демократії та верховенства права (ЦЕДЕМ), презентував «Карту правових реформ для громадянського суспільства в Україні». Під час її розроблення проведено консультації з більш ніж 150 представниками ОГС із різних регіонів України. Цей аналітичний документ окреслює пріоритети реформування громадського сектору та містить рекомендації щодо вдосконалення законодавчих положень, що регулюють діяльність ОГС в Україні на 2021–2025 роки. Серед іншого, у «Карті правових реформ ...» чітко доведено, що правове середовище, в якому працюють ОГС, досі має значні перешкоди для розвитку громадянського суспільства в Україні (визначено 91 проблему у сфері законодавства для ОГС).

Стратегічна зустріч ОГС у грудні 2021 року вказала на:

№	БАЖАНІ РЕЗУЛЬТАТИ	ШЛЯХИ ДОСЯГНЕННЯ	ІНДИКАТОРИ ДОСЯГНЕННЯ	ВИКОНАВЦІ
1	Спрощення чинних правових норм, що регулюють різні аспекти діяльності ОГС	Створити коаліцію ГО, включно із робочою групою та залученням всіх стейкхолдерів, для вдосконалення законодавства, яке регулює діяльність громадських та благодійних організацій; Спростити процеси реєстрації, внесення змін до статутних документів, ліквідації ОГС, усі форми звітування	Спрощені законодавчі та правові норми, що регулюють меценатство; Спрощені процедури припинення діяльності ОГС	
2	Ухвалення нових законів, що сприяють діяльності ОГС	Створити коаліцію ГО, включно із робочою групою та залученням всіх стейкхолдерів, для вдосконалення законодавства, яке регулює діяльність громадських та благодійних організацій	Набувають чинності нові закони — щодо відсоткового механізму фінансування ОГС; зміни щодо оподаткування благодійної та громадської діяльності; ухвалюються законопроекти, які регулюватимуть соціальне підприємництво і стимулюватимуть благодійну допомогу ОГС	

3	Створення ефективних електронних інструментів для посилення спроможності ОГС у правових питаннях	<p>Створити Єдиний правовий портал з метою інформування ГО та для надання консультацій онлайн;</p> <p>Створити мобільний застосунок для громадських активістів (з правових питань — реєстрація, статuti, ліквідація; з питань подання звітності тощо);</p> <p>Створити єдиний сайт для взаємодії при роботі із соціальними замовленнями</p>	<p>Запуск універсального порталу для ГО з правових питань, який міститиме перелік актуальних законів України та пояснення до них; Утворення єдиного реєстру діючих ГО разом із системою пошуку;</p> <p>Розширено функціонал державного порталу ДІЯ із можливістю онлайн-реєстрації громадських організацій;</p> <p>Створено сайт для взаємодії при роботі з соціальним замовленням або для здійснення соціального замовлення</p>	
4	Розширення можливостей щодо ресурсного забезпечення ОГС через правові механізми	<p>Спростити механізми отримання фінансування через держказначейство;</p> <p>Впровадити дієвий механізм моніторингу і оцінки (МІО), забезпечити фінансування діяльності ГО з бюджетів різних рівнів;</p> <p>Розширити перелік ОГС, які отримують фінансування з державного бюджету;</p> <p>Зберегти та розширити можливість пільгової оренди приміщень для ОГС;</p> <p>Запровадити відсотковий механізм фінансування ОГС</p>	<p>Запроваджено механізми конкурсної підтримки громадських організацій у громадах;</p> <p>Сформовані та оприлюднені роз'яснення ДПС про підприємницьку діяльність ОГС;</p> <p>Створено дієвий механізм соціального замовлення, до якого залучені громадські організації;</p> <p>Запроваджено фінансування ОГС всіма міністерствами</p>	
5	Розвиток і посилення мереж ГО, які фокусуються на адвокації	<p>Впровадити міжнародне стажування юристів-працівників громадських організацій;</p> <p>Регулярно проводити правові хакатони для молоді;</p> <p>Регулярно організовувати інформаційні кампанії з правових питань (для громадських активістів і мешканців територіальних громад)</p>	ОГС ефективно використовують інструменти адвокації для досягнення цілей у межах своєї діяльності	

КЛЮЧОВІ КРОКИ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ:

1. Звільнити НУО, що є платниками ПДВ на суму більше 1 млн грн, від сплати даного податку;
2. Створити всеукраїнські онлайн-ресурси для допомоги ОГС;
3. Розробити прості та зрозумілі пояснення й інструкції щодо правових, організаційних, податкових, фінансових, кадрових та інших питань роботи ОГС;
4. Запровадити податкові пільги для надавачів благодійної допомоги на користь ОГС.

КЛЮЧОВІ КРОКИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ:

1. Забезпечити прозорий та простий механізм пільгової оренди приміщень для ОГС;
 2. Забезпечити окремий день для консультацій ГО через ЦНАПи;
 3. Запровадити консультування ГО щодо використання державних грошей;
 4. Запровадити регулярне інформування та консультування ГО з правових питань.
- Варто зазначити, що пропозиції для покращення правового середовища ОГС були сформовані під час численних досліджень

цього питання. Зокрема, у «Карті правових реформ для громадянського суспільства в Україні» міститься 307 рішень для розв'язання проблем у сфері законодавства для ОГС.

ОСНОВНІ РІШЕННЯ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ СИТУАЦІЇ У ПРАВОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ ТАКІ:

1. Надати громадянам право спрямовувати на потреби ОГС 2% від податку на прибуток (відсотковий механізм).
2. Ухвалити нову редакцію Закону України «Про органи самоорганізації населення».
3. Скасувати оподаткування витрат ОГС на діяльність волонтерів.
4. Ухвалити Закон України «Про публічні консультації».
5. Запровадити податкові стимули для бізнесу та фізичних осіб, які надають благодійну допомогу.
6. Звільнити від оподаткування ПДВ соціальні послуги.
7. Запровадити автоматизовану систему реєстрації гуманітарної допомоги.
8. Скасувати вимогу до ОГС подавати інформацію про кінцевого бенефіціарного власника.
9. Запровадити електронний конкурс проєктів для розподілу всіх коштів, які надають із державного й місцевих бюджетів для підтримки ОГС.
10. Надати право ОГС здійснювати адміністративні витрати та витрати на організаційний розвиток у межах державних грантів.
11. Рекомендувати уряду й органам місцевого самоврядування закуповувати соціальні послуги в ОГС.
12. Стимулювати ухвалення місцевих програм розвитку соціального підприємництва, соціального шкільного підприємництва.
13. Зобов'язати муніципалітети ухвалити статути територіальних громад і детальні положення про різноманітні інструменти місцевої демократії (громадські слухання, місцева ініціатива, громадська експертиза тощо).
14. Відновити роботу Координаційної ради сприяння розвитку громадянського суспільства при уряді.
15. Створити консультативно-дорадчий орган із представників правоохоронних органів та громадського сектору для збирання інформації щодо стану розслідування нападів на активістів [6].

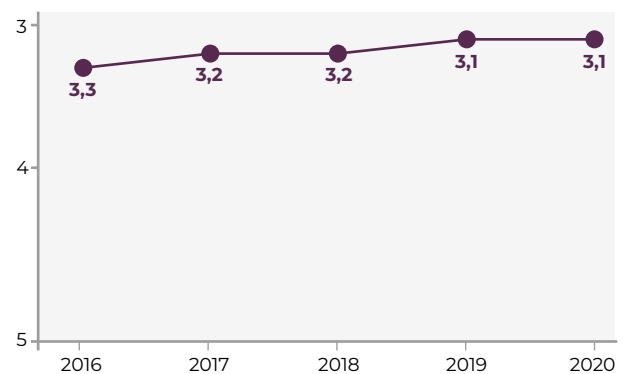
16. Запровадити фінансування ОГС з боку всіх міністерств.

17. Переглянути високоризиковість ОГС для потенційного використання їх з метою відмивання брудних грошей та фінансування тероризму.

Виходячи із глибини опрацювання проблематики, зусилля громадянського суспільства у сфері правового середовища слід спрямувати на виконання завдань, поставлених у «Карті правових реформ для громадянського суспільства в Україні».

5.2. ОРГАНІЗАЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ

ОРГАНІЗАЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ: 3,1

ТРЕНДИ

Організаційна спроможність ОГС різниться як між регіонами, так і всередині регіонів. Існує розрив спроможності між організаціями в обласних центрах та інших громадах.

З одного боку, за останні роки ОГС загалом стали більш інституційно спроможними, наростили компетенції, почали приділяти належну увагу розвитку своєї організаційної спроможності, стали більш структурованими та системними, більше уваги приділяють розробці внутрішніх управлінських документів (політик та процедур), що робить організації більш стійкими до змін та плінності кадрів.

Менш потужні чи щойно зареєстровані ОГС, зокрема в територіальних громадах, на початкових етапах своєї діяльності мають об'єктивні потреби не йти шляхом отримання досвіду через «набивання гуль». І тому або з власної ініціативи вишукують більш інституційно потужних партнерів, або охоче приєднуються до запропонованої їм кооперації. Про потенціал таких ОГС часто говорить те, наскільки успішно вони можуть використовувати чужий досвід, наскільки якісно виконують взяті на себе партнерські зобов'язання та наскільки їх члени готові вкладатися у персональний розвиток.

Проте, існує багато організаційно неспроможних ОГС. Внутрішніми причинами низького рівня спроможності можна вважати недоліки, притаманні самим організаціям та представникам громадянського суспільства: висока залежність від міжнародних грантів, корумпованість в Україні, низька політична культура населення, створення фіктивних організацій або так званих «одноденок», середній індекс організаційної спроможності. Зовнішніми причинами низької інституційної спроможності ОГС є процеси в суспільстві та державі, які опосередковано або прямо впливають на діяльність ОГС, наприклад, низька активність органів місцевого самоврядування з питань надання підтримки.

Протягом останніх років спостерігається тенденція до збільшення частки ОГС, які мають стратегічний план або ж усвідомлюють потребу його розробки. При цьому значна частина діючих організацій будує свою діяльність на інтуїтивному рівні та не вбачає необхідності у створенні стратегій, політик та процедур — часто така діяльність є неефективною, хаотичною та несистемною. Прикладом концентрації на локальній проблемі є діяльність зооактивістів, які з року в рік можуть доглядати за безпритульними тваринами на кількох вулицях, не намагаючись вирішити питання системно — наприклад, через створення притулку або ухвалення відповідної місцевої програми.

Загалом, такі явища, як безсистемний підхід до розробки та реалізації проєктів, хаотична громадська діяльність «тут і зараз» поступово відходить у минуле в межах всього третього сектору. Хоча на рівні невеликих громад до громадської діяльності нерідко ставляться як до необов'язкової чи хобі. Оскільки мешканці малих громад переважно не сприймають громадську діяльність як свою основну, а їх організації не є сталими та реалізують епізодичні проєкти, то й питання інституційного розвитку (на кшталт розробки стратегічних чи операційних планів, внутрішніх політик тощо) виглядають зайвими. Серед того, що відходить у небуття на всеукраїнському рівні — поєднання діяльності в декількох громадських організаціях однією людиною. Професіоналізація діяльності в громадському секторі призводить до необхідності концентрації зусиль на одній, максимум двох суміжних соціальних проблемах. Хоча і тут для національного рівня і місцевого ситуація відрізняється — у локальних громадах така багатофункціональність все ще залишається частим явищем для окремих активістів.

Поступово посилюють організаційну спроможність сектору введення стандартів діяльності, діджиталізація в інформаційному полі, використання сучасних інструментів та спеціалізованого програмного забезпечення для управління організацією і проєктами. ОГС стають більш ефективними у налагодженні продуктивної взаємодії з приватним сектором, загалом стають більш професійними.

Зростає прозорість сектору, а відповідно і довіра суспільства до нього. Застосування інструментів моніторингу й оцінки для розуміння ефективності діяльності та досягнення більшого впливу у майбутньому стають все більш поширеним явищем. Завдяки розумінню важливості побудови партнерства, українські ОГС починають виходити на міжнародну арену і нарощувати там свій вплив.

Стійким трендом громадського сектору стало мережування — об'єднання ряду організацій для спільного вирішення ключових проблем. Такі мережі регулярно створюються всередині сектору, за ініціативою самих ОГС або ж при підтримці міжнародних донорів, що дозволяє здійснювати більш потужний вплив на формування порядку денного в Україні.

ВИКЛИКИ

Одним із основних викликів у розвитку організаційної спроможності залишається значний розрив у рівні підготовки загальнонаціональних, експертних ОГС та локальних і новостворених.

Часто ОГС не мають власних приміщень через відсутність коштів на оплату оренди і/або комунальних послуг. У контексті підтримки влади представники ОГС відзначають погіршення ситуації щодо виділення приміщень. Більшість ОГС реєструють та/або використовують або приватні приміщення їх членів, або приміщення за місцем роботи членів організації (найчастіше це шкільні класи, сільські бібліотеки чи клуби). Техніку часто використовують таку, яка є у власності працівників, оскільки на балансі організацій технічної бази не мають.

Через відсутність фінансової стабільності та низьку інституційну спроможність активісти багатьох ОГС залучені на волонтерських засадах, а самі ОГС мають високу плинність кадрів. Часто для них робота в ОГС не є основною. Така тенденція серйозно впливає на ефективність (вигорання команд, відсутність стабільності та стандартів у роботі). Активісти-волонтери мають гірші умови (часові, ресурсні) як для адміністрування проєктної

діяльності, так і для саморозвитку й розвитку власних організацій. Дедалі важче стає залучати волонтерів до роботи ОГС. Тож такі ОГС не є проактивними, а лише реагують на виклики або йдуть за вимогами донора [14].

Серед причин вже згаданого «вигорання» — брак ресурсів, відсутність бачення подальшого розвитку ОГС, зникнення запиту на певні активності, низька обізнаність населення щодо діяльності ОГС, нерозуміння з боку влади та бізнесу, політичні конфлікти, брак освіти і мотивації самих активістів та працівників.

Існує проблема відсутності лідерів у громадах, які би брали на себе ініціативу. Не вистачає кваліфікованих кадрів для роботи організації, оскільки для залучення професійного персоналу потрібні кошти. Проте це не єдина перешкода — часто кваліфікованих кадрів просто немає на місцях. Відбувається відтік кадрів, які шукають самореалізації та вищого заробітку в обласних центрах, столиці, за кордоном.

Також існує практика, коли людей з певними експертними знаннями залучають до роботи двох і більше організацій одночасно на тимчасовій основі. Це вказує на великий брак експертної підтримки, причому не ситуативної, а на постійній основі. Загалом це означає, що організаціям не вистачає кваліфікованих спеціалістів або відповідних кадрів для здійснення своєї діяльності, а та невелика кількість наявних експертів залучається до усіх можливих видів діяльності.

Потреба в супроводі організаційного розвитку ОГС. Звіти партнерів ОГС свідчать про потребу у залученні сторонньої допомоги і стимулів для напрацювання стратегічних документів, оскільки самостійна робота в цьому напрямку займає надто багато часу й зусиль. Наголошується на потребі тренінгів із організаційного розвитку (для всієї команди, а не лише для обмеженого кола лідерів), оскільки розвиток без чіткого плану часто призводить до поступового згасання активних ОГС, які на початках демонструють добрий потенціал до зростання. Окрім цього, підвищення спроможності виключно лідерського кола не вирішує проблему вождистського типу лідерства, окресленого як виклик у першому розділі.

Один із напрямків такого організаційного розвитку — побудова моделі кар'єрного зростання в рамках ОГС. «В ОГС має бути зрозумілий та публічний алгоритм просування/зростання від волонтера до керівника проєктів/напрямку», — відзначив один із опитаних представників ОГС.

Потреба у формуванні ефективних команд. Вказану потребу сформульовано в двох ракурсах:

- потреба в розвитку вміння згуртувати в організації та навколо її цілей кістяк активістів, залучати їх до діяльності так, щоб це не заважало їхнім інтересам та заробіткам, утримати їх від остаточної міграції в інші сфери;
- потреба в розвитку спроможності ОГС формувати короточасні команди під конкретні проєкти, а саме: де шукати і як контракувати експертів, як зацікавлювати та залучати в проєкт активістів із суміжних до основного профілю ОГС сфер, як перетворювати представників цільових груп на волонтерів тощо.

Потреба у профільних консультаціях.

У звітах регіональних партнерів відзначена важливість наявності хабів, де новостворені чи менш досвідчені організації могли б отримати кваліфіковану допомогу від колег з ОГС. Особливо актуальним є питання ведення фінансової звітності та бухгалтерії. Потенційно цю функцію могли би закрити інфраструктурні організації.

Потребу у сильнішому організаційному розвитку ОГС відзначають й інші стейкхолдери, зокрема представники бізнесу. Частина із них комфортніше працювати із великою організованою структурою. «Організаційно чим сильніша організація, тим їй легше комунікувати, шукати партнерів, колаборації тощо. Є ГО, в якій 5 людей, а такі, де 100. Якщо організація зі 100 людей запрошує нас в якийсь проєкт, то я розумію, що наші ідеї чи інформація від нас із більшою вірогідністю розійдеться між потрібними нам людьми. А чим менша в плані ресурсів організація, тим до неї більш зверхньо будуть ставитися, у тому числі і бізнес», — зазначив один із представників бізнесу.

Потреба у наявності штатного HR-спеціаліста. Ця потреба переважно стосується більших ОГС, які перебувають на шляху інституційного становлення. У деяких організацій ці функції покладено на когось із працівників чи керівника організації, більшість не приділяють розвитку персоналу належної уваги. Навчання персоналу відбувається спонтанно, без виявлення потреб та заповнення прогалів. Якщо ці функції перекладаються на інших членів команди, вони часто не виконуються або виконуються в останню чергу [14].

Стратегічна зустріч ОГС у грудні 2021 року вказала на:

№	БАЖАНІ РЕЗУЛЬТАТИ	ШЛЯХИ ДОСЯГНЕННЯ	ІНДИКАТОРИ ДОСЯГНЕННЯ	ВИКОНАВЦІ
1	Оргрозвиток стає усвідомленою філософією для кожної громадської організації	Забезпечити координацію програм із оргрозвитку з боку донорів (як інструмент збільшення рівня інституційної підтримки); Забезпечити більшу прозорість і відповідальність організацій, у тому числі запровадивши Реєстр доброчесності, Кодекс ОГС, річне звітування як вимогу для отримання грантів	Більшість українських ОГС підписали Пакт про добре прозоре врядування*; У кожній громадській організації є стратегія, комунікаційна стратегія, політики і процедури; Єдиний етичний кодекс	
2	Забезпечена професіоналізація менеджменту в ОГС	Адвокатувати внесення до класифікатора професій низки спеціальностей, притаманних ОГС; Провести професіоналізацію освіти (на рівні магістерських програм), забезпечити ОГС статус партнера для закладів вищої освіти та статус замовника на ринку освітніх послуг	Професію менеджер ГО/ управління внесено у класифікатор професій; Запроваджено відповідний навчальний курс в університетах і передбачено бюджетні місця; Усі ОГС мають системні програми підготовки кадрів та стажувань; В ОГС поширене офіційне працевлаштування; У громадських організаціях систематично працює постійний моніторинг і оцінка даних	
3	Кращі практики та базу знань інституційного розвитку ефективно використовує більшість ОГС	Підготувати пакет шаблонів і алгоритмів роботи ОГС адаптивного характеру; Створити онлайн-платформу та чат-бот для консультування ОГС; Оновити посібники, мануали, тренерські програми відповідно до кращих сучасних практик і технологій	Зросла ефективність проєктної роботи ОГС; Оновлені навчальні матеріали доступні для більшості ОГС	
4	Послуги ОГС стали конкурентні послугам бізнесу	Поширити методики оцінки/самооцінки оргрозвитку щодо проєктної та програмної роботи; Впровадити стандарти якості роботи ОГС	Місцеві органи влади замовляють розробку політик у громадського сектору; ОГС системно виступають надавачами послуг для держави, бізнесу, муніципалітетів	
5	Діє система обміну практичним досвідом та навчання ОГС через менторство, партнерство, міжнародні обміни	Збільшити доступність менторських програм, програм стажування, підвищення кваліфікації, особливо для локальних організацій; Поширити в ОГС практику «до друзів за порадою», що збільшить рівень горизонтальної взаємодії та обміну досвідом; Глибше впроваджувати парадигми партнерства ОГС всередині сектору, а також з іншими секторами (у тому числі через формування донорами вимог від імені партнерів у секторі), популяризувати партнерство через просвітництво; Робити промоцію участі у міжнародному партнерстві та обмінах серед українських ОГС	Запроваджена культура менторів для третього сектору; Зросла кількість учасників у міжнародних програмах обмінів, партнерстві та стажуваннях з боку українських ОГС	
6	Українські ГО впливають на порядок денний міжнародних донорів	Створені потужні тематичні асоціації, які поширюють вплив третього сектору	Донори системно проводять консультації з ОГС перед плануванням конкурсів та програм	

*(Слід пояснити, що добре прозоре врядування та дотримання встановлених стандартів якості для ОГС — це стала практика у європейських країнах та ефективний інструмент сприяння інституційному розвитку ОГС.

ПАКТ ПРО ДОБРЕ ПРОЗОРЕ ВРЯДУВАННЯ ПОТРІБЕН, ЩОБИ:

1. Розбудувати та захистити довіру й чесність з боку громадських організацій та їхніх мереж. Стандарти якості механізму саморегулювання сприяють прихильності ОГС до загальноприйнятих єдиних етичних принципів та стандартів поведінки для відповідальної практики та діяльності.
2. Зміцнити спроможність громадських організацій встановлювати діалог та відносини з державним сектором як легітимним суб'єктам демократичного суспільства. Найбільшою силою організації повинні бути її стандарти якості, починаючи від відповідальної письмової комунікації до спроможності розробки якісних програм партнерства і розвитку.
3. Забезпечити фінансову стійкість ОГС з огляду на обмежений доступ до донорських (внутрішніх і зовнішніх) коштів.

Відповідаючи на вимогу формування довіри та зміцнення легітимності, було запропоновано модель стандартизації діяльності усіх ОГС щодо дотримання якості і належного врядування. Також були розроблені мінімальні стандарти та провідні практики, що стосуються:

1. етичного кодексу;
2. розбудови системи належного врядування;
3. розбудови системи комунікації та інформування.

Згадані стандарти базуються на переконанні, що *кожна ОГС, яка діє якісно, повинна керуватися певними принципами. Ці принципи засновані на спільних цінностях організацій, які працюють в третьому секторі*.

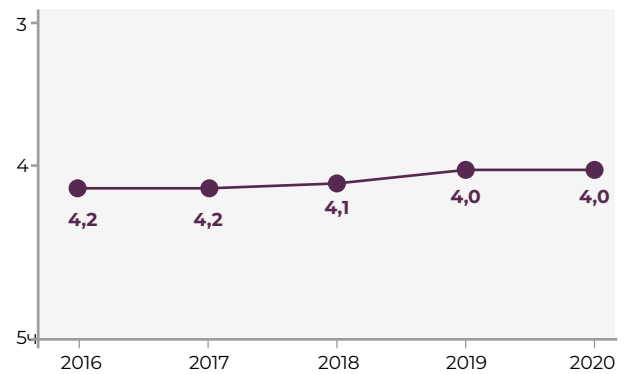
Ключові кроки на національному та регіональному рівні:

1. Створити «Навігатор активіста»: шаблони і алгоритми роботи на всі випадки, платформу з консультативної підтримки, доступне менторство та інші інструменти підтримки, розробити та поширити нові посібники/мануали/тренінги.
2. Збільшити ступінь інституційної підтримки та обміну досвідом між ОГС.

3. Розробити та впровадити модельну методику оцінки/самооцінки оргрозвитку, а також впливів та програмної роботи.

5.3. ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ 4.0

ТРЕНДИ

На ситуацію у цьому аспекті розвитку ОГС впливають такі фактори, як поступове економічне зростання в Україні та розвиток культури корпоративної соціальної відповідальності (КСВ). Остання торкається не тільки міжнародного бізнесу, що має представництва в Україні і де КСВ вже давно стала елементом корпоративної культури, але й українських компаній, які щоразу більше готові брати участь у підтримці громадського сектору (особливо щодо захисту екології, розвитку можливостей для дітей та молоді тощо).

Вже набули системного поширення такі явища, як використання донорської допомоги, меценатство, громадські «бюджети участі» на локальному рівні, освітні можливості для посилення навичок фандрайзингу та фінансового менеджменту.

Серед трендів, які на підйомі — поширення соціального підприємництва, краудфандингу, успішне залучення інституційних грантів та законодавчих ресурсів [8].

З'являються нові можливості для посилення фінансової стійкості або починають розповсюджуватися ті, що раніше використовувалися лише одиницями: надання ОГС соціальних послуг, налагодження системної співпраці з бізнесом, участь у конкурсах публічного фінансування, відсоткова філантропія, endowment (неподільний капітал).

ВИКЛИКИ

ОГС відчувають брак фінансування та потребують посилення фінансової стійкості. І тут важливим є питання навчання стосовно можливих форм отримання фінансування. Деякі ОГС не можуть дозволити собі навіть найняти кваліфікованого бухгалтера. І це біг по колу: фінансова неспроможність не дозволяє мати бухгалтера, а відсутність бухгалтера не дозволяє отримувати фінансування.

Свою діяльність ОГС здійснюють переважно за рахунок грантових коштів міжнародних донорів, часто вона на пряму залежить від кількості та частоти виграних проєктів. Так, активність організацій зростає та спадає: при наявності фінансування організація активно веде діяльність та висвітлює її у своїх джерелах комунікації, за відсутності коштів публічна комунікація призупиняється або суттєво уповільнюється.

Перепоною для отримання донорського фінансування є вік організацій: у певних конкурсах від донорів існують вимоги до тривалості функціонування організації. Через такі вимоги новостворені організації стикаються з труднощами у доступі до ресурсів.

Якщо регіон не був серед пріоритетів донорів чи або перестав бути їм цікавий, обсяг підтримки залишається низьким або скорочується.

Щоразу більше організацій задумуються над диверсифікацією джерел фінансування. Деякі організації час від часу користуються можливостями місцевих бюджетів, але вони досить обмежені.

ОГС часто не готові працювати з бюджетними коштами через забюрократизованість та незрозумілість процесів взаємодії з органами Державної казначейської служби України (складна процедура подання звітності; відсутність в ОГС фахівців, які могли б займатись питаннями фінансової та бухгалтерської звітності; відсутність можливості профінансувати заробітну плату бухгалтеру) та небажання бути залежними від влади.

Потреба у сталості та передбачуваності фінансування. Сьогодні основним джерелом фінансування ОГС є гранти міжнародних організацій, які здебільшого видають під конкретні проєкти. І після їхнього завершення ОГС можуть мати «перебої у фінансуванні», що негативно позначається на сталості. Для окремих організацій суттєвими є пожертви від бізнесу або кошти із державних фондів,

наприклад, Українського культурного фонду. Утім, такі джерела також не можна назвати стабільними. На низькому рівні залишається практика збору коштів від членів організації або зацікавлених груп. У результаті двома ключовими проблемами щодо фінансування залишаються його непостійність і складність адміністрування, передусім бюджетних коштів.

Потреба у навчанні із залучення коштів. Сюди входить як побудова ефективних моделей фандрайзингу, так і заповнення конкурсних заявок на залучення коштів. Зокрема одним із затребуваних напрямків навчання ОГС є фінансовий менеджмент: і внутрішній, і співпраця з владою та донорами, а також залучення коштів від цільових груп, для яких власне і працює ОГС. Наголос повинен бути на залученні коштів для системного вирішення певних проблем, що дасть сенс та ресурси для існування організації у довгостроковій перспективі.

Потреба спрощення механізму участі ОГС у грантових конкурсах і програмах, які реалізуються за кошти місцевих бюджетів. Деякі ОГС відмовляються подавати заявки на конкурси до структурних підрозділів ОДА через такі причини: необхідно відкривати й обслуговувати окремі казначейські рахунки, неможливе здійснення авансових платежів — оплата витрат ОГС проводиться за фактом здійснення діяльності (проведення заходів). Для вирішення цієї проблеми представники ОГС пропонують введення посередницької структури (за аналогом УКФ), яка б безпосередньо фінансувала проєкти ОГС і перебрала на себе бюрократичні питання.

Потреба в перегляді нормативних вимог з метою уможливити практику участі ОГС в проєктах Державного фонду регіонального розвитку. Представники ОГС апелюють до того, що державні органи України «бояться» допускати ОГС до реалізації проєктів ДФРР, хоча низка громадських організацій із досвідом участі в транскордонній співпраці спроможна впроваджувати їх не менш, а може й більш ефективно, ніж це роблять органи влади й самоврядування.

Потреба у розширенні програм підтримки місцевої влади. ОГС наголошують на необхідності запровадження або розширення програм підтримки з боку місцевої влади, оскільки наразі більшість програм спрямована на ОГС молодіжного та культурного спрямування.

Стратегічна зустріч ОГС у грудні 2021 року вказала на:

№	БАЖАНІ РЕЗУЛЬТАТИ	ШЛЯХИ ДОСЯГНЕННЯ	ІНДИКАТОРИ ДОСЯГНЕННЯ	ВИКОНАВЦІ
1	Використання соціального підприємства як дієвого механізму підтримки діяльності ОГС	Здійснювати всебічну підтримку та розширення тренду соціального підприємництва як інструменту посилення фінансової сталості ОГС; Повести адвокацію закону України про соціальне підприємництво; Забезпечити навчання щодо розробки бізнес-моделей для організацій	Прийнято закон про соціальне підприємництво; Створено нові соціальні підприємства	
2	ОГС системно надають соціальні послуги	Вдосконалити законодавство, яке дозволяє організаціям третього сектору працювати з соціальними послугами; Забезпечити навчання ОГС із надання та сертифікації соціальних послуг;	Створено каталог послуг для громадських організацій;	
3	ОГС забезпечено доступ до публічного фінансування	Забезпечити реалізацію соціального замовлення як дієвого механізму фінансування громадського сектору — регулярного виділення коштів через державні програми та від ОМС; Впровадити прозорі конкурси на публічне фінансування; Створити навчальний курс для громадських організацій щодо роботи з публічними коштами; Запровадити громадський моніторинг прозорості конкурсів і результатів проєктів, реалізованих за бюджетні кошти; Забезпечити масове впровадження конкурсів проєктів від усіх міністерств; Забезпечити допуск ОГС на конкурс закупівлі аналітики державою	Забезпечено здатність ОГС реалізовувати проєкти та закріплено практику отримання публічних коштів	
4	Фінансування ОГС здійснюється за допомогою механізму відсоткової філантропії	Провести інформаційну кампанію, адвокаційну кампанію та пілотний проєкт тестування механізму відсоткової філантропії	Імплементовано повноцінний інструмент відсоткового відрахування для підтримки населенням третього сектору (відсоткова філантропія)	
5	ОГС ефективно залучають підтримку з боку бізнесу	Забезпечити спроможність системної співпраці ОГС та бізнесу; Ініціювати створення бізнес-клубів підтримки організацій третього сектору; Запровадити навчальний курс для ОГС щодо розробки чітких пропозицій/програм для бізнесу	Зростання частки фінансування з боку бізнесу у загальному бюджеті українських ОГС	
6	Впроваджено принцип диверсифікації джерел коштів для ОГС	Стимулювати диверсифікацію джерел фінансування третього сектору; Стимулювати формування 30% бюджету ОГС за рахунок місцевих джерел; Стимулювати 40% організацій використовувати цифровий фандрайзинг; Заохочувати організації до створення endowment	ОГС використовують не більше 50% фінансування з одного джерела	
7	Доступні дані про внесок ОГС у економіку України	Забезпечити наявність та систематичне оновлення даних про внесок ОГС у ВВП;	Розроблено методологію/ дослідження/ опубліковано дані про внесок ОГС у ВВП, бюджети, ринок праці, надання послуг	

8	Розширено можливості фандрайзингу ОГС	<p>Розробити стратегії ОГС щодо залучення коштів на адміністративний апарат;</p> <p>Забезпечити навчання фінансовому плануванню/менеджменту;</p> <p>Забезпечити стабільність і передбачуваність фінансового середовища, які дозволять endowment;</p> <p>Формувати адженду/порядок денний для донорів та бізнесу з боку ОГС;</p> <p>Відкрити нові сфери, де ОГС генеруватимуть дохід для забезпечення своєї статутної діяльності;</p> <p>Підтримувати інклюзивну діджиталізацію в громадському секторі;</p> <p>Забезпечити сприйняття стейкхолдерами громадських організацій як рівного гравця;</p> <p>Запровадити уніфікований інструмент збору коштів, у тому числі на локальному рівні;</p> <p>Проводити регулярний незалежний фінансовий аудит ОГС;</p> <p>Стимулювати ОГС активно використовувати інвестиційні інструменти;</p> <p>Забезпечити достатній рівень і систему навчання фінансової грамотності для третього сектору;</p> <p>Впроваджувати фандрайзингові платформи та інструменти в практику організацій третього сектору;</p> <p>Поширювати активи колективного користування для різних ОГС</p>	<p>Поширено сучасні інструменти фандрайзингу (Patreon та інші) в середовищі ОГС;</p> <p>Покращення системи фінансового управління в ОГС</p>
9	Створити профспілку і встановити мінімальну плату за послуги ОГС	Провести інформаційну кампанію серед ОГС, забезпечити формування ініціативної групи	<p>Діє профспілка ОГС;</p> <p>Встановлено мінімальну плату за послуги ОГС</p>
10	Створити Громадський банк часу/ресурсу/експертів	Розробити пілот проєкту Громадського банку	ОГС отримують ресурсну та фінансову підтримку через Громадський банк

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОЇ СТАЛОСТІ ОГС:

1. Низький загальний рівень організаційної спроможності ОГС.
2. Невпевненість ОГС у фінансовій сталості — слабка комунікація із донором (невміння налагодити стале партнерство та побудувати процес взаємодії з донорами таким чином, щоб не виникало затримок у реалізації як окремих проєктів, так і діяльності загалом).
3. Нестача фінансування на всі пріоритети (диспропорція між донорськими програмами та запитом ОГС).

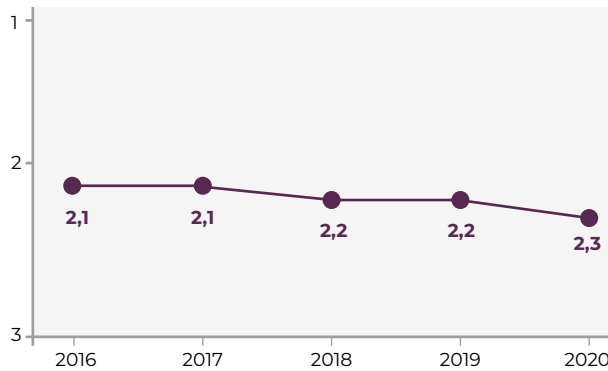
Ключові кроки на національному та регіональному рівнях:

1. Розширити та промотувати регіональні програми інституційної, статутної і проєктної діяльності ГО і БО.
2. Посилувати спроможність ОМС підтримувати соціальне підприємництво.
3. Провести адвокаційну кампанію із закупівлі соціальних послуг органами місцевого самоврядування у ГО, БО як економічно вигідну для ОМС.
4. Поширювати успішний досвід (кейс-практика) для промоції залучення коштів від бізнесу для сектору загалом.

5.4. АДВОКАЦІЯ

АДВОКАЦІЯ: 2,3

АДВОКАЦІЯ В УКРАЇНІ

ТРЕНДИ

Один із інструментів налагодження діалогу з владою — громадські ради — втрачає вплив як такий, що показав свою неефективність. Разом із тим, зникло категоричне несприйняття владою ОГС як можливих партнерів.

Системними трендами є створення численних коаліцій, спрямованих на вирішення конкретної проблеми. Водночас щораз більший тиск громадськості змушує державні органи швидше приймати необхідні рішення, розпорядження та політики, але часто ці документи залишаються формальними. І впровадження їх на місцях свідомо або несвідомо саботується локальними виконавцями, що створює додаткові ризики для ефективності адвокаційної роботи. Адвокаційні кампанії мають стабільну підтримку міжнародних донорів, на відміну від часто суто волонтерської діяльності попередніх років, що посилює їхній вплив. Разом з тим, складність із визначенням чітких індикаторів породжує певну незавершеність циклу адвокації, коли позитивне рішення щодо конкретного питання на державному рівні прийняте, але його реальне впровадження залишається далеким від ідеального.

Разом із тим, поширюється ряд позитивних явищ: адвокація як інструмент знаходить все більшу підтримку в середовищі ОГС, відбувається професіоналізація, коли окремі організації здійснюють адвокаційну діяльність багато років поспіль, налагоджують взаємодію з органами влади, нарощують вплив на їх рішення та поглиблюють розуміння механізму

діяльності державного апарату. Фокус уваги поступово зміщується на місцевий рівень, ОГС домагаються реального втілення вже пролобійованих в загальнонаціональному масштабі рішень.

Поступово зароджуються місцеві адвокаційні ініціативи, спрямовані на вирішення локальних питань. Подекуди владні структури починають формувати запит до громадського сектору щодо готового продукту — рекомендацій та політик з того чи іншого питання.

ВИКЛИКИ

Зараз у цій сфері існує ряд гострих питань, що потребують вирішення. Серед них — низька організаційна спроможність багатьох ОГС, що суттєво зменшує їх адвокаційні можливості, зокрема, щодо ефективної комунікації. Останніми роками ряд крупних медіа виставляє третій сектор не у найкращому світлі, що впливає на ставлення широких мас суспільства до громадських організацій. Імовірно це можна пояснити загостренням боротьби із корупцією в Україні, важливу роллю профільних ОГС у даному процесі та просуванні реформ взагалі. Відповідно, корупційні кола, зацікавлені у відсутності позитивних змін, використовують свої фінансові та інші ресурси для створення негативного іміджу ОГС. Це послаблює адвокаційні можливості останніх, у тому числі і при відстоюванні важливих рішень у антикорупційній сфері. Так, Інститут масової інформації у своєму дослідженні вказав, що 8% матеріалів ЗМІ, присвячених ОГС та окремим активістам, мали виражене негативне забарвлення. Найчастіше в цих новинах застосовувались оціночні судження та емоційна лексика. У ряді таких медіа засуджували дії активістів антикорупційних громадських організацій та описували їх активність із використанням словосполучення «інформаційні нападки» [23].

Ситуацію погіршує загалом низька кваліфікація кадрів, відповідальних за комунікацію та успішну адвокацію. Звичайно, з часом, завдяки практичному досвіду та навчанню кадрові ресурси посилюються, але у певний момент — через вигорання чи нестачу матеріальних благ — третій сектор програє конкуренцію за кваліфікований людський капітал бізнесу.

Стратегічна зустріч ОГС у грудні 2021 року вказала на:

№	БАЖАНІ РЕЗУЛЬТАТИ	ШЛЯХИ ДОСЯГНЕННЯ	ІНДИКАТОРИ ДОСЯГНЕННЯ	ВИКОНАВЦІ
1	Сформувати чітке правове поле для адвокатури	Проадвокатувати ухвалення закону «Про адвокатуру»	Набув чинності Закон України «Про адвокатуру», в якому визначено різницю між адвокатурою та лобюванням	
2	Культура адвокатури набула поширення	Проводити інформаційно-просвітницькі кампанії для різних цільових аудиторій щодо їх прав та можливостей; Започаткувати премію «Адвокатські Awards» на регіональному рівні	Культура адвокатури поширена в кожній громаді	
3	Громада і влада на місцях навчилися ефективно взаємодіяти, адвокатувати та вирішувати проблеми	Навчити представників ОМС ефективною взаємодією та комунікації з громадою; Розробити та впровадити уніфіковані методи оцінки потреб територіальних громад	ОГС розуміє потреби громад та ефективно взаємодіє із ОМС для їх вирішення	
4	На місцевому рівні створено 5-річні дорожні карти взаємодії між громадою, органами місцевого самоврядування та представниками влади, що обирається шляхом голосування місцевою громадою (кандидати на виборні посади різних рівнів — від Верховної Ради до ОМС)	Розробити місцеві дорожні карти з адвокатури	Розроблені дорожні карти	
5	Громади включили до стратегії свого розвитку окремий порядок денний щодо виборів для забезпечення майбутнього вирішення обраними кандидатами поточних проблем	Розробити плани реформування з порядком денним щодо роботи із владою, громадою, бізнесом з використанням вікна можливостей під час виборчих процесів	ОГС ефективно використовують вікна можливостей під час виборчих процесів для досягнення цілей адвокатури в громадах	
6	Утворення загальнонаціональної платформи кращих практик із викладом інформації та інструкцій про адвокатську діяльність із прикладами успішних проєктів	Створити на онлайн-платформі базу знань з адвокатури: практики, інструменти, конструктор, поради, консультації, менторство, типові документи тощо	ОГС користуються електронною базою знань про кращі практики адвокатури	
7	Посилення спроможності ОГС у створенні та реалізації партнерства	Забезпечити розвиток місцевих ОГС через мережування та сталу практику створення коаліцій	Зростання кількості кейсів партнерства у секторі (мережування, влада і ОГС, бізнес, донори); ОГС залучають фінансування для адвокатури не тільки від донорських організацій	

8	Широке використання різних форм навчання та отримання практичного досвіду з адвокації	<p>Регулярно проводити тематичні секторальні форуми;</p> <p>Розробляти навчальні курси про адвокацію на шкільному рівні;</p> <p>Запровадити навчання з адвокації у школах та через неформальну освіту;</p> <p>Створити всеукраїнську платформу про реформи та необхідність адвокатування тих чи інших рішень загальнонаціонального масштабу;</p> <p>Систематично проводити глибинні дослідження різних цільових аудиторій, визначення актуальних потреб і проблем;</p> <p>Забезпечити системне навчання ОГС щодо створення програм;</p> <p>Забезпечити регулярну участь ОГС у програмах обміну міжнародним досвідом з адвокації</p>	<p>Третій сектор в цілому вивчає та ефективно застосовує досвід бізнесу в адвокаційній діяльності;</p> <p>Успішно вивчається та використовується міжнародний досвід адвокації</p>	
9	Забезпечити додатковий ресурс для підтримки адвокаційної діяльності	<p>Поширювати практики фінансування адвокаційних кампаній з місцевого бюджету;</p> <p>Створити державний фонд фінансування аналітики, що діє на конкурсних засадах, із доступом до конкурсу ОГС.</p>	Адвокаційні кампанії фінансуються з місцевих бюджетів та відповідного державного фонду	

КЛЮЧОВІ КРОКИ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ:

1. Створити онлайн-платформу для сприяння адвокації (практики, інструменти, конструктор, консультації, поради, менторство, типові документи).
2. Розробити спільну систему навчальних заходів для ОГС та органів виконавчої влади з циклу створення державних політик.
3. Створити державний фонд фінансування аналітики (із залученням ОГС, прозорим розподілом коштів на конкурсних засадах).

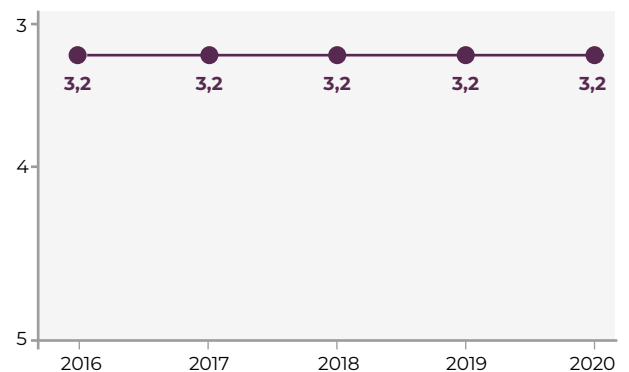
КЛЮЧОВІ КРОКИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ:

1. Розробити місцеві дорожні карти/порядок денний/ програми реформ у взаємодії ОГС, місцевої влади та бізнесу терміном на 5 років (на каденцію місцевої влади), із зобов'язанням подальшого моніторингу та виконання.
2. Забезпечити розвиток місцевих ОГС та коаліцій з адвокації (мережування, навчання, менторство).
3. Створити спільну систему навчань для ОГС та ОМС (з циклу створення місце-

вих політик та напрацювання правових норм).

5.5. НАДАННЯ ПОСЛУГ

НАДАННЯ ПОСЛУГ: 3,2

ТРЕНДИ

Підхід ОГС до надання послуг, де на першому місці сам процес, а не результат, поступово відходить у минуле. Громадські організації розширюють перелік послуг, який надають, але правозахист досі є ключовою сферою реалізації компетенцій представників третього сектору. Поряд з ним важливе місце займають послуги з надання неформальної освіти. Натомість суттєво менше представлені аналі-

тичні дослідження, консалтинг, послуги збору коштів. У стані зародження такі явища як надання ОГС соціальних послуг та отримання системного фінансування за свої послуги з боку бізнесу та окремих громадян. Поки що основними замовниками виступають міжнародні донорські організації.

1 січня 2020 року набрав чинності Закон України «Про соціальні послуги». Відповідно до нього, ОГС є повноправними постачальниками соціальних послуг і можуть надавати їх платно, зокрема державним коштом. Проте оскільки деякі нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України ще не узгоджені з цим законом, органи місцевого самоврядування протягом року лише кілька разів закупили соціальні послуги в ОГС.

ВИКЛИКИ

До основних викликів, що стосуються сектору загалом, належать необхідність впровадження постійних програм надання послуг в організаціях, які можуть приносити прибуток системно, а не епізодично (що відбувається в рамках проектів міжнародних організацій). Такими системними послугами могли б бути,

серед іншого, створення постійно діючого соціального підприємництва, надання платних послуг експертами та самими організаціями у межах їх компетенцій (аналітика, соціальні послуги тощо). Але найважливіше — це спроможність через надання послуг задовольняти інтереси цільових груп відповідних ОГС.

Сьогодні в ОМС загалом відсутнє бачення ОГС як надійного партнера, на що вказують лише поодинокі випадки замовлення послуг, незважаючи на наявність відповідного закону. З іншого боку, часто ОГС самі не готові працювати із державними коштами через складність процедури їх отримання та звітності. Все це створює перепони для масового надання послуг організаціями третього сектору у відповідь на актуальний запит державних органів різних рівнів чи інших потенційних замовників (бізнесу, громади тощо).

До проблемних питань слід додати і доволі вільне ставлення окремих організацій до авторського права в третьому секторі, що ускладнює і без того непростий процес системної діяльності ОГС через надання послуг.

Стратегічна зустріч ОГС у грудні 2021 року вказала на:

№	БАЖАНІ РЕЗУЛЬТАТИ	ШЛЯХИ ДОСЯГНЕННЯ	ІНДИКАТОРИ ДОСЯГНЕННЯ	ВИКОНАВЦІ
1	Активне використання державними органами різних рівнів третього сектору при виконанні соціального замовлення (соціальних послуг)	Внести зміни до законодавства про соціальні послуги в процесуальній частині щодо розширення можливостей третього сектору надавати такі послуги; Провести дослідження щодо потреб громад, які можуть задовольнити ОГС, і внести зміни в закон про перелік послуг; Провести дослідження щодо доцільності надання послуг, які вже проплатила держава, і внести зміни в закон; Створити прозору систему конкурсів для надання соціальних послуг за участю ОГС у громадах; Спростити процедуру фінансування з бюджету для ОГС; Адвокатувати зміни до законодавства, що дозволить розширити список послуг, які замовляє держава (аналітика, консультування, правозахист тощо)	Зростання замовлень на соціальні послуги від ОГС з боку державних органів різних рівнів	
2	Забезпечити державне фінансування ідей/пропозицій до ОГС	Навчити організації третього сектору працювати з казначейством; Громадські організації мають право брати участь у програмах ДФРР;	Здійснюється державне фінансування ідей/пропозицій до ОГС	
3	Створити загальнонаціональний маркетплейс для послуг, які надають ОГС	Розробити модель маркетплейсу для послуг, які надають ОГС	У ОГС регулярно замовляють послуги через загальнонаціональний маркетплейс	

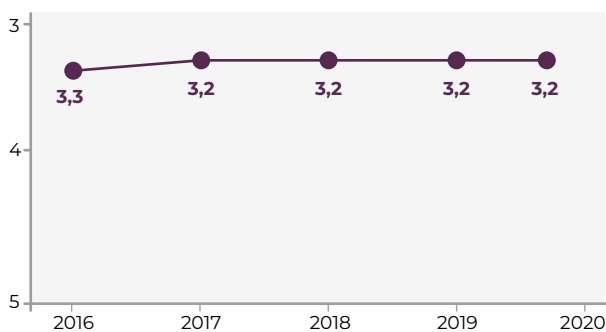
4	Запровадити кооперацію громадських організацій для надання послуг	Провести навчання ОГС щодо залучення фінансування через надання послуг; Створити базу даних ОГС — надавачів послуг і тих, хто їх потребує; Ініціювати створення об'єднання ОГС для надання послуг за соціальним замовленням від держави; Створити програми підтримки впровадження платних послуг в ОГС (із забезпеченням менторської підтримки більш досвідчених організацій початківцям)	Організації третього сектору чітко дотримуються авторських прав; Створено об'єднання та партнерство ОГС для надання соціальних послуг
5	Створити систему сертифікації ОГС для надання послуг	Створити сертифікаційний центр для ОГС; Регулярно проводити навчання з надання послуг та сертифікації	Діють загальноприйняті стандарти щодо надання соціальних послуг ОГС
6	Забезпечити представлення послуг українських організацій на міжнародному рівні	Створити інфоплатформу для промоції послуг українських ОГС на світовому рівні	ОГС надають послуги замовникам з інших країн
7	Зробити бізнес активним замовником послуг у ОГС	Регулярно проводити форуми для налагодження взаємодії між бізнесом і третім сектором; Стимулювати партнерство ОГС із бізнес-асоціаціями; Стимулювати надання послуг організаціями у форматі соціального підприємництва;	Зростання кількості замовлень бізнесом послуг у ОГС

КЛЮЧОВІ КРОКИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ:

1. Забезпечити спільне навчання для ОГС та ОМС щодо співпраці через послуги.
2. Провести інформаційну роботу в громадах щодо надання послуг ОГС відповідно до закону про соціальні послуги.
3. Провести дослідження потреб, які можуть бути задоволені ОГС на локальному рівні;
4. Запровадження премії «Провайдер року» на регіональному рівні.

5.6. СЕКТОРАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА

СЕКТОРАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА: 3,2

ТРЕНДИ

У цій сфері зникає такий інструмент як громадські ради — він показав загалом свою неефективність (через активну участь у них псевдоактивістів, які обстоювали власні інтереси). Крім того, інституційна підтримка з боку донорів та держави, що надала можливість безперебійної стійкої роботи для багатьох ОГС, теж припиняється, змушуючи організації шукати нові шляхи забезпечення фінансової стійкості.

Натомість, широкого поширення набули процеси мережування зі стажуванням — обмін досвідом між різними організаціями як однієї мережі, так і поза мережевими об'єднаннями. Громадські простори та хаби, як центри об'єднання зусиль третього сектору та майданчики для комунікації, стали стабільним трендом. Але цей тренд поширюється переважно у середовищі більш досвідчених та потужних організацій, які розуміють позитивні сторони таких об'єднань. Для багатьох інших ОГС переваги мережування досі є неочевидними.

Певний підйом відбувається в середовищі молодіжних організацій: з'являються молодіжні банки ініціатив, молодіжні центри. Нове явище, яке набуває щораз більшого поширення — це арт-простори під куратор-

ством громадських організацій культурного спрямування.

Поки що зародковому стані перебувають культура жертвування, стратегічна філантропія, використання інструментів цифрової демократії [14].

ВИКЛИКИ

Потреба у мережуванні, створенні та діяльності коаліцій. Існує потреба у налагодженні горизонтальних зв'язків між ОГС, формуванні ефективних мереж, розвитку принципу «співпраця замість конкуренції». Хоча багато громадських активістів мають неформальні зв'язки, практично відсутня постійна інституціоналізована кооперація між ними.

Потреба в доступних ресурсних центрах (просторах), де ОГС можуть тимчасово використовувати або орендувати офісні приміщення. Цю потребу визначали як таку, що

може виникнути внаслідок впровадження вимог закону «Про оренду державного та комунального майна», коли місцева влада з власної ініціативи чи під примусом підвищуватиме орендну плату до ринкових показників, і таким чином «виставлятиме на вулицю» діючі ОГС. На думку як представників ОГС, так і бізнесу практика пільгового чи навіть безоплатного забезпечення ОГС приміщеннями з боку влади є цілком прийнятною. Також чимало нарікань на непрозорість у цій сфері, коли кращі шанси отримати приміщення чи бюджетні кошти мають ОГС, лояльні до влади. Ще одна проблема — забезпечення устаткуванням та програмними продуктами, оскільки чимало представників ОГС для роботи використовують власну техніку та неліцензійні програми.

Стратегічна зустріч ОГС у грудні 2021 року вказала на:

№	БАЖАНІ РЕЗУЛЬТАТИ	ШЛЯХИ ДОСЯГНЕННЯ	ІНДИКАТОРИ ДОСЯГНЕННЯ	ВИКОНАВЦІ
1	Сформувати державну та місцеву політику розвитку секторальної інфраструктури	Проадвокувати розробку політик стосовно розвитку секторальної інфраструктури	Розроблено політики національного та місцевого рівня, що сприяють розвитку секторальної інфраструктури	
2	Розробити доступні цифрові інструменти для ОГС	Оцінити потреби сектору в цифрових інструментах, зборах даних; Провести хакатон для розробки інструменту динамічної оцінки; Створити платформи кращих практик; Створити цифровий архів продуктів ОГС; Розробити AI-рішення для оцінки впливу ОГС (створення параметрів оцінки, алгоритму оцінювання, алгоритмів самонавчання); Створити міжнародний хаб громадського сектору (портал для виходу на міжнародну арену українських ОГС); Розширити додаток «Дія» функціоналом для громадянського суспільства;	ОГС використовують нові цифрові інструменти	

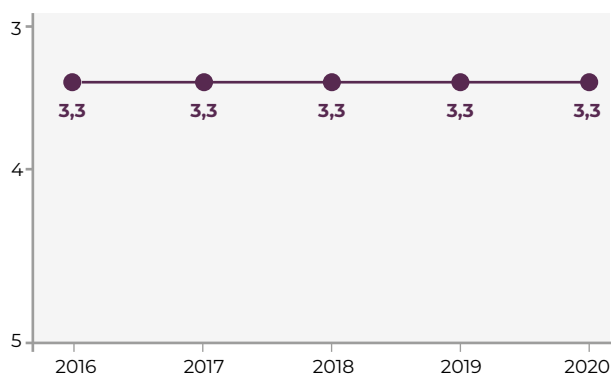
3	Створити нові елементи секторальної інфраструктури для посилення ОГС	Створити центри освіти з можливостями стажування; Створити мережу ресурсних центрів для ОГС із головною організацією; Створити громадські бібліотеку та арт-центри; Створити консультативну тематичну гарячу лінію за різними напрямками роботи ОГС; Створити Український громадський фонд (за прикладом УКФ) — формування за рахунок внесків організацій, каса взаємодопомоги;	Ріст спроможностей ОГС у різних сферах їх діяльності
4	Розширити можливості сектору впливати на порядок денний на національному та локальному рівнях	Здійснювати підтримку секторальних лідерів для посилення певної сфери (платформи, хаби); Розширити програми інституційної підтримки; Створити регіональний інститут громадських помічників (2-3 особи на регіон для налагодження стосунків влада-громада); Включити взаємодію із ОГС до стратегічних планів розвитку громад; Забезпечити ефективну комунікацію між складовими громадського сектору	ОГС ефективно взаємодіють як в межах сектору так і поза ним, впливаючи на формування порядку денного на різних рівнях
5	Створити система підвищення кваліфікації для працівників третього сектору	Розробити навчальні програми з підвищення кваліфікації за різними напрямками роботи в ОГС	Зростання ефективності роботи працівників ОГС

КЛЮЧОВІ КРОКИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ:

1. Створити доступну для ОГС мережу експертів-консультантів.
2. Створити місцеві дорожні карти розвитку ОГС.
3. Забезпечити ОГС доступ до місцевих конкурсів проєктів.
4. Створити регіональну платформу обміну досвідом, інформацією, ресурсами.

5.7. ПУБЛІЧНИЙ ІМІДЖ

ПУБЛІЧНИЙ ІМІДЖ: 3,3

ТРЕНДИ

Відходить у минуле сприйняття ОГС як «прохачів», їх діяльності як ініціативи однієї людини-лідера, а також повна відсутність більшості ОГС в інформаційному просторі. Очевидно, що це взаємопов'язані явища.

Зараз в роботі ОГС комунікації приділяють щораз більше уваги, хоча все ще за залишковим принципом. В організаціях досить часто відсутні чітко прописані ролі та завдання відповідальних за комунікацію, якщо такі особи взагалі є. Через це досі поширене явище, коли цільові аудиторії не розуміють сенсу діяльності ОГС.

Учасник фокус-групи вказав на загальні проблеми в комунікаціях у третьому секторі: «Немає комунікації між сталими ОГС з високим рейтингом довіри і бізнесом. ОГС не вміють правильно звітувати про реалізовані проєкти. Відсутні канали комунікації для масового поширення інформації про успішні соціальні проєкти чи вирішення проблем у місті. ОГС не висвітлює діяльності ОГС, не показує успішні приклади співпраці, не захоплює і не стимулює таку співпрацю. Немає довіри до нових ОГС» [14].

Проте, завдяки системній комунікаційній діяльності окремих організацій простежуються певні позитивні тенденції у зміні ставлення суспільства до ОГС. Люди більш охоче беруть участь у волонтерських ініціативах. Цьому сприяє те, що ОГС поступово починають залучати до своєї діяльності лідерів думок, виходити у публічні комунікації в рамках краудфандингу, посилюють свої знання в комунікації через формальну та неформальну освіту.

ОГС найчастіше поширюють інформацію про свою діяльність через сторінки в соціальних мережах — це не вимагає додаткових ресурсів, які можуть знадобитися, наприклад, для обслуговування сайту (підтримка домену або залучення фахівця, який вміє публікувати інформацію). Власні сайти переважно використовують більш сталі ОГС. Втім, залучити журналістів для висвітлення заходів складно.

ВИКЛИКИ

Брак позитивних прикладів системної роботи зумовлює ставлення до громадської діяльності як до ситуативної активності в корисливих цілях. Поширеною є думка, що багато ОГС «оживляють» при потребі — наприклад, для подачі проєктів на певний конкурс, наповнення громадських рад потрібними людьми, отримання приміщення на пільгових умовах, участі в політичних акціях тощо [14].

Є запит на створення громадських організацій з боку органів місцевого самоврядування. Зацікавленість органів місцевого самоврядування полягає в тому, що за допомогою громадських організацій можна брати участь у грантових конкурсах і таким чином залучати кошти для розвитку громади. Однак подібна процедура має побічний ефект, адже створюється враження про громадські організації як про об'єднання, що діють «під парасолькою» органів місцевого самоврядування та обслуговують їх інтереси (хоч іноді все так і є). Усе це певним чином дискредитує громадський сектор і, відповідно, позбавляє його частини кадрового потенціалу та аудиторії.

Поширеними є ОГС, які переслідують ситуативні нетривалі цілі, тобто початково на меті немає організаційної сталості (наприклад, ОГС гуртуються лише для втілення проєктів «бюджету участі» або реалізації міжнародних проєктів).

Серед частини населення та ОМС поширена негативна думка щодо ОГС як «прохачів» грошей, «грантожерів», або активізму як хобі, для якого не потрібна зарплата. Представники ОГС стверджують, що подібна позиція існує і серед донорів, оскільки «перша стаття,

яку «ріжуть» при узгодженні бюджетів, це заробітна плата. При цьому залишають гонорари зовнішніх експертів. Це не сприяє утриманню кваліфікованих кадрів» [14].

Більшість ОГС є непослідовними в інформаційному полі. Наприклад, ставлять оголошення про захід, але не повідомляють про його результати, або навпаки — повідомляють тільки про результати заходів. Такий стан справ робить складним комунікацію громадських організацій зі ЗМІ та своєю цільовою аудиторією.

Потреба у підвищенні базових комунікаційних навичок. Представники ОГС відзначають, що «загалом не вистачає просунутого рівня навчань із комунікації», зокрема в частині «комунікування сучасними засобами та техніками». У цьому контексті частина ОГС відчувають проблему із заповненням вакансій комунікаційників, «бо отримавши базові знання, такі спеціалісти часто йдуть з ОГС в інші сектори».

Потреба у розвитку комунікацій із ОМС. Актуальною потребою є підвищення кваліфікації щодо конструктивного донесення ідей та пропозицій до влади. Таку ж потребу відчувають і представники влади, які мали досвід комунікації із ОГС. «Найскладніше в комунікації з органами влади — це те, що переважна більшість громадян вважають, що коли ти звернувся із реальною потребою, то тобі мають дати гроші. Вони не розуміють, що потрібно розробити систему заходів, включити у програму, внести зміни до програми, і тільки коли це зроблено, закласти гроші в бюджет. Оскільки в нас складна бюрократична система, вона не допомагає у порозумінні між ГО та владою», — пояснив один із представників влади. Тож у цьому контексті також навчитися краще розуміти, як функціонує «бюрократична система» — часто ОГС виступають з критикою місцевої влади, не розуміючи обмежень в роботі держслужбовців.

Потреба в інформаційній підтримці медіа. Один із опитаних представників ОГС відзначив як перевагу те, що «у нас в області гарно висвітлюють діяльність ГО, на відміну від інших областей». Водночас окремі представники влади вважають, що Суспільний мовник мав би приділяти більше уваги діяльності ОГС в області. Так учасник однієї з фокус-груп, заявив: «Потребу ОГС щодо комунікації з населенням області можна вирішувати через ухвалення програми співпраці ТГ області та «Суспільного». Однак інформація від ОГС має бути цікавою та актуальною, інакше канал буде втрачати рейтинг» [14].

Стратегічна зустріч ОГС у грудні 2021 року вказала на:

№	БАЖАНІ РЕЗУЛЬТАТИ	ШЛЯХИ ДОСЯГНЕННЯ	ІНДИКАТОРИ ДОСЯГНЕННЯ	ВИКОНАВЦІ
1	Впровадження стратегічного підходу до комунікації в ОГС	<p>Забезпечити стабільну присутність ОГС в інформаційному полі (обрати ключові канали для комунікації і їх постійно оновлювати — соціальні мережі, веб-сайти);</p> <p>Налагодити системне партнерство ОГС із медіа;</p> <p>Стимулювати підготовку кожною організацією пакету інформаційних матеріалів про себе (пояснення місії, історії успіху, хто її клієнти, розроблена комунікаційна стратегія);</p> <p>Підтримувати ініціативи навчання ОГС роботи з реальними медіа</p>	<p>Постійна присутність ОГС в інформаційному полі;</p> <p>ОГС системно використовують готові пакети інформаційних матеріалів</p>	
2	Третій сектор здобуває найбільшу довіру в суспільстві;	<p>Забезпечити присутність в суспільному дискурсі позиції третього сектору:</p> <p>ГО публічно звітуються (в тому числі про фінанси);</p> <p>Навчити ГО продукувати контент та комунікувати/ професійно коментувати/ висловлювати свою позицію щодо важливих питань;</p> <p>Навчити третій сектор ефективно залучати публічних людей, які будуть розповідати про діяльність ОГС;</p> <p>Забезпечити стратегічне партнерство громадського сектору з медіа, зокрема, із суспільним телебаченням;</p> <p>Сформувані та промотувати культуру проактивної постійної підзвітності ОГС суспільству у неформальній подачі</p>	<p>Громадські організації — визнані лідери думок;</p> <p>ОГС регулярно публічно звітують;</p> <p>ОГС мають свою позицію щодо важливих питань суспільно-політичного життя та вміють її доносити</p>	
3	Забезпечити високу професійність та експертність комунікаційників громадського сектору	<p>Існують спеціальні навчальні програми у закладах вищої освіти, які готують комунікаційників для громадського сектору;</p> <p>Збільшити кількість менторських програм фінансування комунікаційної складової діяльності ОГС;</p> <p>Забезпечити стале фінансування зовнішньої комунікації в ГО;</p> <p>Запровадити фокусні донорські програми на профайлінг та комунікацію в третьому секторі;</p> <p>Забезпечити комунікаційникам ОГС стажування в медіа;</p> <p>Організувати системні навчання комунікації pro bono (вчити комунікувати про людей всередині організації, у тому числі відверто говорити про невдачі та труднощі, навчати пітчінгу</p>	<p>Висока професійність комунікаційників громадського сектору визнається державою, бізнесом, медіа, суспільством</p>	
4	Зробити український громадський сектор видимим на міжнародному рівні і таким, що впливає на міжнародний порядок денний	<p>Забезпечити навчання комунікаціям міжнародного рівня</p>	<p>Міжнародні події громадського сектору регулярно відбуваються в Україні;</p> <p>Українські громадські організації працюють на міжнародному рівні;</p>	

5	Обізнаність про громадський сектор зробити частиною освіти	Продвокатувати у МОН додаткові бали при вступі до вишів за досвід діяльності у ГО та/або за волонтерську діяльність; Проводити тематичні інформаційні кампанії	Зростання поінформованості суспільства про третій сектор та його значення
6	Зробити членство в ОГС престижним	Створити ефективні моделі забезпечення балансу між потребами клієнта та місією і завданнями організації; Проводити навчання з брендування та іміджу для ОГС	Діяльність в ОГС визнається суспільством поважною та важливою
7	Щоб бізнес вважав престижним підтримувати ГО та робити спільні проєкти, в тому числі медійні;	Стимулювати ефективне залучення до навчання та комунікації громадського сектору професіоналів з бізнесу в якості експертів та у програми менторського супроводу;	Зростання кількості спільних проєктів ОГС та бізнесу

КЛЮЧОВІ КРОКИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ:

1. Створити програму залучення до навчання комунікації PR-фахівців з бізнесу.
2. Створити програму менторського супроводу впровадження інноваційних підходів у комунікаціях.
3. Перейти до стратегічного партнерства із суспільним мовником.
4. Запровадити програму стажування комунікаційників ОГС у регіональних медіа.
5. Запровадити програму публічного звітування організацій, базуючись на кращих практиках і досвіді інших ОГС.

6. РИЗИКИ ТА ВИКЛИКИ, ЩО ПОСТАЮТЬ ПЕРЕД ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ

6.1 КЛЮЧОВІ ВИКЛИКИ

Для підготовки Регіонального порядку денного для громадського сектору, використовувалися матеріали Загальнонаціонального дослідження, для визначення потреб та бачення ОГС України, проведене за підтримки ІСАР «Єднання» [14], яке, зокрема, презентувало детальний зріз проблем та викликів для НУО у різних регіонах України.

Серед ключових викликів варто назвати недостатню організаційну спроможність ОГС на локальному та регіональному рівнях. При цьому варто відмітити, що зростання уваги донорів та самих організацій до інституційного розвитку сприяло покращенню загальної спроможності, у порівнянні з попереднім періодом. Але при порівнянні організаційних процедур, управління та якості послуг різниця між громадськими ініціативами з осередками у Києві та тими, що базуються в регіонах/на місцях постає дуже чітко. В особливо складному становищі перебувають нещодавно створені ОГС та незареєстровані групи, оскільки для них ускладнений доступ до

ресурсів для розвитку. Регіональні та місцеві громадські групи надають пріоритет місцевому фандрайзингу та відносинам із громадянами і громадянками. Інформація, отримана завдяки Платформі розвитку громадянського суспільства «Маркетплейс» (яку втілює ІСАР «Єднання»), свідчить, що попит щодо їхніх грантів на організаційний розвиток зростає. А кількість заявок на грантову підтримку, яка надходить щомісяця, зросла на 30 відсотків у 2018 році, порівняно з 2012 роком. При цьому для більшості ОГС гранти Платформи «Маркетплейс» досі становлять єдине джерело фінансування організаційного розвитку.

Окремої уваги заслуговують правові обмеження для діяльності ОГС. Зокрема, чинна законодавча та нормативна база мало сприяє сталому місцевому фінансуванню. Чинний Податковий кодекс не особливо заохочує жертвування з боку корпоративних донорів чи фізичних осіб, процедура доступу до державного фінансування складна, розподіл фінансування непрозорий. Відсутнє правове регулювання соціального підприємництва (відповідний закон досі не прийнятий), внас-

лідок чого ця діяльність проводиться ОГС на власний розсуд на стику різних, часто суперечливих правових норм. Фіскальні органи в регіонах при цьому часто по-різному трактують соціальне підприємництво в громадському секторі, часто погрожують відкликанням статусу неприбутковості (чим фактично порушують норми чинного законодавства, що не забороняє громадським організаціям отримання доходу для забезпечення статутної діяльності). Правова ж підтримка для окремих активістів/активісток та ОГС, особливо в регіонах, обмежена, що не дозволяє їм ефективно відстоювати свою позицію у суперечливих моментах.

Виклики доброчесності пов'язані із посиленням тиску на громадський сектор як в Україні, так і з боку зовнішніх чинників (Російська Федерація). Збільшення кількості нападів на громадських активістів, включення їх прізвищ до фіктивних списків «розшукуваних терористів» країною-агресором породжує додаткові ризики при відстоюванні громадської позиції. При цьому посилення боротьби за імплементацію антикорупційних реформ зачіпає інтереси широкого кола впливових осіб в Україні, що спрямовують значні фінансові та медійні ресурси на спотворення іміджу ОГС в очах суспільства через відверту пропаганду та поширення стереотипів. При цьому з різних причин зростає кількість неактивних ОГС, що створює додаткові ризики вже в очах міжнародних донорів.

Слабкий розвиток комунікацій у ОГС, особливо на регіональному рівні. Переважна більшість організацій мають низький рівень взаємодії із суспільством та своєю громадою. Фактично, це одна з причин збільшення рівня загроз для сектору, описаних вище. Щодо національного рівня, то для організацій, які спеціалізуються на адвокації, характерна суттєва нестача прихильників. Часто представники цільових аудиторій, права яких адвокатуються, навіть не знають про існування відповідних організацій. Так, останні дослідження показали, що лише сім відсотків громадян України беруть участь у громадянському активізмі. І хоча переважна більшість ОГС визнають необхідність залучення громадян та громадян для гарантування довготривалої сталості сектору, однак їм не вдається зробити залучення громади пріоритетом їхньої діяльності.

Крім того, українські ОГС майже не створюють коаліцій чи мережевих ініціатив для взаємозв'язку та взаємодії між собою. Незважаючи на існування громадських коаліцій на-

ціонального рівня — Реанімаційного пакету реформ (РПР), Мережі хабів громадянського суспільства, опитування свідчить, що більш як половина ОГС не беруть участі в жодних коаліційних заходах, а для окремих регіонів ця цифра ще більша. Відсутність співпраці та мережування найбільш помітна між київськими та регіональними/місцевими організаціями, а також між офіційно зареєстрованими та інституційно усталеними групами і новоствореними або незареєстрованими групами.

6.2 ОСНОВНІ РИЗИКИ, ПОВ'ЯЗАНІ З РЕАЛІЗАЦІЄЮ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Не можна залишити поза увагою ризики, що постають перед громадянським суспільством України у разі часткової реалізації чи взагалі відсутності прогресу у реалізації як всієї Стратегії розвитку, так і окремих її частин.

Відсутність прогресу щодо правового середовища призведе до створення штучних обмежень для розвитку ОГС, збереження значного навантаження на документообіг, що відволікатиме ресурси та увагу від безпосередньої проєктної діяльності. Приклад такого навантаження — нещодавня вимога подавати дані про кінцевого бенефіціарного власника для ГО. Крім того, відсутність позитивних змін у цій сфері підвищує ризики при здійсненні громадської діяльності. Так, якщо не буде створено консультативно-дорадчий орган у складі представників правоохоронних органів та громадського сектору для збирання інформації щодо стану розслідування справ про напади на активістів, зберігатиметься суттєва загроза життю та здоров'ю активних учасників громадського руху.

У сфері організаційної спроможності відсутність системної роботи з інституційної підтримки ОГС призведе до збереження поточного поділу на експертні потужні організації та численні локальні «недосвідчені», внаслідок чого останні можуть у великих кількостях припинити діяльність чи проводити її зі значно нижчою ефективністю.

Сфера фінансової стійкості багато у чому визначає ресурсні можливості та масштаби діяльності ОГС. Без посилення спроможностей у диверсифікації джерел фінансування, серед яких — соціальне підприємництво як світовий тренд та дієвий механізм, члени ОГС змушені будуть (як це зараз відбувається у більшості організацій, особливо локальних) поєднувати громадську діяльність із пра-

целаштуванням у іншій сфері, що значно звузить можливості та масштаби діяльності. Неналежне фінансове забезпечення призводить до перевантаження активу громадських організацій, емоційного вигорання, значної плінності кадрів та відсутності стабільної спадковості у громадській діяльності. Всі ці негативні явища тільки посиляться, якщо в рамках Стратегії не вдасться посилити спроможність ОГС до започаткування соціального підприємництва через надання менторської, фінансової та ресурсної підтримки; буде відсутній громадський моніторинг та контроль за прозорістю конкурсів і реалізацією проєктів державним коштом; буде відсутнє дієве навчання ОГС із формування, сертифікації та надання соціальних послуг; зазнають невдачі плани щодо впровадження відсоткової філантропії; не будуть впроваджуватись якісно нові підходи, серед яких — створення громадського банку як джерела фінансів, бази знань та доступу до практиків і експертів.

У сфері адвокатури досі ефективними залишаються поодинокі ОГС, які спеціалізуються саме на адвокатури. Знання переважної більшості організацій у цій темі уривчасті, їм суттєво бракує практики і розуміння механізмів та інструментів адвокатури. Поодинокі успішні кейси адвокатування, проведені «непрофільними» організаціями, завершуються після досягнення мети, а отриманий досвід фактично не передається наступним поколінням в ОГС. Змінити це може реалізація Стратегії у сфері адвокатури, тоді як провал численних передбачених заходів лише законсервує ситуацію, в якій третій сектор здійснює обмежений вплив на порядок денний в Україні та на суспільство в цілому.

У сфері надання послуг очікують прогресу у вигляді внесення змін до законодавства про соціальні послуги. Це мало б розширити можливості третього сектору надавати такі послуги. Однак надання послуг (як інструмент і як сфера діяльності ОГС в цілому) не отримує широкого розвитку, суттєво зменшивши як фінансову стійкість громадського сектору, так і його можливості продукувати позитивні зміни в громадах. Це може трапитись через відсутність досліджень попиту на подібні послуги та їх пріоритетності в окремих громадах, брак інформаційної підтримки та провал інших заходів.

Відсутність позитивних змін у сфері секторальної інфраструктури несе в собі ризики загальної стагнації та відсутності інновацій

у громадському секторі, його відставання від сучасних технічних рішень та втрачання можливостей, що надають новітні технології. Ті рішення, які пропонує Стратегія — створити цифрову платформу взаємодії та знань ОГС; розробити AI-рішення для оцінки впливу ОГС; створити мережу ресурсних центрів та ін., спрямовані на підвищення ефективності роботи як окремих організацій, так і всього сектору загалом.

Ризики провалу пропонованих ініціатив, що стосуються сфери публічного іміджу, включають: низький рівень довіри суспільства до ОГС; викривлення образу третього сектору в ЗМІ; низький рівень ефективності зовнішніх комунікацій ОГС — коли навіть про успішні проєкти широкий загал не дізнається; невміння громадських організацій працювати з медіа, особливо при негативному ставленні журналістів.

6.3. ПОЛІТИЧНІ РИЗИКИ ЗОВНІШНЬОГО ТА ВНУТРІШНЬОГО ХАРАКТЕРУ

При створенні порядку денного для громадського сектору України не можна залишити поза увагою ті внутрішньо- і зовнішньополітичні виклики, які стоять зараз (на межі 2021 та 2022 років) перед українським суспільством, і роль громадського сектору у пошуку відповідей на ці виклики.

Серед них можна згадати гібридну війну, яку Україна змушена вести з 2014 року. Її наслідками є анексія Криму Російською Федерацією, воєнна розруха у Донецькій та Луганській областях, а також створення на значній частині їх території терористичного анклаву, де систематично порушуються права людини і громадянина, на що Україна зараз впливати практично не може.

Окремим актуальним викликом є реальна загроза повномасштабних військових дій з боку Росії, яка за повідомленнями міжнародних медіа стягнула до українських кордонів понад 100 тисяч військовослужбовців. Громадський сектор, як і українське суспільство загалом, не може стояти осторонь цих загроз.

Внутрішньополітична ситуація в Україні теж доволі складна. Боротьба з корупцією відбувається не так ефективно, як це вимагають обставини та наявні загрози українській державності. Оновлення влади проводиться повільно. Подекуди на високі посади повертаються функціонери часів режиму Януковича.

Під час стратегічної сесії ОГС 1-2 грудня 2021 року запрошений гість — народний депутат Верховної Ради восьмого скликання

Ганна Гопко вказала на необхідність більш активної позиції громадського сектору як відповіді на численні зовнішні та внутрішні виклики (у тому числі участь в оновленні влади та боротьбі з корупцією). Вона також відзначила необхідність якісної зміни еліт і важливість громадського середовища як кадрового ресурсу професійних, демократичних, патріотичних лідерів, що розуміють поточні проблеми суспільства та готові брати на себе відповідальність за їх вирішення.

Співзасновник Громадянського оперативного штабу під час Революції Підності та Громадянської платформи Нова Країна Валерій Пекар у своєму середньостроковому прогнозі зазначає, що сьогодні Україна знаходиться на роздоріжжі вибору шляху, обираючи фактично між чотирма альтернативами, в залежності від успіху концентрації влади та розбудови інституцій, в термінах книги відомих дослідників Дарона Аджемоглу і Джеймса Робінсона «Вузький коридор. Держави, суспільства і доля свободи».

Так, серед можливих сценаріїв, на думку автора, «успішна концентрація влади у поєднанні з курсом на розбудову інституцій означає прискорену модернізацію країни за зразком Франції часів де Голля чи Ізраїлю часів Бен-Гуріона, а фіктивна концентрація влади у поєднанні з курсом на розбудову інституцій означає поступовий шлях демократичного розвитку, в якому основна роль належить громадянському суспільству. Невеличкі острівці нових інституцій поєднуються мостиками, стають архіпелагами, поступово створюючи «континент» нової української держави. Це повільний тривалий процес, який може зірватися на будь-якому етапі, і він вимагає від громадянського суспільства (а також від медіаспільноти) сили, відданості та витривалості, яких воно сьогодні не має, а від міжнародних партнерів принципової зміни «оптики», через яку вони дивляться на Україну»[2].

Ми бачимо, що в експертному середовищі (Валерій Пекар), як і серед громадських активістів та представників нової хвилі українських змінотворців (Ганна Гопко) присутні схожі погляди на необхідність більш активного включення громадянського суспільства у вирішення стратегічних викликів, що стоять сьогодні перед Україною. У цьому контексті пропонується ряд напрямків роботи для ОГС:

1. Посилювати єднання, взаєморозуміння і співпрацю у межах громадського сектору.
2. Посилювати попит на інституції в суспільстві.
3. Зміцнювати контакт із міжнародними партнерами.
4. Розвивати ресурсну базу, домовляючись із середнім бізнесом про фінансову підтримку.
5. Підтримувати і розвивати незалежні медіа.
6. Розвивати мислення та розширювати горизонти громадян через проекти громадянської освіти (просвітництво).
7. Протистояти авторитарним тенденціям в Україні.
8. Ставати суб'єктом політичного процесу або через створення партії, або через широкий громадський рух, який впливає на всі партії.
9. Готуватися взяти на себе відповідальність в умовах занепаду держави — відповідальність не лише за порятунок, а й за розбудову.
10. Створювати середовища, з яких може вийти восьмий президент України [2].

	КОНЦЕНТРАЦІЯ ВЛАДИ СПРАВЖНЯ		КОНЦЕНТРАЦІЯ ВЛАДИ ФІКТИВНА	
Розбудова інтуїцій	Авторитарна модернізація («приборканий Левіофан»)		Поступова модернізація	
	«Батько нації»	Олігархічний реванш	Успішна	Провальна
Руйнування інтуїцій	Аторитаризм («деспотичний Левіофан»)		Провальна держава («паперовий Левіофан»)	
	Спротив (Майдан)	«Варіння жабки»		

7. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ

Цей порядок денний розвитку громадянського суспільства України у перспективі найближчих років ґрунтується на Індексі сталості організацій громадянського суспільства (CSOSI), про який сказано у попередніх розділах.

Стратегічні пріоритети розвитку у посиленні життєздатності громадянського суспільства будуються навколо 7 ключових сфер:

1. **Правове середовище.**
2. **Організаційна спроможність.**
3. **Фінансова стійкість.**
4. **Адвокація.**
5. **Надання послуг.**
6. **Секторальна інфраструктура.**
7. **Публічний імідж.**

Крім того, зважаючи на гострі суспільно-політичні виклики сьогодення, доцільно додати окремий напрямок — розвиток демократичних інституцій, прогрес у якому відображає значення та роль третього сектору у сталих системних демократичних реформах в Україні. Відповідно до цих напрямків, стратегічні пріоритети розвитку громадянського суспільства на найближчі 5 років включають:

1. Правове середовище

- 1.1. Скасувати оподаткування витрат ОГС на діяльність волонтерів.
- 1.2. Запровадити податкові стимули для бізнесу, який надає благодійну допомогу.
- 1.3. Запровадити автоматизовану систему реєстрації гуманітарної допомоги.
- 1.4. Скасувати вимогу до ОГС подавати інформацію про кінцевого бенефіціарного власника.
- 1.5. Надати право ОГС здійснювати адміністративні витрати та витрати на організаційний розвиток у межах державних грантів.
- 1.6. Стимулювати ухвалення місцевих програм розвитку соціального підприємництва, соціального шкільного підприємництва.
- 1.7. Зобов'язати муніципалітети ухвалити статuti територіальних громад і детальні положення про різні інструмен-

ти місцевої демократії (громадські слухання, місцева ініціатива, громадська експертиза тощо).

- 1.8. Відновити роботу Координаційної ради сприяння розвитку громадянського суспільства при уряді.
- 1.9. Створити консультативно-дорадчий орган із представників правоохоронних органів та громадянського сектору для збирання інформації щодо стану розслідування справ про напади на активістів.

2. Організаційна спроможність

- 2.1. Створити «Навігатор активіста»: шаблони і алгоритми роботи на всі випадки, платформи з консультативною підтримкою, доступність менторства та інших інструментів підтримки, розроблення та поширення нових посібників/мануалів/тренінгів.
- 2.2. Збільшити ступінь інституційної підтримки та обміну досвідом між ОГС.
- 2.3. Розробити та запровадити модельну методику оцінки/самооцінки оргрозвитку, а також впливів та програмної роботи.

3. Фінансова стійкість

- 3.1. Розширити та промотувати регіональні програми інституційної, статутної і проєктної діяльності ГО і БО.
- 3.2. Посилювати спроможності ОГС до започаткування соціального підприємництва (менторська, фінансова та ресурсна підтримка).
- 3.3. Посилити спроможність ОМС підтримувати соціальне підприємництво.
- 3.4. Проадвокатувати механізм відсоткової філантропії для ОГС.
- 3.5. Створити курс для громадських організацій щодо роботи з публічними коштами.
- 3.6. Запровадити громадський моніторинг прозорості конкурсів і результатів проєктів, реалізованих за бюджетні кошти.
- 3.7. Розробити методологію дослідження

- і опублікувати дані про внесок ОГС у ВВП, бюджети, ринок праці, надання послуг.
- 3.8. Створити Громадський банк (фінанси, база знань, доступ до практик та експертів).
 - 3.9. Створити каталог послуг для громадських організацій.
 - 3.10. Провести навчання ОГС щодо надання та сертифікації соціальних послуг.
 - 3.11. Провести навчання розробки бізнес-моделей для організацій.

4. Адвокація

- 4.1. Створити онлайн-платформу для сприяння адвокації (практики, інструменти, конструктор, консультації, поради, менторство, типові документи).
- 4.2. Розробити спільну систему навчальних заходів для ОГС та органів виконавчої влади з циклу створення державних політик.
- 4.3. Створити державний фонд фінансування аналітики (із залученням ОГС, прозорим розподілом коштів на конкурсних засадах).
- 4.4. Розробити місцеві дорожні карти/ порядок денний/ програми реформ у взаємодії ОГС, місцевої влади та бізнесу терміном на 5 років (на каденцію місцевої влади), із зобов'язанням подальшого моніторингу та виконання.
- 4.5. Забезпечити розвиток місцевих ОГС та коаліцій щодо адвокації (мережування, навчання, менторство).
- 4.6. Створити спільну систему навчання для ОГС та ОМС (з циклу створення місцевих політик та напрацювання правових норм).

5. Надання послуг

- 5.1. Внести зміни до законодавства про соціальні послуги в процесуальній частині, розширивши можливості третього сектору надавати такі послуги.
- 5.2. Провести дослідження щодо потреб громад, які можуть бути задоволені ОГС і внести зміни в закон про перелік послуг.
- 5.3. Створити прозору систему конкурсів для надання соціальних послуг за участю ОГС у громадах.
- 5.4. Регулярно проводити навчання наданню послуг та сертифікації.

- 5.5. Створити сертифікаційний центр для ОГС.
- 5.6. Створити базу даних ОГС-надавачів послуг і тих, хто їх потребує.
- 5.7. Адвокатувати зміни в законодавство, що дозволить розширити список послуг, які замовляє держава (аналітика, консультування, правозахист тощо).
- 5.8. Створити програми підтримки впровадження платних послуг в ОГС (із забезпеченням менторської підтримки початківців більш досвідченими організаціями).
- 5.9. Стимулювати надання послуг організаціями у форматі соціального підприємства.
- 5.10. Створити інформаційну платформу для промоції послуг українських ОГС на світовому рівні.
- 5.11. Запровадження премії «Провайдер року» на регіональному рівні.

6. Секторальна інфраструктура

- 6.1. Створити цифрову платформу взаємодії та знань ОГС.
- 6.2. Розробити AI-рішення для оцінки впливу ОГС (створення параметрів оцінки, алгоритму оцінювання, алгоритму самонавчання).
- 6.3. Створити мережу ресурсних центрів для ОГС.
- 6.4. Створити регіональний інститут громадських помічників (2-3 особи на регіон для налагодження стосунків влада-громада).
- 6.5. Створити Український громадський фонд за прикладом УКФ (формування за рахунок внесків організацій, каса взаємодопомоги).
- 6.6. Масштабувати реалізацію проєктів на базі соціальних підприємств.
- 6.7. Створити доступну для ОГС мережу експертів-консультантів.
- 6.8. Створити місцеві дорожні карти розвитку ОГС.
- 6.9. Створити регіональну платформу обміну досвідом, інформацією, ресурсами.

7. Публічний імідж

- 7.1. Забезпечити стабільну присутність ОГС в інформаційному полі.
- 7.2. Забезпечити наявність у кожній орга-

нізації підготовленого пакету інформаційних матеріалів про себе (пояснення місії, історії успіху, хто її клієнти, розроблена комунікаційна стратегія).

- 7.3. Стимулювати ефективно залучення публічних людей, які розповідають про діяльність ОГС.
- 7.4. Реалізовувати фокусні донорські програми стосовно профайлінгу та комунікації в третьому секторі.
- 7.5. Стимулювати стратегічне партнерство громадського сектору з медіа, зокрема, з суспільним телебаченням.
- 7.6. Сформувані та підтримувати культуру проактивної постійної підзвітності ОГС суспільству у неформальній подачі.
- 7.7. Забезпечити ефективно залучення до навчання та комунікації громадського сектору професіоналів з бізнесу — як фахівців та у програми менторського супроводу.
- 7.8. Проадвокатувати у МОН додаткові

бонуси при вступі до вишів за досвід діяльності у ГО та/або волонтерства.

- 7.9. Запровадити програму стажування комунікаціоників ОГС у регіональних медіа.

8. Розвиток демократичних інституцій

- 8.1. Посилити єднання, взаєморозуміння і співпрацю в межах громадського сектору.
- 8.2. Посилити попит на інституції в суспільстві.
- 8.3. Зміцнити контакти з міжнародними партнерами.
- 8.4. Підтримувати і розвивати незалежні медіа.
- 8.5. Розвивати мислення та розширювати горизонти громадян через проєкти громадянської освіти (просвітництво).
- 8.6. Протистояти авторитарним тенденціям в Україні.

8. ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

ВИСНОВКИ. ПРІОРИТЕТИ. РЕКОМЕНДАЦІЇ

Останніх двадцять п'ять років українське громадянське суспільство слугувало двигуном демократичних перетворень у країні, ефективним надавачем послуг та забезпечувало професійний внесок у вироблення політик. Така здатність бути силою, що водночас посилює зобов'язання і спроможність країни, робить громадянське суспільство України унікальним на фоні інших пострадянських країн. Попри ці переваги, ключові слабкі сторони продовжують формувати виклики до розвитку третього сектору.

Інертні сили, що протидіють демократичним перетворенням, використовують ці слабкості як для відтермінування або скасування реформ в Україні, так і для дискредитації громадського сектору загалом. Слабкі навички у комунікації більшості ОГС, нестача кадрових ресурсів, емоційне вигорання та фінансова нестабільність разом із недосконалим правовим полем погіршують ситуацію.

Проте, ми повинні відзначити і значний прогрес, який демонструє громадянське суспільство України в останні роки. Крім того, у самих проблемах криються і відповіді на них.

Цей документ, базуючись на значній кіль-

кості проведених досліджень, виводить загальні закономірності у пошуку відповідей на виклики.

Розвиток сталості та життєздатності громадського сектору за сімома параметрами часто має схожі рецепти для різних сфер. Крім того, вони є взаємопов'язаними. Так, посилення організаційної спроможності веде до розвитку бази навичок та знань, яка допомагає організаціям ставати більш ефективними у фандрайзингу, диференційованому фінансуванні через налагодження співпраці з бізнесом, у розвитку соціального підприємництва, ефективному наданні соціальних послуг. Посилення фінансової стійкості, у свою чергу, дозволить третьому сектору у короткостроковій перспективі бути більш конкурентним, порівняно із комерційним, залучати та утримувати професіоналів, зокрема, у комунікаціях. А потужні комунікації дозволяють і покращити публічний імідж, і бути більш ефективними в адвокації, у тому числі в адвокатуванні позитивних змін правового середовища та розбудові демократичних інституцій.

Таким чином, шлях до подальшого розвитку та посилення громадського сектору в Україні лежить через ефективно вирішення нагальних проблем.

До окремих унікальних ідей та рецептів на цьому шляху слід віднести:

1. Створення Громадського банку як бази фінансової, ресурсної, експертної підтримки.
2. Створення «Навігатора активіста»: шаблонів і алгоритмів роботи на всі випадки, платформи з консультативної підтримки, доступність менторства та інших інструментів підтримки, розроблення та поширення нових посібників/мануалів/тренінгів.
3. Використання новітніх технологій в ОГС, зокрема, розробка AI-рішень для оцінки впливу ОГС (створення параметрів оцінки, алгоритму оцінювання, алгоритму самонавчання).
4. Створення механізму відсоткової філантропії для ОГС.
5. Створення державного фонду фінансування аналітики (із залученням ОГС, прозорим розподілом коштів на конкурсних засадах).
6. Підтримка масового розвитку соціального підприємництва.
7. Стратегічне партнерство громадського

сектору з медіа, зокрема, із суспільним телебаченням.

При підготовці цього документа дуже чітко постали відмінності між розвитком загальнонаціональних ОГС та локальних і регіональних, а також новостворених. Ті речі, які на загальнонаціональному рівні вже стали звичкою практикою, на локальному часто навіть не запроваджуються. До останніх можна віднести наявність чинних стратегічних документів, що виконуються — на кшталт фандрайзингової чи комунікаційної стратегії.

Водночас загальнонаціональні ОГС вже готові та ставлять собі за мету професійно формувати порядок денний для міжнародних донорів. Тоді як локальні організації потребують їх всебічної підтримки, зокрема в організаційному розвитку, на якому базуються всі інші напрями.

Втім, у міру того, як виконуватимуться запропоновані у цьому документі рішення, ми очікуємо значного покращення ситуації. Адже український громадський сектор має потенціал (а подекуди вже його реалізує) для виходу на субрегіональну (Середня Азія, Кавказ, ЄС) та міжнародну арену зі своїми послугами та власним порядком денним.

9. ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Рзаєв П. А. Оцінка розвитку громадянського суспільства в Україні // Державне управління: удосконалення та розвиток. 2014. № 4. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=712> (дата звернення 18.03.2022).

1. Пекар В.О. Українські політичні сценарії. URL: <https://site.ua/valerii.pekar/ukrayinski-politichni-scenariyi-iyevv8rv> (дата звернення 18.03.2022).
2. Аналітичний звіт за підсумками виконання проєкту «Громадський супровід реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на регіональному рівні». Одеса, 2018.
3. Галузевий бриф «Розвиток громадянського суспільства». Ukraine Reform Conference. Vilnius, 2020.
4. Громадянське суспільство України. Політика сприяння та залучення. Виклики та трансформації: аналітична доповідь. Київ, 2019.
5. Діяльність українських благодійних організацій. Дослідження, виконане Corestone Group та GFK Ukraine на замовлення Фонду Родини Загорій. URL: https://zagoriy.foundation/wp-content/uploads/2019/11/charity_funds_report.pdf (дата звернення 18.03.2022).
6. Карта правових реформ для громадянського суспільства в Україні. Київ, 2020.
7. Матеріали стратегічної сесії представників ОГС 1-2 грудня 2021 року, проведеної за ініціативи ICAP «Єднання». Київ, 2021.
8. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України від 27.09.2021 р. №487/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4872021-40193>.
9. НДО у зовнішньому середовищі: Організаційні проблеми та можливості розвитку // Аналітичний звіт за результатами комплексного дослідження, проведеного на замовлення Форуму НДО в Україні. Київ, 2018.
10. Опитування громадської думки для оцінки змін в обізнаності громадян щодо громадських організацій та їхньої діяльності / Проведено Pact USAID. Червень-липень 2019.
11. Опитування громадської думки для оцінки змін в обізнаності громадян щодо громадських організацій та їхньої діяльності / Проведено Pact USAID. Грудень-січень 2020.
12. Опитування громадської думки для оцінки змін в обізнаності громадян щодо громадських організацій та їхньої діяльності / Проведено Pact USAID. Січень 2020.
13. Спеціалізоване загальнонаціональне дослідження для визначення потреб та бачення ОГС України / Проведено за підтримки ICAP «Єднання». Київ, 2021.
14. 2019 Індекс сталості організацій громадянського суспільства: звіт по Україні / Розробники: Агентство

- США з міжнародного розвитку, Бюро з питань демократії, конфліктів та гуманітарної допомоги, Центр передового досвіду з питань демократії, прав людини та врядування. 2020.
15. 2020 Індекс сталості організацій громадянського суспільства : звіт по Україні / Розробники: Агентство США з міжнародного розвитку, Бюро з питань демократії, конфліктів та гуманітарної допомоги, Центр передового досвіду з питань демократії, прав людини та врядування. 2021.
 16. Громадянське суспільство. Політичні та соціально-правові проблеми розвитку / за ред.: М.П. Требіна. Харків, 2013.
 17. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні : аналітична доповідь / Національний інститут стратегічних досліджень, 2017.
 18. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: Загальні тенденції, регіональні особливості : аналітична доповідь / Національний інститут стратегічних досліджень, 2014.
 19. CAF World Giving Index : 10th edition. October 2019.
 20. 2018 Civil Society Organization Sustainability Index for Central and Eastern Europe. — 22rd edition / Developed by United States Agency for International Development, Bureau for Democracy, Conflict and Humanitarian Assistance, Center of Excellence on Democracy, Human Rights and Governance. September 2019.
 21. 2019 Civil Society Organization Sustainability Index for Central and Eastern Europe. — 23rd edition / Developed by United States Agency for International Development, Bureau for Democracy, Conflict and Humanitarian Assistance, Center of Excellence on Democracy, Human Rights and Governance. October 2020.
 22. Стерненко, «інформаційні нападки», екоджинса. ІМІ дослідив імідж громадського сектору в українських медіа. *Детектор медіа*, 2021. URL: <https://zz.detector.media/community/texts/184265/2021-04-06-sternenko-informatsiyeni-napadky-ekodzhynsa-imi-doslidyv-imidzh-gromadskogo-sektoru-v-ukrainskykh-media/> (дата звернення 18.03.2021).
Матеріали досліджень партнерів ІСАР «Єднання», проведених у 20 областях України в 2021 році. Вінниця

10. РЕГІОНАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ДЕННИЙ

ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ ПРО СЕКТОР ОГС НА ВІННИЧИНІ

За даними Реєстру громадських об'єднань, станом на 1 вересня 2021 року у Вінницькій області зареєстровано 2720 юридичних осіб, які є громадськими об'єднаннями різних видів. У стані припинення діяльності перебуває 150 організацій. Понад чверть, а саме 26,07% громадських об'єднань зареєстровано в обласному центрі, місті Вінниця.

Представники та представниці ОГС, влади та бізнесу, які взяли участь у фокус-групових дослідженнях (ФГД) та глибинних інтерв'ю, оцінюють стан розвитку громадянського суспільства у Вінницькій області як достатній. Сильними сторонами ОГС Вінниччини є достатній рівень компетентності та професіоналізму, активність та цілеспрямованість, відкритість до співпраці, інноваційність. Організації мають реальні приклади позитивних змін в області завдяки мережуванню. Такі приклади трансформацій надихають їх на подальшу активну роботу та розвиток.

Попри позитивні зрушення у розвитку ОГС існують бар'єри та проблеми, що заважають сталому розвитку громадської сфери. Ключовими бар'єрами є: нестача ресурсів (фінансових та людських), брак підтримки інституційного розвитку, відсутність політики диверсифікації фінансування ОГС та суттєва залежність від донорського фінансування, знецінення або недооцінка роботи ОГС та їх внеску в розвиток міста, збереження недостатнього рівня інституційної спроможності багатьох організацій (брак фінансової прозорості, стратегічного та операційного планування). Також частина ОГС не займається системною діяльністю, зберігається тенденція дискурсивного розділення організацій на «своїх» (або «провладних») та інших, знецінена локальна експертиза ОГС, не вистачає організацій, які займаються аналітичною та моніторинговою діяльністю. Існує необхідність підвищення рівня експертності та професіоналізму серед новостворених ОГС, а також гостро стоїть проблема вигорання громадських діячів та діячок. Розвитку ОГС перешкоджають і загальні умови життя в місті, зокрема, брак активного та різноманітного культурного життя стимулює міграцію активної, творчої та освіченої молоді.

СПРОМОЖНІСТЬ ОГС У РЕГІОНІ

Організації громадянського суспільства Ві-

нниччини можна об'єднати у дві групи. Перша — це організації, що працюють стабільно, системно і комплексно. Друга група — організації, діяльність яких повністю залежить від зовнішніх факторів.

Учасники та учасниці ФГД та глибинних інтерв'ю називали від 10 до 50 ОГС, які можна віднести до першої групи організацій. Серед них: БО «Благодійний фонд «Подільська громада», ГО «Паросток», ГО «Гармонія», ГО «Наше Поділля», ВОПО «Джерело надії», Подільський центр прав людини, ГО «Відкриті серця», ГО «Філософія серця» та ін.

При цьому учасники та учасниці фокус-груп зазначали, що більшість ОГС у Вінницькій області функціонують упродовж тривалого періоду (тобто, не створювалися під якийсь окремий проєкт). Для регіону загалом характерною є системна робота організацій громадянського суспільства.

Однак, на думку учасників дослідження, в середовищі ОГС Вінницької області присутні організації-«одноденки». Здебільшого їх створюють під конкретний грант/ бюджетне фінансування/ певну політичну силу чи конкретного політика (найчастіше перед виборами). Такі «кишенькові» організації використовують переважно задля досягнення своїх політичних цілей. Тому такі ОГС працюють стільки, скільки конкретна політична сила чи політик впливає та електорат. Проте, на думку учасників фокус-груп, частіше організації стають «одноденками» через те, що не знайшли фінансування для своєї діяльності. І в дуже рідкісних випадках «одноденки» зникають, тому що проблема, яка їх породила, втрачає актуальність чи вирішується.

ОСНОВНІ УСПІХИ ОГС ВІННИЧИНІ ЗА ОСТАННІ 10 РОКІВ

Загальним успіхом ОГС Вінницької області за останні 10 років можна вважати посилення впливу громадського сектору на суспільно-політичне життя регіону. Аналізуючи результати ФГД, онлайн-опитування та інтерв'ю, можна зробити висновок, що дедалі частіше влада різного рівня дослухається до думок представників ОГС, долучається до їхніх проєктів, розуміє важливість і користь від взаємодії.

Як і для більшості регіонів, для Вінницької області був період «до Майдану» та «після

Майдану». Практично всі опитувані відзначили 2014 рік як переломний у всій історії Незалежної України, як «точку неповернення» суспільства, і насамперед громадських організацій. Виклики для людей та державних інституцій, військові дії та реформи, внутрішньо переміщені особи та волонтери з 2014 до 2018 року задавали тренди для діяльності ОГС Вінницького регіону.

З 2018 року, з початком реформи децентралізації для громадських організацій на Вінниччині почали з'являтися нові можливості у вигляді новостворених ОТГ (Студенянська, Калинівська, Северинівська та ін.). Співпраця територіальних громад з громадським сектором є успішним прикладом його гнучкості.

Із початком 2020 року і пандемією COVID-19 перед третім сектором Вінницької області постали виклики, спричинені загальним карантинном. І вкотре чимало представників ОГС змогли з цими викликами впоратись та продовжили свою діяльність навіть з карантинними обмеженнями.

Також учасники та учасниці дослідження виділили кейси, які можна вважати успішними.

Українська платформа «Жінки в бізнесі». Яскравий приклад участі жінок в бізнесових та громадських процесах Вінницького регіону. Є перспектива до всеукраїнської організації. Джерело : <https://www.facebook.com/WomeninBusinessUP/>

Фонд громади «Подільська громада». Фонд громади визначає соціально-економічні потреби місцевих громад (як обласний центр, так і решта громад області) і бере активну участь у їх реалізації шляхом заохочення благодійних пожертв та акумуляції ресурсів, які надаються громадськими організаціями на впровадження ініціатив з вирішення актуальних проблем. Джерело : <https://www.facebook.com/podilska.hromada/>

Громадська організація «Паросток». Основна мета її діяльності — допомога молодим людям з порушенням опорно-рухового апарату, молоді, яка отримала інвалідність у наслідок ВІЛ-інфекції та молоді з інтелектуальною недостатністю у соціально-психологічній та трудовій реабілітації, самореалізації, інтегруванні в суспільство шляхом створення та поліпшення життєвих умов цієї категорії молоді. Джерело: <https://www.facebook.com/vmgo.parostok/>

Асоціація «Відкриті серця». Діяльність організації полягає у сприянні в розробці і впровадженні сучасних підходів у соціальній допомозі людям з інвалідністю, захисті їхніх прав, представництві законних інтересів інвалідів та їхніх сімей, а також фахівців, які пра-

цюють з цією соціальною групою. Джерело: <https://vidkryti-sercya.org.ua/>

Вінницька обласна правозахисна організація «Джерело надії». Організація сприяє розвитку громадянського суспільства, розширює компетенції молоді та поширює експертні знання і досвід щодо протидії торгівлі людьми, домашньому насильству, упередженому та дискримінаційному ставленню до соціально вразливих категорій населення. Джерело : <https://www.facebook.com/djerelo.nadii/>

Громадська спілка «Мережа ОГС «Місто Змістів». Основним завданням спілки є розбудова взаємодії влади та ОГС і посилення розвитку громадянського суспільства. Створення Мережі є важливим кроком для налагодження системної взаємодії громадського сектору та влади. Участь у Мережі стає запорукою створення лояльності між організаціями-учасницями, що є першим кроком до побудови довіри. Спілка також посилює обмін досвідом між організаціями та надає підтримку молодим ініціативам. Джерело: <https://mistozmistiv.vn.ua/>

Регіональні форуми «Я змінюю». Метою форуму є створення належних умов для залучення громадян до участі у місцевому самоврядуванні через механізми демократії участі, а також налагодження партнерських відносин з інститутами громадянського суспільства у реалізації різногалузевих проєктів та ініціатив. Джерело: <http://www.vin.gov.ua/departament-informatsiinoi-diialnosti-ta-komunikatsii-z-hromadskistiu/40203-navinnychchyni5-vidbuvsia-iv-rehionalnyi-forum-hromadskykh-initsiatyv-ya-zminyuyu-2>

Притулок для жінок, які постраждали від гендернозумовленого насильства. Жінки, які постраждали насильства, відтепер можуть отримати прихисток — на Вінниччині працює притулок, де надається тимчасове місце для перебування постраждалої, правова і психологічна допомога та низка інших послуг. Джерело: <http://www.vin.gov.ua/dep-smp/18110-oblasnyi-prytulok-dlia-zhinok-iaki-postrazhdaly-vid-domashnoho-nasylstva>

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ У РОЗВИТКУ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОГС

Учасники та учасниці дослідження звернули увагу на ряд проблем та викликів, що заважають стабільному розвитку ОГС. Під час кількісного опитування із проблем, що обговорювались, вибиралися найбільш актуальні.

Виклики, пов'язані з обставинами всередині ОГС. До них можна віднести:

- низький рівень лідерських навичок у керівника. Це спроможність оператив-но реагувати на виклики сьогодення, швидко ухвалювати рішення;
- низький рівень ефективності комунікації з партнерськими ОГС, владою, громадою, аудиторією;
- закритість громадських організацій, неспроможність залучати нові цільові групи та гнучко підлаштовуватись під вимоги нових донорів. Сюди ж можна віднести інституційну неспроможність ОГС до швидких змін;
- відсутність належного стратегічного планування. Лівова частка ОГС регіону не має стратегічного бачення своєї діяльності та працює в короткотермінових проєктах, які швидко реалізуються і не дають міцної основи для стабільності;
- матеріальне й технічне забезпечення ОГС на низькому чи задовільному рівні. У деяких громадських організацій в принципі немає обладнання, окрім того, що належить працівникам чи членам;
- відсутність або недостатність фінансових ресурсів для здійснення діяльності. Сюди ж можна віднести й відсутність диференціації джерел фінансування, що призводить до залежності від одного-двох донорів або від ОМС;
- слабка адвокаційна спроможність ОГС, що виявляється у нездатності вирішувати проблему своєї цільової аудиторії;
- недостатній рівень кваліфікації персоналу, що гальмує подальший розвиток;
- вигорання команди, що може бути викликане постійними стресами в процесі пошуку нових джерел фінансування чи написання нових заявок. Сюди ж відноситься і недостатня мотивація до роботи.

Зовнішні виклики для ОГС. Сюди респонденти віднесли наступні проблеми:

- недостатній рівень підтримки інституційного розвитку ОГС з боку донорів чи ОМС;
- недооцінення діяльності ОГС та їх вкладу в розвиток регіону. Мало хто задумується над тим, що міжнародний донор — це свого роду інвестор, а громадська організація залучає його кошти в економіку міста, області та країни;

- брак системної діяльності у частини ОГС, що може негативно позначатися на загальному стані кон'юнктури громадського сектору;
- нестача вузькопрофільних організацій, які б можна було назвати об'єктивними експертами у тій чи іншій сфері;
- зміна політичної обстановки чи ухвалення нелояльного до ОГС законодавчого акту;
- політична заангажованість місцевої влади, яка може почати ділити ОГС на «правильні» та «неправильні»;
- нові карантинні обмеження або «локдаун», який може в черговий раз паралізувати діяльність ОГС через неможливість проводити заходи.

Загалом, респонденти мали спільне бачення щодо внутрішніх та зовнішніх факторів, які можуть створювати виклики для ОГС Вінницького регіону.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС З МІСЦЕВИМИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ І САМОВРЯДУВАННЯ

Серед усіх згаданих учасниками та учасницями ФГД та глибинних інтерв'ю успішних прикладів співпраці між місцевою владою та ОГС можна виділити найвиразніші.

Хаб «Місто Змістів» (Хаб). Це складова частина КП «Інститут розвитку міст» Вінницької міської ради, яка відіграє важливу роль у розвитку громадянського суспільства в обласному центрі та Вінницькій області. Хаб відіграє функцію майданчика для мережування громадських організацій та співпраці ОГС, бізнесу і влади. Сьогодні Хаб є місцем зустрічей, знайомств і мережування. Більшість учасників та учасниць дослідження відвідують Хаб для участі в подіях або організації власних. Найчастіше це навчальні заходи, форуми, громадські консультації чи стратегічні сесії, організовані муніципалітетом для розробки міських проєктів чи стратегій міського розвитку. *Джерело:* <https://mistozmistiv.vn.ua/>

Комунальний заклад Вінницький обласний молодіжний центр «Квадрат» (Квадрат). Це комунальний заклад Вінницької обласної ради, який створили для вирішення питань соціального становлення і розвитку молоді, сприяння її соціалізації та самореалізації, інтелектуальному, моральному та духовному розвитку, реалізації творчого потенціалу, сприяння розвитку національно-патріотич-

ного виховання дітей та молоді, утвердження патріотизму та поваги до України, популяризації українського пластового (скаутського) руху, сприяння розвитку громадянського суспільства, зокрема молодіжних громадських об'єднань та громадських об'єднань національно-патріотичного спрямування. Джерело : <https://www.facebook.com/kvadrat.vn.ua/>

Громадська організація молоді з обмеженими фізичними можливостями «Гармонія» та комунальний заклад «Міський центр соціально-психологічної реабілітації дітей і молоді з функціональними обмеженнями «Гармонія» імені Раїси Панасюк» (Гармонія). Прекрасний приклад «симбіозу» громадської організації та комунального закладу міської ради, які разом вирішують соціально важливі проблеми осіб з інвалідністю. Гармонія надає послуги психолого-педагогічної реабілітації (консультування, діагностика, патронаж, психологічна та педагогічна корекція), фізичної реабілітації (лікувальні масаж і фізкультура, заняття в тренажерному залі та в басейні), соціальної та побутової реабілітації (навчання основним соціальним навичкам, соціально-побутовий патронаж, працетерапія, інформаційні та юридичні консультації). Джерело: <https://www.facebook.com/vmr.harmoniya/>

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМ БІЗНЕСОМ

До успішних кейсів співпраці з бізнесом респонденти віднесли дві основних форми співпраці: соціальне підприємництво та соціально відповідальний бізнес.

Вінницька область в авангарді регіонів, де місцева влада підтримує впровадження соціального підприємництва. Про це свідчить затверджена навесні 2020 року Програма розвитку соціального підприємництва на території Вінницької ОТГ на 2020-2022 роки. Джерело

Станом на 2021 рік в обласному центрі діють такі соціальні підприємства:

1. Вінницька обласна громадська організація молоді з обмеженими фізичними можливостями «Гармонія» відкрила магазин сувенірної продукції, виготовленої майстрами з інвалідністю — соціальне підприємство на стадії становлення.
2. Соціальне підприємство «МістОК», що діє при Благодійному фонді «Подільська громада». Товар в магазині — це речі (нові або вживані, але у гарному стані), що з певних причин вже не потрібні власникам. Усі виручені від продажу кошти (за мінусом адміністративних витрат) ідуть на підтримку молодіжних ініціатив.
3. Вінницький міжрегіональний центр професійної реабілітації інвалідів «Поділля». Здійснює підготовку людей з інвалідністю віком від 16 років до професійної (трудової) діяльності, відновлення працездатності та здобуття професії. Також центр є розробником ідеї соціального підприємства з транзитними місцями.
4. Вінницька обласна правозахисна організація «Джерело надії» здійснює системну діяльність в таких напрямках: протидія торгівлі людьми, протидія упередженому ставленню та дискримінаційному відношенню до соціально вразливих верств населення — таких як потерпілі від торгівлі людьми, безробітні, малозабезпечені сім'ї, мігранти та внутрішньо переміщені особи. З літа 2021 року в партнерстві з організацією діє класичне соціальне підприємство — естет-студія «Джерело краси в Монако». Кошти, отримані від діяльності салону, будуть спрямовані на організацію навчальних тренінгів, майстер-класів, професійних курсів, сприяння у працевлаштуванні жінок, які постраждали від насилля. Джерело : <https://www.vinnitsa.info/news/u-vinnytsi-vidkryly-sotsial-ne-pidpryemstvo-dlya-zhinok-yaki-staly-zhertvamy-nasyllya.html>
5. Підприємство «Віз-на возі», засноване на власності Асоціації захисту та допомоги інвалідам «Відкриті серця». «Віз-на возі» — спеціалізована транспортна служба для перевезення людей на візках, а також це підприємство забезпечує робочі місця для людей з особливими потребами.
6. Підприємство «Системні рішення» засноване на власності Вінницької обласної громадської організації інвалідів «Самодопомога». Підприємство виготовляє рекламну та сувенірну продукцію, надає поліграфічні послуги, а також створює робочі місця для працевлаштування людей з інвалідністю.
7. Вінницька громадська організація «Інформаційно-просвітницький центр «Вісь», яка реалізує проєкт «Економічні можливості постраждалим від конфлікту» від USAID, що сприяє переміщенню бізнесу із зони АТО та

надає консультаційну й експертну підтримку підприємницьким ініціативам в області, які будуть спрямовані на вирішення проблем працевлаштування ВПО, демобілізованих військовослужбовців, жінок, людей з інвалідністю.

Також є декілька соціальних підприємств, що засновані фізичними особами за власною ініціативою, наприклад, СП «Клубок», інклюзивна «Пекарня добрих справ» (створена за франшизою Good Bread) тощо. Успішно діє у Вінницькій міській ОТГ засноване ветеранами АТО ТОВ «Соціальне підприємство УВВ Інжиніринг». Воно виготовляє острівці безпеки, які встановлюють на дорогах обласного центру. Також на території міста функціонують підприємства УТОС та УТОГ.

З-поміж соціально відповідального бізнесу найбільшу роль, на думку більшості опитаних, грає ПАТ «Миронівський хлібопродукт» (МХП) — один з найбільших виробників зерна і м'яса птиці в Україні. Серед своїх соціальних завдань МХП бачить формування активної життєвої позиції людей і громад. Саме тому соціальні акції МХП організовані таким чином, щоб стимулювати людей планувати своє майбутнє, ставити цілі і реалізовувати їх. На соціально важливі заходи МХП направляє чимало коштів. У 2020 році в соціальну сферу було інвестовано понад 200 млн грн. У I півріччі 2021 — близько 119 млн грн. *Джерело* : <https://www.vinnitsa.info/news/vinnits-ka-ptakhofabryka-mkhp-naybil-sh-sotsial-no-oriyentovane-pidpryyemstvo-vs-oho-rehionu.html>

Окрім перерахованих прикладів співпраці бізнесу та ОГС опитувані пригадали приклад громадської організації «Вінницька обласна організація «Спілка підприємців «Стіна». Місією організації є розвиток державно-приватного діалогу, що сприяє зміцненню та розвитку соціально-відповідального бізнесу, якій формує у свідомості громадян образ підприємця як творця суспільних благ. Ця спілка також активно популяризує корпоративну соціальну відповідальність на рівні новостворених громад Вінниччини. *Джерело*: <https://stina.org.ua/korporativna-sotsialna-vidpovidalnist/>

ПОТРЕБИ ОГС У РЕГІОНІ

Під час обговорення питання потреб ОГС у ФГД та глибинних інтерв'ю опитувані дійшли висновку, що ці потреби можна об'єднати в потреби організаційного розвитку та потреби організаційної підтримки.

Потреби організаційного розвитку. Ця категорія потреб включає в себе розвиток внутрішнього потенціалу ОГС регіону. Насамперед це має досягатись через навчання персоналу чи членів організації, або за допомогою залучених кваліфікованих експертів. Учасники та учасниці дослідження виділили такі сфери навиків та компетенцій, які потребують ОГС Вінницької області:

- Посилення фінансово-матеріальної спроможності. Сюди опитувані віднесли фінансове навчання, в тому числі як працювати з державними структурами (департаменти та управління ОДА, місцеві ради та Казначейство), навчання новаціям законодавства тощо.
- Посилення комунікаційної спроможності. Це навчання щодо дослідження кон'юнктури ринку послуг та цільової аудиторії, розвиток навичок самопіару та вміння себе «продавати», бізнес-мислення, пошук нових майданчиків комунікацій.
- Посилення інституційної спроможності через створення дієвих політик та процедур, стратегічне та операційне планування.
- Посилення адвокаційної спроможності. Для її розвитку ключовою потребою учасники опитування назвали навчання навичкам партнерства та мережування як серед громадських організацій, так і з залученням влади та бізнесу.

Потреби організаційної підтримки. Ця категорія потреб включає перелік запитів за зовнішньою підтримкою. Респонденти під час дослідження виділили такі потреби підтримки:

- Матеріальні. Сюди відноситься інституційна підтримка діяльності зі сторони донорів чи органів влади, та надання пільгових умов при оренді нерухомості/оплаті комунальних платежів виключно від місцевої влади.
- Нематеріальні. Сюди учасники та учасниці дослідження віднесли конкурси проєктів, спільні робочі групи, круглі столи, міжсекторальні форуми, консультації ОГС з владою та бізнесом. Створення нових та підтримка наявних майданчиків комунікації.

До нематеріальних потреб також віднесли обмін досвідом з більш досвідченими організаціями, допомогу (консультативну чи мен-

торську) від громадських організацій- лідерів сектору, системне менторство, залучення pro bono експертів.

- На думку опитаних, важко буде задовольнити таку потребу, яку створення органу координації ОГС у Вінницькому регіоні (не орган

державної чи місцевої влади), який би підтримував інституційну тяглість окремих громадських організацій. Ця потреба визначена тим, що є певна розсинхронізація дій різних департаментів та місцевих рад щодо ОГС регіону.

ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ ПРО СЕКТОР ОГС НА ВОЛИНІ

За даними Західного міжрегіонального управління юстиції, у 2021 році у Волинській області було 2734 громадських об'єднання з різним статусом, у тому числі 1894 громадських організацій, 24 громадські спілки, 127 громадських об'єднань без статусу юридичної особи, 689 місцевих осередків громадських об'єднань.

Найактуальніша інформація про територіальний розподіл ОГС від Державної служби статистики доступна на 2015 рік. Тоді з 1356 громадських організацій **54,50% були зареєстровані у обласному центрі Луцьку**, хоча на місто припадало лише 20,86% населення області. Загалом тенденція щодо більшої кількості зареєстрованих громадських організацій спостерігалась і в інших містах обласного значення (Володимир-Волинський — 54, Ковель — 81, Нововолинськ — 87).

За профілем діяльності станом на 2015 рік найбільше громадських організацій таких категорій: оздоровчі та фізкультурно-спортивні об'єднання (220), молодіжні об'єднання (155), об'єднання професійної спрямованості (129) (джерело — відповідь на запит).

Тим не менше, на підставі проведених інтерв'ю та фокус-груп із представниками влади, ОГС та бізнесу можна встановити, що абсолютна більшість із зареєстрованих громадських організацій існують лише «на папері». Респонденти вказували, що значна кількість неактивних організацій існують через те, що вони вичерпали себе з різних причин. Наприклад, це організації, які створені «під вибори для відмивання коштів», «під певний проєкт, а потім їх діяльність завмерла», утворені «як паростки певних політичних партій», «не навчилися працювати системно і зникли». При цьому організації не класифікували як «одноденки». Статус більшості волинських ОГС, які формально існують, можна описати як «стагнацію».

На думку частини респондентів, які змогли визначитися щодо цього запитання, активних ОГС загальнообласного рівня нараховується «до десяти». Однак, через погану поінформо-

ваність респондентів та населення про діяльність різних організацій, активними часто називають ті ОГС, які найбільш ефективні саме у інформаційному компоненті своєї роботи. Ці організації зосереджені також переважно у містах, хоча є окремі приклади успішних ОГС у сільських громадах, де це пов'язано передусім із діяльністю місцевої влади щодо стимулювання громадської активності.

СПРОМОЖНІСТЬ ОГС У РЕГІОНІ

Хоча загальна кількість зареєстрованих ОГС постійно зростає, активність ОГС на практиці тісно пов'язана із сплесками громадської активності, коли більше людей готові вкладати час та ресурси у громадську активність.

Більшості ОГС бракує сталості роботи. Цьому сприяє брак сталого фінансування, психологічне вигорання, внутрішні конфлікти та використання окремих ОГС як політичного приладу перед виборами.

Чимало ОГС не готові працювати із бюджетними коштами за нинішніх умов як через брак навичок, так і через недосконалість процедур та неприязнь з боку влади.

Значна частина волинян не розуміють або неправильно розуміють сутність роботи ОГС, що обмежує їх кадровий потенціал та ефективність комунікації. Не всі представники ОГС вміють комунікувати з цільовими групами, для яких хочуть працювати.

В області відсутні стабільні громадські коаліції. Між ОГС існують неформальні зв'язки, проте немає довгострокової інституціоналізованої кооперації для спільного захисту інтересів та протосування ідей.

Доволі спроможними у довгостроковій перспективі показали себе молодіжні ОГС, культурні об'єднання, об'єднання людей із інвалідністю чи специфічними хворобами.

ОСНОВНІ УСПІХИ ОГС У РЕГІОНІ ЗА ОСТАННІ 10 РОКІВ

Основні успіхи ОГС на Волині за останні 10 років часто були пов'язані із важливи-

ми суспільними і політичними процесами та реформами. Більшість опитаних в рамках фокус-груп та інтерв'ю відзначали саме 2014 рік як поворотний момент суттєвої активізації ОГС в регіоні. До того в області вже активно працювали деякі ОГС, проте у зв'язку із суспільно-політичним контекстом були дещо обмежені: це, зокрема, організації національно-патріотичного виховання, проведення культурних заходів деяких напрямків, антикорупційна діяльність. Із російською агресією пов'язаний розвиток масового волонтерського руху в області. Допомогу для армії збирали організації різного профілю: жіночі спілки, національно-патріотичні об'єднання, організації людей з інвалідністю та специфічними хворобами, спілки ветеранів, молодіжні об'єднання. Також деякі з них допомагали внутрішньо переміщеним особам.

Реформа децентралізації стимулювала створення або активізацію ОГС на локальному рівні. Наприклад, щоб брати участь у проєктах, ОМС налагоджували співпрацю із ОГС, у тому числі через поширення практики громадських бюджетів. Формування спроможних ТГ допомогло розвитку ОГС, зокрема у сільських та селищних громадах. Наприклад, у Копачівській громаді молодь зуміла у співпраці з сільською радою та народним депутатом відкрити молодіжний хаб «Дід Юхим». У сфері культури успішною також можна назвати співпрацю Торчинської селищної ради та ГО «Мистецьке об'єднання «Стендаль» для проведення фестивалю «Торчинський ярмарок». Цей проєкт також отримав підтримку Українського культурного фонду.

Стабільно успішним впродовж останніх 10 років можна назвати проведення фестивалю «Бандерштат» біля Луцька. Його проводили щорічно з 2007 року, у 2020 році онлайн. Окрім розважальної складової цей захід позиціонують і як «фестиваль українського духу», що передбачає гутірки із відомими людьми, заходи національно-патріотичного виховання, літературні зустрічі, історичні реконструкції тощо. Неодноразово фестиваль отримував підтримку із держбюджету в рамках програм Мінмолоді та Українського культурного фонду.

Інший приклад успішної роботи: ГО «Молодіжний центр Волині». Цей молодіжний центр працює у Луцьку з 2015 року і став одним з ключових осередків заходів для молоді. Тут проводили клуби за інтересами, тренінги із лідерства, навчальні та культурні заходи. Також «Молодіжний центр Волині» став успішним прикладом щодо залучення коштів на розвиток. Окрім грантової підтримки для фі-

нансування був створений «Клуб соціального інвестора міста Луцька» — об'єднання людей, які щомісяця виділяли кошти на роботу центру.

Прямо не пов'язані із певними подіями успіхи ОГС людей з інвалідністю в області. Таким прикладом є ГО «Генерація успішної дії», яке об'єднує в обласному центрі людей із вадами зору. Серед їх досягнень: відкриття студії друку шрифтом Брайля, співпраця з міською владою для підвищення інклюзивності інфраструктури, втілення грантового проєкту для працевлаштування людей з інвалідністю, напрацювання рекомендацій для облдержадміністрації щодо програми захисту прав людей із інвалідністю. Також як успіх ОГС людей з інвалідністю вони відзначають відкриття інклюзивного кафе у Луцьку. В організації підкреслюють, що їм вдається успішно залучати кошти від бізнесу та співпрацювати з деякими органами влади.

Успіхом в частині кооперації ОГС між собою та посилення обізнаності населення щодо їх роботи можна назвати спільне звітування громадського сектору Волині, яке проводять із 2019 року за ініціативою ГО «Волинський Інститут Права». У 2021 році у заході взяли участь дев'ять громадських організацій: Волинський Інститут Права, Творче об'єднання «Гармидер», Молодіжна Платформа, Центр журналістських розслідувань «Сила правди», Розвиток мікрорайонів міста, Розвиток Волині, Луцький відокремлений підрозділ Фундації регіональних ініціатив, «Станція добра»; Княгининівська спілка учасників АТО, Волинський осередок Федерації дебатів. Результати заходу також висвітлюють у медіа, тому їх аудиторія може більше дізнатися про активні ОГС у регіоні.

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ У РОЗВИТКУ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОГС

За словами респондентів, більшість викликів для ОГС у Волинській області так чи інакше пов'язані з некоректним сприйняттям їх значною частиною населення, представників влади та бізнесу. Це породжує, зокрема, виклики щодо комунікації із цільовою аудиторією, залучення кадрів, забезпечення стаłego фінансування, налагодження співпраці з владою та бізнесом. При цьому представники ОГС відзначають, що брак розуміння суті громадського сектору з боку інших суб'єктів призводить до «несерйозного» сприйняття ОГС.

Для такої ситуації є й об'єктивні передумови, зокрема, використання ОГС як прикриття для політичної діяльності чи вирішення біз-

нес-конфліктів. Цьому сприяє і те, що існує значна кількість формально зареєстрованих ОГС, які фактично не діють, але іноді використовуються для подання певного проєкту або заповнення громадських рад. Водночас у неправильному ставленні до частини ОГС є і внутрішні причини. Так, за спостереженнями представників влади та бізнесу, які мали досвід співпраці із ОГС, останні є недостатньо прозорими у діяльності, частково схильні «забувати» звітуватися чи маніпулювати витратами.

Інший суттєвий виклик — забезпечення сталості роботи та ефективності внутрішніх процесів. Цьому заважає і вже згаданий стереотип про «несерйозність» громадської діяльності, який призводить до їх другорядного сприйняття, порівняно з бізнесом чи владою. Існують також класичні організаційні проблеми як всередині колективу, так і в налагодженні співпраці із іншими суб'єктами.

Планомірному розвитку ОГС також заважає певний «кадровий голод», на який вказала частина опитаних. Зокрема, учасники фокус-групи загальнообласних ОГС відзначали, що «раніше (3-5 років тому) залучали студентську молодь, а тепер вона стала пасивною, і приходиться та долучатися до проєктів ОГС не має бажання». Представники локальних ОГС відзначали і загальну «пасивність населення» та «відсутність базової громадянської освіти в молоді та людей старшого віку». За словами представника влади із сільської громади, особливо гостро проблема постає саме на селі: «громадянська активність — це відповідальність, а її люди бояться. Саме в сільських ТГ ця боязнь відповідальності дуже висока (бо тут жителі не можуть «загубитися», як в місті), а також відсутнє розуміння, для чого ОГС в селі».

Щодо зовнішніх контактів, то більшість респондентів відзначили, що їм не вистачає ефективних мереж кооперації ОГС у Волинській області. Хоча існують окремі приклади спільних заходів, загалом волинським ОГС не вистачає сталих форм кооперації, навіть в рамках діяльності громадських чи молодіжних рад. На думку опитаних представників бізнесу, ефективній кооперації та проведенню громадських кампаній частково перешкоджають суспільні настрої, зокрема, небажання цільовими групами інвестувати час та ресурси без прямої персональної вигоди.

Фінансові виклики є чи не основними, адже часто робота ОГС забезпечується в рамках фінансування окремих грантових проєктів, які рано чи пізно закінчуються. Невпевненість у майбутньому через зменшення чи

припинення фінансування після закінчення певного проєкту відштовхує частину людей від громадського сектору. Окрім вже зазначених проблем із залучення коштів від населення та бізнесу, ОГС Волинської області відзначають певні труднощі й щодо залучення грантових коштів від різноманітних фондів. Наприклад, учасники однієї із фокус-груп відзначили, що регіональним ОГС «складно залучити кошти на реалізацію масштабних проєктів», а також «складно конкурувати за донорські кошти з ОГС національного рівня». Більше того, в контексті пріоритетів фондів для різних областей один з учасників зазначив, що «про Волинь взагалі згадують в останню чергу».

Суттєвим викликом з 2020 року для волинських ОГС також стала пандемія COVID-19. Частина опитаних відзначала, що поширення вірусу та відповідні карантинні заходи призвели до труднощів у комунікації з цільовими групами. Для частини організацій цей період був вкрай важким через неможливість проводити офлайн-заходи, які є основою їх роботи.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА САМОВРЯДУВАННЯ

Співпраця «Волинського Інституту Права» з місцевими громадами для підготовки та впровадження стратегій розвитку громад, популяризації бюджетів участі, електронної демократії та інших інструментів. ГО «Волинський Інститут Права» разом із партнерами втілює низку проєктів у різних громадах області для їх сталого розвитку та взаємодії влади та громади. Про сталість взаємодії цієї організації з громадами свідчить те, що ще у 2015 році вони допомагали Голобській селищній громаді розробити стратегію розвитку. У 2018-2019 роках реалізовувався проєкт щодо підтримки її втілення. А в 2020-2021 роках вони втілюють проєкт у тій же Голобській громаді для запровадження системної співпраці влади та жителів при охороні довкілля. Організація супроводжує розробку статутів територіальних громад та положень, які регулюють використання інструментів громадської участі. Водночас у ГО відзначають, що чимало представників влади у регіоні «шукають співпраці лише із лояльними організаціями».

Співпраця ГО «Мистецьке об'єднання «Стендаль» та Торчинської селищної ради для проведення театралізованого фестивалю «Торчинський ярмарок». У 2021 році в селищі Торчин провели театралізований фестиваль «Торчинський ярмарок». Його співорганізаторами стали «Мистецьке об'єднання «Стен-

даль» і Торчинська селищна рада за підтримки Українського культурного фонду, USAID та Державного агентства розвитку туризму. Серед партнерів фестивалю із бізнесу відзначають компанію Nestlé.

За даними організаторів «відвідувачами Торчинського ярмарку стали понад 3,5 тисячі людей, а відео про наше свято вже переглянуло більше 8 тисяч глядачів». Вони відзначають, що сільська рада «повірила, допомагала та всіляко сприяла організаційно і фінансово проведенню ярмарку».

Неуспішний кейс: громадська рада при Волинській ОДА. Більшість респондентів відзначили, що роботу консультативно-дорадчих органів (переважно громадських та молодіжних рад) при органах місцевого самоврядування, Волинській ОДА, територіальних підрозділах органів державної влади загалом можна назвати неуспішною. Наприклад, один із представників влади відзначив, що «у складі КДО при Волинській ОДА є в основному представники ОГС, які хочуть якусь допомогу та підтримку від влади», натомість «проактивні ОГС не представлені». Як колишній член громадського формування і КДО, він побував у статусі обох учасників цього процесу. І в результаті не бачить в них сенсу, адже «деколи ОГС легше індивідуально доносити свою позицію владі». У результаті активні, на його думку, ОГС «перестали делегувати своїх представників в КДО».

Натомість в окремих успішних прикладах співпраці ОГС та органів влади у рамках громадських рад йдеться радше про кращий доступ членів ради до керівництва органу для вирішення проблем, а не ефективну роботу ради саме у форматі регулярних засідань, де ухвалюють якісь формалізовані рішення.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМ БІЗНЕСОМ

Клуб соціального інвестора Луцька. У 2019 році ГО «Молодіжний центр Волині» ініціювала створення Клубу соціального інвестора міста Луцька — групи небайдужих громадян (переважно підприємців), які щомісяця виділяли кошти на підтримку ініціатив цього молодіжного центру. Молодіжний центр Волині вже кілька років стабільно є одним із найактивніших осередків заходів для молоді, зокрема розважальних клубів, клубів іноземних мов, тренінгів із лідерства та особистого розвитку. Через такі школи лідерства вони, у тому числі, поповнюють кадровий потенціал молодіжного громадського середовища Луцька. «Дуже хороший кейс — це Молодіжний центр, який знаходиться в центрі міста,

показник того, як можна і співпрацювати, і працювати, залучати молодих людей, робити все за сучасними стандартами, *це класна штука*», — відзначив один із представників бізнесу під час інтерв'ю. За даними на сайті Клубу соціального інвестора, кошти від цього проєкту покривають приблизно третину витрат Молодіжного центру. Решта — це кошти іноземних донорів та надходження від оренди приміщень.

Фестиваль українського духу «Бандерштат». Із 2007 року у Луцьку або біля міста проводять фестиваль «Бандерштат», який позиціонують як «фестиваль українського духу». Його заснувала громадська організація «Національний Альянс». «Бандерштат» як приклад успіху громадськості називали і представники бізнесу, і представники влади, та й самі ОГС. Бізнес долучався до фестивалю у різних форматах: прямого донорства коштів, надання послуг, спонсорських акцій, розміщення своїх точок на території проведення фестивалю. Наприклад, у партнерській пропозиції зазначається, що бізнесу надають можливість розміщувати свої банери, брендovanу продукцію, фірмові подарунки, спеціальні цінові пропозиції на квитки, трансляції промороликів тощо. В цьому контексті частина опитаних називали «Бандерштат» прикладом взаємовигідної співпраці громадськості та бізнесу.

Мистецький простір «ГаРМІДЕР ангар-stage». Театр працює у Луцьку з 2003 року, зареєстрований як ГО «Творче об'єднання Гармидер». У 2019 році вони шукали локацію для облаштування мистецького простору. У цьому театру допоміг місцевий підприємець Ігор Ковальчук, який виділив ангар. Також кошти на облаштування мистецького простору надали й інші підприємці та міжнародні фонди. Крім цього, мистецьке об'єднання домовилося із Луцької міськрадою про співпрацю, в рамках якої до ангара мають облаштувати освітлену дорогу. Тож станом на 2021 рік «ГаРМІДЕР ангар-stage» є не тільки майдачником для театру, але і для багатьох інших заходів, зокрема для щорічних публічних звітувань представників ОГС Волині.

ПОТРЕБИ ОГС У РЕГІОНІ

Потреби в організаційному розвитку. У контексті організаційного розвитку ОГС бачать потребу в залученні сторонньої допомоги і стимулів для напрацювання стратегічних документів, а також проведення тренінгів з організаційного розвитку, причому для всієї команди, а не для обмеженого кола лідерів.

Потреби у підвищенні спроможності організації та її членів. Інституційний аспект спроможності ОГС та їх членів у відповідях учасників опитування тісно пов'язаний із попереднім аспектом — організаційним розвитком. Для них добре «організована» ОГС є тотожною до інституційно спроможної ОГС. Зокрема цей пункт важливий для представників влади в контексті відповідального підходу ОГС до втілення спільних проєктів.

У частині аналітичної спроможності ОГС існує потреба підвищення кваліфікації їх членів щодо проведення аналітичних досліджень та написання аналітичних документів. Тим не менш, представники ОГС, які зосереджені на аналітичній діяльності, стверджують, що вже і так знаходять певні шляхи підвищення свого професійного рівня.

Посилення комунікаційної спроможності ОГС є найбільш актуальною потребою блоку. Зокрема, актуальною потребою в частині комунікації із владою є підвищення кваліфікації щодо того, як конструктивно доносити свої ідеї та пропозиції. Також у питаннях комунікації важливою для ОГС є інформаційна підтримка з боку медіа.

У цьому контексті для успішної комунікації ОГС також потрібно підвищувати розуміння про функціонування «бюрократичної системи» та інтереси бізнесу. Так, чимало ОГС не хочуть працювати із бюджетними коштами через Держказначейство, адже вважають цей механізм занадто складним та «збюрократизованим».

Окрема комунікаційна потреба — налагодження горизонтальних зв'язків між ОГС, формування ефективних мереж. Хоча багато громадських активістів в області мають певні неформальні зв'язки, тут практично відсутні постійні інституціоналізовані кооперації між ними. Натомість налагодження кооперації відбувається на окремих заходах, наприклад, на публічних звітах або фестивалях громадської активності.

Фінансові потреби. Двома ключовими проблемами щодо фінансування залишаються його непостійність (міжнародні гранти, пожертви) і складність адміністрування, передусім бюджетних коштів. Також фінансові потреби ОГС пов'язані із взаємодією з органами влади. У громадах Волинської області відсутні

програми підтримки ОГС. Виняток становлять ОГС молодіжного та культурного спрямування, які підтримують окремі ради в рамках цільових програм розвитку молоді, культури, національно-патріотичного виховання.

Важливою проблемою є забезпечення приміщень для ОГС. Деякі опинилися у скрутному становищі через відсутність пільгової плати за оренду комунальних приміщень. На думку як громадських активістів, так і бізнесу практика пільгового та навіть безоплатного надання приміщень для ОГС з боку влади є цілком прийнятною. Крім того, частина організацій нарікає на непрозорість у цій галузі, коли кращі шанси на доступ до приміщень чи бюджетних коштів мають ОГС, лояльні до влади.

Частина ОГС розуміють, що для сталого розвитку їм варто вчитися будувати ефективні моделі фандрайзингу та залучати кошти для системного вирішення певних проблем, що дасть сенс та ресурси для існування організації у довгостроковій перспективі. Крім цього, відзначають, що ОГС потрібно вчитися працювати краще. Щоб вирішити проблему, варто вчити ОГС будувати саме взаємовигідну співпрацю із організаціями, які насамперед зацікавлені в отриманні прибутку.

HR-потреби ОГС. Для подолання «кадрового голоду» потрібно з одного боку покращити умови роботи, зокрема фінансові перспективи працівників ОГС, а також інші механізми сталого розвитку і комунікації. Таким чином, задля більшої привабливості для потенційних членів ОГС мають стати більш респектабельними, сталими, фінансово забезпеченими організаціями. Крім цього, для подолання «перегорання» частина ОГС потребує розвитку мереж кооперації (щоб знайти однодумців) та формування більш дружнього середовища, а також заходів із психологічної підтримки.

HR-потреби ОГС на локальному рівні постають гостріше, ніж для тих, які працюють на рівні області та мають офіси у обласному центрі. За спостереженнями респондентів-представників ОГС громадські активісти у селах, селищах та невеликих населених пунктах вважають громадську діяльність менш перспективною, ніж активісти в обласному центрі, відповідно менш охоче та менш системно готові нею займатися.

ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ ПРО СЕКТОР ОГС НА ДНІПРОПЕТРОВЩИНІ

У Дніпропетровській області станом на 01.07.2021 р. серед загальної кількості (6871) зареєстрованих ГО 40% (2728) — це ті, що були зареєстровані після 2014 року. Спостерігається певна диспропорція між міськими та селищними/сільськими територіальними громадами за кількістю зареєстрованих ГО. Відповідно до отриманих статистичних даних, майже половина всіх ГО області (3030) зареєстровані у м. Дніпро. Далі йдуть Кривий Ріг (975), Нікополь (336), Павлоград (264). Разом з тим, приблизно 30% селищних та сільських територіальних громад області не мають жодної ГО, зареєстрованої на їхній території. За напрямками діяльності переважають фізкультурно-спортивні організації (21,6%), профспілки (7,3%), правозахисні (7,2%), професійні (5,7%), молодіжні (5,4%), освітні або культурно-виховні (4,7%).

Станом на 01.09.2021 р. 43% територіальних громад Дніпропетровської області не мають своїх статутів та визначених процедур залучення громадян (громадських слухань, місцевих ініціатив, бюджету участі, консультацій з громадськістю тощо). Рівень залученості громадян до підзвітності та прозорості здійснення державної політики залишається низьким, у тому числі через недостатню обізнаність про контроль громадян за владою.

СПРОМОЖНІСТЬ ОГС В РЕГІОНІ

Попри те, що кількість зареєстрованих громадських об'єднань у Дніпропетровській області сягає майже 7 тис., більшість з них не проводить діяльності й існує лише «на папері». Фактично зараз немає можливості дізнатися про точну кількість активних ГО, але на думку представників громадського сектору реально працюють від половини до десятої частини офіційно-зареєстрованих ГО.

Під час фокус-групових дискусій учасники висловили думки про те, що появі ГО-«однороднок» сприяє занадто проста процедура реєстрації. Втім, відсутність чітко визначеної мети діяльності, стратегічного плану щодо подальшого розвитку ГО, невміння будувати команду однодумців часто призводять до того, що ГО фактично припиняє свою діяльність, хоч і залишається юридично зареєстрованою.

Дуже часто після Революції Гідності ГО утворювалися на певному емоційному піднесенні задля реалізації якоїсь ідеї, яку впроваджували у життя активісти у вільний від

роботи час. Але такий підхід до громадської діяльності — як до хобі — не йде на користь організаційному розвитку. Одних лише ідей замало задля побудови професійної команди.

Учасники дослідження вважають, що ГО Дніпропетровської області зараз особливо потребують підтримки та сприяння своєму організаційному розвитку. Таку потребу можуть задовольнити так звані ресурсні центри для ГО, які, окрім навчання з широкого кола питань організаційного розвитку, також зможуть забезпечити методичний і консультативний супровід ГО під час практичної діяльності.

Учасники онлайн-опитування впевнені, що громадський сектор Дніпропетровщини має великий потенціал для зростання, вчасно реагує на виклики і здатний змінювати, демократизувати як суспільство, так і владу.

ОСНОВНІ УСПІХИ ОГС В РЕГІОНІ ЗА ОСТАННІ 10 РОКІВ

За останні 10 років у Дніпропетровській області за ініціативи ОГС було започатковано чимало ініціатив із різними профілями діяльності. Попри те, що під час фокус-групових дискусій лунали критичні вислови щодо перспектив участі ОГС **в роботі консультативно-дорадчих органів**, згідно з результатами онлайн-опитування можливість брати участь у роботі громадських та координаційних рад відносять до здобутків.

У **соціальній сфері** завдяки активній позиції громадських організацій у Дніпрі та Кривому Розі збільшилася кількість безбар'єрних місць, запроваджено моніторинг міського простору щодо доступності для людей з особливими потребами. Започатковано програму підтримки дітей зі статусом «дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій». **Ветеранські ГО** займаються пошуком бізнес-можливостей та доступу до освітніх послуг для ветеранської спільноти. В області регулярно проводяться спортивні змагання в обласних осередках ветеранських ГО; забезпечується підтримка сімей загиблих.

У 2020 році вісім ГО об'єдналися у єдину платформу «Пані Патронеса» для допомоги жінкам та дітям, які постраждали від насильства. Створили Гарячу лінію підтримки для жінок в Дніпропетровській області. В обласному центрі за ініціативи платформи та при підтримці міськради у 2021 році відновлено роботу шелтера та створено кризову кімнату для жінок, у тому числі з дітьми, які постраж-

дали від домашнього насильства.

У Дніпрі впроваджено соціальну послугу «Асистент дитини з особливими освітніми потребами». За ініціативи ГО розпочалося проведення «Онлайн-школи з основ раннього втручання для фахівців та батьків територіальних громад міст». На базі ГО можна безкоштовно провести діагностику дітей з розладом аутистичного спектра за допомогою золотого стандарту ADOS-2. Ця ГО також займається підготовкою асистентів вчителя для дітей з особливими освітніми потребами.

У 2020 році ГО здійснили моніторинг існуючого в Дніпропетровській області механізму взаємодії суб'єктів, які надають допомогу особам, що постраждали від торгівлі людьми. У 2021 році спрямували діяльність на роботу з територіальними громадами, а саме на формування у суб'єктів місцевого самоврядування розуміння проблеми торгівлі людьми, налагодження роботи з протидії торгівлі людьми на рівні громад.

За останні 10 років в області започатковано низку **навчально-просвітницьких циклів для громадських активістів** з метою сприяння організаційному розвитку ОГС:

- Школа безпеки громадського активіста
- Школа інформування та комунікації для ОГС
- Школа проєктного менеджменту для ОГС
- Школа організаційного розвитку
- Школа позитивних змін

У фокусі суспільної уваги перебувають **екологічні питання**. За ініціативою однієї з екологічних НУО м. Дніпро разом із коаліцією з 25 провідних ГО України був створений та просувався екологічний чек-лист кандидатів і кандидаток на місцевих виборах-2019. ГО надали максимального розголосу ситуації, яка розгорталася навколо Національного плану скорочення викидів від великих спалювальних установок та активно розвивають громадський моніторинг якості повітря в Україні.

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ У РОЗВИТКУ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОГС

Основними викликами для ОГС у регіоні є такі (виклики розташовано в порядку спадання важливості, яку визначили респонденти онлайн-опитування):

Фінансові проблеми ОГС

- Відсутня стабільність у фінансовому забезпеченні сталої діяльності ГО: функ-

ціонування від проєкту до проєкту, відсутність інституційного забезпечення.

- Відсутність досвіду залучення грантових коштів або коштів меценатів.
- Відсутність фінансування діяльності ОГС з місцевих бюджетів, як в інших регіонах.

Пасивність громадян

- Пасивність часто зумовлена необхідністю забезпечувати потреби виживання.
- Відсутність довіри як всередині громад, так і до громадського сектору.
- Відсутність знань про громадську сферу.

Небажання представників органів влади, зокрема депутатського корпусу, співпрацювати з ГО взагалі

- Недовіра до представників ГО, сприйняття їх як «грантоїдів».
- Байдужість влади до громад, проблеми яких хочуть вирішити ОГС.
- Непрозорість влади, перебування влади під впливом олігархів.
- Слабка комунікація та співпраця між владою та громадськістю.

Матеріально-технічні проблеми ГО

- Відсутність можливості пільгової оренди приміщень.
- Відсутність в ОГС коштів на оренду приміщень за ринковою вартістю.
- Відсутність необхідного обладнання через відсутність коштів.

Законодавство, яке регулює діяльність ГО

- Недостатньо важелів для ОГС, щоб контролювати владу.
- Часті зміни законодавства у цій сфері.
- Проблемні зміни законодавства — наприклад, у контексті звітування про кінцевих бенефіціарів.

Пандемія та карантинні обмеження

- Перенесення активностей в онлайн, зміна звичного онлайн-формату.

Кадрові виклики для ГО

- Слабкість новостворених ГО, які потребують підтримки.

- Брак професійних кадрів на місцях.
- Вигорання через відсутність результатів, неповагу.
- Складність утримання стабільного персоналу через відсутність стабільного фінансового забезпечення. Це впливає на «текучку кадрів».

Практика підтримки (фінансової, матеріально-технічної) виключно лояльних до місцевої влади громадських об'єднань

- Наявність «кишенькових» ОГС.
- Утиски активістів, які виступають проти місцевої влади.
- Ігнорування владою ОГС, які не знаходяться під їхнім контролем.
- Недовіра людей до ОГС, які співпрацюють зі владою.

Відсутність єдності та згуртованості всередині громадянського суспільства

Фінансова залежність ГО від політичних сил

Неможливості отримання податкової пільги, яка є у реципієнтів міжнародної технічної допомоги

- Контрагенти (представники бізнесу), які надають послуги ГО, відмовляються знижувати вартість послуг на суму ПДВ, бо для них це зайвий клопіт у податковій.

Війна

Недостатня підтримка від представників бізнесу

ВЗАЄМОДІЯ ОГС З ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА САМОВРЯДУВАННЯ

Існує незначна кількість організацій, які вдало співпрацюють з владою. Відносини ГО з місцевою владою складно назвати двосторонніми. З обох сторін існують побоювання та пересторога щодо співпраці. Якщо представники ГО звертаються до місцевої влади за допомогою — інформаційною або матеріальною, то інтерес до роботи ГО з боку місцевої влади незначний. Роз'єднаність ГО і слабкість через відсутність масовості та невизначеність цілей часто є причиною їхнього несприйняття з боку влади. Співпраця вимагає відкритості від влади та професійної підготовленості від ГО, а до цього обидві сторони часто не готові.

«...молодіжні консультативно-дорадчі органи — це фактично «весільний генерал, прине-

си-подай, іди не заважай». (ФГН²).

«Я з ними багато спілкувався з приводу «ось дивіться, є в нас бюджет міста, чи можуть подати якісь пропозиції, проекти тощо безпосередньо на наступний рік у плануванні бюджету, ці всі процедури пройти? Є проекти, є ідеї, давайте ми вийдемо на фінансування». Відповідь: «А ти не можеш так, є громадський бюджет, молодіжні проекти — подавайся». Все. Це єдиний інструмент подачі. Немає співпраці в тому плані, що є ідеї, але «ми гроші виділяти на це не будемо». А без фінансової підтримки, без будь-якої підтримки нормальний, класний проєкт не вдасться реалізувати.

Ще один момент: через ці інструменти тиску молодь не хоче взагалі якимось бути дотичною до чогось, що пов'язано з органами місцевого самоврядування, до їхніх заходів, бо їм бридко». (ФГН²).

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМ БІЗНЕСОМ

Відносини ГО із бізнесом здебільшого не налагоджені або практично відсутні. Місцеві ГО звертаються до бізнесу за підтримкою при реалізації власних проєктів навіть рідше, ніж до місцевої влади. Головна причина цього — відсутність у ГО досвіду та сталих, відпрацьованих механізмів такої взаємодії.

«Всі алеї, всі дошки для вшанування пам'яті загиблих учасників АТО/ООС на школах (скільки ми їх зробили — я вже збився) — тільки за рахунок небайдужих людей, у тому числі з бізнесу. Я навіть можу назвати їхні прізвища... Це майже по всіх містах так» (ФГН³).

«Корпорації йдуть на співпрацю, але в них є обмежені якісь ресурси, є організації, з якими вони вже співпрацюють, хоча деякі відкривають вікно можливостей для співпраці. Тобто, можна домовлятися, якщо ця тема їм близька. Щось емоційне — до прикладу, допомога дітям — заходить з бізнесом. Це або з інвалідністю, або на допомогу дитячим будинкам, що взагалі йде всупереч переконанням. Або підтримка новонароджених тощо. Там, де щось емоційне, там спрацьовує. Я не знаю, як з іншими напрямками, не стикалася». (ФГН⁴).

ПОТРЕБИ ОГС У РЕГІОНІ

Потреби в організаційному розвитку

Під час онлайн-опитування майже всі виміри організаційного розвитку респонденти оцінили як актуальні або дуже актуальні. Найбільш актуальним виявилось здобуття навичок фандрейзингу, роботи з громадською та цільовими аудиторіями (залучення волонтерів,

civic engagement and constituency), стратегії розвитку, стратегічних комунікацій та зв'язків з громадськістю, адміністративно-технічної спроможності (офіс, необхідна техніка тощо), надання послуг. Менш актуальним — хоча наголосимо, що неактуальних потреб організаційного розвитку немає — є здобуття навичок в адвокації (у т.ч. міжнародної), розвиток професійних навичок колективу організації відповідно до профілю працівників, практик доброго врядування, розвитку внутрішніх політик та процедур.

Фінансові потреби

Представники ГО та інших груп, в оточенні яких вони працюють, бачать шляхи подолання проблем. Центральна проблема для ГО – це фінансування діяльності, її подолання учасники опитування бачать у розробці та фінансуванні проєктів інституційної підтримки, які принесуть довготривалий результат. Ефективними можуть стати розробка і втілення спільних проєктів із бізнесом та створення центру комунікації для громадських та донорських організацій. У тренінгах важливим є набуття практичного досвіду, насамперед з фандрайзингу, користування комп'ютерними програмами, вивчення досвіду та найкращих практик інших ГО, соціального підприємництва, розвитку внутрішньої та зовнішньої ко-

мунікації. З точки зору учасників дослідження, важливими завданнями повинні стати налагодження комунікації з представниками бізнесу, ЗМІ та суспільством; створення коаліцій/мережування ГО, які мають спільний інтерес, забезпечення їхньої мобільності; розробка стратегічних планів та довгострокових проєктів; системна освіта та вивчення міжнародного досвіду стратегій розвитку й інструментів вирішення суспільних проблем. Також членам ГО треба засвоювати практичні знання у тих сферах, де вони працюють; вивчати реальні потреби громади, а не підлаштовуватись під донорів, а також розвивати навички місцевого фандрайзингу.

HR-потреби ОГС

Під час фокус-групових дискусій представники ГО неодноразово наголошували на тому, що подальший розвиток ГО неможливий без потужного кадрового потенціалу. Існує потреба у систематичному підвищенні професійних компетенцій співробітників ОГС. Представники ГО кажуть про те, що їхнім організаціям не вистачає фахівців із фандрайзингу, а також бухгалтерів і юристів. У якості альтернативи пропонуються варіанти надання бухгалтерських та юридичних послуг на основі аутсорсингу.

ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ ПРО СЕКТОР ОГС У ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Станом на кінець першого півріччя 2021 року на території Донецької області без врахування територій, які тимчасово не підконтрольні уряду України, зареєстровано 3707 громадських об'єднань. Кількість організацій громадянського суспільства в області збільшується з кожним роком. Для цього є певні передумови:

- початок військових дій на території області;
- збільшення кількості міжнародних організацій, які свою діяльність поширюють на територію області;
- підвищення рівня громадянської освіти серед населення;
- стимулювання розвитку громадянського суспільства центральною та регіональною державною владою;
- інституціоналізація неформальних груп активістів.

Слід додати, що найбільше організацій громадянського суспільства сконцентровано у великих містах області, таких як Краматорськ, Слов'янськ, Бахмут, Дружківка, Покровськ, Маріуполь та ін. Однак, починаючи з 2017 року громадські почала активізуватись і в невеликих містах, серед яких Вугледар, Волноваха, Часів Яр, Добропілля, Курахове. Щораз більша кількість організацій громадянського суспільства з'являється і в сільських громадах.

Важливим етапом стало затвердження обласної цільової програми сприяння розвитку громадянського суспільства на 2017-2020 роки, яка передбачала план заходів щодо розвитку громадянського суспільства та запровадження конкурсу підтримки відповідних організацій.

В області активно проводиться робота щодо популяризації громадського бюджету та ініційовано розробку виконавчими органами міських рад та райдержадміністраціями відповідного проєкту положення. У містах

Добропілля, Дружківка, Краматорськ, Костянтинівка, Мирноград, Маріуполь, Покровськ, Селидове, Слов'янськ, а також в Андріївській, Бахмутській, Вугледарській, Лиманській, Олександрівській, Соледарській громадах вже затверджені положення про конкурс громадського бюджету/бюджету участі.

Отже, громадянське суспільство в Донецькій області розвивається досить динамічно. Значний поштовх громадянське суспільство отримало в 2014 році, після початку бойових дій на частині території Донецької області. Події 2014 року поставили нові виклики перед суспільством: це і гуманітарні проблеми, і внутрішня міграція та оновлення еліт, і допомога військовим, і питання безпеки загалом. Реакцією на ці виклики стало, зокрема, об'єднання громадян у громадські або благодійні організації.

СПРОМОЖНІСТЬ ОГС В РЕГІОНІ

Перш за все, спроможність організації громадянського суспільства залежить від наявних ресурсів. Це поняття необхідно розділити на фінансові ресурси та нефінансові. Щодо фінансових ресурсів, то більшість громадських організацій не мають сталого джерела надходження, тому їх діяльність напряму залежить від кількості та частоти виграних проєктів. Тільки незначний відсоток ОГС починають впроваджувати таку діяльність, яка б дозволяла отримувати кошти на їх утримання. Важливим також є навчання щодо можливих форм такої діяльності. Інші — нематеріальні ресурси — це здебільшого люди, які є не просто членами громадських організацій, а працюють в них. Як свідчить практика, організації, які сильно залежать від наявності/відсутності проєктів, мають проблему з кадрами. Фактор освіти та культури під час дослідження щодо спроможності ОГС виявився не менш важливим, ніж фактор ресурсів.

Темпоральний фактор спроможності організацій громадянського суспільства полягає в тому, що у певних конкурсах від донорів існують вимоги до того, скільки часу повинна функціонувати організація. Через такі вимоги новостворені організації стикаються з труднощами у доступі до ресурсів.

Багато респондентів, особливо представники громадянського суспільства, наголошують на необхідності співпрацювати з владою, місцевим самоврядуванням. Дуже важливо, щоб був конструктивний діалог між владою і громадою. Але тут також досить часто виникають проблеми. До прикладу, відповідно до

Закону України «Про місцеве самоврядування», деякі форми локальної демократії регулюються статутами територіальних громад. Статут — це можливість запровадити весь спектр механізмів участі громадськості в місцевому самоврядуванні. Однак, не всі територіальні громади наразі мають статuti. Таким чином, у новостворених громадах ОГС може бути складно брати участь у місцевому самоврядуванні.

Ще однією проблемою є відсутність у більшості організацій громадянського суспільства стратегій розвитку та діяльності, при чому як довгострокових, так і короткострокових. Відсутність планування впливає на потенціал організації громадянського суспільства, зокрема й на доступ до фінансів та тривалість функціонування такої організації.

Отже, спроможність організацій громадянського суспільства в регіоні залежить від низки факторів, які є як ендегенними, так і екзогенними щодо організацій. Проте, стале функціонування окремих організацій в регіоні демонструє, що громадянське суспільство розвивається. Також створення громадських організацій в сільських громадах, зокрема в Хлібодарській громаді, Ольгинці та у прифронтових громадах свідчить про те, що громадянське суспільство в області є спроможним і ефективним.

ОСНОВНІ УСПІХИ ОГС В РЕГІОНІ ЗА ОСТАННІ 10 РОКІВ

Одним з найголовніших успіхів організацій громадянського суспільства є затвердження обласної цільової програми сприяння розвитку громадянського суспільства в Донецькій області на 2017-2020 роки. Ця програма розроблялась спільно працівниками Донецької обласної військово-цивільної адміністрації та представниками громадянського суспільства. Програма є не лише прикладом успішної співпраці, але і впровадження реальних механізмів розвитку громадянського суспільства в регіоні. Важливо, що Донецька область була однією з перших в Україні, де розробили і ухвалили відповідну програму.

До числа успішних кейсів ОГС варто зарахувати й запровадження в багатьох територіальних громадах конкурсу «Бюджет участі» та інших форм участі мешканців територіальних громад у місцевому самоврядуванні.

На успіхи громадянського суспільства в регіоні впливають і міжнародні організації, які надають матеріальні та нематеріальні ресурси. Наприклад, за підтримки Програми роз-

вितку ООН в Мирненській селищній громаді ОГС змогла забезпечити необхідним обладнанням місцеву пожежну охорону.

Діяльність зі створення ОСББ та ОСН, адвокація їх інтересів і навчання людей є важливим елементом розвитку громадянського суспільства. Наприклад, в Мирнограді за підтримки організацій громадянського суспільства створено 80% ОСББ, що беззаперечно вплине на комфорт і благоустрій міста.

Важливим напрямком діяльності організацій громадянського суспільства є допомога внутрішньо переміщеним особам та ветеранам АТО, які потребують реабілітації та ресоціалізації. У Донецькій області громадськими організаціями були створені колективні центри проживання для ВПО.

Організації громадянського суспільства досягли значних успіхів у різних сферах освіти. Наприклад, для дітей із неповних сімей, з будинків сімейного типу освітній хаб «Халабуда» проводить курси графічного дизайну, які фактично є вступом до освоєння професії. Деякі з дітей навчаються безкоштовно.

Багато проєктів в області спрямовано на освіту та розвиток молоді, проте є й інша активна верства суспільства — люди поважного віку. Так у Слов'янську в 2020 році вперше в Україні було утворено Раду Сеньйорів як консультативно-дорадчий орган при міській раді.

У Донецькій області через військові дії існує своя специфіка в громадській діяльності. Однією з таких специфічних рис є функціонування військово-цивільних адміністрацій. У громадах, де вони утворені, не функціонують органи місцевого самоврядування, тож забезпечити можливість участі громадськості в місцевому самоврядуванні складно. Проте, в окремих випадках організаціям громадянського суспільства вдається досягнути значних успіхів, наприклад, запровадити бюджет участі в громадах, де функціонують військово-цивільні адміністрації (Волноваха, Торецьк).

Загалом, у Донецькій області можна виокремити наступні успіхи організацій громадянського суспільства:

- нормативне закріплення розвитку громадянського суспільства на обласному та базовому рівнях;
- актуалізація таких тем, як гендерна рівність, інклюзивність та домашнє насильство;
- сприяння підняттю рівня безпеки та соціальної згуртованості в громадах;
- розвиток та розповсюдження інстру-

ментів участі громадськості в місцевому самоврядуванні;

- сприяння підвищенню рівня прозорості та відкритості органів місцевого самоврядування;
- подолання наслідків збройного конфлікту та гуманітарної кризи серед жителів області.

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ У РОЗВИТКУ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОГС

Виходячи з результатів проведеного дослідження можна сказати, що одним з найголовніших викликів є питання фінансування діяльності організацій громадянського суспільства. Для отримання грантів необхідні наявність штату, приміщення тощо. Однак, організації громадянського суспільства часто не можуть самі себе забезпечувати, враховуючи, що вони мають статус неприбутковості. Як наслідок — для більшості організацій отримання гранту стає або дуже ускладненим, або взагалі неможливим.

Наступним викликом організацій громадянського суспільства часто є влада, як правило місцева. Втім, дехто не задоволений і владою на інших рівнях. Характеризують це по-різному: відсутність діалогу, забюрократизованість, бездіяльність влади. Водночас слід зазначити, що деякі представники ОГС відзначають і власне невміння налагодити діалог з місцевою владою.

Сюди ж можна віднести й певну відірваність організацій громадянського суспільства від поточного життя громади та діяльності органів місцевого самоврядування. Тому справді існує потреба у навчанні представників як громадянського суспільства, так і органів місцевого самоврядування щодо налагодження співпраці.

Серед викликів можна виокремити питання ведення бухгалтерського обліку та звітності. У більшості випадків ця проблема характерна для новостворених, невеликих громадських організацій. Хоча цей виклик є частиною більшої проблеми — відсутності сталого організаційного розвитку.

Культура жителів громад і їх сприйняття організацій громадянського суспільства постає викликом. Адже діяльність ОГС не завжди є зрозумілою пересічному українцеві. Узагальнюючим фактором можна назвати низький рівень правої, політичної та соціальної культури населення загалом.

До головних викликів можна віднести й

питання освіти: йдеться про відсутність необхідних умінь, знань, навичок, експертів з того чи іншого питання тощо. На рівень навчання впливає і формат. Як правило, кожен, хто говорив про тренінги, вказував на неефективність онлайн-тренінгів.

Загальнонаціональні проблеми держави, зокрема, економічне становище (не тільки в регіоні, а й у державі), військовий конфлікт у Донецькій та Луганській областях також є викликом.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА САМОВРЯДУВАННЯ

Важливим та показовим кейсом співпраці організацій громадянського суспільства з місцевою владою є затвердження обласної цільової програми сприяння розвитку громадянського суспільства в Донецькій області на 2017-2020 роки. Окрім цього, у Маріуполі розробляється стратегія розвитку міста із залученням всіх зацікавлених сторін, зокрема, організацій громадянського суспільства та бізнесу. Загалом, незважаючи на те, що за результатами дослідження взаємодія ОГС із владою є одним з викликів, слід зазначити, що в області з кожним роком місцеве самоврядування та військово-цивільні організації стають більш відкритими та залучають ОГС до спільної роботи над важливими проєктами нормативних актів. У зв'язку з цим слід відзначити, що до 2014 року влада була консервативною та закритою, тож рівень співпраці з ОГС був ще нижчим.

Одним з найпоширеніших форматів співпраці організацій громадянського суспільства та місцевої влади є проведення спільних масових заходів: фестивалів, форумів тощо. Також до такої співпраці можна віднести організацію і проведення тренінгів та інших освітніх заходів.

Можна сказати, що в області спостерігається поляризоване сприйняття співпраці організацій громадянського суспільства та місцевої влади. З однієї сторони, представники влади відзначають відкритість та готовність до співпраці, говорять, що в їхніх громадах реалізуються спільні проєкти або їм відомо про такі, проте жодного конкретного прикладу не наводять. З іншої сторони, ОГС переважно не задоволені діяльністю та співпрацею з органами місцевої влади, однак при цьому вони не завжди намагаються співпрацювати. Наприклад, ДонОДА проводила конкурс для організацій громадянського суспільства,

яким передбачалось фінансування проєкту-переможця. Однак із більш ніж трьох тисяч ГО області участь в конкурсі взяла лише одна організація. Отже, питання співпраці організацій громадянського суспільства та місцевої влади потребує подальшого більш ґрунтовного вивчення для виявлення перешкод і точок потенційної співпраці.

Загалом, питання міжсекторальної співпраці в Донецькій області обговорюється з моменту розробки та ухвалення програми сприяння розвитку громадянського суспільства в Донецькій області на 2017-2020 роки.

Прикладом вдалої реалізації спільних проєктів влади та громадської організації є досвід ГО «Нова Дружківка», яка за підтримки міжнародних донорів і бізнесу встановлює на території своєї громади камери відеоспостереження.

До успішних прикладів співпраці організацій громадянського суспільства з місцевою владою можна віднести проведення моніторингів, рейтингування тощо. Наприклад, рейтинг «Прозорі міста», який проводиться Transparency International, сприяє тому, щоб на основі отриманих даних, консолідованих в загальний рейтинг, органи місцевого самоврядування вдосконалювали відповідні положення та практики.

Серед вдалих прикладів співпраці можна згадати кейс с. Дронівка, де взагалі не було зон відпочинку. Але місцева влада актуалізувала це питання, після чого була створена група самопомоги. Члени групи створили на базі старої школи фітнес-зал. Тепер у цій школі буде створено народний Будинок культури. Приміщення відремонтували за кошти донорів та співфінансування влади. Там буде і бібліотека (яку туди перенесуть зі старого приміщення), і конференц-зал, де можна буде долучатися до засідань міської ради. До слова, лідер групи самопомоги зараз став старостою.

Загалом в області є успішні приклади співпраці ОГС із місцевою владою. Однак, така співпраця не завжди носить системний характер. Її ініціаторами, як правило, виступають громадські організації, які самотужки знаходять ресурси для реалізації того чи іншого проєкту. А місцева влада виступає як партнер, або надає інші ресурси, які ОГС сама залучити не може через законодавчі обмеження.

Слід додати, що за інформацією деяких респондентів в окремих громадах ОГС створюються владою або політичними партіями. Такі організації утворюються для легітимізації дій влади «громадськістю». Це може мати не-

гативні наслідки для аполітичних організацій громадянського суспільства, адже враховуючи низький рівень громадянської культури, мешканці ТГ можуть їх не розрізнати.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМ БІЗНЕСОМ

Тривалий час вважалося, що бізнесу не цікаво долучатись та підтримувати громадські ініціативи. Однак дослідження продемонструвало, що поступово бізнес трансформується і починає долучатись до проєктів ОГС.

Насамперед відзначимо, що окремі підприємці об'єднуються у спілки або клуби, які також є громадськими організаціями та реалізують різноманітні соціальні проєкти. Наприклад, «Клуб підприємців Краматорська» сприяв встановленню в місті пам'ятника Василю Стусу. Його виготовили на одному з місцевих підприємств. Також Клуб збирав кошти бізнесменів для проєкту «Вишиванка для новонароджених».

Враховуючи, що в Донецькій області велика кількість промислових підприємств (багато з них є містоутворюючими), такі підприємства стають щораз більше соціально відповідальними і починають працювати з громадянським суспільством та з місцевою владою у питаннях благоустрою територіальних громад. Наприклад, у Волновасі підприємство «Донбас Кераміка» долучається до підтримки ініціатив ОГС.

Промислова група «Донсталь» щорічно проводить конкурс «Моє місто». У ньому беруть участь ініціативні групи, які переймаються проблемами міста. Скажімо, у Мирнограді створили дитячий майданчик та надали допомогу дитячому будинку сімейного типу, відремонтувавши у ньому кімнати. У с. Злоустівка ТОВ «Росія» неодноразово надає допомогу організаціям громадянського суспільства.

У Донецькій області спостерігається тенденція — чим більше підприємство або бізнес, тим скоріше вони йдуть на співпрацю з ОГС. Наприклад, група ДТЕК має розгалужену систему підприємств по всій Донецькій області. Компанія розпочала проєкт «Соціальне партнерство», спрямований на модернізацію громад, де розташовані підприємства компанії.

Але, як зазначають респонденти, бізнес не завжди йде на співпрацю з громадянським суспільством задля реалізації певних проєктів без отримання вигоди для себе. Діяльність бізнесу в соціальній сфері дуже часто є політично детермінованою. Активізація бізнесу в

соціальній сфері проявляється перед виборами та/або якщо керівник/підприємець балується на відповідних виборах.

Отже, в Донецькій області все частіше залучають представників малого, середнього та великого бізнесу до реалізації соціальних проєктів. Співпраця відбувається у формі надання фінансування, проведення конкурсу міні-грантів, надання певних послуг, спеціалістів або матеріалів тощо. Така співпраця спостерігається переважно у великих містах. Тому в області необхідно підняти рівень спроможності ОГС щодо залучення бізнесу до соціальних проєктів. Можливо, слід розглянути питання розробки та ухвалення програм залучення або створення соціально відповідального бізнесу на регіональному рівні.

ПОТРЕБИ ОГС У РЕГІОНІ

За результатами дослідження можна зробити висновок, що однією з основних потреб організацій громадянського суспільства в Донецькій області є стратегування. Більшість організацій не мають стратегій на декілька років. А якщо мають, то не переглядають їх щороку задля врахування екзогенних факторів, які беззаперечно впливають на діяльність організацій — наприклад, карантинні обмеження через поширення COVID-19. Тому організації громадянського суспільства потребують розробки відповідних стратегій своєї діяльності із залученням сторонніх осіб (менторів, фасилітаторів), що дасть змогу напрацювати об'єктивний документ.

Разом зі стратегуванням є потреба в організаційному розвитку організацій. Сюди, перш за все, необхідно віднести структуру організації, тобто представники громадянського суспільства не завжди розуміють, як має будуватись організація, які керівні органи повинні бути у ній.

Серед інших потреб ОГС, пов'язаних із підняттям рівня спроможності, також є навчання і розвиток стратегічних комунікацій. Фактично ця потреба відображає й ті проблеми, які постають перед організаціями громадянського суспільства. Зокрема, йдеться про відсутність конструктивного діалогу з органами влади та нерозуміння суспільством діяльності тієї чи іншої ОГС.

Потреба в об'єднанні у коаліції або мережі представляється як засіб бути більш спроможними та збільшити свої можливості, зокрема і щодо впливу на місцеву владу. Сюди також варто додати, що більш розвинуті організації, які довго функціонують, повинні

ділились досвідом з новими або нещодавно створеними організаціями.

Організації громадянського суспільства, бізнес та місцева влада по-різному оцінюють потреби громадянського суспільства в регіоні. Наприклад, місцева влада наголошує на необхідності підвищити рівень обізнаності членів ОГС щодо соціально-політичної ситуації в країні та регіоні. Також їй видається необхідним вивчення законодавства, що регулює діяльність місцевого самоврядування, виконавчих органів влади та громадських організацій. Знання відповідного законодавства, на думку респондентів, сприяло би налагодженню більш тісної співпраці та зменшенню частоти і кількості конфліктних ситуацій між організаціями громадянського суспільства та владою.

До інших потреб можна віднести людський ресурс. Цю потребу необхідно розглядати комплексно: не тільки як брак відповідних спеціалістів, експертів чи менторів, але і як

питання розвитку вже наявних людських ресурсів. Це розвиток професійних умінь, знань і навичок, а також розвиток soft skills. Тут актуалізується і питання емоційного вигорання та психологічної реабілітації представників організацій громадянського суспільства.

Важливо також відзначити, що питання фінансування та доступу до ресурсів не є першочерговою потребою для організацій громадянського суспільства. Відповідно й потреба у навчанні фандрайзингу також не є настільки актуальною, як потреба в організаційному розвитку або розробці стратегій.

Загалом, потреби організацій громадянського суспільства корелюються з основними викликами, які стоять перед ОГС в регіоні. Потреби є своєрідною рефлексією на виклики. Тому, якщо потреби організацій громадянського суспільства будуть задоволені, то і виклики, які можуть бути перепонами у діяльності ОГС, будуть нівельовані.

ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ ПРО СЕКТОР ОГС НА ЖИТОМИРЩИНІ

У 2016 році в Житомирській області було зареєстровано 2073 громадські організації та 355 благодійних організацій. За п'ять років (з 2016 по 2021 рр.) кількість громадських організацій в області зросла приблизно на 27,7% (з'явилося 575 нових ГО), а до числа благодійних додалося 64 нових (кількість зросла на 18%). Як показує практика, не всі зареєстровані ОГС працюють, більшість зареєстрована «на папері», але діяльності не веде.

У Житомирській області можна виокремити найбільш активні громадські та благодійні організації в таких сферах: дитячі та молодіжні організації; спортивні організації; релігійні організації; об'єднання ветеранів та учасників АТО/ООС; організації, які працюють з дітьми та людьми з інвалідністю; організації, які здійснюють діяльність у сфері культури; об'єднання співвласників багатоквартирних будинків та інші.

За даними Центрально-Західного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Хмельницький) станом на вересень 2021 року на території Житомирської області зареєстровано 2174 громадських об'єднання, з них: громадські організації — 1727; громадські спілки — 22; громадські об'єднання без статусу юридичної особи — 425; місцеві осередки громадських об'єднань — 805; відокремлених підрозділів — 30.

З квітня 2016 року головне територіальне управління юстиції у Житомирській області зареєструвало 81 громадську організацію зі статусом юридичної особи. Серед зареєстрованих громадських об'єднань є і ОГС з цікавими назвами: у селі Зарічани Житомирського району знаходиться організація ГО «Справедлива легалізація бурштину» (засновник Тиніченко Олег Сергійович); в Бердичеві — ГО «Карамелька» (засновник Кисельова Марта Василівна); у Коростишеві — ГО «Проти придурків та ідіотів» (засновник Хоменко Микола Євгенович).

Станом на 01.01.2019 р. на території Житомирської області було зареєстровано (легалізовано шляхом повідомлення про заснування) 2218 громадських організацій. У структурі громадських організацій за спрямуванням і видами діяльності найбільша питома вага припадала на правозахисні організації (16%), фізкультурно-спортивні (15%), громадські організації професійної спрямованості (12%), ГО охорони природи, ветеранів та інвалідів (8%), освітні, культурно-виховні (8%), молодіжні та дитячі організації (8%).

Громадський сектор в Житомирській області з року в рік набирає обертів, утворюються нові громадські і благодійні організації. Сфери абсолютно різні: інклюзія, робота з молоддю, людьми із інвалідністю, соціально-еко-

номічний розвиток громад, освітня діяльність і просвітництво, культура тощо. На Житомирщині також активно працюють волонтерські ініціативи допомоги військовим, які беруть участь в АТО на Сході України, діють громадські об'єднання ветеранів та учасників АТО/ООС, організації допомоги сім'ям загиблих.

СПРОМОЖНІСТЬ ОГС В РЕГІОНІ

Інституційну та оргспоможність ОГС в Житомирській області можна охарактеризувати як таку, що перебуває на початковому етапі свого розвитку. Представники місцевих ОГС в цілому усвідомлюють необхідність стратегічного та операційного планування, вдосконалення системи належного врядування у своїх організаціях, важливість посилення професійного рівня своїх команд тощо. У той же час більшість громадських діячів задіяні в своїх ОГС у позаробочий час (тобто, у більшості є основна робота), тож на громадську діяльність, в т.ч. налагодження інституційних процесів в ОГС час виділяється за «залишковим принципом». Цей аспект відповідним чином позначається і на ефективності роботи місцевих організацій.

Організації громадянського суспільства на Житомирщині, у порівнянні з іншими регіонами України, не надто активні в залученні грантових ресурсів. Багато ОГС звертається за фінансуванням до органів місцевого самоврядування та місцевої влади. До прикладу, у Житомирі є грантові конкурси для ОГС, ініційовані управлінням культури і туризму Житомирської міської ради, управлінням у справах сім'ї, молоді та спорту Житомирської міської ради, започатковані гранти міського голови. Окрім того, Житомирська обласна державна адміністрація проводить щорічну підтримку проєктів (програма) у сфері молодіжної політики, які розроблені інститутами громадянського суспільства.

В ОГС Житомирської області є хороший потенціал для розвитку: громадські діячі мають цікаві ідеї, налаштовані впроваджувати ініціативи. У регіоні добре працюють волонтери та волонтерські спільноти, в т.ч. стосовно підтримки ветеранів і учасників АТО/ООС та їх родин, щодо організації та проведення різних спортивних заходів та соціальних ініціатив.

У той же час представники ОГС потребують своєрідної підтримки та менторства в частині налагодження процесів демократичного врядування у своїх організаціях; підготовки стратегічних планів діяльності; розробки проєктних пропозицій на залучення грантових ресурсів, а також підготовки фахівців із фан-

драйзингової роботи; системної побудови комунікаційної роботи ОГС із «зовнішнім світом» (своїми цільовими аудиторіями, прихильниками, донорами, місцевою владою, спонсорами тощо).

Якщо заглиблюватися у «внутрішню кухню» місцевих ОГС, то більшість із них не має власного бухгалтера, або ж керівники організацій ведуть бухгалтерський і податковий облік самостійно. Відсутність фахівця, який міг би допомогти із розробкою кошторисів та бухгалтерією, для багатьох ОГС була і залишається серйозною проблемою. Непоодинокі випадки, коли керівники місцевих ОГС відмовлялися від реалізації власних проєктів, фінансування яких було передбачено з місцевого бюджету після їхньої перемоги у грантовому конкурсі. Останнім часом місцеві ОГС часто винаймають бухгалтера на аутсорсі, який/яка веде паралельно бухгалтерський облік для кількох місцевих ОГС.

Але «не грантами єдиними» живуть організації громадянського суспільства на Житомирщині. Найбільше надходжень у 2020 році ОГС отримали від благодійних пожертв фізичних осіб та членських внесків. Далі йдуть гранти від міжнародних громадських організацій, благодійні пожертви бізнесу, власна комерційна діяльність. Іноді джерелом фінансування є гранти від місцевих організацій. Важливо, що саме навичок та вмінь із розробки та підготовки проєктів на грантові конкурси бракує представникам житомирських ОГС.

Проблемно для місцевих ОГС мати власне приміщення, або ж винаймати його для офісу. Раніше в Житомирі й області для громадських і благодійних організацій була можливість брати в оренду приміщення під статутні цілі організацій на пільгових умовах (під 1 грн. за 1 кв. м). Але законодавча база змінилася, і таку можливість ОГС втратили. Таким чином, більшість ОГС або ж налагодили дистанційну роботу (значним рушієм до цього стала пандемія COVID-19), або ж шукають партнерства з бізнесом, іншими ОГС тощо. Коворкінгових центрів у Житомирі немає, тож громадські діячі шукають виходи, кооперуючись із партнерами.

Представники місцевих ОГС підкреслювали важливість співпраці з місцевим бізнесом та ОМС. У семи громадах Житомирської області у 2019-2020 рр. громадські діячі активно долучилися до розробки планів громадської безпеки та соціальної згуртованості, в рамках яких вже втілено понад 15 громадських ініціатив щодо підтримки ветеранів АТО/ООС та їх родин, а також молодіжної спільноти в громадах. Важливо, що такі проєкти дають

зможу розвивати ініціативи в малих громадах — сільських та селищних. Після реформи децентралізації територіальні громади на Житомирщині зрозуміли актуальність створення та підтримки роботи громадських організацій. Завдяки ГО органи місцевого самоврядування мають змогу спільно з ними втілювати важливі для громад проекти, програми й ініціативи, залучати при цьому додаткові ресурси, а бюджетні кошти спрямовувати на інші актуальні потреби в громадах. Таким чином, органи місцевого самоврядування все частіше співпрацюють із громадськими та благодійними організаціями на місцях, залучаючи останніх як партнерів.

В комунікаційному полі ОГС Житомирщини мають «програліни», оскільки мало присутні в медіапросторі та соціальних мережах, у більшості відсутні вебсторінки. Безперечно, є ОГС, які постійно комунікують зі своїми прихильниками через сторінки в соцмережах, але їх не так багато. Більшість ОГС є непослідовними в інформаційному полі. Наприклад, ставлять оголошення про захід, але не повідомляють про його результати, або навпаки – повідомляють тільки про результати заходів. Такий стан справ робить складним комунікацію ОГС зі ЗМІ та зі своєю цільовою аудиторією. Тож прослідковується необхідність посилення комунікаційного потенціалу місцевих ОГС. Оскільки від представленості організації в інформаційному просторі та її відкритості залежить і ефективність фандрайзингу для виконання її статутних цілей. Водночас, представники місцевих ОГС в Житомирі та області повідомляють, що відчувають складнощі у залученні журналістів для висвітлення їхніх заходів.

Дослідження виявило, які ОГС в регіоні респондентам відомі як такі, що мають позитивну репутацію та системно працюють. Серед них: НУО «Сучасний Формат», Місія в Україну, ЖОМГО «Паритет», БО «Фонд громади Житомира», ГО «Перспектива», ГО «Скрина корисних справ», ГО «Центр креативних інновацій», ГО «Творчий вимірювач», ГО «АСЕТ», ГО «Територія здоров'я, краси та успіху», БО «Берегиня Полісся», ГО «Надія Є», ГО «Молодіжна фундація європейських ініціатив», ГО «Надія Високого» та ін.

ОСНОВНІ УСПІХИ ОГС У РЕГІОНІ ЗА ОСТАННІ 10 РОКІВ

За 10 років деякі ОГС у Житомирській області подорослішали, посилили свої професійні та фахові компетенції, інші — переформатували свою діяльність, або ж взагалі

її припинили. Так чи інакше, кожна ОГС має свою нішу, цільову аудиторію, своїх прихильників. Для бажаючих брати участь у громадському житті є змога створити свою громадську чи благодійну організацію, або долучитися до роботи вже існуючих ОГС.

Реформа децентралізації та адмінреформа в Україні надали територіальним громадам більше повноважень та можливостей в частині розпорядження власними ресурсами. Ці процеси створюють потребу проведення соціально-економічного аналізу в громадах, розробки стратегій розвитку, розробки проектів для участі у міжнародних грантових конкурсах та програмах. За роки діяльності деякі ОГС набули досвіду у розвитку м'яких навичок (soft skills), у сфері стратегічного менеджменту, розробки проектів тощо. Саме такі ОГС в Житомирській області зараз працюють над «завоюванням» нових ніш — надання платних послуг для органів місцевого самоврядування. Для ОГС — це успіх, оскільки в області представники влади поступово починають сприймати їх як фахових рівних партнерів.

Громадські і благодійні організації відіграють важливу роль у соціально-економічному розвитку громад. Фінансові ресурси, які залучили ОГС Житомирської області у 2019 році, склали 7 821 134 грн, у 2020 — 7 773 351 грн. У питомій структурі надходжень понад 60% складають кошти, отримані з грантових програм та проектів. Ці ресурси варто розглядати як вклад у місцевий соціально-економічний розвиток. У регіоні є ОГС, які працюють вже понад 10 років та своєю діяльністю допомагають розвивати й підтримувати інші ОГС та ініціативи.

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ У РОЗВИТКУ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОГС

Проведені інтерв'ю та фокус-групи із представниками місцевих ОГС Житомирщини дають змогу узагальнити ряд викликів, з якими мають справу ОГС, а саме:

Неможливість здійснювати заплановану діяльність через пандемію COVID-19 та інші подібні форс-мажори. Більшості респондентів довелося повністю переформатувати свою діяльність у зв'язку із пандемією COVID-19. Деякі зазначили, що через коронавірус та карантинні обмеження було складно працювати, здійснювати комунікацію із цільовими аудиторіями, проводити офлайн-зустрічі та заходи. Водночас, для більшості пандемія відкрила нові можливості в організації онлайн-інструментів для проведення заходів і зустрічей. Деякі команди ще більше згуртувалися, але

є і випадки, коли команди розпалися через відсутність фінансування.

Зміна керівництва громад, в т.ч. вплив політики. Представники місцевих ОГС, особливо сільських та селищних вважають загрозою зміну керівництва громади, що може суттєво вплинути на функціонування громадських організацій в малих громадах. І навпаки, підтримка діяльності ОГС з боку органу місцевого самоврядування є дуже важливою для організацій, що працюють в малих громадах Житомирської області. Є також випадки, коли громадська чи благодійна організація (фонд) створені суто для здійснення політичної діяльності окремого депутата чи партії. Такі організації задовольняють суто політичні потреби.

Нерозуміння ролі ОГС у суспільстві та з боку органів влади. Дуже часто виникають ситуації, коли громадськість не розуміє вплив та роль організацій громадянського суспільства. Іноді в таких ситуаціях негативну роль відіграє репутація деяких місцевих громадських активістів та організацій. У Житомирі траплялися випадки, коли громадські організації називали «грантоїдами», закидаючи їм, що суттєвої ролі в суспільстві вони не відіграють. Деякі ЗМІ у Житомирі ставлять громадські організації на один щабель із бізнесом. Саме тому ОГС у Житомирі буває досить складно організувати висвітлення інформації про свої ініціативи, діяльність тощо. Ось і виходить, що місцевим організаціям громадянського суспільства доводиться використовувати власні зв'язки, контакти, щоб доносити важливі меседжі до цільових аудиторій, інформувати про свою діяльність. Якщо домовленості не спрацьовують, то інформацію можуть опублікувати після оплати, при цьому вартість буде такою ж, як і для бізнес-структур.

Поменшало донорів, які підтримують громадські ініціативи. Більшість представників ОГС зауважують виклик у вигляді зменшення кількості донорських організацій, які підтримують громадські ініціативи та проєкти організацій громадянського суспільства. Як показує практика, донори більше зацікавлені співпрацювати із коаліціями, мережами та консорціумами організацій громадянського суспільства. У цьому є ризик, що новостворені громадські та благодійні організації вже на старті повинні думати, до якої коаліції приєднатися, оскільки в іншому випадку шанси отримати грантову підтримку напряду від донора різко зменшується.

Брак зовнішнього системного фінансування ОГС. Відсутність фінансування організації - це виклик, який може призвести до неможли-

вості сплачувати оренду офісу, тягне за собою плінність кадрів, тощо. Це один із ключових викликів, про який наголошували практично усі респонденти-представники громадських та благодійних організацій. Де-факто громадські діячі готові працювати за ідею, тобто без грошей. Але всі в один голос говорять про те, що досягнути системних позитивних змін без ресурсів неможливо.

Конкуренція. Організаціям із сільських та селищних громад важко конкурувати з міськими ОГС щодо розробки успішних проєктів та залучення грантового фінансування через недостатню кількість знань/досвіду та відсутність відповідних фахівців у команді.

Загальна пасивність частини членів громад, небажання брати участь у суспільно важливих проєктах та ініціативах. У громадах області спостерігається загальна пасивність мешканців громади. Під час фокус-групових зустрічей учасники наголошували на тому, що ще не сформована критична маса громадсько свідомих людей, які можуть здійснювати системні позитивні зміни в громадах.

Відсутність дієвої програми сприяння розвитку громадянського суспільства у Житомирській області. Більшість ОГС не мають власних стратегій розвитку і не знають, куди рухаються.

Правові виклики. Недосконалість законодавства щодо правового статусу, порядку створення, організації діяльності й припинення органів самоорганізації населення (ООН), а також їх участі у вирішенні питань місцевого значення. Правова невизначеність щодо кінцевих бенефіціарних власників для ОГС (чи може неприбуткова ОГС мати кінцевого бенефіціарного власника, яким чином визначити наявність чи відсутність такого кінцевого бенефіціарного власника). Неврегульоване податкове законодавство для неприбуткових організацій (ОГС).

Рівень залученості громадян до громадської діяльності досі є незначним, проте обізнаність і зацікавленість у такій діяльності є достатньо високими. Зі зростанням кількості об'єднаних територіальних громад подальшою децентралізацією доцільно максимально сприяти розширенню участі ОГС у вирішенні місцевих проблем.

Кадрові виклики: недостатній професійний рівень членів команди, вплив кадрів, проблеми з підвищенням кваліфікації (часто це відбувається через недостатність ресурсів).

Відсутність стандартів ведення благодійної діяльності.

Неефективність роботи громадських рад.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА САМОВРЯДУВАННЯ

Онлайн-програма з неформальної освіти для підлітків «Навички XXI століття та лідерство». З 01 до 13 грудня 2020 року у Житомирі вперше була втілена навчальна онлайн-програма з неформальної освіти для підлітків «Навички XXI століття та лідерство», ініційована ГО «Молодіжна фундація європейських ініціатив» та профінансована управлінням у справах сім'ї, молоді та спорту Житомирської міської ради. Участь у програмі взяли 60 осіб.

На платформі zoom з підлітками зустрілися кращі спікери неформальної освіти. 12 мотивуючих тренінгів ознайомили юнаків і дівчат з практичними навичками втілення підприємницької ідеї в життя; з розвитком презентаційних навичок: ораторської майстерності, аргументованості, переконливості; із самоменеджментом як мистецтвом керувати собою, своїм часом, своїм життям; з розвитком комунікативної культури: вмінням будувати стосунки, комунікабельністю, здатністю працювати в команді та ін.

TUMI: шлях до школи. Житомир став одним із десяти переможців престижного міжнародного конкурсу Transformative Urban Mobility Initiative. Місто отримало відзнаку за проект, який був презентований міжнародним партнерам, та грант на його реалізацію у розмірі 150 тисяч євро. 21 серпня 2019 року виконком Житомирської міської ради підтримав реалізацію проєкту «TUMI: шлях до школи», у рамках якого в місті почали розвивати сталу мобільність у загальноосвітніх навчальних закладах шляхом заохочення школярів до пересування на велосипедах. Окрім грантових 150 тис. євро, на реалізацію проєкту планували залучити 30 тис. євро з міського бюджету. Досвід Житомира із залучення дітей та батьків для покращення місцевої інфраструктури вже вивчають в інших містах України.

Майстерня міста Житомира. Шість років у рамках проєкту «Інтегрований розвиток міст в Україні II» Житомирська міська рада та німецька урядова компанія «Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH» організують урбаністично-культурний фестиваль «Майстерня міста Житомир». Майстерня міста — урбаністично-культурний проєкт, який має на меті підвищити ефективність взаємодії громадських організацій, ініціатив, митців, ремісників, громадських активістів та Житомирської міської влади. Головним завданням заходу є залучення

містян до процесів розвитку та оновлення міста. На участь у Майстерні подають заявки громадські і благодійні організації, які працюють у місті, а також творчі колективи, особистості.

Профілактика ВІЛ/СНІД. Громадська організація «Перспектива» тісно співпрацює з Житомирським міським центром соціальних служб. Співпраця полягає у спільній організації заходів та роботі з учнівською та студентською молоддю: йдеться про інтерактивні лекції, семінари, тренінги та вуличні акції щодо профілактики вживання психоактивних речовин, профілактики ВІЛ/СНІДу, туберкульозу, вірусних гепатитів. Заходи відбуваються на вулицях, а також в освітніх закладах Житомира та у відділі ювенальної пробації.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМ БІЗНЕСОМ

Організації громадянського суспільства в Житомирській області активно співпрацюють із бізнесом, звертаючись за спонсорською підтримкою (як фінансовою, так і матеріально-технічною). Місцевий бізнес активно підтримує громадські ініціативи та заходи. Є певна проблема у тому, що громадських активностей і заходів багато, тож бізнесу іноді доводиться обирати, на яку саме потребу спрямувати свою благодійну підтримку.

Зокрема, активну допомогу громадським проєктам надає соціально відповідальне підприємство «Кромберг енд Шуберт». Компанія співпрацює з МБФ «Місія в Україну», організуючи спільні благодійні акції на регулярній основі, з НУО «Сучасний Формат» працюють над формуванням екосвідомості суспільства (Червоне ЕкоФест 2019, Житомир ЕкоФест 2020, Плогінг 2020), із МГО «Last Bell» співпрацюють, допомагаючи в адаптації дітей до суспільного життя.

Місцевий бізнес активно підтримує загальноміські культурні чи спортивні заходи, оскільки вони дозволяють підприємцям отримати максимальну вигоду від реклами. Важливо, що підприємці охоче беруть участь у заходах і подіях, якщо там задіяна місцева влада, або ж участь у такій події може принести свого роду «репутаційні бонуси».

У травні 2021 року в Житомирі відбувся благодійний забіг «Біжу за життя», під час якого вдалося зібрати 99 тисяч 736 гривень. Його організували у тристоронній співпраці між ОГС, Житомирською міською радою та представниками бізнесу. Зібрані кошти поділили між громадською організацією «Місія в Україну» та Центром комплексної реабілітації для дітей з інвалідністю. Участь в акції «Біжу за життя» взяли понад 1000 людей, з яких

600 дітей. Безпосередньо під час забігу вдалося зібрати майже 68 тисяч гривень. Решта грошей надходила на безготівкові рахунки організацій від юридичних осіб. Центр комплексної реабілітації для дітей з інвалідністю на зібрану суму придбав вертикалізатор для дітей з комплексними порушеннями рухових функцій.

ПОТРЕБИ ОГС У РЕГІОНІ

Потреби ОГС в Житомирській області не вирізняються унікальністю та корелюються із потребами організацій громадянського суспільства в Україні.

Житомирські ОГС зацікавлені розвиватися та здійснювати свою діяльність більш професійно. Тож вони потребують посилення свого внутрішнього інституційного та організаційного потенціалу. Насамперед необхідно визначити напрямки руху та пріоритети діяльності. ОГС притаманна деяка розпорошеність, коли вони беруться виконувати різні проєкти, які не завжди сприяють досягненню статутних цілей організацій, але є часо- та ресурсозатратними. Деякі громадські діячі все частіше задаються питаннями: «Як поєднати професіоналізм команди, потреби цільових аудиторій, можливості і зовнішні виклики середовища, в якому працює ОГС?»

Організації з Житомирської області мають потребу отримати навички і вміння для розробки якісних успішних проєктних заявок на участь у міжнародних грантових конкурсах. Під час інтерв'ю неодноразово піднімалися питання про фінансові виклики в діяльності ОГС, які потрібно вміти долати, а для цього необхідно опанувати фандрайзингові

компетенції. ОГС хочуть навчитися диверсифікувати власні надходження. Питання фінансової залежності ОГС від іноземних донорів і міжнародних програм фінансової підтримки є досить актуальним і потребує державного стимулювання.

Загалом, ОГС мають потребу в кваліфікованих кадрах, яка спричинена недостатнім професійним рівнем членів команд, відпливом професійних кадрів, браком коштів, які можна було б спрямувати на підвищення кваліфікації працівників, членів організації, волонтерів.

У Житомирській області є поодинокі приклади адвокаційної роботи ОГС. Їх незначна кількість пов'язана із нерозумінням з боку громадських діячів важливості інструментів адвокатури у діяльності ОГС. Недооцінюють також вплив цих інструментів на процеси ухвалення рішень на місцевому та інших рівнях.

ОГС мають потребу залучати до своєї діяльності більше прихильників, партнерів, спонсорів, волонтерів, тим самим формуючи базу даних філантропів, які надаватимуть в подальшому системну підтримку їхній діяльності. Але непрофесійний підхід до зовнішньої комунікації із цільовими аудиторіями та потенційними чи дійсними партнерами часто створює перешкоди для наступної співпраці. Переважно «голос громадянського суспільства» у Житомирській області є дуже тихим, бо більшість ОГС не вміють дієво доносити ключові меседжі до своїх цільових аудиторій та стейкхолдерів. Під час фокус-груп та інтерв'ю представники ОГС зауважили, що для налагодження ефективної діяльності ОГС в регіоні варто запозичувати інструментарій із управління бізнес-процесами.

ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ ПРО СЕКТОР ОГС НА ЗАКАРПАТТІ

За даними Головного управління статистики в Закарпатській області, станом на 01.07.2021 р. в регіоні зареєстровано 6437 ОГС – це становить 3% від кількості ОГС, зареєстрованих на ту ж дату в Україні (211032). Найбільшу частку становлять громадські (40,6%) та релігійні організації (23,8%). Кількість ОГС від року до року зростає.

Переважає більшість ОГС зареєстрована в обласному центрі. Проте, свою діяльність такі організації поширюють не лише на Ужгород, а й на всю область або декілька районів. Сво-

єрідними осередками активності ОГС також є міста Мукачево і Тячів. На рівні районів інфраструктура ОГС представлена переважно організаціями «традиційного» профілю і спрямованості — організації ветеранів та учасників бойових дій, учасників АТО, жінок, людей з інвалідністю, професійні спілки, релігійні організації, організації спортивного спрямування.

Регіональною особливістю Закарпаття є вагома частка ОГС, які представляють інтереси етнічних меншин. За даними² обласної державної адміністрації, в області легалізо-

¹ Показники Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України.
URL: http://www.uzkrstat.gov.ua/edrpou/2021/edrpou_org_0107_2021.pdf

² Програми забезпечення розвитку освіти, культури, традицій національних меншин області на 2016 — 2020 роки, затверджена рішенням обласної ради від 22 грудня 2015 року № 82

вано 64 громадських організації етнічних спільнот. Найбільш потужними є організації угорців (щонайменше 10 ОГС, які досить спроможні та активні). Менш потужними є ОГС румунських та словацьких етнічних меншин.

Основні сфери діяльності ОГС та найбільш активні і впізнавані організації:

- **розвиток демократії:** БФ «Центр громадських ініціатив» (м. Перечин), ГО «Простір молоді» (м. Ужгород), ГО «Закарпатська громада» (м.Ужгород), ГО «Європа XXI століття», ГО «Європоліс», ГО «Асоціація проектних менеджерів «ЯДРО», ГО «Міжнародний інститут людини і глобалістики «Ноосфера»;
- **правозахист:** Карпатське агентство прав людини «Вестед» (Ужгород), БФ «Комітет медичної допомоги» (Ужгород), ГО «Закарпаття — Донбас», ГО «Романі Яг», ГО «Наш хід», ГО «Розмарія» (Перечин), ГО «Розвиток»;
- **захист прав і представництво інтересів внутрішньо переміщених осіб:** ГО «Закарпаття — Донбас», ГО «Моє Закарпаття», БФ «Усе можливо»;
- **розвиток медіа:** ГО «Закарпатські вільні медіа» (Мукачеве), ГО «Ужгородський пресклуб», ГО «Інститут центральноєвропейської стратегії»;
- **бібліотечна справа:** ГО «Асоціація угорських бібліотекарів», ГО «Асоціація бібліотечних працівників»;
- **екологія:** ГО «Форза», ГО «Екосфера»;
- **соціальна сфера:** БО «Вибір», Товариство інвалідів (Ужгород), ГО «Оптиміст» (Ужгород), БФ «Опіка» (Перечин).

СПРОМОЖНІСТЬ ОГС У РЕГІОНІ

Інституційна спроможність переважної більшості ОГС досить низька. Є невелика частка ОГС, які демонструють рівень вище середнього. Разом з тим, ситуація із рівнем спроможності ОГС не є якоюсь унікальною у порівнянні з більшістю регіонів України.

Спроможність ОГС впливати на місцеву політику та вирішення питань місцевого значення є не досить високою. Кращою є ситуація на рівні територіальних громад, проте інфраструктура ОГС на цьому рівні розвинуто слабо. Серед іншого експерти відзначають, що інституційно громадський сектор краще розвинутий не у великих містах Закарпаття.

У сфері соціальних послуг спроможність

закарпатських ОГС є до певної міри належною, але географічна фрагментарність сектору не дозволяє ще говорити, що ОГС відіграють тут впливову роль.

Непоганий рівень інституційного розвитку мають ГО, які створені в межах певних релігійних конфесій або асоціюються з такими. Наприклад, діяльність організацій мережі Карітас. Це є особливістю області, оскільки тут досить розгалужена мережа різноманітних релігійних організацій.

На жаль, закарпатські ОГС мають низьку спроможність створювати різноманітні середовища, простори чи коворкінги, що зменшує можливості для масштабних проєктів, які б збільшували соціальний капітал у регіоні. Хоча тут є певні винятки, як-от Довге-хабЗ. Університети регіону не поспішають ставати хабами для ОГС, активно залучати молодих людей до громадської діяльності під час навчання, що давало б можливість набувати різноманітних компетентностей. Проте є й інші приклади, коли місцеві університети стають своєрідними «магнітами» для ОГС чи громадської діяльності. Це, зокрема, Ужгородський національний університет та Інститут ім. Ракоці в м. Берегово. Останній фактично є хабом для ОГС угорської етнічної меншини.

Інституційна слабкість місцевих ОГС відчувається в питаннях розвитку мереж та довіри на рівні громад, громадського сектору. Звідси низький рівень горизонтальної довіри між ОГС, відсутність бажання кооперуватися, ділитися і об'єднувати зусилля.

Закарпатські ОГС не демонструють належного лідерства в транскордонній співпраці, у залученні фінансових ресурсів з різних європейських програм МТД при наявності великих можливостей через інструменти ЄС. Лише ОГС угорської етнічної меншини мають кращу спроможність у цій сфері, оскільки ресурсна підтримка з боку різноманітних угорських фондів є доступною для них.

ОСНОВНІ УСПІХИ ОГС У РЕГІОНІ ЗА ОСТАННІ 10 РОКІВ

Серед успіхів за останні 10 років місцеві ОГС передусім виділяють те, що досвідчені ОГС втрималися навіть попри несприятливі умови для діяльності. Розвиток волонтерського руху, особливо в період 2014-2016 років є безумовним успіхом. Після початку російської агресії на Сході України в регіоні з'явилися ВПО, які почали створювати громадські організації та здійснювати проєкти з адвокації та підтримки ВПО.

3 <https://www.facebook.com/%D0%94%D0%BE%D0%B2%D0%B3%D0%B5-%D0%A5%D0%B0%D0%B1-324721495054630/>

Знаковою подією за ці роки став Форум Re:Open Zakarpattia, мета якого — спростувати стереотипи про Закарпаття, відкрити заново цей регіон для України та світу, сформулювати якісний порядок денний розвитку Закарпатської області, зібравши ідеї та рішення від експертів, управлінців, громадськості.

Сформували коаліцію організацій екологічного спрямування. Завдяки її зусиллям створено комплексну систему екологічного моніторингу Закарпаття, яка була високо оцінена представництвом ЄС в Україні. Розроблено стратегію розвитку Карпатського єврорегіону за активної і ключової участі ОГС. Ця стратегія отримала відзнаку ЄС як краща стратегія єврорегіонів. Це успіх ОГС не лише Закарпаття, а й чотирьох інших країн.

Останнім часом активно розвивається мережа молодіжних просторів у різних територіальних громадах. Знаковим тут став проєкт «Створення мережі молодіжних просторів на Закарпатті», що впроваджується ГО «Простір молоді» за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID).

Досить активно свого часу діяла ГО «Інститут міста», яка працювала у сфері урбаністики. У своїй діяльності представники ГО спиралися на підхід згуртування громади, і тому проводили різноманітні громадські зустрічі, обговорення. Зараз у територіальних громадах існує чимало ініціатив, які починалися зі спільного прибирання громадського простору, а потім розвивалися у створення ГО та здійснення крупних інфраструктурних проєктів. Приклад — ініціатива в Ясінях, де діє ГО «Креденц». Там спочатку втілили проєкти із волонтерських суботників, а потім проєкт з реставрації місцевого будинку культури.

Достатньо активно ОГС Закарпаття діють у сфері надання соціальних послуг. Внаслідок значних трансформацій у системі надання соціальних послуг через децентралізацію утворився певний вакуум, що міг призвести до втрати доступності таких послуг на рівні новоутворених територіальних громад. Низка ОГС області почала активно діяти у цій ніші. Так кілька релігійних організацій почали активно надавати соціальні послуги для вразливих категорій громадян. У співпраці зі службою у справах дітей низка ОГС почала активно розвивати надання соціальних послуг для малечі.

Знаковою подією став Регіональний форум розвитку ОГС, що відбувся у 2020 році. Створення регіонального хабу громадянського суспільства на базі Центру громадських ініціатив (Перечин) актуалізувало інституційний розви-

ток місцевих ОГС. Регіональна платформа громадських ініціатив, що була започаткована у 2015 році, сприяє підтримці місцевих організацій громадянського суспільства (ОГС), зокрема тих, що знаходяться у сільських та віддалених місцевостях, з метою забезпечення їх активної участі у демократичних змінах.

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ У РОЗВИТКУ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОГС

Серед ключових викликів у сфері організаційного розвитку та програмної діяльності ОГС у Закарпатській області можна назвати:

- низький рівень кризового лідерства — спроможності залучати та розуміти цільові та зацікавлені групи, задовольняти їх потреби та очікування. ОГС останнім часом демонструють низьку спроможність визначати ті групи, які мають відношення до організації, чи залучати ці групи до адвокаційної діяльності, надання послуг, волонтерства;
- низька ефективність комунікації з громадою, цільовими групами;
- обмеженість у взаємодії як між ОГС в області, так і з організаціями інших регіонів України та сусідніх країн ЄС. Також значним викликом є взаємодія та синергія між різними ОГС, що працюють в одній сфері. Цей виклик спричиняє, зокрема, низький рівень довіри однієї ОГС до іншої. Відзначається певна закритість ОГС, які представляють інтереси угорської етнічної меншини;
- попри наявні можливості для здійснення проєктів у межах транскордонного співробітництва, ОГС мають низьку спроможність у проєктному менеджменті та фактично не мають партнерів і стійких взаємозв'язків із ОГС з країнами-сусідами;
- відсутність належного стратегічного управління. Переважна більшість ОГС не має стратегічного бачення своєї діяльності і працює або за принципом «діяльність під проєкт чи програму міжнародної технічної допомоги», або відповідно до короткострокової кон'юнктури (переважно задля впровадження інфраструктурних проєктів у територіальних громадах);
- інфраструктура та ресурсне забезпечення більшості ОГС на незадовільному рівні. Бракує як фінансів, так і обладнання, штатних працівників;

- недостатність фінансових ресурсів для здійснення діяльності. З одного боку, ОГС неспроможні у своїй більшості залучати кошти МТД, внески від громадян та бізнесу, з іншого боку — зменшення доступних джерел та обсягів фінансових ресурсів;
- криза ідентичності — пошук свого місця, ролі та призначення в умовах децентралізації та соціально-культурних особливостей регіону.

Слід окремо зазначити проблематику взаємодії ОГС із органами державної влади та місцевого самоврядування. Її рівень в цілому не відповідає очікуванням. Навіть заходи ОДА щодо фінансової підтримки не оцінюються належним чином та сприймаються як фінансування вузько сфокусованих ОГС у сфері соціальної роботи та захисту. Наявні механізми взаємодії ОГС та місцевих органів виконавчої влади не надто дієві.

Фрагментарність сектору ОГС на Закарпатті призводить до того, що організації мають дуже низький потенціал до створення коаліцій та мереж, що у свою чергу послаблює їх здатність впливати на місцеву політику, порядок денний взаємодії місцевих органів державної влади та місцевого самоврядування.

Спостерігається певне «протистояння» між ОГС, які пов'язують з угорською етнічною меншиною чи фінансуються за рахунок уряду Угорщини, та іншими ОГС. Тобто, існує стійке уявлення, що «угорські» організації легко і щедро підтримуються Угорщиною, у той час як українській владі байдуже до українських організацій. А державна підтримка є доволі важкодоступною та супроводжується надмірною бюрократичною тяганиною. Необхідно враховувати, що Угорщина через певні державні (наприклад, Фонд імені Бетлена Габо́ра) та недержавні інституції створила надійну систему грантової допомоги у всіх сферах. Фактично гранти українським ОГС угорської етнічної меншини отримати дуже просто і необтяжливо.

Існує також відчуття щораз більшого впливу на ОГС з боку політичних та бізнесових груп. Вони намагаються використати ОГС у своїй політичній діяльності задля створення середовища їх легітимізації та визнання. Чимало ОГС утворюються для прикриття фактично політичної діяльності своїх лідерів, або починають обслуговувати чийсь політичні чи бізнесові інтереси.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА САМОВРЯДУВАННЯ

Взаємодія місцевих ОГС та МОДВ, ОМС відбувається у традиційних формах:

- створення різноманітних консультативно-дорадчих органів при МОДВ, ОМС із кооптацією до їх складу представників різноманітних місцевих ОГС;
- надання ОГС фінансової підтримки з обласного та місцевих бюджетів для здійснення власних проєктів, надання соціальних послуг чи виконання окремих функцій, що делегуються ОМС;
- взаємодія в межах виконання ОГС власних проєктів за фінансової підтримки програм МТД;
- залучення представників ОГС до складу виконавчих комітетів ОМС.

Така взаємодія носить несистемний характер і переважно концентрується у соціальній сфері, а залучення ОГС до формування та реалізації місцевої політики, вирішення питань місцевого значення в територіальних громадах є достатньо формальним і недієвим з точки зору відчутного впливу ОГС. У 2018 р. Закарпатська обласна рада ухвалила регіональну програму із забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики і вивчення суспільної думки на 2019-2021 роки⁴, яка є досить формальною і недієвою, бо містить набір банальних заходів і не передбачає абсолютно ніякої підтримки діяльності ОГС.

У травні 2021 року сформовано новий склад **Громадської ради** при Закарпатській ОДА. До неї увійшло 72 представники місцевих ОГС. Також при ОДА створено консультаційну раду у справах ветеранів, до якої увійшли представники ветеранських ОГС або тих, хто діє в інтересах ветеранів. Надання фінансової підтримки проєктам ОГС у молодіжній сфері та сфері національно-патріотичного виховання розпочнеться з 2022 року.

Для **фінансової підтримки ОГС** краю за рахунок коштів обласного та місцевих бюджетів визначено такі фінансові інструменти:

- *Із обласного бюджету* — регіональна програма «Турбота»⁵, у межах якої на конкурсних засадах надається фінансова підтримка громадським об'єднанням

⁴ Рішення обласної ради від 13.12.2018 р. № 1336 «Про Регіональну програму із забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики і вивчення суспільної думки на 2019 — 2021 роки».

⁵ Рішення обласної ради від 13.12.2018 № 1331 «Про Регіональну програму «Турбота»

та благодійним організаціям, діяльність яких має соціальну спрямованість.

- *Із обласного бюджету* — регіональна програма «Молодь Закарпаття»⁶, у межах якої на конкурсних засадах надається фінансова підтримка проектам у молодіжній сфері та сфері національно-патріотичного виховання, розробленим ОГС.
- *Із місцевого бюджету Ужгородської територіальної громади* — міська програма підтримки діяльності інститутів громадянського суспільства міста соціального спрямування (ухвалюється щорічно)⁷.
- *Із місцевого бюджету Перечинської територіальної громади* — бюджетна програма на 2021 рік «Надання фінансової підтримки громадським об'єднанням ветеранів і осіб з інвалідністю, діяльність яких має соціальну спрямованість»⁸.

Досить активно відбувається **взаємодія** між ОГС та МОДВ, ОМС **у сфері соціального захисту та соціальних послуг**. Ця сфера є найбільш прийнятною для МОДВ та ОМС, коли мова йде про взаємодію з ОГС, надання їм фінансової підтримки. Так, за інформацією департаменту соціального захисту Закарпатської ОДА⁹, територіальні центри соціального обслуговування, що діяли чи діють на рівні районів чи колишніх районів, співпрацюють з волонтерами, релігійними організаціями — «Дім милосердя», «Промінь на Сході», «Швейцарською релігійною громадою», «Блага віст», з Діаконічним відділенням Реформаторської церкви, Благодійними фондами «Голландія Україні», «Арменхелп», «Східно-Європейською місією», «Доркас Закарпаття», «Штіфтінг-Дороти», БКГО «Санта Єлизавета», «Віра Надія Любов», «Матері дітям», які надають гуманітарну допомогу, організують гарячі обіди та ін.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМ БІЗНЕСОМ

У співпраці місцевих ОГС та місцевого бізнесу ключовими є фактор довіри, а також обізнаність підприємців про те, чим займається сектор ОГС. Часто трапляються випадки, коли бізнес напругу допомагає матеріально тим, хто потребує такої допомоги, без посередництва ОГС. Разом з тим, спостерігаються приклади успішної співпраці, коли місцевий бізнес підтримує фінансово певні благодійні

чи соціальні проекти. Натомість переважають приклади корпоративної соціальної відповідальності, коли сам бізнес впроваджує міні-проекти соціальної підтримки вразливих категорій чи творчо обдарованої молоді, проекти у царині культури/мистецтва. Компанії та окремі підприємці зазвичай надають благодійну допомогу чи роблять пожертви у відповідь на індивідуальні звернення волонтерів відповідних організацій, або на листи-прохання від ОГС. Представники бізнесу часто нарікають на те, що до них звертаються виключно за жертвами для фінансування соціальної допомоги, а не пропонують якісь цікаві значущі проекти, спрямовані на вирішення суспільних проблем.

Є поодинокі приклади, коли представники бізнесу включаються до керівного складу ОГС. Варто звернути увагу на такий приклад, як внутрішній чат підприємницького середовища Ужгорода (переважно ІТ-фірми чи подібного спрямування), в якому підприємці звертають увагу на різні ініціативи громадськості чи поширюють інформацію про проекти ОГС.

За спостереженнями експертів, бізнес Закарпаття вже готовий докладатися до ресурсної підтримки ініціатив ОГС. При цьому ОГС у своїй фандрайзинговій діяльності повинні чітко розуміти особливості та мотивацію бізнесу, а також припинити вимагати від влади фінансової підтримки за будь-яких умов.

КЕЙСИ СПІВПРАЦІ ОГС ТА БІЗНЕСУ

Прикладом впровадження соціального підприємництва у співпраці місцевої ОГС, міжнародних донорів та бізнесу є **фермерське господарство «Мерсі Фарм»**. Це соціальне підприємство, створене у співпраці Закарпатського обласного благодійного фонду «Дім милосердя» із норвезькими донорами і гуманітарною організацією «КРК-Ukraine». Мета «Мерсі Фарм» — боротьба з бідністю, пом'якшення або вирішення соціальних проблем у Закарпатті. Увесь прибуток, отриманий від реалізації продукції «Мерсі Фарм», витрачають на соціальні цілі, благодійні акції та проекти БФ «Дім милосердя».

Громадська організація «Відродження України — Закарпатської області» (знана під брендом **«Волонтери Закарпаття»** через акаунт у Facebook) активно і успішно здійснює фандрайзингові кампанії серед бізнесме-

щодо посилення соціального захисту громадян на 2019 – 2021 роки».

6 Рішення обласної ради від 17.12.2020 №59 «Про Регіональну програму «Молодь Закарпаття» на 2021 — 2025 роки.

7 Рішення ІІ сесії VII скликання №2094 від 10.09.2020 «Про Програму підтримки діяльності інститутів громадянського суспільства соціального спрямування на 2021 рік».

8 <https://pmr.gov.ua/prozorst-vladi-zvitnist/pasporti-program-ta-zviti>

9 Про підсумки роботи органів соціального захисту населення області за 2020 рік. URL: <https://zaksoc.gov.ua/vidkriti-dani/zvitna-informatsiia>

нів регіону. Зібрані кошти організація витрачає на допомогу особам, які перебувають в скрутному становищі, або на окремі проекти.

Ініціатива ГО «Агентство місцевого розвитку та інформаційних ресурсів «Європоліс» щодо створення нового інституційного неурядового об'єднання задля реалізації європейських підходів і принципів енергетичної демократії – **Відкритого науково-освітнього та виробничо-технологічного кластера «Чиста енергія Карпат»**. Агентство залучило до ініціативи 5 малих підприємств області. Цей приклад демонструє, як проекти ОГС передбачають залучення бізнесу для їхньої реалізації.

ПОТРЕБИ ОГС У РЕГІОНІ

Традиційно однією з ключових потреб ОГС області є **фінансові ресурси** для здійснення діяльності. Ресурси, що виділяються з обласного та інших місцевих бюджетів через конкурсні механізми, недостатні і не можуть задовольнити усіх потреб. Це особливо гостро виглядає на тлі того, як ОГС угорської меншини отримують значну фінансову підтримку від урядових агенцій Угорщини.

Існує потреба у **волонтерах** та залученні молоді до волонтерської діяльності — не всі мають мотивацію або бажання працювати у вихідні чи після робочого дня.

Актуальною залишається потреба у **людських ресурсах** для роботи в ОГС. Важливо

не просто залучити, а й забезпечити професійний розвиток, упередити професійне вивороння.

Не менш актуальною є потреба у **підвищенні кваліфікації** працівників ОГС та відповідних **тренінгових послугах**. Найбільш затребуваними є тренінги з такої тематики: проєктний менеджмент, громадська експертиза, організаційний розвиток, врядування в ОГС. Велика потреба існує у різноманітних програмах лідерства, розвитку довіри в суспільстві та у громаді.

Важливо також ініціювати проведення якомога більше заходів для ОГС на території Закарпаття. Власне ОГС краю повинні й самі бути проактивними у залученні різноманітних конференцій, фестивалів, форумів на територію області. Адже їх проведення суттєво активізуватиме громадський сектор.

Не менш актуальною є потреба у налагодженні сталих контактів та взаємодії між ОГС Закарпаття та ОГС сусідніх країн. Така взаємодія має бути у форматі спільних проєктів, заходів, програм. Тут важливо вийти за межі стереотипу, що лише угорські ОГС на це мають спроможність. Транскордонна співпраця ОГС також є затребуваною та актуальною. Для цього необхідно розвивати і комунікацію, і спроможність працювати з партнерами у форматі проєктів. Стратегічно важливо перехоплювати лідерство від Львівщини у впровадженні проєктів, спільних з ОГС сусідніх країн.

ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ ПРО СЕКТОР ОГС У КИЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Особливе поживавлення та суспільне зацікавлення ідеєю громадянського суспільства простежувалося ще у перші роки після проголошення Україною незалежності, а також за результатами «Помаранчевої революції» 2004 року та Революції гідності 2013-2014 років. Це час, коли, можливо, вперше в історії країни з'явилась реальна можливість становлення інституцій громадянського суспільства.

Кількість об'єднань громадян у Київській області щороку зростає. Зокрема, територіальними управліннями юстиції в області легалізовано організацій станом на 01 січня/відсоток зростання ОГС відносно попереднього року: 2016 рік — 8 164; 2017 рік — 816/7,9%; 2018 рік — 9 225/4,6%; 2019 рік — 9 660/4,7%; 2020 рік — 10 131/4,8%; 2021 рік — 10 405/2,7%. У 2021 році триває тенденція до збільшення кількості організацій. Так станом на 1 липня 2021

року їх кількість складає 10 632 організації, відносно початку року відсоток зростання склав 2,1%.

Аналіз свідчить, що у Київській області найбільш чисельними НУО з фіксованим членством є організації, діяльність яких спрямована на поліпшення соціального та матеріального становища окремих цільових груп, що відповідає поточним очікуванням громадян.

Найбільш структурованими серед зазначених об'єднань є ветеранські, молодіжні, профспілкові організації, які захищають інтереси інвалідів, чорнобильців, учасників АТО. Активні громадські об'єднання є у таких сферах, як підприємництво, соціальна підтримка пільгових категорій населення, молодіжний та волонтерський рух, усунення гендерної дискримінації, популяризація здорового спо-

собу життя, розв'язання екологічних проблем, підтримка національних меншин тощо.

ОГС не завжди залучають до обговорення проєктів цільових регіональних та місцевих програм соціально-економічного розвитку, ще рідше — до розробки нормативно-правових актів.

Кількість дієвих громадських організацій в області вкрай мала, що пояснюється відсутністю належних умов для появи та розвитку громадських ініціатив; бракує досвіду роботи, доступу до інформації, державних та недержавних фінансових ресурсів, фахових кадрів. Про свою активність постійно заявляє не більше 5% від загальної кількості зареєстрованих громадських об'єднань. Про це свідчать результати дослідження, яке відбувалося із застосуванням фокус-груп, опитувань, індивідуальних інтерв'ю тощо.

СПРОМОЖНІСТЬ ОГС У РЕГІОНІ

Важлива ознака належного врядування на засадах цінностей — це наявність у ОГС політик і процедур. Ще 10 років тому переважна більшість організацій Київщини вела діяльність на користь громади і не приділяла уваги організаційному розвитку, відповідні політики і процедури були лише у поодиноких організацій.

Значну роботу у цьому напрямку проводить ГО ICAP «Єднання». ОГС Київщини мають змогу систематично брати участь у грантових конкурсах у т.ч.:

- з організаційного розвитку ОГС (2019-2024, проєкт USAID «Ініціатива секторальної підтримки громадянського суспільства»);
- на платформі з організаційного розвитку для організацій громадянського суспільства в Україні Маркетплейс знаходить прямі зв'язки між провайдерами (постачальниками) послуг з організаційного розвитку та неурядовими організаціями, асоціаціями, ініціативними групами, муніципальними установами, які їх потребують;
- особливої уваги заслуговує Програма «Школа Фондів громад» **що реалізувалася в Україні ICAP «Єднання» за фінансової підтримки Фонду ім. Ч.С.Мотта** (2009 — 2021рр.) і була спрямована на розвиток локальної філантропії через підтримку фондів громад. Мета — підвищити роль фондів громад у вирішенні місцевих проблем та підтримати самі ор-

ганізації заради їх впевненості у майбутньому. Три організації — БО «Фонд громади Березані», БО «Фонд Приірпіння», ГО «Альянс добрих справ» з Василькова пройшли багаторічне глибинне і системне навчання, зокрема з організаційного розвитку. Підготовані «Школою фондів громад» спеціалісти надають фахову допомогу у розвитку не тільки своїм громадам, а й іншим ОГС Київщини.

Активно працює на Київщині Британська Рада, особливо її програма «Активні громадяни» для молоді у галузі міжкультурного діалогу і соціального розвитку. Мета програми полягає у сприянні соціальним змінам і забезпеченні сталого розвитку шляхом створення і розбудови мережі молодих лідерів із залученням молодіжних організацій, які є рушіями реформ у своїх громадах. А також надання їм знань та навичок, що сприятимуть побудові відносин між людьми на засадах рівності та рівних можливостей, поваги до різноманіття, вміння вести безконфліктний діалог. Щораз більше учасників з Київської області приєднуються до цієї програми.

У стадії активного розвитку на Київщині зараз Мережа молодіжних центрів та просторів. Налагодження співпраці центрів між собою та координації їх діяльності є і викликом в умовах сучасного світу, і обов'язком молодіжних працівників області. У державних молодіжних центрах/просторах діють державні стандарти діяльності (інструкції, положення, затвердженні відповідними органами влади). У молодіжних центрах/просторах, що діють на базі ОГС, молодіжних громадських радах регіонального і місцевого рівня здебільшого відсутні знання та навички з організаційного розвитку, у переважній більшості діяльність відбувається на імпульсивних та інтуїтивних засадах.

ОСНОВНІ УСПІХИ ОГС У РЕГІОНІ ЗА ОСТАННІ 10 РОКІВ

До 2013 року втілювати плани та програми громадянського суспільства, в тому числі і Громадської ради при КОДА було складно. Регіони будувались на основі жорсткої вертикалі, яка сприймала ці ради як допоміжний орган, і всляко блокували її контроль. Після Революції гідності ситуація змінилася, і почалась демократизація суспільства, що позитивно вплинуло на діяльність громадських рад обласного і районного рівнів.

На теренах Обухівського району успішно працює БО «Благодійний фонд еколого-ре-

креаційного та спортивного розвитку». Фонд займається переважно екологічною освітньо-виховною роботою: це організація та участь у масових еколого-освітніх заходах, організація та проведення систематичної екологічної освітньо-виховної роботи з дітьми та молоддю тощо. Це сприяє формуванню та реалізації державної екологічної політики на території Обухівського району відповідно до Стратегії національної екологічної політики України на період до 2030 року.

Приклад співпраці у чотиристоронньому проєкті — **«Кабінет правил дорожнього руху»** на базі ДНЗ «Березанський професійний аграрний ліцей». Діти тут навчаються всьому, що стосується правил дорожнього руху для отримання професії водія автотранспортних засобів категорій В та С. У проєкті взяли участь представники влади, поліції, навчального закладу та благодійної організації, тож представники поліції інколи проводять там уроки з дітьми. Також цей кабінет використовують в освітніх заходах для дорослих, навчають незайняте населення (вечірня група) на категорію В, за отримані кошти від цих занять кабінет поповнюють освітніми матеріалами та інтерактивними об'єктами.

Ще одним успішним прикладом співпраці у сфері безпеки є багаторічна робота **«Сусідської Варти»** (ініціативна група, яка діє з 2017 року в селищах Гатне, Віта Поштова та Юр'івка Гатнинської громади). Це співпраця місцевих мешканців із владою, поліцією та місцевими ОГС. Місцева влада створює всі умови для того, аби в громаді було безпечно: були встановлені системи відеоспостережень, профінансовано діяльність громадських формувань, які щоденно чергують у громаді та виїжджають на всі виклики мешканців навіть раніше за поліцію. Оскільки люди бачать, що їм є до кого звернутися, вони об'єднуються між собою та повідомляють громадським формуванням або поліції про небезпечні ситуації. Продовженням ініціативи став проєкт на базі Юрівської школи (Київська область) — молодіжний лідерський рух «Амбасадори дорожньої безпеки» для виховання (у партнерстві з поліцією) пішохідної дисципліни та культури носіння світловідбивних елементів в учнів задля покращення їхньої безпеки на дорозі.

Варто відзначити й успіхи у сфері екології. Наприклад, у Березанській та Баришівській ТГ залучають учнівську молодь до активного громадського життя, **заходів щодо збереження навколишнього середовища** з метою зберегти для нащадків екологічно чистий ландшафт, сприяти активним людям реалізувати ініціативи щодо покращення

комфортності життя у громадах. У березні 2021 року БО «Фонд громади Березані» розпочав впроваджувати проєкт «Екодія» за партнерської фінансової підтримки ICAP «Єднання» та IZ — Vielfalt, Dialog, Bildung (Австрія). З першого вересня у 27 навчальних закладах Березанської і Баришівської ТГ розпочато роздільний збір твердих побутових відходів, кошти від здачі вторинної сировини йтимуть на фінансування грантових соціально важливих проєктів молоді.

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ У РОЗВИТКУ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОГС

Під час анкетування респонденти зазначили, що до основних викликів ОГС можна віднести:

- відсутність культури та екологічної свідомості у громадян;
- відсутність взаєморозуміння та співпраці з органами влади; недосконалість законодавчої бази (особливо при розмитненні гуманітарних вантажів); відсутність банку ідей для реалізації нових проєктів;
- небажання влади співпрацювати з громадськими організаціями, відсутність компетентних кадрів на місцях, відсутність єдиних правил гри на ринку внутрішнього туризму, відсутність міністерства туризму, небажання приватного сектору співпрацювати з муніципалітетами;
- складність залучення фінансування, відсутність програм підтримки ІГС на місцевому рівні, вигорання волонтерів та команди фонду, яка також працює на волонтерських засадах;
- пасивність місцевого населення, байдужість людей та влади;
- недостатня активність мешканців, мало місцевих донорів з числа бізнесу нерозуміння жителями та владою потенціалу ОГС для розвитку громади;
- коронавірусні обмеження, проблема з мобілізацією закладів освіти;
- відсутність знань про те, як працювати та досягти успіху під час пандемії;
- невідповідність інтересів молоді і влади, недостатність інформування молоді;
- утвердження Громадської ради як повноцінної структури в управлінні і координації молодіжної політики ТГ;

- організація політичної інтеграції молоді в процеси місцевого самоврядування;
- недостатність знань, відсутність необхідного досвіду, відсутність правильної комунікації;
- слабе бажання освітніх закладів працювати з християнськими релігійними організаціями;
- відсутність державного фінансування, необхідність додаткової уваги до підлітків з неповних родин;
- перешкоди в реалізації проєктів для громадських лідерів, які знаходяться в опозиції до влади;
- мала кількість інформації про успішні практики громадянського суспільства;
- Сприйняття владою ОГС як конкурента, а не як партнера. Низька підтримка з боку місцевої, районної та обласної влади.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ І САМОВРЯДУВАННЯ

В області збільшилась кількість проведених «круглих столів», конференцій, семінарів-тренінгів та інших спільних з інститутами громадянського суспільства заходів. Громадські організації активно залучалися до підготовки та проведення заходів з нагоди відзначення державних свят, визначних дат та пам'ятних подій, пов'язаних з життям Київської області. Напрацьовані пропозиції представників інститутів громадянського суспільства на обласному рівні знайшли втілення у розпорядженнях обласної державної адміністрації, обласних програмах розвитку окремих галузей і сфер діяльності, а також протокольних дорученнях.

Кейс створення центру підтримки воїнів АТО. За сприяння ГО Захисників вітчизни «ЗУБР» Баришівська селищна рада створила комунальний центр підтримки воїнів АТО. Активісти громадської організації були ініціаторами та розробили всі положення, запропонували створити координаційну раду. Селищна рада її створила, але цього виявилось замало. Під час реалізації проєкту громадська організація запропонувала створити центр підтримки воїнів АТО, влада пішла їм на зустріч. Це швидко зняло напругу, яка виникала між органами місцевого самоврядування та воїнами АТО через невдоволення стосовно пільгових перевезень, виділення

землі, медичного обслуговування тощо. Зараз цих проблем немає, їх розв'язали завдяки цій співпраці.

Проєкт «Здай батарейку — врятуй їжачка». Цей проєкт у Василькові реалізувало ГО «Альянс добрих справ». Він має не лише суспільну складову, а й спрямований на виховання нового покоління українців, які з дитячого садочка та школи привчаються до екологічної відповідальності. Контейнери для збору батарейок розташовані у кожному дитячому садку та школі Василькова, а також у деяких селах Васильківського району, в магазинах та інших закладах. Було зібрано та здано на переробку понад 500 кг батарейок.

Відкриття мистецьких зупинок у Малоснітинській територіальній громаді. Дві автобусні зупинки, які постійно ставали об'єктами вандалізму, завдяки об'єднаній громаді перетворилися на мистецькі кімнати — справжні картинні галереї з роботами художників довколишніх сіл. Модерацію робіт волонтерів здійснювали видатні митці – український скульптор та дизайнер, учасник міжнародних художніх виставок Михайло Дмитрів та художник-монументаліст, член Національної спілки художників України Олександр Мельник. Також до розпису долучилися самодіяльні художниці Олена Каламурза та Альона Кутсенко. До цього проєкту соціальної дії загалом долучились 50 волонтерів.

Молитовні сніданки з владою. Раз на рік 50-60 людей різних конфесій та 15 представників влади збираються за столом, задається певна тема. Сам захід не передбачає дорадчої зустрічі, проте церкви між собою обговорюють ідеї та пропозиції і висувають вже готові концепції під час таких сніданків.

Залучення до природоохоронних заходів. ГО «Зелена хвиля» на договірних засадах долучена до участі у природоохоронних заходах щодо збереження та розвитку ландшафтного заказника загальнодержавного значення «Козинський». Впроваджено ряд природоохоронних заходів, які дали можливість підтримувати на території заказника екологічний баланс, зберігати біорізноманіття та створювати сприятливі умови для існування рідкісних видів тварин і рослин.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМ БІЗНЕСОМ

ОГС Київщини активно співпрацюють із локальним бізнесом, особливо це прослідковується під час суспільно значимих подій — Помаранчевої революції, Революції гідності,

війни на Сході, захоплення Криму, пандемії. Місцевий бізнес підтримує різноманітні проекти ОГС, а деколи і сам виступає ініціатором того чи іншого проекту.

Благодійний проєкт «СтопВірус». З березня 2020 року зусилля БО «Фонд громади Березані» були спрямовані на благодійний проєкт «СтопВірус». Спільно з Березанською міською радою в Березанській громаді було ініційовано акцію щодо закупівлі медичного обладнання та засобів індивідуального захисту для медиків місцевої лікарні. Ініціатори звернулись до керівників підприємств, підприємців, представників бізнесу і небайдужих мешканців громади з проханням надати лікарні фінансову підтримку. Ініціативу підтримали представники локального бізнесу та місцеві мешканці. Із залучених коштів для КНП Березанська міська лікарня придбано обладнання та інші необхідні матеріали

У 2013 році **локальний бізнес м. Ірпінь** допоміг матеріально при зборі коштів на підтримку дитячих і молодіжних гуртків, колективів, ініціатив, які цього потребують, підтримавши бал благодійництва. Головним танцюмейстером балу був Григорій Чапкіс.

У 2019 році в Білій Церкві проведено симпозиум скульптури — поширена в світі форма творчого обміну між митцями різних країн або міст. Цей формат передбачає роботу скульпторів на доступному для відвідування міському майданчику та подальшу презентацію робіт публіці. Результатом зазвичай стає створення міських парків скульптури або тимчасове експонування артоб'єктів, які в подальшому поповнять приватну колекцію спонсорів проєкту.

Корпоративний фонд ПАТ Миронівський хлібопродукт (МХП) систематично підтримує громадські ініціативи та надає благодійну допомогу. 31 березня 2021 року Благодійний фонд «МХП — Громаді» передав КНП «Яготинська центральна міська лікарня» п'ять багатфункціональних ліжок з матрацами та ковролін. Ця допомога надається в межах нещодавно започаткованої співпраці БФ «МХП — Громаді» та БФ «Міжнародна асоціація підтримки України».

Ще одним прикладом допомоги у сфері медицини є кейс від «Let's Help». 16 лютого 2021 року представники міжнародного благодійного фонду «Let's Help» («Давайте допоможемо») відвідали підопічних геріатричного відділення Переяслав-Хмельницького центру соціального захисту пенсіонерів та інвалідів. Благодійники закупили для закладу п'ять ліжок і ортопедичних матраців, ковдри,

тридцять водонепроникних на матрацників і стільки ж подушок, шістьдесят комплектів якісної постільної білизни і махрових рушників, засоби особистої гігієни та солодощі. А до 8 Березня привезли жінкам відділення парфуми, креми і сумки.

З 2020 року група компаній «Нива Переяславщини» щомісячно надає продуктивні набори самотнім громадянам, які перебувають на обслуговуванні соціальних працівників.

ПОТРЕБИ ОГС У РЕГІОНІ

Одна з головних причин проблем зі сталістю у ГО, що працюють на рівні невеликих громад — це ставлення до громадської діяльності як вторинної чи хобі. Оскільки мешканці малих громад переважно не сприймають громадську діяльність як свою основну, а їх організації не є сталими та реалізують епізодичні проєкти, то й питання інституційного розвитку (на кшталт розробки стратегічних чи операційних планів, внутрішніх політик тощо) виглядають зайвими для цих організацій.

Тим не менше, навіть реалізація епізодичних проєктів потребує певних навичок проєктного менеджменту, якими інфраструктурні організації діляться з організаціями, що працюють на локальному рівні. Є також запит на створення громадських організацій від органів місцевого самоврядування. Їхня зацікавленість в тому, що за допомогою ГО можна брати участь у грантових конкурсах, і таким чином залучати грантові кошти для розвитку громади. Однак подібна процедура має побічний ефект, адже створюється враження про громадські організації як про об'єднання, що діють «під парасолькою» органів місцевого самоврядування та обслуговують їх інтереси.

Актуальною є нестача кваліфікованих кадрів на рівні громад, які б могли працювати у громадській організації та забезпечувати ефективно виконання нею статутної діяльності. Кваліфіковані кадри шукають самореалізації поза межами громад, переїжджають в обласні центри чи у Київ, де є більше можливостей для самореалізації та отримання конкурентної оплати за свою роботу.

Зазначимо, що під час дослідження з'явилася ідея створення інституту «громадських помічників»: коли люди з великим досвідом роботи в громадському секторі, успішними практиками та добре розуміють роботу органів влади допомагатимуть створювати місточок співпраці представників ОГС і влади. Принаймні 2-3 таких фахівця могли б працювати у регіоні, допомагати комунікувати

громадському сектору з владою і навпаки, проводити різнопланові систематичні і гли-

бинні тренінги, навчання для зацікавлених представників ОГС і влади.

ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ ПРО СЕКТОР ОГС У КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У Кіровоградській області на 01 квітня 2021 року було зареєстровано: 1863 громадські організації, 16 — громадських спілок, релігійних організацій — 447, профспілок — 623, творчих спілок — 7, благодійних об'єднань — 341, ОСББ — 495, ОСН — 316, 495 — політичних партій. У місті Кропивницькому зареєстровано 958 організації. Визначити, яка кількість з них реально працює немає можливості. Частина із зареєстрованих організацій, навіть тих, які увійшли в громадські ради, не подають звіти у податкову. У відкритому доступі актуальна інформація про громадські об'єднання з контактами відсутня.

На думку частини респондентів, які змогли визначитися щодо цього запитання, активних ОГС загальнообласного рівня не багато. Знають про ті організації, ініціативи, які видимі в інформаційному полі, які активно інформують суспільство про свої ініціативи і діяльність. Це стосується тих організацій, які працюють у великих населених пунктах. Громадська активність в сільській місцевості не відображена в офіційні статистичні: вона реалізується переважно через неінституціоналізовані ініціативні групи.

За даними дослідження, найбільш активними є громадські ініціативи, спрямовані на підтримку армії, надання допомоги людям з інвалідністю, ветеранам АТО/ООС, молоді та спорту. Окрему сторінку в розвитку громадянського суспільства займають ініціативи, які стосуються культури. Практично не представлені організації, які займаються захистом прав людини, гендерною рівністю, антикорупційною діяльністю. Відсутні аналітичні центри (як інституція), хоча є громадські організації, які проводять аналітичні дослідження, центри адвокації. Крім того, спостерігається зменшення кількості ініціатив у цих сферах протягом останніх трьох років. Відсутні організації, які б представляли інтереси малого та середнього бізнесу, об'єднання роботодавців.

За даними Програми розвитку громадянського суспільства, у Кіровоградській області найбільш численними ОГС із фіксованим членством є організації, діяльність яких спрямована на поліпшення соціального та матеріального становища окремих цільових груп, що відповідає поточним очікуванням громадян.

Найбільш структурованими серед зазначених об'єднань є ветеранські, молодіжні, профспілкові організації, які захищають інтереси людей з інвалідністю, чорнобильців, учасників АТО/ООС. ОГС активні у таких сферах: підприємництво, соціальна підтримка пільгових категорій населення, молодіжний та волонтерський рух, усунення гендерної дискримінації, популяризація здорового способу життя, розв'язання екологічних проблем, підтримка національних меншин тощо.

СПРОМОЖНІСТЬ ОГС У РЕГІОНІ

Організаційна спроможність та кадровий потенціал. Громадські організації, націлені на виконання своїх статутних завдань, часто не вбачають необхідності у створенні стратегій, політик та процедур. Деякі організації не можуть дозволити собі навіть найняти кваліфікованого бухгалтера. І це є біг по колу: фінансова неспроможність не дозволяє мати бухгалтера, а відсутність бухгалтера не дозволяє виходити на ринок фінансування.

Через фінансову нестабільність організації мають високу плинність кадрів, від проєкту до проєкту. Багато ініціатив реалізується на волонтерських засадах. Це призводить до швидкого вигорання команд, відсутності стабільності та стандартів у роботі. Такі організації не є проактивними, вони реагують на виклики, або йдуть за вимогами донора. Організації, які працюють стабільно, мають стратегії розвитку, внутрішні політики і процедури. Таких, на думку респондентів, в області менше 50. Ці організації почали свій шлях до оргрозвитку тоді, коли ця тема активно просувалася в регіоні.

Є приклади стійкого розвитку організацій: ГО «Серця матерів та ветеранів війни Кропивницького», ГО «Асоціація жінок України «Дія». Кропивницький», ГО «Серце матері», Олександрійський інформаційно-ресурсний центр, ГО «Флора», ГО «В єднанні сила», БО «Янгол життя», БО «Батьківська рада Кропивницького», Громадська організація «Центр медико-психологічної реабілітації «КОМ-ПАС».

Потенціал є в ініціативних групах: вони вмотивовані до діяльності, мають власне бачення вирішення проблем. Але вони категорично не хочуть реєструватись. Їх лякають

формальні процедури — необхідність ведення документації, звітування. Вони розуміють, що самі обмежують свої можливості, але більшість з них працює на волонтерських засадах, тож це їх влаштовує.

Фінансова спроможність та приміщення.

Міжнародні та українські донорські структури не відносять область до пріоритетних територій. На думку опитаних експертів, це зменшує кількість адвокаційних, правозахисних та проєктів, які сприяють розвитку громадянського суспільства. Відсутні довготривалі проєкти на два-три роки. Найчастіше представники ОГС говорили, що саме стале фінансування потрібне для сталої роботи. Частина представників ОГС вважають, що потребу фінансово підтримувати ОГС не відчувають ні пересічні громадяни, ні влада. Населення, органи місцевого самоврядування, органи влади вважають, що громадська активність — це хобі, тому заробітна плата не потрібна. На думку респондентів, часто таку ж позицію займають донори: «Перша стаття, яку «ріжуть» при узгодженні бюджетів, це заробітна плата. При цьому залишають гонорари зовнішніх експертів. Це не сприяє утриманню кваліфікованих кадрів».

В області лише декілька організацій, які користуються приміщеннями на умовах пільгової оренди: ГО «Смайл», ГО «Серце матері», «ГО «Серця матерів та ветеранів війни Кропивницького». Приміщення в оренді за 1 грн, але комірне мають сплачувати. Тим більше, що всі договори оренди мають пройти через Prozorro.

Отримати фінансування з бюджету — це працювати з казначейством. При тому, що заробітна плата бухгалтеру не може бути профінансована, але провести платежі через дану структуру для ГО — дуже складно.

Бізнес використовує благодійність для фінансування ініціатив.

Професіоналізм і кооперація. Позитивним прикладом мережування є об'єднання зусиль 10 громадських організацій у 2019 році задля створення притулку для осіб, які зазнали домашнього насилля. До цієї коаліції доєдналися також ЗМІ, поліція, соціальні служби, а після виборів 2020 року — і депутатки Кропивницької міської ради.

Між ОГС існують розбіжності й непорозуміння, наприклад, конфлікти щодо різних тлумачень засад громадського руху, конкуренція між лідерами чи лідерками організацій, закритість деяких організацій (приховування інформації про свою діяльність від інших НУО), небажання долучатись до обговорень, ініційованих конкурентними організаціями. Існує

недовіра між організаціями, конкуренція за ресурси та клієнтів серед організацій, які працюють в однакових напрямках.

Обмеженість ресурсів, зовнішня легкість їх отримання, високий рівень конкуренції за фінансові ресурси, різні ціннісні підходи в реалізації діяльності, на думку респондентів, заважають мережуванню. Партнерства є ситуативними, для досягнення певної мети. І розпадаються після її досягнення. Партнерські зв'язки існують, але вони тримаються на особистих зв'язках.

З боку бізнесу були також зауваження щодо того, що багато ОГС «не вміють залучати гроші» та «комунікувати на свою цільову аудиторію». Тим не менш, існують приклади успішної комунікації ОГС із владою та бізнесом. Зазвичай, ініціатива співпраці надходить від неурядових організацій. За словами учасниць та учасників ФГД, налагодити співпрацю з приватним сектором складно, оскільки підприємці часто не довіряють громадським організаціям, не розуміють, чому вони мають підтримувати організації, або мають своє бачення та пріоритети для надання підтримки. При цьому важливим для підприємця є «престижність» питання, на яке бізнес виділяє кошти.

За словами представниць жіночих організацій, на жінок та дітей, або, наприклад, благодійні забіги чи марафони бізнес охоче виділяє кошти. Натомість на потреби, скажімо, жінок, залучених до проституції, грошей ніколи не дадуть.

Серед форм взаємодії з державним сектором відзначають такі: участь у заходах (нарадах, круглих столах, робочих групах тощо), залучення як експертів до дорадчих органів різних рівнів, навчання державних службовців з різних тем, переадресація клієнтів між організаціями та соціальними службами, центрами зайнятості, залучення державних фахівців до експертних консультувань в НУО (наприклад, на «гарячій лінії»), написання тематичних програм для місцевих рад, проведення спільних акцій, присвячених певним датам.

Основні тенденції в Кіровоградській області:

- Сталість діяльності роботи ОГС напряму залежить від сталості фінансування.
- Громадські активісти практично нічого не роблять для профілактики та реагування на психологічне вигорання.
- ОГС не готові працювати з бюджетними коштами через бюрократизованість

та незрозумілість процесів взаємодії з казначейством.

- Мешканці сприймають роботу громадських активістів як щось належне.
- В області відсутні стабільні громадські коаліції та мережі. При тому між ОГС існують неформальні зв'язки.

ОСНОВНІ УСПІХИ ОГС У РЕГІОНІ ЗА ОСТАННІ 10 РОКІВ

За останні 5 років було реалізовано багато цікавих громадських ініціатив. Ось деякі з них:

- Створення в Новоукраїнській територіальній громаді «МAM — центру». Громадська ініціатива переросла в громадську організацію «В єднанні — сила».
- У Бобринецькій громаді є ГО «Центр територіального успіху». Це теж історія успіху — коли громадська ініціатива переросла в громадську організацію.
- «Олександрійський гендерний інформаційний центр» працює з 2014 року. Це найпотужніша організація в м. Олександрія, її добре знають і в області.
- ГО «Асоціація жінок України «Дія». Кропивницький» також виросла з громадської активності. Серед її проєктів «Відновлення історичної пам'яті щодо ролі жінок в історії міста». Встановлено першу в історії міста меморіальну дошку, на яку збирали кошти громадою.
- Проведені адвокаційні кампанії щодо створення Центру допомоги для безпритульних, притулку для постраждалих від домашнього насильства, стосовно розробки статутів громад та положень щодо застосування форм локальної демократії.
- ГО «Баба Єлька» — культурний проєкт про нематеріальний спадок Кіровоградщини. За три роки виросли з ініціативи однієї сім'ї до того, що за матеріалами експедиції на Суспільному транслюється серіал — 11 серій тривалістю 22 хвилини кожна.
- ГО «Батьківська рада Кропивницького» почалась з проєкту БО «Берегиня миру» щодо започаткування контролю за батьківськими внесками на утримання навчальних закладів. Зараз це потужна громадська організація, яка має чималу

спільноту у мережі Facebook (понад 22 тис. учасників).

- ГО «Серце матері» — це організація матерів дітей з інвалідністю та молоді з інвалідністю. Вони створили ресурсний центр, проводять роботу щодо соціалізації дітей з інвалідністю.
- ГО «Серця матерів та ветеранів війни Кропивницького». Працює з ветеранами, бійцями АТО/ООС, сім'ями загиблих. Збирають волонтерську допомогу для фронту.
- ГО «Хмарочос» займається розвитком молодіжного руху.
- ГО «ФЛОРА» — одна з найстаріших діючих організацій в області. Проводить аналіз громадських колодязів у територіальних громадах області. ГО «Успішна Взаємодія» у с. Компаніївка організувала кіноклуб «Сварог». Там систематично проводять покази документального кіно та обговорюють права людини.
- ГО «Центр медіарозслідування «Прозоро» проводить розслідування щодо витрачання бюджетних коштів. За результатами розслідувань були порушені кримінальні справи, розірвані угоди на постачання продуктів харчування для закладів освіти.
- Громадська ініціатива щодо реновації колишнього кінотеатру в культурний простір «Атмосфера mir2.0».
- В 2021 році завдяки втручанням ГО «Територія успіху» вдалось стримати ріст тарифів на проїзд в громадському транспорті.

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ У РОЗВИТКУ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОГС

Під час дослідження було опитано 70 громадських організацій, які працюють в Кіровоградській області. Серед цих організацій є різні за досвідом, рівнем впливу, організаційною та інституційною спроможністю. Але у визначенні викликів вони були майже однотайні.

Серед фінансових викликів називають: відсутність довготривалих проєктів (більше року); необхідність підлаштовуватись під вимоги донора; відсутність місцевих джерел наповнення бюджету організації; високий рівень конкуренції за фінансування.

Виклики, пов'язані з мережуванням — це: низький рівень довіри до партнерів; висо-

ка конкуренція за ресурси; постійне змагання за вплив на органи влади; організації скоріше конкуренти, ніж партнери; можливості для власного піару.

Недостатній рівень компетенції: організації не вбачають за можливе проведення адвокати кампаній, оскільки вважають, що це їх посварить з мешканцями, владою; не знають, хто може профінансувати їх діяльність, крім органів влади та ОМС; не вміють працювати з казначейством; мають низький рівень володіння онлайн-інструментами; мають недостатній рівень навичок залучення коштів від донорських структур та бізнесу.

Війна: збільшення кількості цільової аудиторії; реабілітація ветеранів, людей які отримали поранення чи інвалідність внаслідок війни, сімей загиблих, тих, що зникли безвісті — це волонтерська ініціатива і тримається тільки на громадських організаціях; відсутність сталої державної політики, цільових програм щодо психологічної реабілітації учасників АТО/ООС; фінансове навантаження на бюджет.

Пандемічні обмеження: неможливість проведення офлайн-заходів; обмеженість в ресурсах; переорієнтація донорських структур; нові формати роботи; зміна інформаційного поля.

Відсутність взаємодії з органами влади: ігнорування можливостей співпраці з ОГС; декларативність норм локальної демократії; заполітизованість процесу управління територією; заангажованість ОГС; бажання окремих організацій показати, «хто в домі господар»; ті, хто за посадою має бути провідником змін, за внутрішніми переконаннями є ворогом.

Відсутність підтримки з боку органів влади та мешканців: низький рівень довіри; слава «грантоїдів»; упереджене ставлення до ОГС; споживацьке ставлення до ОГС.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА САМОВРЯДУВАННЯ

У Новоукраїнській громаді працює «**Центр розвитку ініціатив молоді Новоукраїнської громади**», ініціаторами створення якого стали члени Парламенту дітей, лідери молоді та учнівського самоврядування Новоукраїнської ОТГ. Волонтери центру подали шість проєктів конкретних змін, спрямованих на покращення умов життя рідної громади:

«Портативна мобільна хімічна лабораторія» Сергія Кульчицького та Станіслава Мурси спрямована на проведення якісних, цікавих

та актуальних досліджень — аж до аналізів якості води, ґрунту тощо.

«Чисте місто» Станіслава Росовського, Римми Шерстюкової, Дмитра Матяжа, Іллі Болтяна, Олени Бабак та Ілони Ткаченко — має на меті вирішити проблему постійного забруднення території громади сміттям. Заходи в рамках проєкту передбачають впровадження роздільного збору сміття та його переробку, проведення акцій за чисте довкілля. Розчищення та впорядкування території міського пляжу, утримання цього місця відпочинку в належному стані передбачено проєктом **«BEACH»** Каріни Куртишан, Юлії Змеул, Вікторії Яриш, Андрія Жукова, Святослава Ватульова, Анастасії Депутат та Дар'ї Огирь. «Парк дозвілля «Мрія» Євгенії Мелешко, Христини Ісаєнко та Ірини Ігнат'євої спрямований на активний розвиток та відпочинок дітей, місце, де діти могли б проводити час на ігрових майданчиках. А проєкт В'ячеслава Нероби — на створення в місті великого басейну.

У своїх проєктах молоді люди навіть роблять детальні фінансові розрахунки вартості та оцінюють реальні можливості втілення їх в життя. Зокрема, проєкт **«BASKET»** Тимофії Білокоза, Анастасії Вороніченко, Софії Мазур, Тетяни Стеценко, Тетяни Вороніченко, Назара Зосіма, Дениса Слюсаренка, Анни Вакулєнко та Максима Ракула щодо будівництва сучасного баскетбольного майданчика з урахуванням можливості занять на ньому людей з обмеженими фізичними можливостями став настільки аргументованим, що набрав у громаді найбільше прихильників. Між ініціаторами проєкту і міською радою був підписаний офіційний меморандум про співпрацю. Підтримали ідею і вирішили розпочати будівництво в місті такого майданчика і депутати міської ради. Цей проєкт уже реалізовано.

У Новоукраїнській громаді було створено **«Мам — Центр»**: унікальний для Кіровоградської області жіночий простір для мобільних активних мам в декреті, а віднедавна й жінок-лідерок. Приміщення для центру виділила міська рада, надали й кошти для його ремонту. Зараз це осередок громадської активності, комунікації та обміну досвідом. Щоправда, 2020 рік вніс свої корективи, але робота продовжується.

Неуспішний кейс: громадська рада при Кіровоградській ОДА та виконавчому комітеті Кропивницької міської ради.

Більшість респондентів відзначили, що робота консультативно-дорадчих органів при органах місцевого самоврядування, органах влади, територіальних підрозділах ор-

ганів державної влади є декларативною. Вона не наповнена змістом, люди які входять в ці структури, зазвичай ідуть туди вирішувати свої питання, або реалізовувати власні амбіції. Часто громадські ради беруться за розгляд питань, які не є у компетенції органу, при якому вони створені. Загалом, у цьому та інших випадках неуспішної роботи КДО представники ОГС відзначали, що влада «не сприймає серйозно» такі ради, тому дехто не бачить сенсу брати в них участь.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМ БІЗНЕСОМ

ГО «Баба Єлька» - культурний проєкт збереження нематеріального спадку Кіровоградщини. Наприклад, гурт «Со_А» виступив з модернізованою версією пісні «Шум», яку «відкопали» на теренах Кіровоградської області учасниці експедиції «Баба Єлька». Експедицію фінансували коштами меценатів. У 2021 році в співпраці з «ГОробці production studio» створено серіал «Баба Єлька», якій транслювався на Суспільному. Створено музей автентичних речей, які знаходили, викупували у населення. Все це робиться в тісній співпраці з місцевим бізнесом.

Закинута приміщення в центрі Кропивницького належить місцевому бізнесу. Колишній кінотеатр для дітей вже років 20 був осередком для безпритульних та наркоманів. У 2021 році волонтери у співпраці з представниками бізнесу (не тільки власники приміщення вклались в його відновлення) перетворили його в культурний простір «Атмосфера mir2.0» — тепер це місце, де проходять усі знакові неформальні події міста.

У жовтні 2020 року обласним центром прокотився буревій, якій протягом 20 хвилин зірвав дахи більш ніж 200 приватних будинків. Волонтери разом з представниками бізнесу допомогли людям справитися з руйнацією: привозили будівельні матеріали, вкривали дахи, варили куліш для тих, хто працює. Було зібрано більше 1,5 млн грн пожертв тільки у грошовій формі: внески становили від 10-20 грн до 100-200 тис. грн.

ПОТРЕБИ ОГС У РЕГІОНІ

Респонденти визначили, що ОГС мають значний відтік кадрів — молодь, яка працює в ОГС, їде на навчання, на роботу в інші регіо-

ни, виїжджають також досвідчені фахівці. Тому для ОГС Кіровоградщини завжди актуальне навчання таким базовим речам, як написання проєктів, залучення фінансування, здобування цільової аудиторії, комунікації, універсальному дизайну, особливостям роботи з різними цільовими аудиторіями.

Також не вистачає знань щодо вивчення потреб цільової аудиторії, роботи з зовнішніми документами, дотримання процедури закупівель, роботи з казначейством та фінансовими документами, онлайн-платформами, методів ненасильницького спілкування, ведення сторінок у соціальних мережах, комунікації.

Серед потреб визначили розробку стратегії, проєктний менеджмент, фінансовий менеджмент проєктів та організацій, моніторинг, оцінку програм та проєктів, краудфандинг, профілактику вигорання, організацію соціального підприємництва. А також побудову партнерства з державними структурами і приватним сектором, навчання комп'ютерній грамотності волонтерів та співробітників, роботу з різними цільовими й віковими групами, внутрішню взаємодію в команді, проведення публічних виступів, регрантинг, розробку та впровадження адвокаційних кампаній, розвиток лідерства.

Є значна потреба в отриманні практичних навичок конструктивного спілкування із владою, проведення «м'яких» адвокаційних кампаній. Ще однією потребою, яку підтвердили 100% респондентів — це залучення додаткового/основного фінансування. Сьогодні основним джерелом фінансових надходжень є гранти, кошти місцевих бюджетів, Українського культурного фонду.

Молоді громадські організації не є здатними, за їхньою власною оцінкою, конкурувати за ресурси великих донорів, тож вони часто навіть не намагаються це робити. Є також потреба в менторському супроводі організацій досвідченими ОГС.

Можна підсумувати, що організації громадянського суспільства потребують більш сталого фінансування для більшої впевненості у майбутньому та, відповідно, сталого інституційного розвитку.

Є потреба і в спільних навчаннях для ОГС, бізнесу та ОМС щодо побудови взаємовигідного партнерства задля розвитку громад.

ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ ПРО СЕКТОР ОГС У ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Громадянське суспільство Луганської області на регіональному рівні з кожним роком стає більш активним, розвинутим та ініціативним у різних сферах життя. Таке динамічне зростання обумовлене зміною політичного режиму та загальнонаціональним патріотичним піднесенням, коли через військові події місцева влада та суспільство зрозуміли, що відносини між ними повинні бути не конкурентні, а партнерські — заради досягнення добротої спільними зусиллями.

Станом на вересень 2021 року у Луганській області налічувалося 10 651 ОГС. Зі статусом неприбуткових установ та організацій на обліку перебувало 86 благодійних організацій та 735 громадських об'єднань. З них близько 300 проявляли себе в тих чи інших активностях.

Виокремивши цю частину найбільш активних організацій та зробивши мапінг Луганської області щодо місця реєстрації та здійснення діяльності, можна зробити висновок, що найбільш активні ОГС розташовуються та працюють на території Сєвєродонецького району Луганщини — тут зареєстровано 123 громадські організації. В інших районах області зареєстровані: Старобільський район — 84 організації, Щастинський район — 54 організації, Сватівський район - 38 організації.

Що стосується профілю та реалізації своєї діяльності за напрямками, то переважно це:

- Благодійні, волонтерські — надання благодійної, соціальної допомоги населенню, патріотичне виховання, надання гуманітарної допомоги соціально незахищеним верствам, допомога тимчасово переміщеним особам, ветеранам.
- Релігійні — співпраця з громадянами та розвиток їх духовного потенціалу, співпраця з міжнародними благодійними організаціями.
- Антикорупційні — сприяння захисту прав громадян, залучення громадськості до процесів моніторингу діяльності органів місцевого самоврядування, сприяння прозорій діяльності та відкритості.
- Культурно-просвітницькі — розвиток благоустрою громад, участь та підтримка соціальних ініціатив, сприяння підвищенню свідомості громадян, збереження історико-культурної спадщини.
- Молодіжні — підтримка молодіжних іні-

ціатив, інформаційно-просвітницька діяльність, захист прав та інтересів молоді, залучення молоді безпосередньо до участі та реалізації молодіжної політики.

- Правозахисні — надання безоплатної правової допомоги, захист прав громадян, а також осіб, які переміщуються з тимчасово окупованих територій, моніторинг порушень прав громадян.
- Спортивні — сприяння широкому розвитку масового фізкультурного руху та виховання, участь та підготовка спортивних змагань.
- Організації ветеранів та учасників бойових дій — забезпечення прав ветеранів війни, розвиток ветеранських рухів, надання допомоги учасникам бойових дій у зоні ООС.
- Організації інвалідів та чорнобильців — соціальний захист цих категорій, надання гуманітарної допомоги.
- Асоціації — захист прав та інтересів платників податків у економічній, правовій, соціально-трудої діяльності, сприяння співпраці між закладами освіти, розвиток фермерського руху.

СПРОМОЖНІСТЬ ОГС У РЕГІОНІ

Більшість представників громадських організацій зазначали, що фінансова спроможність у громадських організацій регіону дуже низька.

Громадські організації реєструються за домашніми адресами активістів, бо не мають ні власного приміщення, ні можливості оплачувати оренду чи навіть електроенергію.

У містах з'являються організації, створені органами місцевого самоврядування під свої потреби. ОМС забезпечують їх кадрами та якісними консультаціями, проте фактично це наймані активісти, які діють у рамках інтересів еліт.

ОГС на Луганщині поки що не здатні досягти великих системних змін. Специфіка їх діяльності — активності, спрямовані на благоустрій. Завдяки донорській підтримці, досить популярними сьогодні стали сфери гендеру, безпеки, співпраці з ОМС, відкритості, моніторингу. Втім, діяльність представників громадянського суспільства у таких змінах носить консультативно-дорадчий характер.

Більшість із представлених ОГС не мають фінансування взагалі. А ті організації, які все ж мають невеликий дохід — це гранти від міжнародних організацій, благодійні пожертви громадян, членські внески і пожертви бізнесу (зрідка).

ОСНОВНІ УСПІХИ ОГС У РЕГІОНІ ЗА ОСТАННІ 10 РОКІВ

Зародження активного громадянського суспільства після 2014 року. Протягом багатьох років характерною рисою для Луганської області була закритість політичних еліт. У зв'язку з цим громадянське суспільство було слабким, більшість організацій мали формальний характер, або відстоювали інтереси конкретних політичних партій. Фактично громадський сектор почав формуватися лише у 2014 році, але і цей процес був сповільнений відсутністю виборів у деяких містах.

Співпраця та участь в **написанні та реалізації міні-ініціатив та проєктів**, які сприяють вирішенню питань громадської безпеки та соціальної згуртованості, а також соціально-економічному розвитку громади. Донорські організації оживили громади. Надання грантів на реалізацію проєктів заохотило активістів брати участь у житті регіону.

Запровадження інструментів участі стало одним із ключових досягнень ОГС в області. Запрацювали сервіси електронних петицій, можливими стали місцеві ініціативи, громадські слухання, а також «бюджет участі», де представники громади мають змогу презентувати свої проєкти щодо благоустрою і отримувати кошти на їх реалізацію.

У декількох громадах Луганської області (Новоайдар та Кремінна) вдалося впровадити **програму безоплатної правової допомоги**.

Функціонування різноманітних платформ, де можна відслідковувати діяльність ОМС. Впровадження різноманітних платформ, таких як «Прозора місцева влада», а також функціонування моніторингових організацій зробило місцеву владу більш відкритою, сучасною. Тепер кожен громадянин може контролювати значну частину роботи ОМС: від графіку прийому до закупівель. А вже до 2014 року проблемою була навіть публічна наявність графіка роботи тих чи інших служб. Сьогодні е-послугам у сфері місцевого самоврядування приділяється велика увага. Проте, технічне забезпечення та рівень цифрової грамотності населення залишають бажати кращого.

Згуртованість дала свої результати, адже громадський актив здатний об'єднуватись

і заради вирішення ситуативних викликів. Наприклад, COVID-19, коли місцеві активісти шили маски і безкоштовно роздавали їх літнім людям.

Підтримка жінок через донорські програми. Велика увага у громадянському суспільстві приділяється безпеці. Це стосується протидії домашньому і сексуальному насильству, необхідність розкриття цієї теми, необхідність підтримки жінок у цій сфері пояснюється жорсткою специфікою регіону. Існує і донорська підтримка цих напрямів, що теж важливо, тому що без цього, як зазначають активісти, їх знання та кваліфікація у сфері правової допомоги були б незатребувані.

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ У РОЗВИТКУ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОГС

Показники, за якими ситуація у Луганській області покращилась — це правове середовище, організаційна спроможність та фінансова стійкість (у порівнянні з 2014 р.). Щодо здатності досягати системних змін на рівні політики, щодо якості надання послуг, а також секторальної інфраструктури, публічного іміджу тощо — все це залишається на порівняно низькому рівні.

Викликами є:

- **Ресурсна та інституційна незабезпеченість ОГС**, до якої належить, зокрема, відсутність власного приміщення та обладнання.
- **Відсутність громадянської свідомості** у більшості населення регіону. Кількість людей, які залучені до громадського сектору, дуже мала відносно кількості населення області. Громадянська свідомість та громадянські компетенції формуються ще в школі, але багато років поспіль ставлення до цього було досить формальним. Сьогодні громадські організації займаються просвітницькою діяльністю і в школах зокрема.
- **Відсутність адекватної комунікації та співпраці між ОМС, ОГС і представниками бізнесу.** Розбудова горизонтальних зв'язків між організаціями значно б покращила ситуацію серед активістів. Представники ОМС і ОГС звинувачують одне одного у некомпетентності, закритості, відсутності бажання співпрацювати. Представники бізнесу взагалі не зацікавлені у співпраці з громадянським суспільством, оскільки для себе вони таку взаємодію розглядають, як збиток. Громадськість не навчена зацікавлюва-

ти бізнес. ОМС не зацікавлені у систематичній співпраці з громадськістю, тільки у деяких локальних проєктах.

- **Відсутність кваліфікованих кадрів в ОГС.** Нестачу кадрів відзначали як представники ОГС, так і представники ОМС. Серед активістів спостерігається не дуже високий кваліфікаційний рівень.
- **Високий рівень безробіття.** Базові потреби людини, на задоволення яких потрібні гроші, не співставні роботі у громадському секторі на безоплатній основі.
- **Низький рівень цифрової грамотності населення.** Підвищення рівня цифрової грамотності — це дуже важливо зараз тому, що у багатьох містах Луганської області дійсно було досягнуто успіху у розвитку цифрових сервісів. Через карантинні обмеження громадяни можуть вирішувати проблеми онлайн, проте населення з різних причин не володіє технологіями. Необхідно над цим працювати.
- **Боротьба з організаціями, які створюються лише під гранти.** Велика кількість організацій — не є організаціями у прямому сенсі. Вони нараховують кілька членів, «які є між собою родичами», зазначають респонденти.
- **Налагодження діалогу з владою.** Реформа децентралізації заплутала представників громадянського суспільства у питаннях компетенцій та зон відповідальності місцевої влади. Розмежування повноважень та роз'яснювальна робота у цьому напрямку не проводиться.
- **Відсутність власного приміщення та обладнання.**
- **Політична криза в регіоні.**
- **Близькість до лінії зіткнення** та неприязливість території для інвестицій.
- **Відсутність прозорості** у роботі ВЦА/ОМС.
- **COVID-19.**

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА САМОВРЯДУВАННЯ

З боку місцевої влади зазвичай звучать

твердження про готовність до співпраці з громадськими організаціями у різних напрямках, реалізації спільних проєктів. Однак, як показує практика, з боку представників громадянського суспільства зазвичай висловлювались сумніви в готовності останніх до системної і професійної роботи. Виключенням були хіба організації, відомі їм за спільними проєктами. Особливістю налагодження робочих відносин громадських організацій з представниками місцевої влади є встановлення особистих довірливих контактів зі службовцями органів місцевого самоврядування.

Усе ж більшість ініціатив від громади носять рекомендаційний характер, до яких ОМС має право не прислухатись. А влада не використовує всі можливості, які могла б принести така співпраця.

Як показує практика, взаємодіяти громадянському суспільству з представниками ОМС не завжди комфортно. Проте, якщо надавати їм максимально конкретні цілі, алгоритм дій, стратегування, то представники владних структур охоче йдуть назустріч.

На думку представників влади, багато ОГС працюють і без взаємодії з владою у своїй проєктній діяльності. Причинами цього називаються відсутність довіри до влади, хоча серед представників місцевого самоврядування є багато таких, які з симпатією ставляться до ОГС та могли б надати їм підтримку.

Незначні ініціативи у рамках дитячих квестів, конференцій, круглих столів, надання приміщення (на короткий час) підтримуються як ОМС, так і бізнесом, проте їх ефективність теж не є масштабною. Наприклад, фронт-офіс поліції м. Щастя, проведення поліцією лекцій для школярів, інфраструктурний проєкт «Безпека дороги», громадські організації при дитячих садках тощо.

У декількох громадах Луганської області затвердили програму безкоштовної правової допомоги (Новоайдар). Триває робота над програмою в місті Кремінна, і до кінця року її планують затвердити. Розробці таких програм передують дослідження правових потреб для визначення тенденцій.

Одним із ключових досягнень ОГС у співтворстві з ОМС стало запровадження різноманітних інструментів участі. Запрацювали сервіси електронних петицій, можливими стали місцеві ініціативи, громадські слухання, а також «бюджет участі», де представники громади мають змогу презентувати свої проєкти благоустрою, які можуть бути реалізовані містом. Ці механізми працюють, проте не завжди ефективно. У сервісах електронних пети-

цій ініціативи часто не набирають потрібної кількості голосів.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМ БІЗНЕСОМ

Представники бізнесу сприймаються як активна, цілеспрямована і свідомо частина населення, що володіє ресурсами і здатна вирішувати проблеми в рамках актуального порядку денного. З іншого боку, в разі багатосторонньої взаємодії бізнес обмежений у своїх можливостях впливати на владу. Представники бізнесу (більшість) не зацікавлені у співпраці с ОГС, оскільки вбачають у таких заходах лише збитки.

За результатами дослідження «Залучення приватного сектору до розвитку громад» (Програми ООН із відновлення та розбудови миру (UN RPP) за фінансової підтримки Європейського Союзу) було з'ясовано, що при розвитку громадянського суспільства за програмами соціальної відповідальності беруться лише великі містоутворюючі підприємства. Наприклад, ДТЕК заявляє про свою зацікавленість у реалізації перспективних соціально важливих для міста проєктів. Зазвичай, ідеться про соціальні місії, спрямовані на покращення медицини, благоустрою та створення додаткових робочих місць.

Дрібне підприємництво — пасивне, проте окремі підприємці присвячують велику кількість часу та фінансів громадським ініціативам. Саме вони зазначають, що представники місцевої влади важко йдуть назустріч, частіше тримаючись осторонь. Як правило, вдається організувати невеликі акції або консультації громадських активістів з приводу соціального підприємництва (як це робить Олександр Балабанов з м. Щастя). Проте, історія О. Балабанова — це скоріше виключення, ніж правило. Більшість опитаних активістів заявляють, що задіяти бізнес у громадському секторі практично неможливо.

Представники бізнесу зазвичай беруть участь у проведенні виставок, фестивалів, публічних заходів. Підприємці зазначають, що сьогодні участь в організації різноманітних заходів частіше беруть волонтери. Їх кількість помітно збільшилася.

ПОТРЕБИ ОГС У РЕГІОНІ

Загалом, громадський сектор Луганської області знаходиться на одній із початкових стадій розвитку, що зумовлює специфіка його викликів і потреб. Це елементарні навички проєктного менеджменту, адміністрування та фандрайзингу.

Якщо виділити топ-3 проблем ОГС у Луганській області, то більшість опитаних організацій скаржились на відсутність ресурсів та незабезпеченість базовим обладнанням за для діяльності. На другому місці опинилася потреба у знаннях і кваліфікованому персоналі. Бо відсутність зацікавленості до громадського сектору — це ще один пріоритет серед потреб громадських організацій. На третьому — проблема недостатньої комунікації з ОМС та представниками бізнесу.

У першу чергу ОГС потребують **кваліфікованих кадрів**. Для цього необхідна просвітницька діяльність, серія тренінгів, консультацій та помірної підтримка з боку ОМС. Кадровий голод — це суттєвий бар'єр для розбудови осередків громадської активності. Тому важливими є інструменти і заходи, спрямовані на залучення кваліфікованої молоді до роботи у структурах громадської активності. З одного боку, це стратегічне та довгострокове завдання для місцевої влади, що пов'язано з реалізацією молодіжної політики та покращенням ситуації у сфері працевлаштування.

Задля розвитку людського потенціалу респонденти вбачають сенс у такій формі навчання, як майстер-класи і тренінги з психології спілкування та взаємовідносин із людьми (найзатребуваніші теми серед респондентів), а також із самореалізації, лідерства, з ораторського мистецтва, англійської мови. А також з управління людськими ресурсами, рекрутингу персоналу (бухгалтерів, юристів, інших консультантів), побудови команди, роботи з волонтерами, управління конфліктами в організації, мотивації персоналу, делегування повноважень, подолання емоційного вигорання, менеджменту громадських організацій, проєктного менеджменту, тайм-менеджменту, з прав людини, прав дитини, з антикорупційної діяльності й окремих юридичних питань.

Імідж ОГС псують організації, які створюються виключно під гранти і не мають команди, не мають довгострокових стратегічних цілей. Перспективним напрямком є підвищення ролі та популярності громадських організацій як інститутів, як осередків та каналів концентрації громадської активності у місті.

Представники громадянського суспільства потребують **якісної співпраці з представниками ОМС та бізнесу**. Налагодженню контактів з ОМС частково сприятимуть вибори. У тих громадах, де вони відбулись, намітились позитивні тенденції розвитку.

В області існує певна напруга між місцевими мешканцями, ВПО та постійно мігру-

ючими мешканцями ОРДЛО. Також у спектрі місцевих організацій мало представлені проблеми роботи з соціально вразливими категоріями населення. У подальшому регіону необхідна розробка стимулів для влади та громади, щоб залучити їх до участі у спільних проектах.

Незважаючи на деякі негативні тенденції дослідження продемонструвало, що наявні громадські організації намагаються працювати над позитивними змінами та стійким розвитком громади у таких напрямках, як зміна самоусвідомлення; активізація й згуртування молоді; працевлаштування та самозайнятість населення; підвищення рівня його правової культури; доступ до правосуддя (в тому числі і мешканців з тимчасово окупованих територій); покращення екологічної ситуації; інтеграція внутрішньо переміщених осіб; налагодження взаємодії влади, бізнесу та громадськості. Для вирішення проблеми із залученням молоді, наприклад, у м. Сватове був запроваджений проєкт по школам, де старшокласників вчать писати проєкти. Створюються робочі групи із соціально згуртованості, щодо гендерно орієнтованого бюджетування, проєкти з безпеки, зокрема для дівчаток і жінок. (І. Корлякова, м. Сватове).

Проте, організаціям здебільшого не вистачає досвіду і знань, у тому числі спеціальних знань з бухгалтерії та юриспруденції (адвокації), а також навичок у написанні проєктів. Потребують покращення розподіл обов'язків всередині організації. Часто звучить думка про те, що важко поєднувати громадську й професійну діяльність, адже громадські діячі, як правило, не отримують зарплатню.

Ресурсне забезпечення діяльності ОГС (у тому числі зарплата в проєктній діяльності) — це питання постає в організаціях, які прагнуть розвитку й докладають усіх зусиль задля цього.

Більшість опитаних синхронно зазначили, що надзвичайно актуальним для них питанням є **адміністративно-технічна спроможність**. Дуже багато організацій зареєстровані за домашніми адресами, не мають офісів та працюють на власній техніці. Надзвичайно актуальним (за більшістю голосів опитаних) виявилось питання розвитку професійних навичок колективу — відповідно до профілю діяльності організації. Дуже актуальним для ГО є фандрайзинг. Як правило, активісти не навчені поняттю та процедурі фандрайзингу, яка б допомогла залучати додаткові кошти на реалізацію проєктів.

Стратегічні комунікації і зв'язки з гро-

мадськістю та стратегія розвитку організації — потребують покращення. Абсолютна більшість опитаних позначили це питання як надзвичайно для них актуальне. Респонденти також зазначили, що для них були б корисними навички у сфері адвокації, у т.ч. міжнародної.

ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ ПРО СЕКТОР ОГС У РЕГІОНІ

За даними Головного управління статистики у Львівській області, на 01 липня 2021 року у Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій, окрім інших, зареєстровано: організацій (установ, закладів) об'єднання громадян (релігійної організації, профспілки, споживчої кооперації тощо) — 95, асоціацій — 117, кредитних спілок — 45, громадських організацій — 6891, громадських спілок — 137, релігійних організацій — 2660, профспілок, об'єднання профспілок — 1501, творчих спілок (інших професійних організацій) — 19, благодійних організацій — 1330, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку — 3357. Всього в області зареєстровано понад 8,5 тис. громадських об'єднань та благодійних організацій.

За даними Мінюсту, в області понад 300 організацій освітньо-культурно-виховного спрямування, близько 500 організацій фізкультурно-спортивного характеру, понад 200 молодіжних організацій, понад 500 організацій, що працюють у сфері захисту прав людини, екологічними питаннями займається 141 організація. Найбільше ОГС зареєстровано у Львові, серед міст області лідирують Дрогобич, Яворів, Стрий. Майже 20% опитаних в межах цього дослідження ОГС поширюють свою діяльність і за межі Львівської області.

СПРОМОЖНІСТЬ ОГС У РЕГІОНІ

Львівщина завжди була серед регіонів із найвищими показниками діяльності ОГС. В області досі працюють організації, створені ще на початку та в середині 90-х років, і які добре відомі в Україні: ГО «Товариство Лева», ГО «Студентське братство», Західно-український ресурсний центр, ГО Центр «Жіночі перспективи», БФ «Салюс», ГО «Дорога», а також давні організації національного масштабу: Союз Українок, Пласт тощо. Спроможність цих організацій доведена часом, кожна з цих ОГС займає свою нішу, час від часу розширює та розгалужує її, реагуючи на якісь нові виклики та потреби суспільства/громади.

В області багато і відносно нових організа-

цій, що довели свою професійність та спроможність вирішувати проблеми у своїй сфері: ГО «Оселя», ГО «Регуляторний хаб», ГО «Центр моніторингу і досліджень», ГО «ЮрФем» та інші.

Найбільш успішними є організації, які працюють у своїй визначеній сфері, розвивають компетенції та професійність. Такі організації є фаховими надавачами соціальних послуг населенню, лідерами, що ініціюють зміни до законодавства, формують запит на місцеві програми і можуть бути провайдерами послуг на державне соціальне замовлення. Проте, не всі ГО знайшли свою нішу. Є такі, що мають чітко визначену мету, а є ті, що шукають себе, хочуть охопити все.

Зараз практично у кожній сфері з'являються нові організації, що інтегрують нові підходи, впроваджують свої ідеї, креативлять, шукають свою цільову аудиторію, для якої готові надавати послуги, чий інтереси відстоювати. І це сприяє кращому вирішенню проблеми, приверненню більшої уваги до її вирішення профільними державними інституціями.

Хоча організацій в області багато, у сільських та селищних громадах ситуація є різною. В одних є активні лідерки чи лідери, що спромоглися зареєструвати організації, але багато ініціатив впроваджують на волонтерських засадах. В інших є «кишенькові» організації, створені місцевими представниками влади як інструмент для залучення фінансування. Програми міжнародних донорів дуже часто підтримують місцеві ОГС із вимогою до фінансування з місцевого бюджету. Таким чином місцева влада «притягує» кошти в громаду на важливі ініціативи. Але проблемою є те, що в громадах вкрай мало реально активних громадян, тож усе робить влада: і проблему піднімає, і демонструє громадську активність, і впроваджує ініціативу.

Спроможні організації налагодили успішну співпрацю з державними профільними інституціями: відповідними департаментами ОМС, поліцією, соціальними службами, освітніми закладами тощо. Від такої співпраці виграють обидві сторони, а найбільше — кінцеві бенефіціари, які отримують соціальні послуги. Завдяки налагодженню такої співпраці швидше впроваджуються реформи, люди отримують належні послуги, підвищується рівень довіри до ОГС та влади.

За останні роки ОГС регіону стали більш інституційно спроможними, вони наростили компетенції, почали приділяти належну увагу розвитку своєї організаційної спроможності. Вони стали й більш структурованими та

системними, більше уваги приділяють розробці внутрішніх управлінських документів (політики та процедури), що робить організації більш стійкими до змін та плінності кадрів.

ОСНОВНІ УСПІХИ ОГС У РЕГІОНІ ЗА ОСТАННІ 10 РОКІВ

На діяльність ОГС впливають загальнонаціональні течії та події. В 2011-2013 рр. великі донори згортали широку програмну діяльність в Україні, яка декларувала курс на євроінтеграцію та боротьбу з корупцією, в країні відбувалися демократичні вибори, потрохи вдосконалювалися системи різних гілок влади. Міжнародні донори підтримували адміністративну реформу децентралізації, яка мала сприяти і розвитку громадянського суспільства також. У ці роки навіть спроможні ОГС вимушені були скорочувати свою діяльність, шукали різні шляхи диверсифікації фінансування, у т. ч. фінансування з місцевих бюджетів. Зміна політичного курсу (відмова тодішнього президента підписувати Угоду про асоціацію з ЄС), Революція гідності, анексія Криму та напад Росії знову привернули увагу донорів до країни, де громадяни виборювали свободу та демократію. У 2014 році під час Революції гідності знову відбувся ріст волонтерської та патріотичної активності. Громадяни, які брали активну участь у подіях на Майдані, повірили у можливість змін в країні та продовжували впливати і згуртовувати мешканців у своїх громадах. Це сприяло новому сплеску громадської діяльності у територіальних громадах, зародженню нових ініціативних груп, а в подальшому й організацій. Першу допомогу внутрішньо-переміщеним особам (ВПО) щодо забезпечення найнеобхіднішим, а також житлом допомогли організувати активні жителі громад та представники місцевих ОГС.

У 2015-2018 рр. працювало багато програм щодо підтримки діяльності новостворених ОГС чи організацій з сільської чи віддаленої місцевості — аби підтримати ініціативи активних людей, які були готові розвивати свої громади. Досвідчені організації також мали можливість стати прогресивними агентами змін завдяки впровадженню нових підходів і послуг та використанню креативних ідей і рішень.

У той період в області активно впроваджувалися програми з реінтеграції ВПО, сприяння їм у самозайнятості та започаткуванні власної справи, що давало можливість закупити обладнання та інструменти для старту

бізнесу. На другому етапі таких проєктів було розширено цільову аудиторію, до якої увійшли воїни АТО, вдови загиблих бійців, люди з інвалідністю, інші вразливі категорії місцевого населення.

До основних успіхів громадянського суспільства респонденти віднесли: впровадження громадських бюджетів та бюджетів участі; розвиток соціальних підприємств; створення ОСББ; об'єднання ОГС задля спільних змін (РПП, місцеві мережі).

Однією з найбільш розповсюджених форм взаємодії влади та громадськості є створення консультативно-дорадчих органів, зокрема, упродовж 2017–2021 років діяли два склади Громадської ради при Львівській облдержадміністрації. У 2017–2019 роках був 191 член громадської ради та 22 профільні комісії, з 2019 року і дотепер — 279 членів громадської ради, при якій 30 профільних комісій.

На Львівщині активно реалізують проєкти обласного, міжнародного співробітництва у сфері культури, надають пропозиції інвесторам, налагоджують комунікації, при цьому зростає поінформованість громади, розробляють стратегічні плани розвитку ОТГ.

П'ять років поспіль на Львівщині проходив Форум організацій громадянського суспільства «Партнерство та розвиток», у 2020 році він відбувся у форматі онлайн. Його завдання — налагодження ефективної комунікації між представниками організацій громадянського суспільства та органів влади.

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ У РОЗВИТКУ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОГС

Серед основних викликів респонденти зазначили:

- Відсутність підтримки з боку місцевих чи державних органів влади.
- Низький рівень залученості громадян до роботи в ОГС/ низький рівень розуміння громадянами суті роботи ОГС.
- Брак фінансування для здійснення програмної діяльності.

Дуже часто представниці/ки ОГС звертали увагу на відсутність системної комунікації з органами влади, на недооцінювання впливу ОГС на розвиток громад та ефекту від надання соціальних послуг. Низький рівень зацікавленості місцевої влади у розвитку локальних ініціатив через те, що часто їх сприймають як конкурентів. Траплялося, що налагодивши співпрацю з одними представниками де-

партаменту інформаційної політики, через рік-два потрібно було знову налагоджувати стосунки через плінність кадрів, а це забирає багато ресурсу в ОГС. Не завжди у чиновників є розуміння вигоди від співпраці з ОГС — що налагодження співпраці сприятиме підвищенню їхньої особистої ефективності та досягненню суспільних цілей.

Також викликом для діяльності ОГС є постійний пошук фінансування, якого зазвичай не вистачає на програмну діяльність та інституційний розвиток. Організації постійно перебувають у пошуку джерел фінансування для забезпечення програмної діяльності і адміністративних витрат, і ця робота практично ніколи не є оплачуваною. Також неодноразово представниці/ки ОГС зазначали, що донори зосереджують свою допомогу на Сході України, адже дуже багато програм та пріоритетів спрямовано саме на прифронтові області чи суміжні з ними, тоді як західні області залишаються поза увагою.

Респонденти також відзначали труднощі у здійсненні діяльності, пов'язані з карантинними обмеженнями через COVID-19, особливо коли це стосувалося фандрайзингових кампаній.

Недостатнє залучення молоді чи нових членів/членкинь в організації теж сьогодні є викликом для ОГС. Ще років 7-8 тому ОГС були чи не єдиним осередком, де студенти могли пройти практику, отримати нову інформацію, пройти навчання, отримати нові компетенції. Із розвитком навчальних інформаційних інтернет-платформ, відкритістю бізнесу до залучення молодих та креативних ці акценти змістилися у бік вільного ринку, де молодь має можливість заробляти вже зі студентської лави, тож цікавість до ОГС впала.

Хоча волонтерство за час війни з Росією помітно розвинулося, ОГС бракує інструментів та досвіду для залучення волонтерів до впровадження соціальних ініціатив: допомога хворим дітям, допомога літнім людям, проведення акцій та заходів на підтримку вразливих груп тощо.

Часто респонденти згадують про необхідність підвищення фахових знань працівниць/ків організацій, бо низький рівень експертності не дозволяє їм професійно писати проєкти, організовувати фандрайзингові кампанії, конкурувати з іншими організаціями.

Організації готові визнавати, що часто знаходяться на низькому рівні розуміння важливості системного та стратегічного підходу до діяльності, і це заважає перейти на інший рівень комунікації з донорами. ОГС потерпають

від браку внутрішніх і зовнішніх ресурсів для підвищення рівня організаційного розвитку.

40% опитаних усвідомлюють необхідність напрацювання стратегії розвитку ОГС, а 60% усвідомлюють потребу розвивати стратегічні комунікації з громадськістю.

Респонденти також відзначали недостатню співпрацю з бізнес-структурами. Це відбувається і через відсутність стимулів у нашому законодавстві, та й не завжди діяльність ОГС є привабливою чи пріоритетною для бізнесу — особливо у порівнянні з проблемою хворих дітей чи забезпеченням необхідними засобами воїнів у зоні ООС.

Зміна форм роботи через карантинні обмеження, пов'язані з COVID-19, вплинула також на роботу ОГС, особливо тих, хто проводили заходи, брали участь у програмах обміну, організовували публічні акції, надавали прямі послуги бенефіціарам. ОГС аналітичного спрямування досить легко перенесли свою роботу в онлайн.

Часто респонденти згадували про ОГС, що підтримуються політичними партіями чи ними ж створюються.

Серед сфер, на яких варто зосередити увагу в регіоні, респонденти називають еко-напрямок — це і сортування сміття, і забруднення річок та Карпат, екотуризм тощо.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА САМОВРЯДУВАННЯ

Досвід співпраці ОГС із місцевою владою дуже різний і вибірковий. Одні організації говорять про співпрацю з владою як основний виклик для їхньої діяльності, інші наводять приклади успішної співпраці. Очевидно, що співпраця з владою часто залежить від особи, яка представляє орган влади, та її особистого переконання і розуміння третього сектору в Україні.

Так, деякі респонденти/респондентки зазначали, що у них налагоджена співпраця з міськими органами влади, проте зовсім нема співпраці з обласною владою. Інші ж навпаки — стверджували, що у них нормальна співпраця з областю, проте немає досвіду співпраці з містом (Львів). Це також може відбуватися в силу специфіки діяльності ОГС, наприклад, якщо організація поширює свою діяльність тільки на громаду міста, або навпаки — задіяна у проектах транскордонного співробітництва, де бенефіціаром є обласна адміністрація.

За останні роки з'явилося багато соціаль-

них підприємств, які переважно ресоціалізують та працевлаштовують різні вразливі групи. У Львові діє місцева програма розвитку соціальних підприємств, спрямована на популяризацію їхніх виробів, заохочення їх участі у виставках та ярмарках, підвищення компетенцій їх працівниць/працівників.

«Молодвіж» став успішним проектом згуртування молодіжних організацій у Львові. Ідея створення центру виникла після здобуття у 2018 р. статусу «Молодіжної столиці України». Офіційно центр відкрився у січні 2020 р., розташований він у центрі міста. За 52 дні роботи до карантину події центру відвідало 3500 осіб. Головний захід — це щорічний всеукраїнський форум «Молодвіж». Пріоритетним обрали напрямок мережування просторів у Львові. Зараз втілюють проект Lviv Open Lab — простір для школярів на базі бібліотеки у «спальному» районі Сихів. На площі 1000 кв.м тут працюватимуть медіастудія та бібліотека, лекторій та майстерня по роботі з деревом, а також три лабораторії: робототехнічна, фізико-хімічна та біотехнологічна.

Великий позитивний резонанс мав у 2017 році **«Пікнік для громадських організацій»**, який відбувався у рамках проекту «Міський пікнік» в парку ім. Івана Франка щовихідних упродовж літа. Організаторами події виступила компанія «Львівські ярмарки» спільно з відділом громадського партнерства управління «Секретаріат ради» ЛМР. У проекті взяли участь представники понад 20 громадських організацій соціального, спортивного, просвітницького, культурного, освітнього та екологічного спрямування.

У 2018–2020 роках Західноукраїнський ресурсний центр спільно з основним партнером — Новоміською сільською радою (Старосамбірський район Львівської області) реалізував проєкт **«Ковбойки: Український дикий захід»**. Створено туристичний кластер COWBOYку, який поєднує в собі культуру бойків та ковбоїв, створюючи неочікувані можливості для відпочинку та розваг.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМ БІЗНЕСОМ

Готель «Швейцарський» — благодійний збір коштів для Вікторії Полюги. Врятувати 1,5-річну дівчинку із рідкісним захворюванням (СМА) міг лише укол, вартістю 55 млн грн. Готель разом з іншими представниками бізнесу Львівщини взяв участь у кампанії зі збору коштів. Представники готелю відзняли відеоролик, провели зустріч лотів благодійного аукціону, надали приміщення. Менеджмент

готелю також висловив бажання й надалі брати участь у таких акціях. У них є база даних ОГС, яку вони періодично поновлюють та надсилають пропозиції щодо співпраці.

ПОТРЕБИ ОГС У РЕГІОНІ

Потреби в організаційному розвитку (інституціоналізація, практики для запровадження доброго врядування тощо). В останні роки ОГС почали більше приділяти уваги організаційному розвитку, усвідомили необхідність інституціоналізації процесів в організації. І якщо спочатку це були вимоги міжнародних донорських організацій, що методично вимагали від ОГС практик доброго врядування, прозорих процесів діяльності та структурованості роботи, то тепер щораз більше організацій самі впроваджують необхідні політики та процедури. Частина спроможних організацій вже успішно користується розробленими внутрішніми політиками/процедурами, можливо тому лише 26% респондентів зазначили потребу у напрацюванні власних політик та процедур для підвищення свого організаційного розвитку. Ще 20% опитаних онлайн відзначили потребу організації у розвитку практик доброго врядування. Респонденти фокус-групових опитувань вказали наявність певних політик в організації — таких як стратегічний план, положення про наглядову раду, комунікаційна стратегія тощо.

Потреби у підвищенні спроможності (аналітичної, комунікаційної, інституційної тощо) організації та її членів. Найчастіше респонденти онлайн-опитування відзначили потребу в інституційних грантах (28%), 19% опитаних окреслили потребу у заохочувальних грантах для залучення місцевого фінансування, ще 14% респондентів відзначили потребу у фінансуванні навчальних ініціатив на опанування ІТ, переймання досвіду тощо. Тільки 10% опитаних відзначили потребу отримання фінансування на посилення мереж та платформ. Серед організацій все ще немає великого зацікавлення у посиленні своєї адвокаційної спроможності. Організації, які надають сервісні послуги, не до кінця усвідомлюють важливість використання адвокаційних інструментів у своїй діяльності, не ототожнюють цей вид діяльності з можливістю досягати швидких і ефективних змін в громаді, налагоджувати зв'язки з бізнесом та владою.

Найчастіше респонденти відзначали необхідність підвищення спроможності організації у сфері стратегічних комунікацій та зв'язків з громадськістю (58% респондентів), 47% опитаних зазначили потребу в нарощенні фандрайзингових спроможностей, 40% респондентів вказали на необхідність стратегічного планування та нарощення адміністративно-технічної бази.

Фінансові потреби. Більшість опитаних респондентів у різній формі вказували на потребу підвищення фінансової спроможності організації. Фінансовий стан багатьох організацій не дозволяє їм утримувати офісне приміщення і щомісяця нести адміністративні витрати, особливо в часи, коли немає проєктів, що підтримуються міжнародними донорами. Чимало організацій не мають штатних працівників, а залучають до роботи лише ФОПів.

Основними ресурсами для отримання фінансування ОГС залишаються міжнародні донорські організації, лише незначний відсоток організацій залучає на проєктну діяльність кошти з місцевих бюджетів. У тих ОГС, що отримують підтримку з місцевого бюджету, ці кошти становлять дуже незначну частку, порівняно з усім річним фінансуванням.

HR-потреби ОГС. Респонденти озвучували свою потребу в послугах професійного комунікаційника, HR-спеціаліста. Втім, якщо потреба у PR-менеджері в деяких організаціях задоволена, то жоден з респондентів не відзначив, що їх організація може собі дозволити професійного HR-спеціаліста. У деяких організаціях ці функції покладено на когось із працівників чи керівника організації, більшість не приділяє питанню розвитку персоналу належної уваги. Навчання працівників найчастіше відбувається спонтанно, без виявлення потреб та заповнення прогалів.

Учасники дослідження відзначали, що винаймаючи працівників/працівниць, насамперед звертають увагу на відповідність цінностей людини, яку беруть на роботу, цінностям самої організації. На хорошого експерта чи спеціаліста потрібно мати відповідний бюджет і гарантії працевлаштування на визначений період, тоді як ОГС важко забезпечити такі потреби через нестабільність фінансування. Тож їм, зазвичай, доводиться самостійно виховувати і навчати свої кадри.

ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ ПРО СЕКТОР ОГС НА МИКОЛАЇВЩИНІ

Станом на 01.01.2021 р. в Миколаївській області зареєстровано 2387 громадських об'єднань. Найбільша концентрація зареєстрованих громадських організацій в обласному центрі — 800 організацій. Із загальної кількості зареєстрованих громадських об'єднань 84% — громадські, 16% — благодійні організації. Найбільша концентрація зареєстрованих та активно діючих ОГС в обласному центрі та великих містах області — у Вознесенську, Первомайську, Южноукраїнську, Баштанці та Братському районі.

За напрямком діяльності громадські організації можна виділити у наступні категорії: загальні, вузькоспеціалізовані, господарсько/виробничі, спортивні/мистецькі, військово-політичні. До загальних можна віднесли ті організації, які не мають у назві спрямування та не мають обраного напрямку у реєстрі. До спортивних/мистецьких — організації, які працюють у цій сфері, наприклад: федерація футболу, підтримка велоспорту, танцювальні клуби. До військово-політичних — представництва партій, козацькі організації. До вузькоспеціалізованих — організації, які займаються лише одним напрямком, наприклад, організації об'єднання інвалідів, об'єднання ветеранів, профспілки тощо. Так, картина профілів діяльності в кожному регіоні своя: у Братському районі переважають вузькоспеціалізовані організації, у Вознесенську — організації загального типу, в Южноукраїнську — велика кількість спортивних організацій.

СПРОМОЖНІСТЬ ОГС В РЕГІОНІ

Більшість опитаних під час дослідження відзначили, що розвиток громадянського суспільства в області низький. Внутрішніми причинами низького рівня спроможності ОГС в області можна вважати недоліки, притаманні самим організаціям та представникам громадянського суспільства. Йдеться про високу залежність від міжнародних грантів («грантоїдство»), корупційність, низьку політичну культуру населення, створення фіктивних організацій або так званих «одноденок», низький індекс організаційної спроможності. Зовнішніми причинами низької інституційної спроможності ОГС є процеси в суспільстві та державі, які опосередковано або прямо впливають на діяльність ОГС. До них можна віднести низьку активність органів місцевого самоврядування щодо надання підтримки.

Врядування. На сьогодні багато організа-

цій бачать потребу в розмежуванні функцій системи врядування та системи менеджменту організації, залученні нових людей до процесу планування та оцінки діяльності організації. Утім, більшість ОГС в області не володіють знаннями щодо запровадження ефективного врядування та потребують навчання. У більшості організацій вирішує лідер, правління не дієве й існує лише на папері.

Стратегічне планування. Протягом останніх років спостерігається тенденція до збільшення частки ОГС, що мають стратегічний план. Водночас, стратегічне планування все ще залишається потребою багатьох ОГС. ГО «Агентство економічного розвитку», здобувши досвід створення та впровадженні стратегії організації, почали консультувати інші ОГС регіону та допомагати в розробці стратегій. Так, у 2019 році ГО «АЕР» допомагали в розробці стратегії Фонду громади Вознесенська.

Фінансова спроможність. ОГС відчувають брак фінансування та потребують посилення фінансової сталості. Переважна більшість організацій має надходження від донорського фінансування і є грантозалежними, також частина організацій фінансується за рахунок членських внесків. Частка благодійних пожертв громадян та бізнесу в області на середньому рівні. Найменшими є надходження ОГС із державного бюджету та власної комерційної діяльності. Щораз більше організацій задумуються над диверсифікацією джерел фінансування, в області є успішні практики надання платних послуг, залучення пожертв бізнесу.

Комунікація. ОГС найчастіше поширюють інформацію про свою діяльність через Інтернет. Цю тенденцію можна пов'язати зі збільшенням кількості організацій, які проявляють активність у соціальних мережах, а також зі значними витратами на створення та адміністрування власного вебсайту. Натомість більшість респондентів відзначили, що рівень комунікації ОГС низький: організації впроваджують великі проєкти, ведуть діяльність, але через неякісну комунікацію про ці проєкти не знають. Недостатня комунікація впливає на впізнаваність організацій. Так, ОГС, які активно ведуть власні сторінки, є найбільш згадуваними серед респондентів.

Мережування. Наразі в області відсутні дієві й активні мережі та коаліції. Працюють переважно об'єднання регіональних організацій у таких напрямках: організації осіб з

інвалідністю, організації об'єднань ветеранів, чорнобильці.

Наявність матеріально-технічної бази та приміщення. Під час дослідження респонденти підкреслювали, що організації потребують матеріально-технічної бази та приміщень. Підтримка влади у питанні приміщень для ОГС є недостатньою, а орендувати приміщення ці організації не завжди мають фінансову можливість. Щодо техніки, то часто використовують ту, яка є приватною власністю працівників.

Кадри. Більшість активних та впізнаваних ОГС області асоціюються з їхніми лідерами. Збільшилася частка ОГС, що мають постійних працівників. Натомість організації, які не мають фінансової сталості, залучають працівників від проєкту до проєкту. Часто в ОГС працюють люди, для яких ця робота є не основною, а лише додатковою діяльністю. Така тенденція значно впливає на ефективність роботи таких організацій.

ОСНОВНІ УСПІХИ ОГС У РЕГІОНІ ЗА ОСТАННІ 10 РОКІВ

За підтримки Посольства США в Україні та NED запрацювала **адвокаційна коаліція «Громадська Префектура»** для підвищення прозорості та ефективності місцевих бюджетів на півдні України. У місцевих громадах Миколаївської, Херсонської та Одеської областей формуються механізми прозорості, підзвітності та ефективності місцевих бюджетів у таких сферах: місцеві дороги, енергозбереження, освіта, капітальне будівництво, впорядкування твердих побутових відходів.

Соціальне підприємство, коворкінг-центр «ПораДій». Він став осередком для корисного відпочинку дітей і молоді у Доманівській ОТГ, місцем, де можуть збиратися разом та працювати активні громадяни. Тут відбуваються тренінги, благодійні акції. Особливістю центру є кав'ярня, 40% від заробітку якої засновник коворкінгу — БО «Фонд розвитку Доманівки» — передає на реалізацію соціальних проєктів, на утримання коворкінгу, адже зараз він працює без стороннього фінансування.

Корпоративні/іменні фонди. Однією з програм діяльності БО «Фонд громади Вознесенська» є іменні фонди, мета яких — створення механізму забезпечення довготривалої та систематичної фінансової підтримки ініціатив, спрямованих на підвищення якості життя та вирішення соціальних проблем територіальних громад. Відтак, організація адмініструвала три фонди — Юрія Крета, Владислава

Невеселого (депутатів обласної ради в різні каденції), Юрія Гержова (народного депутата України). У підсумку громадські організації, школи, люди старшого віку (цільова аудиторія була різною) отримували підтримку своїх ініціатив на конкурсних засадах. Кошти депутатів витрачали прозоро та відкрито.

Благодійні заходи (вечори, бали). У Вознесенську є досвід проведення благодійних вечорів, за допомогою яких збирали кошти на добрі справи — капітальні ремонти у дитячому інфекційному (2013-2014 роки) та психологічному відділеннях КП «КНП Вознесенська багатопрофільна лікарня ВМР» (2016 рік), придбання спеціально пристосованого автомобіля для перевезення осіб з інвалідністю. Започаткував цю традицію у громаді БО «Фонд громади Вознесенська» у 2013 році.

Безпечні громади. У травні 2021 року «Фонд громади Вознесенська» почав втілювати проєкт «Безпека громади — спільна справа». Його мета — посилення особистої та громадської безпеки у Вознесенській ОТГ через розбудову довіри, налагодження діалогу та посилення взаємодії громади, влади та поліції. На території ОТГ встановили камери відеоспостереження, домофони, датчики руху. У 2020 р. було підтримано 7 проєктів на суму 206 038 грн. У 2019 році така ж ініціатива була реалізована в Южноукраїнську.

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ В РОЗВИТКУ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОГС

Виклики, які стоять перед організацією громадянського суспільства Миколаївщини, різняться в залежності від рівня розвитку кожної організації. Більшість ОГС, що працюють тривалий час, розвинені, мають певний рівень інституційного розвитку, вже здобули досвід або лише стали на шлях диверсифікації джерел фінансування, мають хоча б мінімальну технічну базу. Новостворені організації мають потреби в інституційному розвитку, навчаннях, приміщенні, технічній базі, і саме тому перед ними постають виклики, характерні для початку розвитку організації (вони відрізняються від викликів перед організаціями, які працюють тривалий час).

Серед головних викликів, які стоять перед ОГС області — **фінансова самозарадність**. Більшість учасників дослідження говорили про несталість роботи через недостатнє або нестабільне фінансування. Усвідомлюючи ризики нестабільного фінансування, ОГС намагаються диверсифікувати їх джерела, однак успішних прикладів фінансування діяльності з альтернативних джерел небагато. У регіоні

є успішні практики надання платних послуг громадськими організаціями, залучення до фінансування бізнесу або влади, але таких організацій небагато. ОГС бояться вести підприємницьку діяльність, вбачають у цьому ризики для втрати статусу неприбутковості. У цьому контексті громадський сектор потребує знань та навчань. Так, у 2021 році серед ОГС Миколаївщини було проведено навчання щодо надання платних послуг, після якого чотири ОГС розпочали їх запровадження — це ГО «Яхт-клуб «Стрілка», ГО «Клуб сталого розвитку «Південна ініціатива», БФ ЛАСКА, Агентство регіонального розвитку «Причорномор'я».

Із фінансовою стабільністю організації пов'язана спроможність **залучення та утримання професійних кадрів**. У невеликих організаціях часто кадри працюють, поєднуючи роботу в громадському секторі з основним місцем роботи. Ефективність роботи таких організацій зазвичай нижча, деякі ідеї не реалізуються через брак кадрового ресурсу та часу.

Нерідко респонденти говорять про **«вигорання»** громадських активістів. Часто робота в громадському секторі є напруженою та ненормованою, деякі активісти «вигорають», коли не бачать ефективності роботи і не відчують цінності діяльності.

В області спостерігається **низька активність мешканців** до участі у громадській діяльності. Велика кількість респондентів зазначила, що організаціям важко напрацьовувати членську базу, залучати людей до участі в заходах та волонтерства.

Труднощі через пандемію COVID-19 також стали викликом. Організації були змушені зменшити обсяг робіт чи проведення публічних заходів, якщо напрямок роботи організації передбачає особисті контакти з цільовими аудиторіями. Карантинні обмеження вплинули і на фінансову сталість організацій: ті, хто отримував підтримку з бюджету та бізнесу, переживали труднощі з отриманням такої підтримки. Більшість проєктів, які розпочали реалізовувати до запровадження карантинних заходів, не були розраховані на ситуацію, що виникла внаслідок пандемії. Так, перед громадськими організаціями постав новий **виклик** — перелаштовувати свою **діяльність до формату онлайн**, переформатовувати заходи в онлайн, навчатися **працювати дистанційно**. Наразі більшість організацій налаштували свою діяльність для онлайн-форматів та передбачають в проєктах перелік заходів на випадок карантинних обмежень.

Представники влади та бізнесу під час дослідження **зазначали, що не відчують довіри до організацій громадянського суспільства**, щоб повноцінно співпрацювати та підтримувати їхній розвиток. Щоб мати можливість співпрацювати з бізнесом та владою, організації громадянського суспільства мають бути прозорими та відкритими. Більшість представників бізнесу зазначали, що для того, аби надавати підтримку певним ініціативам, вони хочуть бачити результати роботи та звітність організацій. Практика публічних звітів не надто розповсюджена серед ОГС регіону, а на проведення фінансових аудитів лише одиниці можуть знайти фінансування.

Серед головних **викликів**, які постають перед **громадськими організаціями** — потреба **оцінити власні спроможності**, визначити потреби цільової аудиторії та зрозуміти, чи ГО здатні їх задовольнити. На це організації не завжди можуть знайти зовнішнє фінансування.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА САМОВРЯДУВАННЯ

Навіть провівши серію інтерв'ю, фокус-груп з представниками влади, охарактеризувати їхні погляди на роль громадянського суспільства однозначно неможливо. Зустрічаються як схожі, так і абсолютно протилежні думки. Пов'язано це з тим, що різні посадовці мають абсолютно різний рівень/досвід співпраці з інститутами громадянського суспільства або ж взагалі його не мають. Деякі респонденти висловлювали думки, що «...ОГС і не потрібні були і будуть, якщо органи влади будуть належно і в повному обсязі виконувати свої обов'язки». Деякі — навпаки, прагнуть залучати до своїх громад якомога більше ініціатив через ОГС, допомагати у створенні та підтримці місцевих організацій, сприймають їх як додатковий позитивний ресурс розвитку громади, залучення коштів та інших ресурсів на місця.

КЕЙСИ СПІВПРАЦІ ОГС ТА ОМС

Револьверний фонд підтримки ОСББ у громадах Миколаївської та Одеської областей. Ідея револьверного фонду — надання поворотних позик, які зазвичай дешевші, ніж банківські кредити. Саме таких позик потребують об'єднання співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ) для модернізації будівель або ліквідації аварій. Успішним є кейс револьверного фонду у Вознесенську: у 2012

році його створили Вознесенська міська рада та ГО «Агентство економічного розвитку», які надали по 15 тис. грн (розмір фонду тоді — 30 тис. грн). Сьогодні загальний бюджет фонду сягає 600 тис. грн., з яких 70% зараз профінансовані у проєктах ОСББ. У 2020 році до проєкту вдалося долучити місцевий бізнес Вознесенська. Вирішальну роль у цьому зіграла відкритість та прозорість роботи фонду, запити та відгуки про фонд представників ОСББ.

Оскільки револьверний фонд у Вознесенську показав ефективність, у 2019 році задля поширення цієї ініціативи на інші територіальні громади Миколаївської та Одеської областей було створено асоціацію органів місцевого самоврядування «Спроможні громади» (АОМС). Громади, які вступили до АОМС, вирішили створити револьверний фонд на базі АОМС. Відтоді ОСББ Южноукраїнської, Первомайської, Ольшанської, Красносільської територіальних громад отримали механізм фінансової підтримки енергозберігаючих заходів у своїх будинках.

Сонячна електростанція для КП «Водопостачання Вознесенська». ГО «Екоклуб» за підтримки МЗС Норвегії в межах проєкту «Громади просувають стійкі енергетичні рішення» у 2019 році оголосила конкурс для громад. Метою було об'єднання представників бізнесу, влади й активістів у громадах, їхнє спільне навчання та втілення показових проєктів сталого енергетичного розвитку. Вознесенська громада отримала підтримку на встановлення сонячної електростанції (СЕС) 50 кВт для потреб водоканалу. СЕС допоможе стримувати підвищення тарифу, популяризувати використання відновлюваної енергії серед мешканців громади і скорочувати викиди парникових газів, що важливо в умовах зміни клімату. У вересні 2019 року відбулося відкриття СЕС за підтримки «ГО «Екоклуб», Агентства економічного розвитку, міськради та КП «Водопостачання Вознесенська».

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМ БІЗНЕСОМ

Варто зауважити, що при проведенні інтерв'ю, фокус-груп із представниками бізнесу відповіді на запитання про можливості співпраці та успішні/неуспішні приклади співпраці ОГС та бізнесу викликали певні труднощі. Деякі респонденти не могли навести жодного прикладу, лише після уточнюючих питань згадували про певні ініціативи, у більшій мірі про благодійні, волонтерські (збір коштів на лікування, на утримання безпритульних тварин, ініціатив, пов'язаних з війною на Сході

країни). Менша частина опитаних має досвід співпраці у сфері спорту, економіки, лідерства, культури.

Доволі часто лунали перестороги про недовіру до ініціатив ОГС, причинами якої назвали:

- відсутність інформації на широкий загал про діяльність ОГС, респонденти зазначали що недостатність/відсутність в «їхньому полі зору» інформації, заходів, результатів свідчать про те що ГО працює неефективно, їм немає що розповісти суспільству;
- відсутність публічного звітування громадських організацій, благодійних фондів, як фінансової так і змістовної;
- відомі випадки шахрайства, розкрадання коштів, (у більшій мірі стосувалось роботи благодійних організацій/ініціатив).

КЕЙСИ СПІВПРАЦІ ОГС ТА БІЗНЕСУ

Бізнес-спільнота «МрійДій». Це бізнес-спільнота, яка створює цінності для міста, в якому живе. Мета платформи — об'єднати соціально відповідальний бізнес та активних городян для розвитку Миколаєва. Підприємці-учасники спільноти роблять щомісячні внески. На сайті «МрійДій» створено краудфандинговий функціонал — бажаючі можуть підтримати певні ініціативи для міста. Станом на вересень 2021 року платформа налічує 146 активних учасників, більше 50 реалізованих проєктів із загальним бюджетом понад два мільйони гривень. Серед таких проєктів — розробка та передача Миколаєву нового брендбуку та туристичного символу, турнір зі стрітболу, встановлення 34 велопарковок у місті, 5 бізнес-івентів за участю відомих бізнес-коучів, допомога закладам охорони здоров'я у боротьбі з пандемією. Модель роботи такого об'єднання вперше з'явилась у Миколаєві, а згодом платформа була запущена у Херсоні, готується до запуску в Одесі, Харкові, Вознесенську.

8 причал. У 2017 р. занедбану будівлю річкового порту Миколаєва продали на відкритому аукціоні. Протягом 2018 року було повністю реконструйовано набережну — зробили освітлення, відбудували пішохідну зону та територію відпочинку. Тепер там проводять виставки сучасного мистецтва, відкриті кінопокази, лекції, фестивалі та арт-проєкти. Організаційно-правова форма «8 причалу» — ТОВ, воно безкоштовно надає приміщення/майданчик для проведення заходів ГО, гро-

мадських та благодійних ініціатив, ЗМІ, а також залучає до міста різноманітні культурні та мистецькі заходи, деякі проводить самостійно. Місія організації — через культурні та соціальні проекти стимулювати системні зміни і формувати спільноту людей, які підсилять суспільно важливі ініціативи та започаткують новий виток у розвитку культури Миколаєва. Засновником ТОВ є миколаївський бізнесмен, депутат Миколаївської міськради Микола Капаціна.

ПОТРЕБИ ОГС У РЕГІОНІ

Відповідно до результатів онлайн-опитування, потреби ОГС приблизно однакові (розташовані в порядку зростання):

- Внутрішні політики та процедури;
- Фандрайзинг;
- Надання послуг;
- Практики доброго врядування;
- Робота з громадою та цільовими аудиторіями (залучення волонтерів);
- Навички в адвокації (у т.ч. міжнародній);
- Адміністративно-технічна спроможність (офіс, необхідна техніка тощо);
- Розвиток професійних навичок колективу відповідно до профілю співробітників;
- Стратегія розвитку;
- Стратегічні комунікації та зв'язки з громадськістю.

Ці потреби повністю корелюються із викликами, які постали перед організаціями громадянського суспільства. Крім цих варіантів, респонденти під час інтерв'ю та фокус-груп зазначали, що необхідністю є «подолання фрагментації інтересів у спільних ініціативах чи проєктах; акцентування на

спільності дій та пошуку компромісів і консенсусу». Деякі опитані з сектору ОГС зазначали, що конкуренція між ГО зараз висока, й іноді особисті амбіції лідерів організацій, боротьба за «серце» донора не спрямовані на розвиток громадянського суспільства в регіоні, чи залучення великих ініціатив, чи утворення мереж організацій. Представник однієї з організацій розповідав навіть про конфлікти з іншими організаціями в межах області.

Однією з потреб є **мережування**, проведення спільних заходів, започаткування традиційних заходів для третього сектору області, **створення певного комунікаційного майданчика**. Навіть представники ОГС не знають про існування схожих ОГС в цій же області. Мережування, у свою чергу, стане додатковим важелем впливовості для ОГС в очах влади — як місцевого самоврядування, так і виконавчої гілки.

Розвиток професійних навичок колективу організації відповідно до профілю співробітників — респонденти також високо оцінили цей пункт. Це свідчить про потребу у навчанні персоналу, волонтерів як у профільному напрямку, так і загалом щодо роботи ГО (управління, менеджмент, фінансовий та бухгалтерський облік). Залучати професійні кадри — серйозний виклик для ГО, адже організації не завжди можуть запропонувати стабільний зарібок належного рівня, визначеність у часі та тривалу співпрацю.

Впровадження постійних програм організації, послуг, які можуть приносити прибуток (зарібок) — це також одна із потреб. Спроби соціального підприємництва, надання платних послуг експертами та самими організаціями свідчать про високу зацікавленість у налагодженні цього процесу.

Адміністративно-технічна спроможність (офіс, необхідна техніка тощо) також входить до першої п'ятірки потреб респондентів, це — стандартна потреба ГО.

ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ ПРО СЕКТОР ОГС В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ

За даними Головного управління статистики в Одеській області, станом на 01 січня 2013 року (тобто, напередодні Революції гідності й коли набули чинності профільні закони для громадських об'єднань та благодійних організацій) в регіоні діяли: 4 765 громадських організацій, 55 об'єднань громадян, 913 благодійних організацій, 1360 професійних спілок та 111 органів самоорганізації населення зі ста-

тусом юридичної особи. Станом на 01 липня 2021 року в Одеській області діяло 6 038 громадських організацій, 95 громадських спілок, 1 328 благодійних організацій, 1 542 профспілки та 135 органів самоорганізації населення зі статусом юридичної особи. Таким чином, за період трохи більше 8 років кількість ГО в області суттєво зростає. Вочевидь, прийняті у 2012 р. нові закони щодо діяльності громад-

ських об'єднань і благодійних організацій загалом виявилось сприятливим для розвитку цих двох типів ОГС на теренах Одещини. У той час як ухвалені ще в 1999-2001 роках закони про профспілки та діяльність ОСН такими не були.

Щодо функціонування ОГС у розрізі адміністративно-територіальних одиниць, то через часту зміну керівництва ОДА та непрості процеси реформування адміністративно-територіального устрою ретельний моніторинг на цьому рівні сьогодні не ведеться. Бракує поки й актуальної статистики на рівні нових укрупнених районів Одещини. Останній великий аналіз у цій сфері був зроблений у 2018 році, однак можна припустити, що з того часу ситуація кардинально не змінилася, тож зібрані тоді дані є цілком релевантними.

Власне, станом на 2018 рік кількість ГО у регіоні розподілилася так: 34% від їх загальної кількості були зареєстровані в Одесі, 27% – в інших містах обласного значення, 39% припадали на решту громад регіону. Водночас у перерахунку на душу населення найбільша кількість ГО була зафіксована у містах Южному і Чорноморську – відповідно 3,1 та 2,3 об'єднання на 1 000 осіб наявного населення, а найменша – в Одесі (0,73). У середньому в містах функціонувало 1,75 ГО на 1 000 осіб населення, а в інших населених пунктах – лише 0,81 (тобто, вдвічі менше).

Більшість громадських об'єднань Одещини мала професійне спрямування — 55% від загальної кількості; 42% — фізкультурно-спортивні; 30% — культурно-просвітницькі, національні та дружні зв'язків; 25% — правозахисні та екологічні; 21% — об'єднання інвалідів, ветеранів, учасників бойових дій; 13% — молодіжні; 5% — дитячі, 4% — жіночі. Найменшу частку ГО становили об'єднання охорони пам'яток історії та культури, а також науково-технічні товариства. Частка молодіжних громадських об'єднань у містах становила 7,4%, а в інших громадах – 5,4%. Аналогічна ситуація спостерігається і з дитячими об'єднаннями: у містах їх середня частка складала 3,5%, в інших громадах – лише 1,7%.

Варто відзначити, що на Одещині в останні роки фактично відсутня цілісна державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства. Це обумовлено низкою обставин, серед яких і часті зміни керівництва обласної державної адміністрації (від березня 2014 року в ОДА змінилося 6 очільників), й інші пріоритети регіональної влади, і брак волі займатися питаннями розвитку ОГС, і трансформація системи місцевих державних ад-

міністрацій у рамках адміністративно-територіальної реформи.

СПРОМОЖНІСТЬ ОГС У РЕГІОНІ

Більшість ОГС Одещини (як і в інших регіонах України) можна сміливо назвати «сплячими». Вони існують радше формально й жодної активної діяльності не ведуть. Водночас, є ряд організацій, які справді активні, мають добру репутацію, реальні історії успіху та помітний рівень публічності і впливу у громадському житті.

Оцінюючи спроможність ОГС регіону, респонденти говорили переважно про фінансову спроможність, а також про здатність взаємодіяти з органами влади і впливати на політику. Слід відзначити, що **фінансова стабільність залишається важливою проблемою для абсолютної більшості опитаних ОГС**. Хоча респонденти і вказували на зростання рівня підтримки громадських ініціатив бізнесом, проте констатували, що вони більшою мірою залежать від фінансування донорів та проєктів міжнародної технічної допомоги. Респонденти від ОГС також згадували про важливість розвитку культури фандрайзингу за прикладом країн Європейського Союзу.

Спроможність інститутів громадянського суспільства взаємодіяти з органами влади оцінюється окремими респондентами від влади як низька. На їх думку, ОГС часто демонструють неготовність до співпраці із владою та небажання брати часткову відповідальність за вирішення суспільно значущих проблем. З іншого боку зверталась увага на неготовність органів влади до якісної взаємодії з громадським сектором.

Крім того, за оцінками Одеської обласної державної адміністрації у 2018 році, потенціал організацій громадянського суспільства неповною мірою використовується органами публічної влади для розв'язання суспільно-значущих проблем. Спостерігається формалізований і безсистемний підхід у використанні різноманітних форм залучення громадськості як до формування і впровадження державної та регіональної політики, так і вирішення питань місцевого значення.

ОСНОВНІ УСПІХИ ОГС У РЕГІОНІ ЗА ОСТАННІ 10 РОКІВ

Від успіху локальних, точкових проєктів до позитивних змін у цілих сферах. У ході дослідження респонденти із малих громад як приклади історій успіху здебільшого наводили окремі точкові ініціативи та проєкти конкретних організацій. Представники ж великих

міських громад частіше звертали увагу на позитивні зміни в певних сферах, які відбулися завдяки діяльності організацій громадянського суспільства. На загал, це свідчить про різний рівень розвитку відповідних організацій та масштаб мислення їх представників.

Самоорганізація у кризових ситуаціях.

Респонденти сприймають як успіх громадянського суспільства готовність людей об'єднуватися та надавати допомогу один одному в умовах кризових ситуацій. Так, активісти позитивно оцінювали приклади самоорганізації населення на початку агресії РФ, а також під час пандемії COVID-19. Як успіх, респонденти відзначають існування волонтерського та патріотичного рухів на Одещині.

Розвиток інструментів громадської участі на рівні громад. За останні п'ять років деякі громади регіону створили власні платформи з інструментами електронної демократії. Так, Одеська міська рада створила окрему платформу «Соціально активний громадянин». Вона включає цілий перелік інструментів, за допомогою яких мешканці можуть долучитися до вирішення проблем місцевого самоврядування: електронні петиції, громадський бюджет, електронні звернення, громадські обговорення. Сервіс для електронних звернень також створила і Балтська міська рада.

Зараз вісім громад Одеської області підключені до Єдиної системи місцевих петицій, дві – до платформи «Відкрите місто», три – до сервісу «Електронних консультацій з громадянськістю», п'ять – до платформи «Громадський бюджет», ще дві громади – до платформи «Громадський проєкт». На тлі загальної кількості громад в регіоні це вкрай мало.

В Одеській області є **позитивні приклади роботи консультативно-дорадчих органів на рівні місцевого самоврядування**. Окремі представники громад у контексті розмови про успіхи згадували про роботу молодіжних та громадських рад.

Коли йдеться про досягнення ОГС Одеського регіону, необхідно згадати ще три кейси. Перший – це **створення системи ОСН у Балтській громаді**, що була однією з перших ОТГ в області (об'єдналася у 2015 році), при чому спершу ще й найбільшою за кількістю населених пунктів та мешканців (33 тис. осіб). Для кращої взаємодії з периферійними населеними пунктами та більш ефективного представництва їх інтересів, окрім посади старости, в селах об'єднаної громади були створені органи самоорганізації населення (ОСН) — сільські та квартальні комітети. І місцева рада активно сприяла цьому процесу.

Друга важлива ініціатива, яка набула національного масштабу – це Громадське партнерство «За прозорі місцеві бюджети!», яке було започатковане у 2014 році неурядовими організаціями і засобами масової інформації. До складу Партнерства входять 18 громадських організацій з 15 регіонів України, а координує його Одеський КВУ. Місія Партнерства – створення умов для ефективного формування та використання місцевих бюджетів в інтересах громад шляхом підвищення доброчесності, прозорості бюджетного процесу та забезпечення участі громадян у ньому.

Врешті, саме в Одесі була створена Мережа ресурсних центрів із розвитку місцевої демократії, яку координує ВГО «Асоціація сприяння самоорганізації населення». Нині це стала коаліція ОГС, яка охоплює більшість регіонів України. Організації, що входять до Мережі, працюють безпосередньо в громадах України над розбудовою їх спроможності, розвитком самоорганізації та механізмів громадської участі.

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ В РОЗВИТКУ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОГС

Деякі недоліки нормативно-правового забезпечення діяльності ОГС та громадської участі погано впливають на розвиток громадянського суспільства. Так, ряд респондентів негативно оцінили зміни в законодавстві щодо оренди комунальної власності, який позбавив ОГС можливості орендувати приміщення на пільгових умовах. Для деяких організацій викликом є відсутність власного офісу та ризик втрати орендованого у міста приміщення.

Також респонденти звертали увагу, що в більшості територіальних громад відсутні статuti та інші локальні НПА, які регламентують процедури громадської участі. Відтак, і відповідні механізми є недоступними для мешканців цих громад, адже немає чіткого порядку дій для учасників взаємодії між владою і громадою.

Регіональна інфраструктура сприяння розвитку громадянського суспільства перебуває в занепаді. Попередня Регіональна програма сприяння розвитку громадянського суспільства була затверджена із запізненням у два роки, а її виконання не було результативним; наразі така програма в області взагалі відсутня. Натомість, схожі місцеві програми є вкрай рідкісним явищем на теренах регіону. Показовим є те, що жоден з учасників фокус-груп навіть не загадав про цільові програми розвитку громадянського суспільства як

про механізм сприяння його розвитку. Отже, ОГС Одещини не відчули будь-якого суттєвого впливу від реалізації такої програми в останні роки і не мають жодних очікувань від такого інструменту.

Варто також відзначити, що в умовах тривалих карантинних обмежень занепали й припинили роботу деякі важливі регіональні майданчики для взаємодії ОГС. Насамперед йдеться про «Імпакт Хаб Одеса», який відіграв дуже важливу роль у громадському житті краю.

Діяльність більшості ОГС сфокусована на великих містах і недостатньо охоплює інші, зокрема, сільські населені пункти. Інакше кажучи, спостерігаються значні центр-периферійні розриви в інституціоналізації громадянського суспільства в регіоні. Міста демонструють вищий рівень самоорганізації та більшу кількість активних ОГС. Респонденти пояснювали це здебільшого економічними й демографічними проблемами, а також диспропорціями у розвитку територій.

В області значною мірою **знівельована система громадських рад** при органах виконавчої влади, яка впродовж років залишається недостатньо функціональною.

Більшість ОГС відчувають брак кадрової, інституційної та фінансової спроможності. Багато організацій є отримувачами міжнародних та національних грантів, але і з цим теж пов'язані певні виклики. Зокрема, це вимога донорів щодо власного внеску організації в бюджетах проєктів, а також висока кон'юнктурність грантового ринку та розбіжність пріоритетів донорських організацій з актуальними для представників ОГС темами і проблемами. Окремі респонденти також звернули увагу на інколи складні вимоги до грантових заявок. На думку респондентів, існує ризик припинення або скорочення допомоги з боку донорів, на яку зав'язана велика частина доходів для багатьох ОГС.

Щодо кадрової спроможності, учасники опитувань звертали увагу на те, що кваліфіковані кадри потребують відповідної оплати праці, що часто в умовах нестабільного фінансового стану ОГС складно забезпечити. Відповідно, перспективні молоді працівники йдуть у бізнес. Натомість, опитані підприємці вказували на проблему кризи лідерства в ОГС, а також невміння останніх вибудувати свій власний бренд.

Має місце неконсолідованість ОГС та їх низька спроможність до мережування. Респонденти відзначили проблему слабкої горизонтальної взаємодії всередині грома-

дянського суспільства — відсутні налагоджені механізми обміну досвідом громадської роботи, спостерігається розбіжність поглядів та інтересів, апатія, а також розчарування.

Представники ОГС та органів влади часто не готові до публічного діалогу і конструктивного вирішення проблем. Ідеться про недостатній рівень їх громадянської, політичної, правової культури, схильність до взаємної критики без конструктиву, взаємна недовіра, а в деяких випадках — політична конфронтація.

Значна частина ОГС не готова до співпраці з владою і не бажає брати на себе відповідальність за вирішення суспільно значущих проблем. ОГС готові радше демонструвати різні форми протестової активності, аніж конструктивну діяльність.

Загалом населення області проявляє пасивність та неготовність долучатися до діяльності ОГС при вирішенні місцевих проблем. Складність у комунікації з суспільством представники ОГС пов'язують з досить низьким рівнем довіри до діяльності громадських організацій, пасивністю громадян, браком освіти та знань щодо своїх громадянських прав та обов'язків.

Респонденти також говорили про негативний вплив пандемії та карантинних обмежень на громадську діяльність.

У громадському секторі регіону є певна кількість ОГС, які не користуються довірою суспільства через те, що їх діяльність є політично обумовленою. Як представники влади, так і представники ОГС акцентували на проблемі політизації діяльності окремих громадських та благодійних організацій. Адже деякі громадські діячі використовують ОГС для обслуговування власних інтересів та заробляння коштів.

В Одеській області є проблеми з безпекою громадських діячів. Регіон залишається серед лідерів за кількістю нападів на активістів. Так, лише за 2020 рік Центр прав людини ZMINA зафіксував 10 випадків нападів на правозахисників і активістів, а також їх переслідувань. У 2019 році Центром було зафіксовано 15 таких інцидентів.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА САМОВРЯДУВАННЯ

Представники ОГС критично оцінюють співпрацю з органами влади. Вони наголошують на низькій зацікавленості останніх у співпраці. Серед причин називають такі: місцеві органи влади не мають спеціалістів, які

би розуміли, як взаємодіяти з громадянським суспільством; неготовність влади фінансувати незручні громадські ініціативи та проекти; влада новоутворених громад не відчуває потреби у взаємодії з ОГС.

Водночас, окремі представники ОГС, що брали участь у фокус-групах, говорили й про позитивний досвід владно-громадської взаємодії. Представники органів влади наголошували на важливості колективної відповідальності як органів влади, так і громадянського суспільства за вирішення проблем у громаді.

Хоча представники громадянського суспільства загалом критично оцінюють готовність органів влади до співпраці, вони навели ряд прикладів, коли ця взаємодія таки була результативною.

«Соціальне таксі» у Балті — спецтранспорт для людей з інвалідністю. Проєкт реалізує місцева влада, отримуючи фінансування від Міністерства соціальної політики. Утім, вимогою для отримання коштів була співпраця з громадським сектором. Так, представники місцевої влади знайшли ГО, підписали меморандум та реалізують проєкт.

Проєкти з енергоефективності. «У нас було дві громадські організації з енергоефективності при підтримці Австрійської агенції розвитку. Одна — в с. Семенівка (Старокозацька ОТГ), там були замінені вікна в школах. І в с. Приморське, «Жінки за майбутнє», які на умовах співфінансування з цією агенцією, з сільською радою, плюс власні кошти організації також реалізовували проєкти з енергоефективності. Це було у 2018-2019 році. Самі люди, коли почули про можливість таких проєктів, збиралися, створювали громадські організації», — зазначила під час інтерв'ю представниця органу влади з Білгород-Дністровського.

Показово, що розповідаючи про приклади успішної співпраці влади й ОГС, респонденти здебільшого згадують якісь невеликі, точкові проєкти. Водночас, жодного чіткого прикладу системної співпраці, що мала б наслідком масштабні трансформації, в ході опитування наведено не було.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМ БІЗНЕСОМ

Основними причинами, що відштовхують бізнес від співробітництва з ОГС, є брак часу, недовіра до активістів, відсутність запиту від самих ОГС та невдалий досвід попередньої співпраці. Окремі підприємці пояснюють своє небажання непрофесійністю представників ОГС та відсутністю з їх боку конструктивної позиції.

Підприємці та представники ОГС назвали кілька кейсів успішної взаємодії громадянського суспільства та бізнесу в регіоні.

Зелений театр. Один з прикладів соціально відповідального бізнесу, адже це місце було відновлене за кошти підприємця. Зараз це відкритий простір в центрі Одеси, де відбуваються лекції, концерти, фестивалі та зустрічі. На території Зеленого театру співіснують дитячий майданчик, коворкінг просто неба, фудкорт, зони відпочинку. За сезон на його території проводять понад 250 заходів.

Кооперація екологічних ініціатив. Прикладом кооперації бізнесу заради соціальних ініціатив є проєкт Реторба. Це ініціатива з поширення шоперів, заради якої об'єдналися соціальні проєкти, такі як «Речі, які допомагають» (збирають у контейнерах старі речі) та «Важливий кожен» (майстерні для людей з аутизмом із виготовлення текстилю), а також представники бізнесу – дизайнерський бренд Nimble Scissors. Виготовлені шопери можна придбати у zero-waste магазині «Банка» або благодійному магазині «Добробутік». Крім того, на території «Банки» можна залишити певні види пластику — його магазин передасть на переробку.

Діловий клуб «Партнер». Всеукраїнська організація Діловий клуб «Партнер» працює у 14 регіонах України, зокрема і в Одеському, де проводить тренінги з розвитку фінансової грамотності українців. Тренерами часто виступають представники бізнесу, фінансові консультанти. Вони навчають комерційні організації та виконують багато волонтерської роботи, наприклад, проводять такі тренінги у школах для учнів та вчителів.

Veterano Pizza. Це частина національного проєкту — заклад з доставкою піци, соціальна складова якого передбачає працевлаштування ветеранів АТО\ООС та знижки для них. Крім того, на сайті можна оплатити «підвішену піцу», яку волонтери доставляють у військовий госпіталь в Одесі. Благодійний Фонд Заричанських (власники мережі ресторанів в Одесі та Києві) співпрацює з іншими благодійними організаціями Одеси. Допомагають дитячим лікарням та багатодітним сім'ям, організовують рятувальну службу на пляжах Одеси, сприяють заходам для активного довголіття, садять дерева.

ПОТРЕБИ ОГС У РЕГІОНІ

У рамках анкетування респонденти-представники ОГС оцінили актуальність різних сфер організаційного розвитку та підвищення спроможності за 6-бальною шкалою так:

- Стратегічні комунікації та зв'язки з громадськістю — 4,8
- Робота з громадою та цільовими аудиторіями — 4,8
- Фандрайзинг — 4,7
- Розвиток професійних навичок колективу організації відповідно до профілю співробітників — 4,7
- Адміністративно-технічна спроможність (офіс, необхідна техніка) — 4,7
- Навички в адвокації, у т.ч. міжнародній — 4,5
- Внутрішні політики та процедури — 4,5
- Надання послуг — 4,5
- Практики доброго врядування — 4,5
- Стратегія розвитку — 4,4.

Таким чином, усі сфери для ОГС Одещини є загалом актуальними і приблизно рівнозначними, жодних чітких пріоритетів у ході опитування виявити не вдалося.

Майже третина представників громадянського суспільства Одещини, що взяли участь в опитуванні, вважають, що донорські гранти мають бути спрямовані насамперед на інституційну підтримку ОГС. Серед інших напрямів, які обрали респонденти — розробка спеціалізованих онлайн-курсів і методичних матеріалів допомоги ОГС та активістам, навчальні ініціативи (користування комп'ютерними програмами, вивчення досвіду та найкращих

практик тощо), заохочувальні гранти (для стимулювання залучення місцевих коштів) та «watchdog-гранти» (напр., моніторинг порушень прав людини, корупційних загроз тощо).

Також до потреб третього сектору опитаними були віднесені такі:

- соціальний хаб;
- сприяння розвитку аналітичних центрів;
- розвиток системи надання платних послуг від громадських організацій;
- професійне інформаційне супроводження діяльності ОГС (оператори, журналісти);
- поширення практик соціального замовлення;
- ініціативи із залучення молоді у діяльність ОГС;
- сприяння створенню фондів співвласників багатоквартирних будинків;
- сприяння у створенні коаліцій ОГС на регіональному рівні;
- підтримка у просуванні бренду ОГС;
- допомога в написанні стратегії розвитку організації;
- більше навчальних активностей для ОГС у невеликих населених пунктах;
- програми з обміну досвідом між організаціями з різних регіонів та країн.

ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ ПРО СЕКТОР ОГСНА РІВНЕНЩИНИ

Згідно з даними Реєстру громадських об'єднань, станом на вересень 2021 року найбільше ОГС на Рівненщині зареєстровано в обласному центрі — Рівному. Якщо брати поділ по районах Рівненської області, який був до 2020 року, то серед лідерів Дубенський (разом з м. Дубно) — 140 організацій, Рівненський — 121 (без м. Рівне), Сарненський — 111, Острозький (разом з м. Острог) — 106, Здолбунівський — 101. У решті колишніх районів — менше 100 організацій: м. Вараш (разом з даними м. Кузнецовськ — назвою міста до декомунізації) — 82, Радивилівський — 81, Костопільський — 78, Березнівський — 70, Рокитнівський — 54, Корецький — 53, Гощанський — 50, Млинівський — 49, Дубровицький — 44, Володимирецький — 43, Зарічненський — 22, Демидівський — 21. Це всі громадські об'єднання, які за даними Ре-

єстру не мають статусу стану «припинено діяльність» або ж «в стані припинення».

Якщо брати класифікацію того ж Реєстру за видом, то у Рівненській області зараз: профспілок — 33; громадських спілок — 33; організацій роботодавців — 11; організацій профспілок — 3; об'єднань організацій роботодавців — 2; асоціацій кредитних спілок — 1; відокремлених підрозділів іноземної неурядової організації — 1. Усі решта за видом мають статус громадської організації.

Якщо враховувати класифікацію Реєстру громадських об'єднань за спрямованістю, то в Рівненській області ОГС вказали такі види: фізкультурно-спортивні — 126; молодіжні — 90; професійні — 89; правозахисні — 63; об'єднання охорони природи — 54; освітні або культурно-виховні — 45; об'єднання ветеранів — 27; дитячі — 22; об'єднання інвалі-

дів — 21; козацького спрямування — 12; національних та дружніх зв'язків — 12; жіночі — 9; із захисту населення від наслідків аварії на ЧАЕС — 9; творчі об'єднання — 6; об'єднання охорони пам'яток історії та культури — 5; науково-технічне товариство — 1. Однак найбільше організацій (267) мають у цій графі позначку «Інша». Варто зазначити, що більшість ОГС могли вказувати кілька видів спрямованості. Крім того, це не завжди означає, що вони сьогодні займаються лише тими видами спрямованості, які зазначені в Реєстрі.

У Рівненській області є чимало ОГС, які займаються антикорупційною, просвітницькою, виборчою діяльністю. Однак точних даних щодо таких видів діяльності наразі немає.

СПРОМОЖНІСТЬ ОГС У РЕГІОНІ

Організації громадянського суспільства на Рівненщині функціонують хвилеподібно. Тобто, немає організацій, які стабільно і системно працюють упродовж всього часу свого існування. Навіть системні ОГС іноді частково призупиняють або зменшують активність. Однією з головних причин цього є відсутність стабільного фінансування для провадження своєї статутної та проектної діяльності. Більшість сталих ОГС регіону здійснюють діяльність переважно за рахунок грантових коштів міжнародних донорів. Деякі організації час від часу користуються можливостями місцевих бюджетів, але вони досить обмежені. І практично немає таких ОГС, які могли б сказати, що основним джерелом фінансування їхньої діяльності є членські внески або пожертви громадян (крім благодійних організацій та фондів). Щодо кількості ОГС і їхнього рівня розвитку, то очевидно, що організації краще розвиваються і функціонують у Рівному.

Серед причин зменшення активності ОГС учасники фокус-груп назвали вигорання як самої організації (відсутність бачення подальшого розвитку), так і окремих їхніх лідерів. Також серед причин нестабільності вказувалося те, що багато лідерів ОГС на піку діяльності організації переходять в іншу сферу (політику, виконавчу владу, бізнес, починають займатись іншою тематикою в іншій організації).

Більшість ОГС у Рівненській області функціонують упродовж тривалого періоду. Тобто, не створюються під якийсь окремих проект. Для регіону загалом характерною є системна робота ОГС. Однак, усе ж існує таке явище як організації-«одноденки». Здебільшого їх створюють під конкретний грант чи бюджетне фінансування, або певну політичну силу чи

політика (найчастіше під час виборів). Тому такі ОГС (дотичні до політиків чи політичних партій) працюють стільки, скільки конкретна політична сила чи політик має вплив та електорат. Проте, на думку учасників фокус-груп, частіше організації стають «одноденками» через те, що не знайшли фінансування на свою діяльність. Тобто, фактично не розраховували свої сили, не продумали стратегію розвитку на кілька років вперед і т.ін.

На думку учасників фокус-групи, у новостворених громадах, де є нові керівники, вже почався рух і створюються організації. Тож є надія, що активні ОГС будуть незабаром і в сильніших громадах за межами обласного центру.

ОСНОВНІ УСПІХИ ОГС У РЕГІОНІ ЗА ОСТАННІ 10 РОКІВ

Загальним успіхом організацій громадянського суспільства в Рівненській області за останні 10 років можна вважати посилення впливу ОГС на суспільно-політичне життя регіону. Все частіше місцева влада різних рівнів дослухається до думок ОГС, бере участь у їхніх проєктах, розуміє важливість і користь від взаємодії. Учасники дослідження відзначили, що за цей час в області сформувався з десяток інституційно міцних ОГС, які ведуть за собою інших та допомагають набиратися досвіду новачкам. На думку опитаних, в регіоні також з'явилися активні ініціативні групи, які здатні об'єднувати людей навколо себе. І хоч не всі надалі інституціоналізуються, але це потенційні нові та дієві ОГС. Крім того, активісти відзначають посилення здатності ОГС у регіоні об'єднуватися і між собою заради досягнення спільних цілей.

Під час дослідження учасники вказували абсолютно різні приклади успіхів ОГС у регіоні за останні 10 років, як своїх, так і інших. Серед них можна виділити такі:

Громадські бюджети (про них — у розділі **«ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ»**).

Діяльність Агенції журналістських розслідувань «Четверта влада». Ця організація фактично чи не єдина в Рівненській області, яка системно і фахово займається журналістськими розслідуваннями відповідно до міжнародних стандартів. З березня 2015 року ГО «АЖР «Четверта влада» є членом Глобальної мережі журналістів-розслідувачів. За час своєї діяльності представники «Четвертої влади» отримали кілька десятків всеукраїнських про-

фесійних відзнак та перемог у сфері журналістики, зокрема за свої викривальні журналістські розслідування.

«Сад історій Рівного» — громадська ініціатива з озеленення міста. Її мета — сприяти, щоб у місті було більше якісно висаджених та доглянутих дерев.

«За чесний тендер». Активісти займаються аналізом тендерів у Рівненській області, висвітлюють факти порушень тендерних процедур, можливих корупційних схем, організують навчання з проведення тендерів для представників місцевої влади та бізнесу не лише Рівненщини, а й сусідніх регіонів. За цей час завдяки діяльності представників ініціативи вдалося притягнути до відповідальності кілька великих фірм за змови на тендерах, а також проадвокатувати низку змін на місцевому рівні у сфері ЖКГ та публічних закупівель.

«Рада реформ Рівного» створена на початку 2017 року. На сьогодні Рада реформ Рівного об'єднує 16 громадських організацій та три громадські ініціативи. Серед успіхів цього об'єднання — систематичне проведення публічних консультацій у Рівному.

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ У РОЗВИТКУ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОГС

Основні виклики, які стоять перед громадянським суспільством у Рівненській області, можна поділити на кілька ключових груп: економічні, організаційні, політичні, суспільні.

Економічні виклики є найбільш згадуваними. Вони особливо актуальні для віддалених від обласного центру громад. Серед таких викликів:

1. Відсутність стабільного фінансування (на проєктну чи статутну діяльність, на оплату офісів та інших поточних витрат, на заробітні плати/гонорари співробітникам/виконавцям певних робіт, на закупівлю чи оренду техніки тощо).
2. Залежність більшості ОГС від міжнародних донорів як основного джерела фінансування. На одній із фокус-груп припустили: якщо зникне донорське фінансування, то щонайменше третина ОГС області повністю або частково припинить діяльність.
3. Недостатня (низька) фінансово-матеріальна підтримка ОГС з боку як державної, так і місцевої влади. А там, де вона є, то дуже ускладнюється значною формалізацією і бюрократичними нюансами. Перш за все, це

стосується взаємодії з Державною казначейською службою. Через це частина ОГС регіону просто відмовляється від участі у грантових конкурсах від влади.

Організаційні виклики. Ці проблеми часто також можна пов'язати з фінансовими. Адже частина з них є наслідком відсутності фінансування для діяльності.

1. Брак кваліфікованих кадрів в ОГС. Тут можна виділити кілька причин:
 - а) недостатній рівень фінансової мотивації не сприяє залученню до діяльності ОГС кваліфікованих спеціалістів. В онлайн-опитуванні також неодноразово згадували, що важко залучити креативні кадри;
 - б) постійний відтік кадрів у більшості ОГС. Це пов'язано з різними факторами: бажанням співробітників зростати чи розвиватися в інших сферах, професійним «вигоранням», політичними чи фінансовими амбіціями тощо;
 - в) відсутність ефективної системи заміни працівників або ж «зміни поколінь» у більшості ОГС регіону. Тобто, часто буває так, що коли з організації один співробітник іде, то знайти йому заміну одразу не вдається. Тому той чи інший напрям діяльності організації, за який цей співробітник був відповідальний, пригальмовується. А досить часто в ГО один працівник може бути відповідальним за кілька напрямів роботи;
 - г) значна залежність ОГС від її керівника/лідера. Немало організацій перестають стало працювати через те, що їхні керівники/лідери не зацікавлені, не бачать подальшого вектору розвитку організації або ж взагалі залишають її. Особливо критичними можуть бути наслідки, якщо така особа керувала організацією довгий період.
2. Відсутність в організації стратегії розвитку (їх немає у більшості ОГС області). Часто ОГС не мають спеціалізованих стратегій, наприклад, комунікаційної, фандрайзингової. Іноді це пов'язано з нерозумінням важливості таких документів.
3. Недостатній рівень знань про діяльність організацій громадянського суспільства та відсутність компетенцій в управлінні громадською організацією (реєстрація, звітність і т.ін.). Особливо

проблема актуальна для молодих ОГС.

4. Відсутність «парасолькових» організацій, які в разі потреби могли б надавати менторську підтримку та допомогу ОГС.

Політичні виклики. До політичних викликів можна віднести те, що місцева влада нечасто хоче співпрацювати з тими ОГС, які, на її думку, можуть завдати шкоди її іміджу. Тобто в тих випадках, де може бути критика діяльності влади. Тому частіше й охочіше місцева влада допомагає тим ОГС та ініціативам, де немає таких ризиків: у культурній, спортивній, молодіжній сферах. Крім того, деякі політики на місцях вбачають у громадських активістах потенційних конкурентів на місцевих виборах. І цілком не безпідставно. Адже, наприклад, до складу Рівненської міської ради 8-го (поточного) скликання потрапило близько 20% людей, яких можна вважати представниками громадянського суспільства. А колишня голова правління Рівненської обласної членської благодійної організації «Серце дітям України» Марина Кузмічова отримала посаду заступника міського голови з гуманітарних питань.

За останні 10 років прикладів ефективної співпраці ОГС з місцевою владою на Рівненщині стає все більше. І пригальмовує цю співпрацю частіше недостатнє розуміння вигідності такої взаємодії з боку окремих представників з обох сторін.

Суспільні виклики. Неодноразово серед викликів називали пасивність більшості людей щодо громадсько-політичного життя регіону. Досить часто представникам ОГС у рамках реалізації їхніх проєктів складно залучити до діяльності людей, навіть тих, які безпосередньо є цільовими групами цих ГО. Зокрема, про це зазначали представники організацій, які працюють з молоддю. При цьому, частина представників ОГС визнають, що в цьому є і їхня провина. Адже вони не мають достатніх компетенцій для побудови ефективної взаємодії з цільовими групами.

Також деякі представники ОГС вважають, що в регіоні є недостатній рівень поінформованості населення про їх діяльність. А причиною цього частина активістів називає і визнає проблему невміння правильно працювати із засобами масової інформації. Зрештою, дехто вважає, що місцеві ЗМІ просто не хочуть безоплатно публікувати інформацію про їх діяльність.

Інші виклики. Серед інших викликів, які суттєво вплинули на ОГС в регіоні, звісно ж, згадувалася і пандемія COVID-19. Значна частина ОГС мусили переорієнтувати свою ді-

яльність в онлайн, або частково призупиняти певні види своєї діяльності, які не можна було перенести з офлайну, або й зупиняти свою діяльність за відсутності фінансування в нових умовах.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА САМОВРЯДУВАННЯ

Після Революції гідності місцева влада стала частіше дослухатися до ОГС. Хоча респонденти з боку ОГС при цьому часто наголошували на формальній зацікавленості влади. Зазвичай, влада співпрацює тоді, коли бачить з цього для себе принаймні іміджеві вигоди. У малих громадах після децентралізації місцева влада охоче відгукується на проєкти, де для громади передбачені фінансові чи матеріальні вигоди за грантові кошти (щоб не витратити на вирішення якоїсь проблеми гроші з бюджету громади). Якщо ж проєкт стосується аналітичної роботи або, наприклад, розробки нормативно-правового акту, тоді зацікавленість у співпраці знижується.

Що стосується фінансової підтримки з боку обласної влади, то тут вона відбувається через кілька конкурсів:

- обласний конкурс із визначення програм (проєктів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства (адмініструє управління інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю Рівненської ОДА);
- обласний конкурс із визначення програм (проєктів, заходів) національно-патріотичного спрямування, розроблених інститутами громадянського суспільства (адмініструє управління у справах молоді та спорту);
- обласний конкурс з визначення програм (проєктів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, діяльність яких направлена на роботу з молоддю (адмініструє управління у справах молоді та спорту).

Однак у цих конкурсах значним мінусом, який зменшує їх ефективність, є надмірна формалізація і бюрократичні нюанси, найскладнішим з яких для ОГС є взаємодія з Державною казначейською службою. Цю проблему під час дослідження визнали і представники органів влади. Через це частина ОГС регіону просто відмовляється від участі у грантових конкурсах, які оголошує влада.

Більшість учасників фокус-групи від вла-

ди зазначили, що часто співпрацюють з громадськими організаціями. Крім цього, деякі учасники говорили, що співпраця полягає в реалізації програм, які функціонують в органі місцевого самоврядування. Як позитивний приклад співпраці з громадськістю, представники влади згадували громадські ради, які функціонують при міській раді та обласній державній адміністрації. Однак далеко не всі представники активних ОГС Рівненської області поділяють цю думку, натомість вважають громадські ради неефективним інструментом співпраці з владою в області. Принаймні, у такому вигляді, в якому це відбувається сьогодні.

Щорічний обласний конкурс проєктів розвитку територіальних громад. З 2010 року на Рівненщині проводиться щорічний обласний конкурс проєктів розвитку територіальних громад. Фактично для організації цього конкурсу співпрацюють Рівненська обласна рада, ОДА і представники ОГС. Виконавчим адміністратором конкурсу є Західноукраїнська регіональна непідприємницька громадська організація «Волинський Ресурсний Центр». Фахівці цієї організації проводять інформаційний супровід конкурсу, навчання та консультативний супровід громад-учасників, експертизу поданих проєктних заявок, моніторинг ефективності впровадження проєктів-переможців.

Громадський бюджет Рівного. Наприкінці травня 2016 року за ініціативи Громадянської мережі ОПОРА та міських депутатів у Рівному розпочали роботу над розробкою Положення про громадський бюджет міста. З того часу Положення про громадський бюджет щороку вдосконалювали зусиллями тих же активістів і міської влади. Після місцевих виборів 2020 року цей процес не змінився — нова місцева влада продовжує підтримувати громадський бюджет. Варто зазначити, що Рівне стало першим містом в області, де застосували цей інструмент участі. Згодом його почали впроваджувати у себе і в менших громадах Рівненщини.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМ БІЗНЕСОМ

Представники бізнесу Рівненської області долучаються до підтримки організацій громадянського суспільства в регіоні. Однак це переважно ініціативи/проєкти культурної, спортивної, молодіжної, екологічної та найчастіше благодійної тематики. Складно знайти публічні приклади того, що бізнес на Рівненщині якимось чином фінансував чи допомагав, наприклад, антикорупційним ініціативам чи

організаціям, які займаються моніторингом діяльності влади.

Як зазначали у своїх відповідях учасники фокус-груп, їхня співпраця з представниками бізнесу була короткостроковою. Здебільшого, участь бізнесу полягала в наданні матеріальної та грошової допомоги на конкретний вид діяльності (наприклад, харчування, допомога в організації заходу, призовий фонд для спортивних подій тощо). Тобто, найчастіше представники бізнесу можуть співпрацювати з тими ОГС, які мають конкретний план дій для свого проєкту і швидкі, але видимі (хай незначні) результати.

Неодноразово звучала думка, що далеко не всі ОГС регіону вміють правильно налагоджувати співпрацю з бізнесом. І це є перешкодою для такої взаємодії. З іншого боку, на думку активістів, представники бізнесу теж не завжди розуміють переваги та можливості співпраці з представниками громадянського суспільства. Тому бізнес потрібно вчити бути соціально відповідальним.

Щодо конкретних прикладів співпраці бізнесу й ОГС, то під час фокус-груп згадувалися такі підприємства: ПрАТ «РЕНОМЕ», ТОВ «Рівень ЛТД», Хлібозавод «Рум'янець», компанія КТС, ТОВ «Т-Стиль» (льонокомбінат), ТОВ ВТП «Агропереробка» (ТМ «Щедрик»). Але, як правило, така співпраця є тристоронньою: бізнес, місцева влада й ОГС. У такому разі бізнес виступає більше в ролі благодійників чи спонсорів.

Варто зазначити, що від учасників дослідження майже не прозвучало конкретних кейсів співпраці ОГС з бізнесом. Переважно загальні фрази або ж розповіді 1-2 реченнями. І такої інформації в публічних джерелах вдалося знайти зовсім небагато.

ПрАТ «РЕНОМЕ» (Група компаній «РЕНОМЕ») досить часто надає матеріальну підтримку різних культурних, освітніх та соціальних/благодійних проєктів, переважно у Рівному. Наприклад, у 2016 році компанія оголосила конкурс грантів для громадських організацій та ініціативних груп обласного центру. Розмір грантового фонду становив 30 тис. гривень. Компанія також на своєму сайті публікує звіти з корпоративної благодійності.

ТОВ «Рівень ЛТД». Місцевий пивзавод «Рівень» доволі часто спонсорує різні акції та дійства у Рівному. Його згадували і представники влади, і активісти на фокус-групах. Підприємство надає допомогу не лише у вигляді коштів, а й матеріальних речей чи продуктів. До слова, власник ТОВ «Рівень ЛТД» Мар'ян Гола також є депутатом Рівненської міської

ради останніх двох скликань. Також він є головою територіального відділення у Рівненській області Всеукраїнської громадської організації «Асоціація платників податків України».

ПОТРЕБИ ОГС У РЕГІОНІ

Найчастіше учасники дослідження зазначали фінансові потреби ОГС (приміщення для офісу, техніка, оплата праці персоналу тощо). Також представники ОГС вказували, що дуже потребують фінансування на організаційний та інституційний розвиток своїх організацій. Як від міжнародних донорів, так і від місцевої влади. Адже навіть якщо вони отримують гранти на конкретні проекти, пов'язані безпосередньо з напрямками їхньої роботи, то за рахунок цих коштів досить складно (а частіше — неможливо) покрити організаційні потреби. Тобто, більшість коштів витрачається безпосередньо на проектну діяльність.

Також на фокус-групах звучали потреби щодо організаційного розвитку: написання стратегій (стратегії розвитку організації, комунікаційної та ін.); фандрайзингу та пошуку ресурсів для організацій; навичок співпраці з основними стейкхолдерами (влада, бізнес,

мешканці); вивчення потреб цільових аудиторій.

З приводу останнього пункту можна навести цитату: «Мені здається, є проблема, що громадські організації не можуть з'ясувати у людей, що їм потрібно і слабо розуміють проблеми, які є актуальними. Не відчують потреби навіть цікавитися цими проблемами, а відштовхуються більше від свого бачення. А воно може не відповідати потребам людей».

Крім того, на всіх фокус-групах згадувалася потреба в загальному комунікаційному майданчику, де ОГС регіону могли б обмінюватися досвідом, налагоджувати партнерство, ділитися успішними кейсами реалізованих проектів тощо. Також завдяки такому майданчику можна було б організувати менторську підтримку, яку потребують молоді та недосвідчені організації.

Також лунала пропозиція влаштовувати спільні обміни досвідом за участю і влади, і громадськості: «Якщо їде якась делегація (від місцевої влади) з вивчення досвіду, то обов'язково, щоб там були представники громадського середовища. Це буде суттєво допомагати налагоджувати співпрацю, допоможе дивитися в одну сторону».

ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ ПРО СЕКТОР ОГС НА СУМЩИНІ

До переліку найбільш представлених НУО в місті, які ведуть усвідомлену та зрозумілу політику роботи зі ЗМІ та готові до роботи в рамках спільних проектів, участі в підготовці інформаційних кампаній з точки зору долучених до опитування респондентів можна віднести: Сумський обласний комітет молодіжних організацій СОКМО, «Місто Розумних», Громадський фонд «Суми», Бюро аналізу політики, «Залізниця без корупції», Бюро правових та соціологічних досліджень, Студія правових та соціологічних досліджень, Центр освіти впродовж життя, «Молодіжний націоналістичний конгрес» (МНК-Суми), «СумиЕкстрімСтайл», Ліцей, Сумська платформа реформ, «ПЛАСТ-Суми», «Краса та розум Сумщини», «Простір рівних можливостей», Асоціація ОСББ, Асоціація МСБ, ГО «Охтирський молодіжний центр», ГО «Українська громадська рада» м. Ромни, Конотопська організація інвалідів-візочників «ВЕЛЕС».

СПРОМОЖНІСТЬ ОГС У РЕГІОНІ

Сумська область навряд є унікальною, тож як і деякі інші, має певні проблеми із роз'єд-

наністю громадського сектору, відсутністю дієвої його співпраці з владою та низьким рівнем залучення містян у громадське життя. У тому числі й у зв'язку із недостатнім розумінням пересічними містянами процесів, що відбуваються.

Існують сотні зареєстрованих громадських організацій, проте фактично функціонують з них десятки, а показують результат — одиниці. При чому, ця діяльність розосереджена за вузькими специфічними напрямками, а її результат в основному помітний лише вузькій цільовій аудиторії. У підсумку часто трапляється, що запропоновані місцевій владі корисні ініціативи не підтримуються через недостатній масовий адвокаційний вплив як з боку неурядових інституцій, так і пересічних містян.

З іншого боку, в обласному центрі активні містяни відчувають певне перенасичення різноманітними навчальними та інформаційно-розважальними заходами, внаслідок чого зацікавити учасників долучатися до ініціатив стає щоразу складніше. Потрібен постійний пошук нових форм та інструментів для зацікавлення цільової аудиторії.

Водночас, менші громади такими заходами не розбалувані, і потреба в них вища. Однак і кількість активних громадян, а тим паче працюючих ГО, там суттєво менша.

Серед основних напрямків співпраці ГО із владою є спільна реалізація проєктів, профінансованих з бюджету як через конкурси, так і в ході виконання календарного плану діяльності Управління молоді та спорту і Департаменту інформаційної діяльності Сумської ОДА, а також профільних структурних підрозділів місцевих рад.

Більшість згаданих вище громадських організацій є учасниками регулярних конкурсів проєктів та отримували кошти з міського та обласного бюджетів на реалізацію власних ініціатив.

Суттєво більше досвіду в отриманні грантової підтримки у межах міжнародної технічної допомоги мають організації обласного центру. Натомість у регіонах така діяльність менш розвинута, і запит на її розвиток є.

Активність організацій зростає та спадає від проєкту до проєкту: за наявності фінансування організація активно веде діяльність та висвітлює її, за відсутності — публічна комунікація призупиняється або суттєво уповільнюється.

Розуміючи, що варто вирішувати проблеми розосередження громадського сектору для початку на рівні обласного центру, кількома громадськими організаціями у 2017 році було вирішено створити громадську платформу під назвою «Сумська платформа реформ», яка б об'єднувала неурядові організації та експертів міста, а також виконувала функції координаційного центру з розробки та адвокації змінотворчих рішень, налагодження комунікації влади з громадою, забезпечення врахування громадської думки при ухваленні рішень Сумською міською радою.

Окремо слід відмітити існування політично афілійованих громадських організацій. Найбільше тут виділяється ГО «Батьківщина Молода». З аналізу інформпростору можна зробити висновок, що єдиною великою партією, яка розвиває молодіжне крило, є урядуца в місті Суми — ВО «Батьківщина». Відбувається це з певним використанням адмінресурсу, зокрема, шляхом влаштування членів молодіжки на посади в органах місцевого самоврядування, в т.ч. зі створенням нових структурних підрозділів у складі виконкому (наприклад, Центр дозвілля молоді, Управління стратегічного розвитку, відділ маркетингу).

Окремо варто зауважити приклад перетворення неформальної громадської ініці-

ативи у юридично сформовану громадську організацію. Так, серед найбільш вагомих молодіжних проєктів національного рівня останніх років можна назвати регіональний етап проєкту «Державотворець», що відбувся за підтримки обласного управління молоді та міського центру дозвілля молоді. Тоді близько 20 учасників пройшли курс навчання від експертів різних рівнів та напрямків стосовно громадського впливу на державну та міську владу. У підсумку актив учасників сформував ГО «Ліга Змін», а його учасники стали активними членами нещодавно сформованої Молодіжної ради при ОДА.

Неурядові організації та окремі громадські активісти мають достатню кількість ресурсів як внутрішніх, так і отриманих від різних стейкхолдерів місцевого та національного рівня, в т.ч. через тренінги з різних тем, які досить часто проводяться перш за все в обласному центрі. Зауважимо, що йдеться саме про активні організації та індивідів. Проте, в абсолютній своїй більшості організації не є самозарадними та працюють від проєкту до проєкту.

ОСНОВНІ УСПІХИ ОГС У РЕГІОНІ ЗА ОСТАННІ 10 РОКІВ

Одним із важливих успіхів ОГС у партнерстві з обласною владою є формування громадського простору «Розумний Хаб», де будь-які суспільно значимі ініціативи можуть вільно проводити свої заходи. Сформувався цей простір завдяки кооперації ГО «Місто розумних», Центру соціального партнерства, Громадського фонду «Суми» із Управлінням інформаційної діяльності Сумської ОДА.

Завдяки ГО «Місто розумних» в Сумах з'явилися нетворкінги змінотворців — ще один майданчик для комунікації у Дворіку на Кузнечній, де влітку відбувалися регулярні щотижневі зустрічі містян, готових спільними зусиллями покращувати своє місто.

Центром соціального партнерства під час місцевих виборів 2015 р. було створено ініціативу «Нам тут жити», яка спонукала мешканців обирати кандидатів, аналізуючи їх програми — вони повинні стосуватися місцевого рівня і відповідних повноважень. У рамках ініціативи провели початковий та фінальний форуми з дискусією між представниками всіх фракцій міської ради. Протягом 2017-2018 році ЦСП втілює проєкт «Діалогова платформа «Нам тут жити», метою якого було підвищити спроможності громадських активістів і мешканців міста загалом за допомогою навчаль-

них програм та проведення широкої просвітницької кампанії.

Антикорупційним напрямком на місцевому рівні займається й ГО «Бюро правничих комунікацій», яке здійснює моніторинг та аналіз майнових декларацій суддів, правоохоронців, держслужбовців. Інформація, що має суспільний інтерес, передається для висвітлення журналістам. Цього року фахівцями ГО за допомогою декларацій родинних зв'язків було підготовлено інтерактивний інструмент «Мережа родинних зв'язків суддів міста Суми». Окрім контрольної та наглядової діяльності, організація займається налагодженням комунікації громади з судами: проводяться спільні заходи, розробляються нові інструменти, впроваджуються ініціативи щодо висвітлення діяльності. Представники ГО входять до складу Громадської ради доброчесності.

ГО «Ліцей» кілька років поспіль організовує наметовий Табір учнівського самоврядування «ТУСА» для підлітків 14-17 років. Через участь у таборі в подальшому формується середовище, готове реалізовувати цікаві ідеї та проєкти. Так старшокласники організують фестиваль настільних ігор «ІгроБум», проводять різноманітні тематичні зустрічі чи змагання із лазертагу та пейнтболу.

ГО «Охтирський молодіжний центр» до своїх успіхів відносить створення умов для розвитку молоді, організацію приміщення молодіжного центру, підтримку молодіжних ініціатив, заходів, концертів, опитувань, адвокаційних кампаній. Крім того, завдяки активній позиції громадських організацій у громадській раді після громадських слухань скасували облаштування кар'єру. Також через активність громади відмовились від будівництва молокозаводу в центрі міста.

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ В РОЗВИТКУ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОГС

Серйозним викликом для ОГС в останні роки стала пандемія коронавірусу. Всі заважають ускладнення проведення заходів у режимі онлайн, падіння зацікавленості учасників, складність їх залучення.

Обізнаність широкої громадськості про діяльність ГО є надто низькою. У пам'яті пересічного мешканця більше відкладаються наближені до партійних громадські організації (рекламою яких у передвиборчий період «засіяні» як зовнішні носії, так і телепростір), ніж організації, які іноді розповідають про далекі незрозумілі речі на зразок бюджету, корупції, реформ чи е-демократії.

Звертає на себе увагу той факт, що в біль-

шості випадків запам'ятовується та надалі викликає асоціації не організація, а особистості та ініціативи. Досить часто громадські організації публічно комунікують свою діяльність, не згадуючи найменування організації, а зосереджуючись на брендингу проєкту чи навіть окремих його складових.

Про діяльність значної кількості можливо впливових у своїй спеціалізованій ніші ОГС загалом мало відомо — вони працюють зі своєю вузькою цільовою аудиторією та не ведуть активних інформаційних кампаній.

Загалом, громадському середовищу не вистачає системності та злагодженості — діяльність ГО часто носить стихійний, а іноді й споживацький характер та суттєво не впливає ні на владу, ні на громаду. Системних, постійно діючих організацій замало, і вони є радше виключенням, аніж правилом.

Серед проблем озвучено відсутність реального бажання у влади приділяти увагу молодіжній політиці, применшення її значення для громади.

Викликом є відсутність стабільної інституційної підтримки, а також обмежена кількість можливостей отримання довгострокових грантів — це могло б забезпечити стабільне фінансування діяльності команди ГО, можливість утримувати та забезпечувати власне офісне приміщення, а також зменшити час, який команда витрачає на постійний пошук можливостей фінансування і спрямувати зусилля безпосередньо на роботу з молоддю.

Багато респондентів звертає увагу на знижену активність саме молодого покоління. Пересічний молодий мешканець обласного центру знає про інструменти громадської участі, щось можливо навіть підписував, плутає електронні петиції та бюджет участі. Не цікавиться використанням бюджетних коштів — мало розуміє, як саме він дотичний до формування бюджету. Молодь, здається, почала розуміти, що вона здатна впливати на ситуацію у своїй громаді та в країні, якщо вона принаймні піде на вибори і обере владу. Але водночас швидко відсторонилася, знову «поза політикою», не готова далі впливати і нести відповідальність за свій вибір.

Відвідувачі різних молодіжних заходів зрідка звертають увагу на організаторів. Швидше запам'ятовується назва заходу та його учасники. Загалом, спостерігається тенденція до нівелювання ролі громадських організацій у стандартному вигляді — більше відбувається орієнтація на конкретні ініціативи та персоналії.

Системні проблеми і ризики, що вплива-

ють на молодь Сумської області, мало відрізняються від проблем молоді інших регіонів. Ймовірно, основною проблемою, що негативно впливає на молоде покоління, є приклад дорослого середовища їхніх батьків, які не готові брати відповідальність за власне життя на себе та прагнуть перекласти її на когось іншого — злочинну владу, поганих вчителів, підступних сусідів та ін. Відсутність позитивних рольових моделей позначається й на здатності побудувати соціальні зв'язки та комунікації з однолітками і вчителями у шкільному віці.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА САМОВРЯДУВАННЯ

В області існують стандартні форми взаємодії влади та громади у вигляді Громадської ради при Сумській обласній державній адміністрації та громадських рад у місцевих радах. Говорити про дієвість такої співпраці складно, оскільки вона носить більше ознаки формалізму. Де-юре **громадські ради** існують, проте де-факто знайти якусь інформацію про їхню діяльність в інформаційному просторі досить непросто. Одна з причин — небажання активних ІГС долучатися до співпраці саме у такому форматі.

Інноваційною формою взаємодії на рівні міста Суми були **громадські експертні комісії** — групи експертів за напрямками (бюджет, ЖКГ, транспорт, містобудування, комунальне майно), відібрані на відкритому конкурсі представниками експертного середовища внутрішнім рейтинговим голосуванням та погоджені рішенням міськради. Проте, сьогодні цей інструмент не працює: не готовими до нього виявилися обидві сторони — як влада, яка не прислуховувалася до позиції активістів, так і громадськість, яка далеко не завжди була готова до конструктивної співпраці. Перша каденція завершилась, а новий набір не стартував.

Сумська область однією з перших запровадила механізм соціального замовлення послуг владою у профільних громадських організацій. Так, з 2017 року обласною адміністрацією прийнято програму розв'язання пріоритетних проблем із використанням механізму соціального замовлення, коли частину повноважень влада делегує профільним неурядовим організаціям на умовах аутсорсингу. За результатами відповідних конкурсів соціальні послуги на замовлення ОДА надають такі НУО:

«**Центр освіти впродовж життя**» — щодо

виконання соціального замовлення на надання соціальних послуг (підвищення фінансової грамотності соціально незахищених верств населення в ОТГ Сумської області);

«**Громадський фонд «Суми»**» — надання послуг з психологічної реабілітації учасників АТО та членів їх сімей, а також надання інформаційних послуг учасникам АТО, членам їх сімей та членам сімей загиблих військових;

Клуб «Шанс» — реалізація заходів щодо зміцнення системи громадського здоров'я (соціального супроводу пацієнтів-споживачів ін'єкційних наркотиків, які приймають замісну підтримувальну терапію).

Проте, найбільша конкурентна боротьба точиться саме на **конкурсі молодіжних проєктів Управління молоді та спорту Сумської ОДА**. Щороку в конкурсі беруть участь понад 50 претендентів, реалізується до 20 проєктів. Загалом в останні роки, на думку представників ІГС, співпраця влади та громадського сектору на рівні ОДА є більш продуктивною, ніж у місті Суми чи інших містах області.

Серед механізмів громадської участі в обласному центрі можна виділити **партисипативний бюджет**, запроваджений у 2016 році. Містяни досить активно подають проєкти і голосують за них, проте, мотивація до участі, за словами авторів проєктів, суттєво знижується. Найбільшою проблемою є реалізація проєктів. Окремі з них протягом 2-3 років так і не були втілені, деякі реалізовані в неповному обсязі, існують проблеми з утриманням об'єктів. У 2019 році процедура подання нових проєктів взагалі не запускала у зв'язку із затримкою голосування за проєкти-2018.

Прикладом вдалої співпраці обласної влади та громадського сектору є **створення на умовах партнерства громадського простору «Розумний хаб»**.

При Сумській міській раді функціонує **Центр дозвілля молоді**, який допомагає активним сум'янам реалізовувати молодіжні ініціативи. Інтерес влади у функціонуванні закладу є, оскільки він афілійований із міською радою, певним чином доповнює та заміщує роботу відділу молоді. Центр очолює керівник місцевого осередку молодіжної організації урядущої в місті політичної сили (ГО «Батьківщина Молода»).

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМ БІЗНЕСОМ

Підтримку малого і середнього бізнесу покликана забезпечувати **Асоціація МСБ**. Найбільша активність об'єднання була помітна на етапі місцевих виборів 2015 року, коли було підписано меморандум із учасниками полі-

тичного процесу. Також в інформаційному просторі АМСБ з'являлися під час активізації протестних настроїв у минулі роки проти спроб запровадження обов'язкового використання РРО та введення податку на виведений капітал.

Найвпізнаванішим місцевим бізнесом серед представників громадських ініціатив відзначається торгівельно-розважальний центр «**Мануфактура**», який є постійним спонсором найрізноманітніших молодіжних заходів, що відбуваються у місті, а також просто місцем, де школярі та студенти безцільно проводять вільний час.

Місцем для реалізації громадських ініціатив чи проведення різноманітних ярмарок та фестивалів часом є й **Трибуна-парк**. Власник простору радо долучається й до спонсорства інших суспільно корисних проєктів.

Ще один постійний спонсор міських масових заходів — сервісний центр та онлайн-магазин електроніки «**КомпСервіс**». Керівник бізнесу не є особливо публічною людиною, зосереджуючи увагу на просуванні бренду як через благодійні проєкти, так і проведення різноманітних святкувань, концертів, акцій, у тому числі спільно з міською владою.

Серед найповніше інформаційно представлених бізнесів останнім часом вирізняється сервісний центр «**Добрий майстер**». Власники — сімейна пара, вони максимально займаються просуванням бренду, в тому числі й через поширення особистої впізнаваності. Постійно беруть участь у проведенні різноманітних ярмарок, долучаються до міських свят, проводять навчальні заходи.

Служба міжміських перевезень «**СанАвто**» часто долучається до спільної реалізації громадських та благодійних проєктів, надаючи допомогу у вигляді транспортних послуг.

ПОТРЕБИ ОГС У РЕГІОНІ

Спільна практично для всіх респондентів потреба — стабільне фінансування задля системної роботи. При чому, не всі прагнуть

навчитися проєктному менеджменту чи фандрайзингу. Декому хотілося б просто отримувати фінансування. Більшість респондентів мають певні ідеї, але щось заважає більш плідно займатися пошуком ресурсів для реалізації.

У сумських школах для десятикласників викладається курс «Громадянська освіта», проте у організацій, які займаються роботою зі старшокласниками, виникає питання щодо доцільності запровадження даного курсу раніше. Натомість, як можливий варіант, пропонують додаткові курси від ГО.

Серед озвучених громадськими організаціями потреб — це навчитися говорити з цільовою аудиторією.

При залученні до антикорупційних ініціатив починати розмову з молодими людьми про корупцію і доброчесність варто з тем, які ближчі до особистої вигоди: не «через відсутність конкурентної процедури за ремонт дороги заплатили на 10 млн більше», а «у 10 районах не буде сучасних спортивних майданчиків, бо на ремонті дороги не заощадили 10 млн».

Цікавим проєктом активнішого включення молоді у суспільне життя могло б стати створення Молодіжних центрів у регіонах, зокрема, у новостворених ОТГ.

Потреба в проведенні різноманітних тематичних тренінгів у регіонах також важлива, адже на відміну від обласного центру, в районах та ОТГ перенасичення ще не відчувається, а зацікавлення у громадянському впливі та контролі є ще меншим.

Варто розглянути можливість проведення навчань:

- для учнів та студентів щодо формування активної громадської позиції, відстоювання прав та можливостей, громадського впливу на керівництво навчального закладу;
- для учнів та вчителів щодо налагодження двосторонньої взаємовигідної комунікації.

ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ ПРО СЕКТОР ОГС НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ

У Тернопільській області зареєстрована велика кількість громадських організацій та спілок, лише у Тернополі їх близько 1 000, але не всі працюють системно. Серед ОГС в регіоні відсутній виражений лідер, при цьому є організації, які працюють вже понад 10 років.

Найбільш дієві громадські організації об-

ласті у 2017 році об'єдналися в Коаліцію «Тернопільський центр реформ». До цього об'єднання входить близько 30 організацій різного спрямування. Серед найбільш впізнаваних громадських організацій можна виділити такі: Експертно-аналітична група «Акцент»; «Освітньо-аналітичний центр розвитку громад»; ГО

«Тернопільський пресклуб»; «Тернопільська правозахисна група»; «Центр громадського моніторингу та аналітики». В області також діють регіональні представництва всеукраїнських організацій: Громадянська мережа ОПОРА, «Центр UA», «Інститут Республіка», «Всеукраїнське об'єднання «Автомайдан».

У регіоні широко представлені досить потужні молодіжні організації. Найбільш активними є представники ГО «Молодіжний центр розвитку «МІСТ» (фокус на інформаційно-просвітницькій діяльності у таких напрямках, як розвиток громадської активності та соціальної відповідальності, попередження гендерно обумовленого і домашнього насильства, популяризації цінностей недискримінації й поваги до людської гідності). Окрім цього, в області діють осередки молодіжної організації «Пласт» та ВГО «Сокіл» (військово-спортивна організація). Також функціонує Тернопільська обласна громадська спортивно-патріотична організація «Тризуб» ім. Степана Бандери. Спілка бійців та волонтерів АТО «Сила України» працює у сфері соціальної та правової допомоги бійцям, інвалідам, ветеранам антитерористичної операції на Сході України та їх сім'ям.

При Тернопільській міськраді функціонує Молодіжна міська рада, яка є консультативно-дорадчим органом з питань молодіжної політики. З початку реформи децентралізації схожі організації почали діяти і в ОТГ області. Молодіжні міські ради функціонують у Теребовлянській та Лановецькій ОТГ, у Зборівській ОТГ працює Молодіжний конгрес міської ради.

Щодо взаємодії влади та громадського сектора, то, окрім уже згаданих молодіжних рад, у громадах Тернопільської області функціонують ще й інші інструменти участі. У Тернопільській, Теребовлянській, Чортківській, Хоростківській, Заліщицькій, Борщівській, Лановецькій, Збараській міських радах, а також у Гусятинській та Вишнівецькій селищних радах запроваджено електронні петиції. Проте, вони не користуються широкою популярністю серед місцевих мешканців, лише Тернопільська міська рада розглянула 140 таких поданих та проголосованих петицій, Заліщицька — три, Лановецька і Збараська — по дві, а інші місцеві ради — жодної. Проекти Громадського бюджету реалізуються у Лановецькій, Чортківській, Кременецькій, Бережанській, Шумській, Великогаївській та Тернопільській громадах.

СПРОМОЖНІСТЬ ОГС У РЕГІОНІ

Інституційна спроможність організацій Тернопільщини різниться, не існує певної переважної моделі. ОГС мають різну кількість членів (в середньому від 2 до 10 осіб), утім частина взагалі не має постійних членів, а усі залучені є волонтерами та працюють ситуативно. Деякі організації відзначали розділення обов'язків (наприклад, певні члени відповідальні за фінансову складову діяльності), однак більшість не має достатніх компетенцій для здійснення такого розділення. Існує практика, коли людей з певними експертними знаннями залучають до роботи двох і більше організацій одночасно на тимчасовій основі. Це вказує на брак експертної підтримки. Існує й проблема відтоку експертів до обласного центру (у випадку регіональних організацій) та до Києва (у випадку Тернополя).

Що стосується системи ухвалення рішень, то у більшості вона колегіальна, побудована на демократичному принципі, важливі рішення обговорюються в колективі, поточні операційні рішення зазвичай залишаються за керівником організації. Деякі ОГС не мають постійного офісу (не можуть дозволити собі фінансово), що також не може не впливати на ефективність їхньої діяльності.

Що стосується можливостей співпраці між ОГС та іншими учасниками в громадській сфері, то тут є певні проблеми. По-перше, співпраця між ОГС та місцевим бізнесом у регіоні майже відсутня. Більшість ОГС не співпрацюють з бізнесом, оскільки у них немає уявлення про можливі формати. При цьому частина респондентів відзначила випадки успішної співпраці з малим бізнесом, однак про них широкому загалу та іншим організаціям відомо мало.

Бізнес від співпраці з ОГС відлякує відсутність чіткої структури та плану у організацій, відсутність експертизи та стратегічного плану дій, неорганізованість та непостійна діяльність. Також бізнес відлякує можлива заполітизованість громадської діяльності та «чорний піар». Загалом, бізнес готовий працювати з перевіреними партнерами за умов наявності звітності/контролю за використанням наданих для роботи ОГС ресурсів. Часто ОГС не вважають за професіоналів, їх діяльність вважається несерйозною або нікому не потрібною. Такий стереотип існує частково і внаслідок функціонування «кишенькових» чи політично заангажованих громадських активістів та організацій, що автоматично кидає тінь і на інших представників громадського сектору.

Ситуація зі співпрацею ОГС між собою

дещо краща. Вона відбувається в рамках існуючих коаліцій (Тернопільський центр реформ), а також на рівні ОТГ. Близькі тематично організації можуть ситуативно об'єднуватися під час короткострокових проєктів, хоча в інший час часто є конкурентами за ресурси та підтримку донорів. Одним можливим видом співпраці респонденти називали інформаційну, коли організації поширюють новини про діяльність одна одної або спільно організують промоцію якогось заходу чи обмінюються інформацією про можливості/експертів тощо. Також було відзначено, що наявність коаліції значно спростила налагодження контактів як між організаціями-учасниками, так і інших структур із цими ж організаціями-учасниками, оскільки централізована організація полегшила комунікацію.

ОСНОВНІ УСПІХИ ОГС У РЕГІОНІ ЗА ОСТАННІ 10 РОКІВ

На запитання про основні успіхи громадянського суспільства представники організацій часто фокусуються або на локальних проєктах дуже вузького спрямування, або на абстрактних досягненнях. Для прикладу, коли їх попросили назвати основні успіхи громадянського суспільства у Тернопільському регіоні, найчастіше звучали такі: побудова дитячого майданчика, проведення благодійних фестивалів/ярмарків, реалізація окремих соціальних проєктів (соціальна перукарня, заняття фітнесом для жінок) тощо. Серед більш масштабних досягнень також згадували розроблені окремі обласні програми з протидії торгівлі людьми, програми протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі, внесені зміни до стратегічних документів громад за сприяння ОГС. Хоча такі приклади співпраці також є важливими, вони ілюструють відсутність у багатьох організацій стратегічного плану розвитку, а також відсутність спільного бачення розвитку області у різних організацій з громадської сфери. Фактично, виміряти ефективність роботи ОГС у регіоні досить важко.

Великим успіхом можна вважати створення коаліції «Тернопільський центр реформ». Коаліція не лише стала громадською платформою, яка об'єднала 21 провідну НУО та експертів, але й почала виконувати функції координаційного центру з розробки та реалізації ключових реформ у Тернопільській області. Фактично, створення цієї платформи є історією успіху, яка доводить, що така співпраця між ГО можлива.

Однак, через відсутність масштабних та структурних змін в регіоні відсутні масштабні історії успіху, про які чула хоча б більшість організацій громадянського суспільства. Однією з можливих причин є невміння громадськості консолідуватись, аби створити єдиний фронт для комунікацій з органами влади. З іншого боку, респонденти припускають, що і у влади дуже низька мотивація заохочувати успішні кейси або в цілому успіхи ОГС, оскільки представники влади часто бачать в ОГС не помічників, а ворогів.

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ В РОЗВИТКУ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОГС

Згідно з даними, зібраними під час опитування, у регіоні існує багато проблем, які заважають систематичній та успішній роботі усіх ОГС. Зазначені проблеми можна поділити на п'ять груп викликів:

- I група: пов'язані з відсутністю фінансування;
- II група: відсутність людських ресурсів;
- III група: відсутність політичної волі (як серед учасників ОГС, так і місцевої влади);
- IV група: відсутність знань/навичок/експертизи, що заважає ефективній діяльності.
- V група: комунікаційні проблеми (пов'язані з невмінням знаходити партнерів, налагоджувати зв'язки, комунікувати свої цілі та досягнення тощо).

Найбільш нагальними проблемами розвитку ГО у регіоні є (у порядку важливості):

- Брак експертизи (під час інтерв'ю особливо підкреслювали відсутність навичок фандрайзингу, брак навичок лідерства, комунікації тощо) — 65% опитаних вважають це викликом;
- Відсутність лідерів, які б могли об'єднати зусилля усіх ОГС — 45% опитаних вважають це викликом;
- Брак людських ресурсів — 42,5% опитаних вважають це викликом;
- Несприйняття (нерозуміння) діяльності ОГС місцевим населенням, відсутність підтримки широкого населення -37,5% опитаних вважають це викликом;
- Брак фінансування — 32,5% опитаних вважають це викликом.

Варто відмітити, що брак фінансування хоч все ще залишається важливою проблемою, але не є найгострішим викликом, який заважає роботі організацій громадянського суспільства в регіоні. Найбільшою проблемою, яку виділили усі три групи опитаних, є брак відповідних знань для експертизи стосовно сталого розвитку і роботи організацій та ініціатив: від необхідності написання стратегічного плану до ведення бухгалтерського обліку та залучення нових членів. На другому місці — відсутність активних, вмотивованих лідерів, які могли б об'єднати різні рухи та налагодити діалог між ними, нівелюючи конкуренцію та постійну боротьбу за ресурси і вплив, яка також часто виникає між громадськими організаціями.

Серед інших проблем, згаданих в рамках опитування, називали: брак мотивації/вигорання (проблема дуже поширена не лише в громадських організаціях, але особливо в них, зокрема через відсутність результатів чи фінансування); відсутність організованого навчання та кваліфікованої експертизи загалом.

Однією з найважливіших проблем ОГС є погане інформування населення, у т.ч. їхніх цільових аудиторій, про дії чи рішення як ГО, так і ОМС. Це призводить до того, що населення часто не розуміє мету діяльності організацій, за що вони борються та які досягнення мають. Похідною від цієї проблеми є низька зацікавленість населення і, як наслідок, низька громадянська активність, що призводить до труднощів із залученням нових членів до роботи ГО. Люди часто вважають, що громадська активність обов'язково тінювим чином пов'язана з місцевою владою. Або ж взагалі не розуміють, що таке громадська активність і навіщо брати в ній участь. У цьому контексті важливу роль грають досягнення ОГС та їхні історії успіху, незалежно від масштабу. Важливим є доступно та просто донести позитивні результати діяльності організацій до громади.

Під час інтерв'ю також були зазначені такі проблеми розвитку громадського сектора в Тернопільській області, як конкуренція між ОГС в усьому: від пошуку фінансування до авторства креативних ідей та участі у проєктах (кожна ГО хоче, аби саме вона вважалась автором).

Однією з проблем, яку також відзначили деякі респонденти, було ускладнення роботи та комунікацій у зв'язку з пандемією коронавірусу. Через цей новий виклик організації мусили терміново переосмислювати стратегії своєї роботи, вигадувати та використовувати

нові інструменти для залучення нових аудиторій та збереження своїх традиційних цільових груп.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА САМОВРЯДУВАННЯ

Беручи до уваги нормативно-правове забезпечення співпраці ОГС з місцевою владою, яке реалізується в контексті Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, варто звернути увагу на відсутність регіональної програми сприяння розвитку громадянського суспільства у Тернополі. Подібна бездіяльність продиктована відсутністю зобов'язань в законодавстві щодо розробки та реалізації місцевих програм сприяння з боку ОМС. Як наслідок, юридичні інструменти ніяким чином не забезпечують виконання затверджених планів щодо реалізації Стратегії та не забезпечують здійснення відповідних заходів.

Респонденти вказали на низький рівень комунікації (і як наслідок — співпраці) з органами місцевого самоврядування. Адже щоб отримати зворотній зв'язок від ОМС, представникам ОГС необхідно продумати співпрацю таким чином, щоб в одній проєктній пропозиції поєднати як інтереси органу місцевого самоврядування, так і потреби стейкхолдерів. Респонденти неодноразово згадували про ідейний вплив ГО із потужною та інституційною підтримкою, які мають різноманітні цікаві проєкти та грантову історію. Для прикладу, один із секретів успіху пов'язують з історичною тяглістю «Пласту». Депутатом Тернопільської міськради Назарієм Зелінкою та міським головою Сергієм Надалом була ініційована «Програма розвитку пластового руху Тернопільської міської територіальної громади на 2021-2023 роки» із передбаченими коштами з міського бюджету. Це, у свою чергу, знаменує системну інституційну підтримку пластового руху та комплексну співпрацю дитячо-юнацького пластового центру зі структурними підрозділами Тернопільської міської ради, пластовими громадськими об'єднаннями та іншими молодіжними громадськими організаціями. Респонденти також скаржилися на низький рівень фінансування проєктів, розроблених ОГС, з боку ТОДА та її департаментів, окрім обласного плану заходів з національно-патріотичного виховання, який згадувався вище.

Представники ОГС розуміють, що для роботи з місцевою владою необхідні спільна

мета, спільні цілі і спільні шляхи досягнення, які, на жаль, не завжди корелюються. З їхніх слів, чиновники не завжди сприймають молоді ГО та не націлені на вирішення проблем населення. На їхню думку, ОМС певною мірою ігнорують ресурс недержаних громадських об'єднань в контексті розвитку громади, залучення інвестицій та промоції регіону як такого. Повинна бути якісна комунікація з боку однойменного органу, розуміння влади, що ОГС — не вороги.

Заслужують уваги інструменти партисипативної демократії, а саме «Громадський бюджет» та «Шкільний громадський бюджет» Тернополя. Безсумнівно, «Громадський бюджет» на ранніх етапах впровадження та в силу відсутності типового Положення має купу недоліків з обох сторін. Зі сторони влади це проблеми з електронним голосуванням, недотриманням термінів реалізації проєктів-переможців, непрозорі публічні обговорення про пріоритетні напрямки розвитку міста без належного залучення громадськості. Водночас, громадськість характеризується низькою активністю залучення до голосування та промоції проєктів, які, здебільшого, покривають «побутові» проблеми у вигляді понівечених дитячих майданчиків, ОСББ, об'єктів комунальної інфраструктури, не вирішуючи стратегічних питань розвитку громади. Не дивлячись на недоліки, сам процес, який дозволяє жителям Тернополя самостійно пропонувати, проєктувати та обирати, на що саме витратити частину коштів міського бюджету, є якнайкращим прикладом участі громадськості у житті громади.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМ БІЗНЕСОМ

Останні дослідження показали, що у сфері міжсекторального партнерства між ОГС та бізнесом з'явилися нові формати співпраці та комунікації, зумовлені пандемією. Насамперед, йдеться про трансформацію традиційного інформування в соціальні комунікації, які зумовлюють потенційні інновації у взаємодії між бізнесом та ОГС та розвиток соціально відповідальних проєктів й ініціатив.

Відповідно, будь-яка ГО більш безпечно і впевнено почуває себе, якщо може залучити до співпраці ОМС чи бізнес, однак на практиці таке не завжди можливо. Зі слів респондентів, у своїй громадській діяльності вони співпрацювали здебільшого із малим бізнесом, який діє у якості ФОП, а їх кількість ще й суттєво скоротилася у ковідний час. Одним із ефективних способів розпочати взаємодію з представниками бізнесу, зі слів респондентів,

є контакт із безпосередніми власниками підприємств або ж прямі листи до керівництва із закликом до допомоги або співпраці. Проте, подібна співпраця має більш ситуативний характер. Крім того, подібні взаємодії не висвітлюються належним чином, і представники громадського сектору та бізнесу мало знають про такий спосіб міжсекторальної співпраці.

Яскравим кейсом ситуативної співпраці є всеукраїнська кампанія зі збору коштів для маленького Арсена Бориса зі Скалата Тернопільської області, в якого діагностували рідкісне захворювання СМА. За лічені місяці завдяки зусиллям влади, ОГС, церкви, бізнесу та небайдужих громадян вдалося зібрати понад мільйон доларів.

Окрім комунікації, респонденти зазначають не менш ґрунтовну проблему, а саме те, що більшість ОГС в Тернополі та Тернопільській області націлені на отримання грантових коштів. Є розуміння, що співпраця з бізнесом високо цінується донорами та відкриває великі можливості щодо соціального сектору, проте зазвичай до нього звертаються за дрібними та побутовими потребами господарського значення.

На допомогу приходять міжнародні гранти технічної допомоги, спрямовані на розвиток партнерських відносин та гуртування навколо спільних потреб, внаслідок чого ОГС, бізнес та муніципалітети отримують додаткову мотивацію співпрацювати. До прикладу, ГО «Освітньо-аналітичний центр розвитку громад» за підтримки ЄС, уряду Німеччини та федеральної компанії Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ), разом із Тернопільською міською радою реалізовує ініціативу «Соціально-економічна адаптація малих та середніх підприємств», яка покликана допомогти МСБ Тернопільської громади отримати нові знання, необхідні для підтримки бізнесу та його адаптації до пандемії коронавірусу. У свою чергу, Український фонд соціальних інвестицій в рамках проєкту «Надання соціальних послуг в громаді» провів конкурс «Навчальні заходи для громад Тернопільської та Одеської областей», метою якого була побудова їх базової інституційної спроможності планувати та організовувати надання соціальних послуг.

Проте, зі слів респондентів, бізнес не завжди готовий працювати з ОГС. Подекуди співпраці заважають певні стереотипи, на кшталт «кишенькових активістів», які діють виключно на користь тієї чи іншої політичної спільноти. Також, якщо суб'єкти не рівні, то можливі непорозуміння, і як наслідок — вза-

емні обвинувачення та розірвання співпраці. Рівноправність у спільному проєкті, зі слів представників «третього сектору», не завжди означає однакову залученість до процесів, вкладання коштів чи іншого ресурсу. Мається на увазі рівнозначна участь у процесі ухвалення рішень, відповідно до спільних принципів та норм. Якісне, прогресивне партнерство будується на зацікавленні кожної зі сторін у результаті спільної діяльності. Отже, бізнесу спочатку потрібно довести свою надійність, прозорість, вірність принципам.

ПОТРЕБИ ОГС У РЕГІОНІ

Результати опитування свідчать, що **громадський сектор не вважається престижним місцем роботи** через низку причин. По-перше, через **відсутність розуміння ресурсного потенціалу** громадянської активності та її ролі у розвитку громад. По-друге, через **недостатню кількість лідерів-активістів**, які здатні працювати за ідею на благо громади, мотивуючи своїх колег. Подібне трапляється як через вплив кадрів, так і через достатньо низький організаційний розвиток ГО, невдалий менеджмент людських ресурсів організації, унаслідок чого починає відчуватись брак ентузіазму та вигорання. По-третє, **систематичний брак коштів**, унаслідок якого дві попередні проблеми набули своєї актуальності серед респондентів.

Респонденти зазначили, що ОГС повинні мати фінансову підтримку хоча б на три роки, щоб розвинути себе як професійну організацію, реалізувати проєкти і донести основні ідеї громадського сектору до бізнесу та влади. Така підтримка дозволить громадським активістам ставитися до вирішення пробле-

ми не як до волонтерства, а як до роботи та ґрунтовніше опрацьовувати зміни, вдосконалюватися.

У представників ОГС **відсутні базові навички залучення коштів** на проєкти (фандрайзингу). Як наслідок — вони не можуть якісно описати задуману ідею в проєкті, комплексно пропрацювати концепт, порахувати бюджет, спланувати комунікаційну стратегію, залучити експертів, креативну молодь. Через відсутність стабільного джерела фінансування представники ОГС мають проблеми із бюджетним плануванням, їм **бракує знань про нюанси ведення фінансового обліку**.

Через залежність від донорських організацій, фінансів та пожертв сторонніх людей деякі місцеві ОГС **не мають стратегічного бачення розвитку** організації, програмних документів, що тягне за собою відсутність візійної «однорідності» вже існуючих та новостворених організацій громадського суспільства.

Слабка обізнаність щодо юридичних питань значної мірою ставить ОГС у залежність від влади, приватних фінансів, зовнішніх впливів. Багато респондентів говорили про **освітню платформу**, на якій можна було б здобути як загальні навички діяльності в громадянському секторі, так і більш спеціалізовані знання — щодо адвокаційних практик, з бухобліку та аудиту, безпеки діяльності організацій тощо.

У більшості респондентів є **проблема зі зручним приміщенням** для здійснення операційної та адміністративної діяльності. Часом немає ні **технічного устаткування**, ні комп'ютерних програм для ведення бухгалтерії тощо.

ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ ПРО СЕКТОР ОГС НА ХЕРСОНЩИНІ

На території Херсонської області зареєстровано 2105 громадських організацій, 36 громадських спілок, 2092 профспілкових організацій, 6 об'єднань профспілок, 9 творчих спілок, 48 національно-культурних товариств, 26 організацій роботодавців, 311 друкованих засобів масової інформації. Проте, переважна більшість зареєстрованих ОГС фактично не діє. Навіть дані в Єдиному державному реєстрі у значній кількості організацій є вкрай застарілими або невірними, що свідчить про їх формальне існування.

Серед сфер, якими опікуються ОГС Хер-

сонщини, вирізняються: робота з молоддю та дітьми, культура і мистецтво, соціальний захист, регіональний та місцевий розвиток, правозахисна діяльність, проблеми людей з інвалідністю, захист інших вразливих верств населення, екологія і навколишнє середовище, підтримка воїнів АТО, тема толерантності і миротворення, боротьба з корупцією, захист прав жінок і протидія домашньому насильству, недискримінація тощо. Крім того, слід виділити організації, які об'єднують невеликі групи людей «за інтересами»: спортивні організації, організації мисливців, рибалок,

бджолярів та ін. Окреме місце посідають вузькоспеціалізовані організації, які опікуються інтересами виключно окремих категорій — своїх цільових груп. Серед них ОГС ветеранів, чорнобильців, людей з інвалідністю тощо. Починаючи з 2014 року, досить поширеним явищем у громадах стало створення громадських формувань з охорони громадського порядку та залучення до їх діяльності учасників АТО.

Рівень залученості громадян до роботи ОГС є вкрай низьким. Так, лише 2% мешканців області беруть активну участь у діяльності громадських організацій, і ще 9% — зрідка долучаються. Значною мірою рівень активності громадян, а відповідно кількість і результативність ОГС відповідають соціально-економічним характеристикам населених пунктів області. У громадах з вищим рівнем розвитку, як правило, організації «третього сектору» є набагато більш чисельними та ефективними, ніж у депресивних громадах. Тож не випадково основна кількість ОГС зосереджена у найбільших містах: насамперед в обласному центрі (близько 56%), Новій Каховці (7%) і Каховці (4%). У сільській місцевості таких об'єднань значно менше (близько 15%).

Рівень довіри мешканців області до ОГС є одним з найвищих (близько 45%), порівняно з іншими державними і суспільними інститутами.

Особливістю національного складу населення Херсонщини є його багатоманітність. На території області проживають представники більш як 115 національностей, загальна чисельність яких сягає понад 200 тисяч, або близько 20% загальної чисельності населення області. На Херсонщині діють 57 громадських об'єднань національно-культурних спільнот.

СПРОМОЖНІСТЬ ОГС У РЕГІОНІ

У Херсонській області сформовано невелике коло ОГС, діяльність яких перевірена часом, і які за багато років роботи набули авторитету і впізнаваності у регіоні. Серед таких сталих організацій БО «Фонд милосердя та здоров'я», ГО «Центр культурного розвитку «Тотем», ГО «Громадський центр «Нова генерація», БО «Фонд громади міста Херсон «Захист», обласна організація Комітету виборців України, ГО «Інформаційний ресурсний центр «Правовий простір», ХОЦ «Успішна жінка», ГО «Ліга соціально відповідальних жінок», обласний ХОБФ «Мангуст», ГО «Інша», ГО «Сонячні діти Херсонщини» та інші. Досвідчені організації діють не тільки в обласному центрі, але і в інших населених пунктах (БО «Фонд громади міста Гола Пристань «Свята Ольга», ГО

«ВП «Чаплінська ліга соціальних працівників України», «Білозерський молодіжний центр регіонального розвитку» тощо).

На відміну від організацій-«довгожителів», у Херсонській області значно частіше трапляються випадки виникнення організацій-ентузіастів, створених для досягнення ситуативних нетривалих цілей. Часто трапляються і такі ОГС, швидкоплинна діяльність яких зумовлена неготовністю або нездатністю розвиватися далі, зміцнювати свій потенціал, унормувати і стабілізувати свою роботу.

Великою мірою діяльність ОГС Херсонщини орієнтована на потреби донорів. В умовах суцільної нестачі власних ресурсів, відсутності дієвої підтримки з боку влади та бізнесу саме допомога міжнародних донорських організацій стає чи не єдиним чинником, який дозволяє місцевим і регіональним ОГС «втриматися на плаву», забезпечити їх інституційний розвиток, зберегти команди, отримати фінанси для реалізації власних ініціатив. Останнім часом грантонадавачі все більше уваги приділяють об'єднанням «третього сектору» Херсонщини, усвідомлюючи важливість розбудови дієвого громадянського суспільства в області, що межує з анексованим Кримом.

Регіональні ОГС демонструють спроможність об'єднувати зусилля для розв'язання актуальних місцевих проблем та розвитку громад. Наприклад, так сталося у 2016 році, коли 18 організацій та ініціативних груп сформували громадську коаліцію «Херсон - територія, вільна від насильства» з метою адвокатування створення Кризового центру для постраждалих від домашнього насильства. Так було і в 2020 році під час утворення Громадської платформи Херсона, до складу якої наразі входять 15 впливових та авторитетних ОГС міста, а також у ході формування коаліції ОГС «Синергія Херсона». Ці неформальні об'єднання активно долучилися до участі у житті громади, зокрема до розробки її нового статуту та Стратегії розвитку Херсона.

Низький рівень соціально-економічного розвитку області спричиняє суспільну пасивність місцевих мешканців/ок, основна увага яких спрямована на пошук джерел для забезпечення власної життєдіяльності. Ця так звана «культура бідності» стримує розвиток «третього сектору» на місцях, уповільнює політичне життя та перешкоджає вихованню активних і відповідальних громадян. Така ситуація накладає відбиток і на стан ОГС, які у своїй переважній більшості не є самозарадними, відчувають гострий брак у прихильниках і волонтерах, кадровому та експертному

потенціалі, знаннях, фінансових і матеріально-технічних ресурсах тощо.

ОСНОВНІ УСПІХИ ОГС У РЕГІОНІ ЗА ОСТАННІ 10 РОКІВ

Упродовж останніх років основними каталізаторами, які продемонстрували рівень життєздатності громадянського суспільства на Херсонщині, стали Революція гідності та подальші події, спричинені зовнішньою військовою агресією. У ці часи «третій сектор» довів свою здатність консолідовано і рішуче діяти задля збереження української державності та відстоювання демократичних принципів.

Одним з найбільш помітних успіхів ОГС стала боротьба за збереження дубового гаю («Дубків») у Херсоні. З 2009 по 2013 роки коаліція ОГС, місцевих ЗМІ, ОСББ, органів самоорганізації населення, окремих політичних партій, вчених та активних громадян протидіяла намірам депутатів міської ради віддати цей парк під вирубку. Роки наполегливої боротьби принесли результат: у 2013 році сесія Херсонської міськради прийняла «Концепцію розвитку парків та скверів Херсона», розроблену громадськими організаціями. Дубовий гай було збережено і віднесено до списку парків та скверів Херсона під назвою «Парк «Ювілейний».

Показовим прикладом успішної громадської адвокації стало створення у Херсоні Кризового центру для постраждалих від насильства (більше про це — у розділі «ВЗАЄМОДІЯ ОГС З МІСЦЕВИМИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ»).

У 2021 році із залученням клієнток Кризового центру було створено соціальне підприємство «ENJi — Light and shadow» — студія візуального контенту», яке забезпечує широкий спектр фото- та відеопослуг. Частина прибутків йде на підтримку жінок у складних обставинах, зокрема тих, які перебувають у Кризовому центрі. Відповідну ініціативу реалізує ГО «Ліга соціально відповідальних жінок» у партнерстві з Херсонською міською радою, управлінням соціальної політики, міським центром у справах сім'ї, дітей та молоді, міським фондом підтримки підприємства, притулком для постраждалих від домашнього насильства міського центру у справах сім'ї, дітей та молоді.

Знаковою подією для всієї області стало запровадження у 2018 році громадського бюджету в Херсоні, який до того часу залишався останнім з обласних центрів, де не працював

цей механізм участі. Запорукою успіху у прийнятті такого суспільно важливого рішення стала адвокаційна кампанія, проведена широким колом місцевих ОГС.

Останніми роками на Херсонщині зростає кількість помітних громадських молодіжних ініціатив. Наприклад, у Херсоні наразі відбувається створення та облаштування першого молодіжного простору «Freedom Space».

Варто зауважити і зростання кількості суспільно важливих та яскравих проєктів молоді, які втілюються поза межами обласного центру. Наприклад, Молодіжний центр Скадовська «Дім світлих ідей», у витоків якого стояла місцева ГО «Молоді-ініціативні». Він став улюбленим місцем активної і творчої молоді Скадовська для дозвілля, обміну ідеями, навчання та просвітництва. Молодіжні центри і простори також були утворені в локальних громадах Херсонщини — учасниках програми DOBRE.

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ В РОЗВИТКУ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОГС

Серед основних викликів, які стоять перед ОГС, їх представники найчастіше називають брак ресурсів: фінансових, кадрових, матеріально-технічних. Складність повноцінно займатися громадською діяльністю виключно на волонтерських засадах, відсутність приміщення для офісу, нестача членів команди (в організаціях невеликих громад часто це лише 2-3 людини) — ці та подібні фактори негативно впливають на ефективність ОГС.

Відсутність підтримки (а часто і просто нормальної комунікації) з боку місцевої влади також стає перешкодою на шляху до розвитку організацій «третього сектору». У багатьох випадках, особливо у невеликих населених пунктах, таке ігнорування ОГС з боку посадовців пояснюється тим, що вони вбачають у місцевих громадських діячах реальних або потенційних лідерів громади, а відповідно — своїх конкурентів. Іншим аспектом цього виклику є неефективне використання органами місцевого самоврядування комунальних будівель або приміщень. Це майно часто продається або здається в оренду задля отримання вигоди замість того, щоб використовуватися для згуртування громади, підтримки ОГС, створення публічних просторів для дозвілля, спілкування і культурного розвитку громадян.

Неналежний стан співпраці ОГС із органами влади міститься у переліку викликів. Ще порівняно нещодавно (2018 рік) третина громадських об'єднань Херсона оцінювала рівень такої взаємодії як протистояння. Зазна-

чена ситуація тісно перетинається з іншою проблемою: низький рівень включеності ОГС у процес розробки управлінських рішень, у їх публічне обговорення. З одного боку, це спричинено небажанням органів влади залучати громадськість до співпраці, а з іншого — недостатнім фаховим рівнем представників ОГС. Крім того, досить розповсюдженим негативним явищем у сільських населених пунктах стали випадки зрощення громадських організацій з органами місцевого самоврядування замість розподілу їх повноважень.

Ще одним аспектом, який призводить до зрощення локальних ОГС із владою, є брак публічності, підзвітності, належного урядування, яке не забезпечують самі ж громадські організації. Лише невелика їх частка оприлюднює протоколи ухвалення рішень, звіти про отримані кошти та звіти про діяльність. Переважна більшість організацій не мають і не застосовують політики та процедури фінансового менеджменту, які б регулювали порядок отримання коштів, спираючись на антикорупційні інструменти.

Ситуація у локальних ОГС значно погіршилась через пандемію коронавірусу COVID-19. Ресурсна база організацій ще більше звузилась (складно здійснювати звичні офлайнові заходи, неможливо утримати персонал, оплачувати оренду офісів). Загострилась проблема цифрової спроможності (брак знань і навичок щодо роботи онлайн, сучасних інформаційних технологій і вебресурсів; мінімальний доступ до програм та онлайн-платформ, які є платними).

Інша проблема — низький рівень врядування та операційного менеджменту ОГС в умовах онлайн. Також значно збільшився розрив у доступі до технологій між ОГС, що працюють у великих містах, та організаціях із малих громад.

На Херсонщині спостерігається нерівномірність громадська активність, низька інституційна спроможність різноманітних організацій громадянського суспільства, досить формалізований підхід у використанні різноманітних форм залучення громадськості до формування та впровадження місцевої політики, вирішення питань місцевого значення.

Окрім того, спостерігається досить низька обізнаність серед населення області про механізми реалізації свого права на участь в управлінні державними справами та вирішення питань місцевого значення. До існуючих практик участі громадськості у формуванні та реалізації державної, регіональної та місцевої політики спостерігається значна

недовіра. Рівень громадянської культури та культури участі громадськості через різноманітні форми місцевої демократії залишаються на доволі низькому рівні.

Актуальними викликами для громадянського суспільства Херсонщини є також загрози з боку Російської Федерації, які втілюються через дезінформацію пропагандистських медіа, дії агентів впливу, тиск на проукраїнських активістів (напад псевдоактивіста Кирила Стрємоусова на журналіста онлайн-газети «Вгору» Дмитра Багненка у 2020 році; вбивство Катерини Гандзюк, в.о. керівника справами виконавчого комітету Херсонської міськради, радниці мера Херсона).

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА САМОВРЯДУВАННЯ

Серед успішних кейсів співпраці ОГС із місцевою владою можна виокремити створення у Херсоні Кризового центру. Стимулом та рушієм запровадження такої взаємодії була громадська кампанія «Херсон — територія, вільна від насильства». Продовженням цієї ініціативи став проєкт «Протидія гендерно зумовленому насильству через створення Кризового центру для постраждалих від домашнього насильства», реалізований у 2019–2020 роках ГО «Ліга соціально відповідальних жінок». Партнерами виступили Херсонська міськрада і Херсонський міський центр у справах дітей, сім'ї та молоді. За час реалізації проєкту було орендовано двоповерховий будинок, у якому розпочав роботу шелтер для постраждалих від домашнього насильства. Крім того, представники влади підготували проєкти рішень сесії міськради про надання покинутих приміщень для створення Кризового центру. Спільно з міською владою було розроблено Алгоритм екстреного реагування й організації допомоги. На базі Херсонського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді відкрито Денний центр із питань протидії домашньому насильству.

Іншим прикладом успішної співпраці влади з громадськістю стало створення Херсонського міського центру обліку бездомних осіб на базі обласного благодійного фонду «Мангуст». Він переміг у конкурсі на отримання коштів міського бюджету для здійснення заходів, розроблених об'єднаннями громадян, підприємствами, установами, організаціями недержавної форми власності та спрямованих на соціальний захист бездомних осіб.

У Скадовську працює ком'юніті-центр «Вайт-хаус», який створили за підтримки між-

народних донорів. Це місце, де можна ОГС проводять різні заходи. На цей центр Скадовська міська рада виділяє кошти (22 тис. грн) на комунальні послуги. Інші витрати компенсуються за рахунок внесків клієнтів.

У Херсонській області також накопичено значний досвід взаємодії місцевої влади з ОГС через консультативно-дорадчі органи. Як приклад, можна навести участь Громадської ради при Херсонському міському голові у розробці нового Статуту громади та Стратегії розвитку Херсона, ініціювання проведення відповідних громадських слухань у 2020-2021 роках. У цей же період у м. Гола Пристань з ініціативи БО «Фонд громади міста Гола Пристань «Свята Ольга» було створено спільну робочу групу, розроблено та ухвалено програму сприяння розвитку громадянського суспільства Голопристанської міської територіальної громади на 2021-2025 роки. На реалізацію програми виділено кошти місцевого бюджету.

Разом з тим, у процесі формування та забезпечення діяльності молодіжних рад, інших консультативно-дорадчих органів часто залишається викликом необізнаність місцевих органів влади у питаннях взаємодії з громадськістю, їх неготовність або небажання почути голос молоді та громади загалом, траплялися спроби перетворювати молодіжні ради в «культмасовий сектор» сільської ради.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМ БІЗНЕСОМ

Міжсекторальна співпраця органів державної влади, місцевого самоврядування, бізнесу та організацій громадянського суспільства на рівноправних засадах та з урахуванням спроможностей, ролі та призначення кожного із партнерів знаходиться в процесі розвитку. Наявні позитивні приклади такої співпраці скоріше засвідчують їх винятковість, ніж стали практикою.

Значна кількість ОГС вказує на брак комунікації та взаємодії з бізнесом. Разом з тим, для налагодження такої співпраці «третьому сектору» важливо усвідомити логіку діяльності підприємців і підприємств, зрозуміти їх цілі, інтереси та мотивацію. Це двосторонній процес: бізнесу, який прагне стати соціально відповідальним, також необхідно зрозуміти особливості функціонування ОГС, потреби їх цільових груп.

Останніми роками знаковим об'єктом не тільки для Херсона, але й всієї Херсонської області став Urban CAD — громадський простір креативності, мистецтва і розвитку. Ініціатором його створення стала місцева ГО

«Бізнес-асоціація «Ми — херсонці», яка об'єднує соціально відповідальних підприємців. У 2016-2017 роках шляхом краудінвестингу вона залучила капітал від кількох мікроінвесторів, перетворивши колишні виробничі площі Комбайнового заводу на вільний майданчик для творчих та активних людей. У 2017 році Urban CAD отримав міжнародну премію «Small BIZ Awards» у номінації «Краще соціальне підприємство».

Іншим прикладом поєднання зусиль бізнесу, активістів і митців є багатофункціональний Арт-простір Freedom у Херсоні. У його складі — галерея, магазин-майстерня, кафе, місце для проведення презентацій, ділових переговорів та суспільних активностей. Зокрема, на базі Арт-простору працює HUB Громадської платформи Херсона для проведення різноманових заходів, готується до відкриття веб-нарна кімната.

Заслугує на увагу діяльність Місцевого партнерства зайнятості (МПЗ) у Херсоні, до складу якого увійшли 14 партнерів — міський центр зайнятості, департаменти міської ради, ОГС, роботодавці, бізнес-структури, заклади профтехнічної освіти. Розпочата ним у 2019 році робота зосереджена на розвитку підприємництва, бізнес-ідей, допомозі безробітним, підтримці ринку праці у сфері туризму та готельно-ресторанного бізнесу.

Взаємодія організацій «третього сектору» та бізнесу відбувається не лише в містах, але й на території селищних і сільських рад. Наприклад, у 2018 році з ініціативи ГО «Відокремлений підрозділ «Чаплинська ліга соціальних працівників України» у двох торговельних точках смт Чаплинка були встановлені соціальні полиці, що функціонують за принципом «Маєш — дай, потребуєш — візьми!» Завдяки ним можна поділитися продуктами харчування з тими, кому вони вкрай потрібні. Під час втілення цієї ідеї довелося долати труднощі. Далеко не всі підприємці, до яких зверталися представниці організації, погодилися взяти участь в акції, багато хто не вірив у її користь та ефективність. Але згодом долучитися до втілення цієї суспільно важливої ініціативи, яка реалізується досі, вирішили й інші магазини в громаді.

ПОТРЕБИ ОГС У РЕГІОНІ

Місцевим ОГС необхідно посилити свою спроможність одразу у кількох пріоритетних напрямках. По-перше, зміцнити власну організаційну структуру та налагодити належне врядування. По-друге, забезпечити фінансову стійкість і незалежність. По-третє, більш актив-

но долучатися до розробки управлінських рішень, налагоджувати відповідну комунікацію та взаємодію з органами влади, постійно підвищуючи при цьому рівень власної експертності. А також активізувати роботу зі своїми цільовими групами, розвиваючи партнерство з іншими ОГС.

У ході дослідження було проведено фокус-групи з ОГС Херсонської області для того, щоб з'ясувати потреби в організаційному розвитку, а також під час вебопитування респонденти мали відповісти про актуальності організаційного розвитку та які грантові програми слід зробити пріоритетними перед донорською спільнотою.

Більшість опитаних ОГС усвідомлює важливість організаційного розвитку і висловлює потребу у професійному навчанні своїх працівників та активістів. Однак багато організацій відчують труднощі саме у системній роботі з питаннями оргрозвитку. Вони залишаються вторинними, якщо на них вистачає часу після здійснення програмної діяльності.

Під час фокус-груп та глибинних інтерв'ю учасники/ці на питання про потреби в організаційному розвитку більше згадували про проблеми, які є в їхніх ОГС. Можемо виділити такі групи проблем та потреб, які озвучувались експертами/ками та представниками/цями ОГС:

- Проектний менеджмент та управління фінансами є топ-напрямами, за якими ОГС прагнуть покращувати рівень компетентності.
- Налагодження ефективної комунікації всередині організації; комунікація з цільовими групами, зі спільнотами в гро-

маді, комунікація з владою.

- Група проблем/потреб, пов'язаних із нестачею людського ресурсу в організації, профільних фахівців і їх навчання. Також гостро стоїть питання вигорання лідерів/рок та членів команд ОГС. Зокрема тих, хто активно залучається до програмної діяльності.
- Загальна підтримка інституційної та адміністративно-технічної спроможності. Можливість утримувати матеріально-технічну базу, яка потрібна для здійснення програмної діяльності.
- Посилення цифрової спроможності та доступ до цифрових технологій ОГС.

Під час фокус-груп та глибинних інтерв'ю учасники й учасниці орієнтувалися більше на свій досвід роботи з міжнародними програмами та донорами. Набагато менше організації говорили про співпрацю з бізнесом, можливість розвивати соціальне підприємництво, можливість надавати платні послуги, реалізовувати краудфандингові кампанії чи отримувати фінансування з місцевого бюджету. Тому ця потреба — робота з розширення ресурсної бази ОГС — є так само актуальною.

Також для ОГС актуальними залишаються всі три складові організаційного розвитку: здатність організації існувати (фінансовий менеджмент, управління матеріальними та нематеріальними ресурсами тощо), здатність організації діяти (проектний менеджмент), здатність організації взаємодіяти (ефективна комунікація, взаємодія з органами державної влади та місцевого самоврядування і т. ін.).

ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ ПРО СЕКТОР ОГС НА ХМЕЛЬНИЧЧИНІ

Згідно з даними Державної служби статистики, станом на 1 січня 2021 року організації громадянського суспільства у Хмельницькій області представлені у таких організаційно-правових формах та кількості: громадські організації — 2239; громадські спілки — 28; релігійні організації — 1451; профспілки, об'єднання профспілок — 934; творчі спілки (інші професійні організації та об'єднання) — 13; благодійні організації — 373; об'єднання співвласників багатоквартирних будинків — 952; органи самоорганізації населення — 16.

Варто звернути увагу на те, що у Хмель-

ницькій області зареєстровано 52 громадських об'єднання національних меншин, з яких одне азербайджанське, два вірменських, одне грузинське, десять єврейських, чотири німецьких, двадцять шість польських, чотири російських, одне угорське, одне чеченське та два багатонаціональних. Найбільш активними серед представників громадських організацій національних меншин є Хмельницька обласна єврейська община, Хмельницький обласний осередок Спілки поляків України, Хмельницька обласна спілка вірменської національної культури «Арарат». Переважна

більшість ГО національних меншин області займається благодійною діяльністю та при своїх організаціях створюють благодійні фонди.

Найбільш активні ОГС діють в обласному центрі та містах обласного, районного значення — Кам'янець-Подільському, Нетішині, Шепетівці, Старокостянтиніві. На рівні сільських територіальних громад діють ті ОГС, які створені працівниками місцевого самоврядування з «метою отримання грантів» для громади.

Значна частина ГО не виявляє медійної активності, а спрямовує діяльність на вузьку аудиторію. Зокрема, в регіоні діють спілки ветеранів АТО, спілки ветеранів Афганістану, спілки ліквідаторів аварії на ЧАЕС, професійні асоціації (перевізників, лікарів, педагогів), товариства інвалідів, слабозрячих осіб, товариства релігійного спрямування, національно-культурні товариства (найбільш активні представники польської, єврейської та вірменської спільноти), організації екологічного спрямування.

Серед організацій, які помітні в медійному просторі, можна виділити такі: «Гендерна рада» (реалізація гендерної політики, попередження дискримінації); «Агенція сталого розвитку «Астар» (реалізація різноманітних проєктів), «Молодь за краще майбутнє» (проведення молодіжних заходів), «Фенікс» (інформаційні заходи національно-патріотичного спрямування), Хмельницький молодіжний клуб розвитку (молодіжні заходи, екологічні ініціативи), «Старокостянтинів небайдужий» (локальні проєкти у м. Старокостянтинів), Кам'янець-Подільське товариство «Просвіта» (проведення культурницьких та інтелектуальних заходів у Кам'янці-Подільському), «Асоціація юристів м. Кам'янець-Подільський» (захист прав людини).

Більшість опитаних вважають, що кількість активних ОГС загальнообласного рівня нараховується «до п'ятдесяти». Проте, через погану поінформованість респондентів та населення про діяльність різних організацій активними часто називають ті ОГС, які найбільш ефективні саме в інформаційному компоненті своєї роботи. Ці організації зосереджені також переважно у містах, хоча є окремі приклади успішних ОГС у сільських громадах, де це пов'язано передусім із діяльністю місцевої влади щодо стимулювання громадської активності.

СПРОМОЖНІСТЬ ОГС У РЕГІОНІ

Досить багато представників ОГС під час

опитування зазначили, що однією з причин «стагнації» та низької активності ОГС є **відсутність фінансування**. У Хмельницькій області фінансування ОГС забезпечують переважно місцеві благодійники та іноземні донори (75-85%). Обсяг їх підтримки в умовах фінансової кризи стрімко скорочується, що заважає виконанню статутних завдань організацій. Лише частина місцевих органів виконавчої влади фінансують окремі категорії ОГС. На державну підтримку можуть сподіватися всеукраїнські громадські організації інвалідів, молоді та дітей, чорнобильців, творчі спілки, організації національних меншин, спортивні федерації.

Найчастіше представники ОГС говорили саме про стале фінансування, яке потрібне для тривалої роботи. Варто звернути увагу на те, що місцеве населення не завжди відчуває потребу у підтримці діяльності ОГС. Поширена негативна думка щодо «прохачів» грошей, «грантожерів». Водночас досить популярну і сталу підтримку мають громадські організації, які займаються захистом тварин від жорстокого поводження (наприклад, ГО «Шлях додому»), захисту прав дітей, матерів та пацієнтів (ГО «Світанок») та благодійні фонди, які збирають кошти на лікування.

На рівні ТГ та Хмельницької області фактично немає дієвих програм підтримки ОГС. Єдиний виняток — обласні програми підтримки ОГС соціального спрямування: організації ветеранів війни, людей з інвалідністю, малозабезпечених, воїнів-афганців.

Разом з тим, багато опитаних зазначили, що не мають бажання отримати фінансування від органів місцевого самоврядування або державних органів через дві причини: 1) щоб не бути залежними від влади; 2) є чималі труднощі у співпраці з органами Державної казначейської служби України, складна процедура подання звітності, немає таких фахівців в ОГС, які могли б займатись питаннями фінансової та бухгалтерської звітності.

Приміщення для ОГС — окрема проблема, яка потребує вирішення. Більшість (майже 80%) ОГС Хмельниччини, які знаходяться у районних центрах або у громадах, вказують на проблему відсутності приміщення для офісу. Тому використовують або приватні приміщення їх членів, або приміщення за місцем роботи членів організації (найчастіше це шкільні класи, сільські бібліотеки чи клуби). Усе ж деякі організації перебувають в приміщеннях, наданих у безоплатне користування ОМС — це організації, що забезпечують захист та притулок особам, які постраждали від домашнього насильства, та які забезпечують

захист малозабезпечених і багатодітних сімей.

Респонденти також відзначили **нестачу кваліфікованих кадрів для роботи організації**, тоді як для залучення професійного персоналу потрібні кошти. Неможливо виконувати роботу якісно і професійно, якщо в організації немає підготовлених спеціалістів у її профільній сфері. Фахівцю потрібно добре платити. Тож якщо організації залучають хороших спеціалістів в якості експертів лише коли мають грантові кошти, то це негативно впливає на інституційну спроможність.

Зокрема, респонденти відзначають проблему **«вигорання» членів організації** через брак ресурсів і, відповідно, несистемне залучення ресурсів ОГС, зникнення запиту на певні активності із часом, низьку обізнаність населення щодо діяльності ОГС, непорушні з боку влади та бізнесу політичні конфлікти, брак освіти та мотивації самих активістів.

Як зазначає частина опитаних, у Хмельницькій області близько десяти ОГС, які працюють понад десять років. Тож брак позитивних прикладів системної роботи зумовлює і відповідне ставлення до громадської діяльності: як до ситуативної активності в рамках окремого проєкту, або для використання у політичних цілях. Все це дискредитує громадський сектор і позбавляє його частини кадрового потенціалу.

На Хмельниччині також є організації, які працюють у регіоні і **мають позитивний імідж, сталий організаційний розвиток**. Серед названих у інтерв'ю та під час фокус-груп ОГС відзначили «Агенцію економічного розвитку «Астар», ГО «Подільська правова ліга», ГО «Світанок», ГО «Гендерна рада», ГО «Молодь за краще майбутнє», ГО «Громадський університет», ГО «Бути жінкою», ГО «Енергетичний кластер» тощо.

У Хмельницькій області існує декілька регіональних неформальних коаліцій, які не є стійкими чи формалізованими (Коаліція «1325», «ОГС Хмельниччини»). Також ОГС регіону не мають досвіду спільної адвокаційної кампанії.

ОСНОВНІ УСПІХИ ОГС У РЕГІОНІ ЗА ОСТАННІ 10 РОКІВ

Говорячи про успіхи ОГС в регіоні, варто перш за все звернути увагу на активізацію молоді та молодіжних рухів. Так, започатковано роботу Комунальної установи «Молодіжний центр», що стало поштовхом для розвитку молодіжних ініціатив. Комунальна установа «Молодіжний центр» заснована на комунальній власності територіальної громади Хмель-

ницького і підпорядковується управлінню молоді та спорту Хмельницької міськради. Робота центру призвела до активізації діяльності ГО «Молодь за краще майбутнє», проєкт «Школа успішної леді», «Молодіжна столиця».

Досить цікавою є діяльність ГО «Успішна молодь Нетішина»: завдяки роботі організації вдалось об'єднати мешканців громади для благодійних ініціатив, участі в спортивних заходах, участі в процесі ухвалення рішень.

Варто також згадати про таке досягнення, як започаткування Форуму ОГС регіону та спільне звітування ОГС перед громадянами, владою та бізнесом. Так, на початку 2020 року відбувся перший форум громадянського суспільства Хмельницької області «Взаємодія влади та громадськості». Метою заходу було покращити комунікацію між громадським сектором Хмельницької області задля вирішення актуальних проблем регіону та посилення співпраці влади і громадського сектору.

17 грудня 2020 року відбувся 9-й Форум розвитку громадянського суспільства «Імунітет до ілюзій», що є найбільшою платформою для міжсекторального діалогу, обміну досвідом та навчання, яка збирає понад 2000 представників громадянського суспільства, органів влади, медіа, бізнесу та міжнародних партнерів.

Наприкінці 2017 року ГО «Подільська правова ліга» долучилася до Мережі хабів та розпочала свою діяльність як регіональний хаб розвитку громадянського суспільства. Громадській організації, яка займалася передовсім правозахистом, вдалося розширити спектр надання послуг — відтоді активісти та юристи «Подільської правової ліги» допомагають зростати й іншим організаціям, підтримують молодіжні ініціативи.

Досить активно в регіоні працює ГО «АСТАР» — відкрита регіональна платформа для взаємодії представників влади, бізнесу, освіти/науки, засобів масової інформації, правоохоронних органів та інститутів громадянського суспільства, для яких принципи сталого розвитку є фундаментальними, а процеси демократизації незворотними.

Багато позитивних зрушень за останні 10 років відбулося у сфері діяльності ОГС, які займаються питаннями гендерної рівності та недискримінації. Так, ГО «Гендерна рада» спрямовує діяльність на забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

На Хмельниччині започатковано вручення напередодні Дня матері премії «Мама року Хмельниччини-2019». Її організатором є

громадська організація «Бути жінкою». Учасницями та номінантками заходу стали матері Хмельниччини. Усі виручені за вхідний квиток кошти спрямовують на благодійність.

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ В РОЗВИТКУ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОГС

За словами респондентів, один із основних викликів — це **відсутність сталого фінансування та системної підтримки ОГС з боку донорів, влади, бізнесу, громадян. Відсутність навичок у пошуку фінансування для своєї діяльності.** Багато організацій не мають ресурсів, приміщення для здійснення своєї діяльності, забезпечують громадську та благодійну діяльність з власної кишені.

Досі немає кооперації між громадськими організаціями регіону, **слабка комунікаційна та адвокаційна спроможність неформальних коаліцій ОГС Хмельниччини.** Бар'єрами, які доводиться долати ОГС на шляху до кооперації, є відсутність чіткої мети для об'єднання, розбіжність цілей та методів роботи організацій, брак довіри, існування упередженого ставлення одне до одного та поділ організацій на «своїх» та «інших». А також брак ефективного механізму обміну потребами для співпраці та інформування одне одного, відсутність повної бази контактів, завантаженість організацій своїми проєктами та брак часу на налагодження якісної співпраці, нестача позитивного досвіду співпраці, різний рівень очікувань якості реалізованого проєкту та рівня залученості.

Учасники фокус-груп та інтерв'ю зазначають, що **в суспільстві є досить неоднозначне сприйняття громадських активістів.** Багато хто сприймає ОГС як «прохачів грошей», «божевільних активістів» тощо. Причинами зазначеного вище явища є існування великої кількості «одноденних організацій», які створені під один проєкт, для виборчих цілей; псування іміджу ОГС окремими особами умисно чи з певних причин; низький рівень організаційного розвитку ОГС, невміння налагодити зовнішню комунікацію.

Значною проблемою для розвитку ОГС є **низька активність громадян та відсутність кадрів.** Представники локальних ОГС відзначали і загальну «пасивність населення» та «відсутність базової громадянської освіти в молоді та людей старшого віку». Подібні виклики для ОГС визнають і представники влади та бізнесу. Зокрема, представники влади відзначають «слабку залученість пересічних громадян до громадського життя». За словами представника влади із сільської громади,

особливо гостро проблема постає саме на селі: «громадянська активність — це відповідальність, а її люди бояться. Саме в сільських ТГ ця боязнь відповідальності дуже висока (бо тут жителі не можуть «загубитися», як в місті), а також відсутність розуміння, для чого ОГС у селі. Досить часто для того, щоб громадяни долучились до певної ініціативи, доводиться здійснювати «боротьбу з коровами» — небажання людей відриватись від справ, пов'язаних з домашнім господарством.

Ключовими викликами є також:

1. досить низький рівень підтримки інституційного розвитку,
2. низький рівень ефективного впливу ГС на політику та секторальні стратегії,
3. відсутність політики диверсифікації фінансування ОГС та залежність від донорського фінансування;
4. знецінення або недооцінка роботи ОГС та їх вкладу в розвиток регіону,
5. збереження недостатнього рівня інституційної спроможності багатьох організацій (брак фінансової прозорості, стратегічного та операційного планування);
6. брак системної діяльності у частини ОГС;
7. брак організацій, що займаються аналітичною та моніторинговою діяльністю,
8. необхідність підвищення рівня експертності серед молодих ОГС, вигорання громадських активістів.

Доволі сильно вплинула на ОГС Хмельниччини пандемія ковіду. Багато ОГС не змогли адаптуватися до нових умов діяльності, внаслідок чого призупинили свою діяльність. Причинами цього є відсутність технічних можливостей для здійснення подальшої діяльності, відсутність стратегічних планів, інших внутрішніх політик, які б допомогли змінити «курс розвитку» відповідно до змін.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА САМОВРЯДУВАННЯ

1. Одним із цікавих кейсів співпраці є спільні ініціативи ОГС та місцевої влади в напрямку екології. Так нещодавно було здійснено розробку методики та аналізу потенціалу відновлювальних джерел енергії Хмельницької області, ініціативу розробки проєкту взяли на себе ГО «Хмельницький енергетичний кластер» спільно з ГО «Еко клуб» в рамках реалізації проєкту: «Синергія дій громадськос-

ті, влади та бізнесу в форматі енергетичного кластеру задля енергетичної реформи Хмельницької області». До процесу збору та обробки інформації, яка увійшла до аналізу потенціалу ВДЕ Хмельницької області, було долучено АТ «Хмельницькобленерго», а також окремі структурні підрозділи Хмельницької ОДА, місцеве самоврядування, бізнес та спеціалістів вузького профілю, зокрема з сектору біоенергетики. Аналіз є комплексним дослідженням, у якому оцінено потенціал ВДЕ всіх районів Хмельницької області, а також проаналізовано стан різних сегментів ВДЕ (сонячна, вітрова, біо-, гідроенергетика).

2. Ще один приклад співпраці органів влади та громадськості — проведення в Хмельницькому фестивалю Green Fest з метою привернення уваги громади до проблеми забудови зеленої зони поблизу міського пляжу та подальшого створення на її території Молодіжного парку. За роки існування фестиваль відвідало близько 25 тисяч осіб, а у 2016 році там встановили рекорд України з фарбами холі.
3. Премія «Мама року Хмельниччини-2021» – це соціальний проєкт, спрямований на ідентифікацію жінок-матерів, які мають активну життєву позицію, ведуть соціальну діяльність, вдало поєднують кар'єру зі своїми обов'язками матері та дружини, виховують соціалізованих дітей і займаються їх розвитком. Захід проводиться за підтримки органів місцевого самоврядування, головним організатором є ГО «Бути жінкою».
4. ГО «Успішна молодь Нетішина» спільно з Нетішинською міською радою організували перший марафон «Незалежні люди» 26 серпня 2018 року. Дуже багато мешканців Нетішина та гостей, які відвідали місто, пропагували здоровий спосіб життя. 24 серпня 2019 року відбувся II Нетішинський Півмарафон «Незалежні люди».
5. Цікавим є також кейс об'єднання зусиль влади та ОГС в напрямку соціального захисту населення. 9 вересня 2021 р. департамент соціального захисту населення Кам'янець-Подільської міської ради та 18 громадських організацій підписали відкритий Меморандум про партнерство та співпрацю між департа-

ментом соціального захисту населення Кам'янець-Подільської міської ради та громадськими організаціями соціального спрямування. Створення спільної соціальної платформи передбачає проведення спільних заходів, підвищення кваліфікації членів організацій та обмін досвідом, що сприятиме їх загальному розвитку.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМ БІЗНЕСОМ

1. У Хмельницькому понад рік діє ініціатива **«На відстані руки»**. Волонтери (громадяни і представники бізнесу) роздають продуктові набори для мало-забезпечених людей. Благодійний проєкт започаткували понад рік тому. Збір продуктів організували у благодійному фонді «Карітас Хмельницький». Там кажуть, що через пандемію кількість людей, які потребують підтримки, суттєво зростає.
2. Привертає увагу приклад співпраці юридичного бізнесу та правозахисних громадських організацій. Так, ГО «Подільська правова ліга» вже більше 10 років співпрацює з адвокатами на умовах pro bono. Протягом 2010–2021 років завдяки цій співпраці вдалося захистити права більш як 200 людей в суді.
3. Доброю практикою є співпраця волонтерської громадської організації захисту тварин міста Хмельницького «Врятуй життя» із місцевим бізнесом. Систематично у Хмельницькому проводяться акції «Врятуй життя бездомній тварині», ініціатором яких виступають студенти, волонтери. Під час акції збирають різні види круп, м'ясний корм, сухарі, металеві посудини для годівлі тварин, теплі речі для зимової підстилки. До цих акцій долучаються і волонтери, і підприємці.

Загалом, виходячи з аналізу результатів фокус-групових опитувань та інтерв'ю, можна виокремити такі ознаки співпраці бізнесу та ОГС у Хмельницькій області:

- найбільш активною співпраця була у 2014-2015 рр., і стосувалась вона допомоги учасникам АТО та ВПО;
- сьогодні бізнес та громадські організації співпрацюють у сферах підтримки військовослужбовців та ветеранів війни, допомоги дітям-сиротам, самотнім матерям, захист тварин від жорстокого поводження, підтримка притулків;

- бізнес часто не є поінформованим про діяльність ОГС та іноді сприймає їх як «прохачів»;
- ОГС теж не завжди володіють засобами для комунікації з бізнесом.

ПОТРЕБИ ОГС У РЕГІОНІ

Потреби у сфері фінансової сталості:

- підтримка різних ОГС з боку місцевої влади та органів державної влади;
- спрощення процедури звітування ОГС у роботі з органами казначейства, або надання консультативної підтримки стосовно подання звітності;
- надання приміщень на пільгових умовах для діяльності ОГС.

Чимало представників ОГС під час опитування зазначили, що однією з причин «стагнації» та низької активності ОГС є **відсутність фінансування**. Цю проблему відзначають як опитані громадські активісти, так і представники бізнесу та влади. Двома ключовими проблемами щодо фінансування залишаються його непостійність і складність адміністрування, передусім бюджетних коштів.

Потреби у сфері організаційного розвитку. Багато ОГС не мають ні консультативної, ні фінансової підтримки у сфері оргрозвитку. Цю потребу відзначили як актуальну більшість учасників опитування у різних форматах. У контексті організаційного розвитку ОГС бачать потребу в залученні сторонньої допо-

моги і стимулів для напрацювання стратегічних документів. Також необхідні тренінги з організаційного розвитку, причому для всієї команди, а не лише для обмеженого кола лідерів.

У частині аналітичної спроможності ОГС існує потреба **підвищення кваліфікації** їх членів щодо проведення аналітичних досліджень та написання аналітичних документів.

Посилення **комунікаційної спроможності** ОГС є найбільш актуальною потребою із перелічених. Представники ОГС відзначають, що «загалом не вистачає просунутого рівня навчань з комунікації», зокрема в частині «комунікування сучасними засобами та техніками». Частина ОГС відчуває проблему із заповненням вакансій комунікаційників «бо отримавши базові знання, такі спеціалісти часто ідуть з ОГС в інші сектори».

Потреби у сфері спільної адвокаційної діяльності коаліцій ОГС Хмельниччини. Наразі у цій сфері є необхідність у проведенні навчання з мережування, адвокації та стратегування.

Потреба спростити процедуру реєстрації ОГС. Багато респондентів звернуло увагу на те, що в регіоні досить ускладнена та бюрократизована процедура реєстрації ОГС. Нові ОГС, які хочуть формалізувати свою діяльність, часто не можуть зареєструвати статут, державні реєстратори відмовляються приймати документи, при чому без належної мотивації. Тож ця процедура вимагає спрощення.

ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ ПРО СЕКТОР ОГС У ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Станом на 1 вересня 2021 року на території Чернівецької області зареєстровано понад 2500 організацій громадянського суспільства, з них громадських організацій — 1625, громадських спілок — 34, благодійних фондів — 251, професійних та творчих спілок — 560, органів самоорганізації населення — 52. Водночас, активну діяльність проводять не більше 10% з усіх легалізованих громадських об'єднань. Найбільше ОГС зареєстровано в обласному центрі — Чернівцях (понад 900 об'єднань), частка тих, які активно діють, також не перевищує 10%. Свого часу в області у рамках роботи ПРООН було створено більше 90 громадських організацій в населених пунктах області (поза обласним центром). Більшість з тих, які були зареєстровані у сільських на-

селених пунктах, припинили свою активну діяльність після завершення роботи з впровадження інфраструктурних проєктів ПРООН.

Основні сфери діяльності ОГС та найбільш активні організації такі:

- захист соціальних та інклюзивних прав своїх членів (волонтерські, ветеранські, чорнобильські, організації людей з інвалідністю): ГО «Народна допомога України», БФ «Нова сім'я», ГО «Чернівецьке об'єднання «Захист», «Громадська спілка «Асоціація ветеранів «За Україну! За її волю!», «Чернівецьке обласне об'єднання учасників, ветеранів, інвалідів антитерористичної операції та їх сімей», обласна організація ветеранів України, обласна організація УСВА, Чернівецька міська

громадська організація «Громадський рух пенсіонерів силових відомств України», Чернівецький обласний благодійний фонд «Хесед-Шушана», Товариство Червоного хреста України;

- волонтерські організації області проводять активну роботу з організації надання допомоги учасникам АТО/ООС (налагодили збір коштів та матеріально-технічної допомоги для військовослужбовців-вихідців з Буковини), яку регулярно доправляють у зону ООС: «Буковина — Українському війську», «Волонтерський рух Буковини», «Буковинська громада», «Медичний координаційний центр»;
- - демократизація та розвиток громадянського суспільства: «Товариство Український народний дім у Чернівцях», «Комітет виборців України», «Буковинський центр виборчих технологій», ГМ «ОПО-РА»;
- міжнародне співробітництво та впровадження транскордонних проєктів: «Буковинський центр реконструкції і розвитку», «Буковинська агенція регіонального розвитку», «Агенція регіонального розвитку», Чернівецький бізнес-центр;
- молодіжні організації: Чернівецька міська молодіжна організація «Станиця Чернівці Пласту — Національної скаутської організації України», Українська Академія Лідерства, Центр молоді Чернівців, ГО «Ратуша», Чернівецьке обласне громадське молодіжне об'єднання «Сучасник»;
- культурно-мистецькі організації: ГО «Лабораторія культурних досліджень», «Літературний целанівський центр Меридіан Черновіц», ГО «Дзестра»;
- національно-культурні товариства національних меншин: Товариство польської культури ім. А. Міцкевича, Товариство румунської культури ім. М. Емінеску, Товариство «Голгофа» румунського населення-жертв сталінських репресій, Міжрайонне товариство молдавської культури Буковини, Товариство австрійсько-німецької культури ім. Й.-В. Гете «Відродження», єврейська громада Чернівецької області, Товариство вірменської культури «Аревік». Зазначені товариства мають свої осередки, переважно у місцях масового розселення представників нацменшин — у колишньому Герцаївському, Глибоцькому, Новоселицькому, Сторожинецькому районах та Чернівцях.

СПРОМОЖНІСТЬ ОГС У РЕГІОНІ

Інституційна спроможність:

- Децентралізація дозволила розвинутися «старим» та проявитися «новим» організаціям. Усе ж діяльність ОГС залежить від спроможності залучити кошти та від лідерських якостей їх очільників.
- Волонтерський рух на допомогу учасникам Революції гідності та збройним силам після початку російської агресії підвищив спроможність до мобілізації й кооперації, особливо якщо в цьому виникає нагальна необхідність і гострий виклик.
- Низка ОГС спроможні виступати ресурсними центрами для активістів-початківців чи «парасольками» для неформалізованих об'єднань громадян.
- Розвиток взаємодії влади та громадян через залучення останніх до управління місцевими справами (особливо «бюджетної участі»).
- Спроможність до організації громадських партнерств та мережування («Український народний дім в Чернівцях», «Чернівецьке об'єднання «Захист», «Центр молоді Чернівців»).

Фінансова спроможність:

- Грантова підтримка залишається головним джерелом фінансової стабільності.
- Фінансування ОГС через місцеві бюджети обмежене малими розмірами підтримки та ускладненою бюрократичною процедурою. Зауважимо, що румунські національно-культурні товариства регіону відмовляються від участі (чи мінімізують її) в адміністрованій Чернівецькою ОДА програмі підтримки ОГС етнічного спрямування та надають перевагу підтримці з Румунії.
- Представники влади нарікають на ОГС, що ті хочуть провести заходи чи отримати з місцевого бюджету кошти на покриття своїх витрат.
- Успішний досвід диверсифікації шляхом фандрайзингу.
- ОГС, особливо волонтерського та благодійного типу, фінансово чи ресурсно підтримує малий і середній бізнес, іноді не афішуючи підтримки.

Операційна спроможність:

- Збільшення усвідомленої потреби розробки, дотримання, моніторингу й відповідного коригування стратегічних планів діяльності.
- У регіоні налічується 40-50 ОГС, які повністю забезпечені базовими ресурсами, мають добре навчені команди, великий досвід проєктної діяльності, володіють навичками реалізації спільних ініціатив, а відтак зосереджені на здійсненні «складних» стратегій, які передбачають транскордонність, міжрегіональність, кооперацію зусиль багатьох учасників, мережування тощо.
- Менш потужні чи щойно зареєстровані ОГС вишукують партнерів-парасольки, щоби вчитися на досвіді партнерів.

HR-спроможність:

- Кадровий потенціал регіональних ОГС, а також їхня спроможність до пошуку й залучення необхідних фахівців та волонтерів є високими.
- Представники ОГС, для яких громадська діяльність не є основним заняттям, мають гірші умови (часові, ресурсні) як для адміністрування проєктної діяльності, так і для саморозвитку й розвитку власних організацій.
- Наявні пропозиції навчання для роботи у різних сферах громадського сектору дозволяють підвищувати якість власного та залученого персоналу.
- Громадський сектор Чернівецької області характеризується високим рівнем горизонтальних зв'язків — відтак не складає проблем знайти партнера для спільної проєктної діяльності, експертів чи тренерів.

ОСНОВНІ УСПІХИ ОГС У РЕГІОНІ ЗА ОСТАННІ 10 РОКІВ

Успіхи ОГС у Чернівецькій області в період 2010-2021 років пов'язані з суспільними змінами, які впливають на громадську активність.

Децентралізація. Влада в більшості об'єднаних громад виявилася зацікавленою у функціонуванні ефективних ОГС, від яких зазвичай очікували орієнтованої на місцевий розвиток проєктної діяльності. Важливим стало й переміщення вектора громадської діяльності у громади, адже до 2015 року ОГС переважно створювалися й зосереджували

свою статутну діяльність в межах обласного і районних центрів.

Більш відкрита влада. Трендом останнього десятиліття стала значна увага з боку органів держави й ОМС до рекомендацій та вимог громадянського суспільства. Цьому сприяли зміни на рівні національного законодавства і місцевих нормативних актів. Наприклад, закон «Про доступ до публічної інформації» чи вимоги про публікацію відкритих даних. Влада частіше схильється до впровадження пропонуваніх ОГС змін (а часом просто намагається віддавати данину «політичній моді»), які покращують її імідж.

Якісніша громадська участь. Тенденція до більшої відкритості влади супроводжувалася й розвитком інструментів громадської участі, які стали розглядатися як необхідний атрибут прямої демократії на місцевому рівні. Розширення участі громадян в управлінні справами трансформувалися із вимог ОГС у практику представників влади. Добре зарекомендували себе ініціативи, які мають на меті розвинути в місцевих ОГС та ініціативних групах навички участі у зміні якості життя мешканців громад, в т.ч. шляхом залучення ресурсів через мікрогранти.

Транскордонне співробітництво. За даними Чернівецької ОДА, лише в рамках діючих впродовж 2014-2020 років операційних програм Європейського інструменту сусідства в області реалізували 15 проєктів міжнародної технічної допомоги, де були залучені ОГС. Хоча більша частина транскордонних ресурсів залучається під операційне управління органів місцевого самоврядування, регіональні ОГС спромоглися відшукати й закріпити за собою власне місце на ринку транскордонної співпраці. Системно діють кілька організацій із великим, а подекуди й унікальним досвідом — «Буковинський центр реконструкції і розвитку» (Ярослав Кирпушко), «Буковинська агенція ініціатив та розвитку» (Олексій Грушко), «Буковинська агенція регіонального розвитку» (Тетяна Лебухорська), «Новоселицька агенція економічного розвитку та транскордонної співпраці» (Світлана Скрикуляк), асоціація «АРГБ».

Розвиток громадських просторів. На початку 2010-х років громадянське суспільство регіону вже мало поодинокі приклади відкритих громадських просторів. В останні роки з'явилися нові — це, зокрема, «Резиденція молоді», «Ivan Hub». Цікавим виявився досвід створення в 10 громадах «Центрів економічного зростання», для роботи яких місцева влада надала, обладнала, відкрила для публічного доступу й утримує приміщення.

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ В РОЗВИТКУ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОГС

Виклики середовища:

- **Виклики «паралельних всесвітів».** Часто представники влади й громадянського суспільства критично оцінюють одні одних, не бажають чи не спроможні досягнути усі тонкощі, труднощі і виклики у сферах, де у них мало досвіду. Тож під час взаємодії при вирішенні актуальних проблем сторони очікують безумовного сприйняття своїх позицій і вимог, односторонніх вигравшів і мало зважають на реалістичність втілення тих чи інших ініціатив.
- **Виклики схвалення.** Досить часто представники влади очікують від ОГС більш компліментарного ставлення до себе, аніж ті можуть їм запропонувати. Це ускладнює сприйняття владою конструктивної критики з боку ОГС та пропонувананих ними ініціатив. З іншого боку, громадські активісти схильні очікувати від влади безумовного й мало не сліпого виконання артикульованих ними запитів.
- **Виклики законодавства.** Постійні новели національного законодавства чи місцевих актів об'єктивно змушують ОГС враховувати їх як постійно змінні умови середовища. Водночас для багатьох організацій таке пристосування перетворюється на «виклики їхньому існуванню».
- **Використання громадської діяльності для вигоди.** Актуальний нині запит влади на залучення експертів з ОГС містить дві загрози: 1) поступове перетворення ефективних громадських активістів на «махрових» чиновників; 2) профанацію й знецінення поняття громадської активності. З іншого боку, окремі ОГС надміру зациклюються на громадському контролі, аби здобути інструменти впливу на владу (бізнес), дискредитуючи громадську діяльність.
- **Виклики соціуму.** Громадськість та цільові аудиторії, які не обізнані в громадській активності, сприймають її переважно утилітарно — коли ОГС пропонує корисну ініціативу, то замість підтримки мешканці починають спекулювати в координатах «за кого?», «в чий інтерес?», «хто на цьому заробляє?».

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ:

- **Виклик часу.** Чимало ОГС, у тому числі започатковані активними людьми, неспроможні до тривалої діяльності через необхідність на певному етапі визначитися зі стратегією розвитку і впровадити її.
- **Виклики цілей.** Невміння стратегічно планувати, бачити різницю між проміжними й кінцевими результатами, оцінювати досягнете за добре вимірюваними індикаторами призводять до хаосу в діяльності організації.
- **Емоційне вигорання.**
- **Проблеми фінансування.**

ВИКЛИКИ ПЕРСОНАЛУ:

- **Проблема лідерства.** Активні й дієві представники ОГС вибувають із діяльності організації чи громадського сектору через різні причини — «відтік мізків» до столиці чи до інших регіонів, перехід до бізнес-сектору чи «похід у владу». Внаслідок цього сталий розвиток переривається чи взагалі припиняється через відсутність «спадкоємців».
- **Виклики конкуренції.** Невміння організувати внутрішні процеси в ОГС, забезпечити «відчуття дружнього плеча» у персоналу, а також внутрішні протистояння призводять до «втечі й вимивання» активістів з організації.
- **Проблеми волонтерів.** У регіоні дуже низька культура волонтерства, тобто, поза ОГС люди зазвичай не мають мотивів займатися неоплачуваною громадською діяльністю навіть в інтересах власних громад чи вужчих об'єднань (вуличні комітети, ОСББ тощо).
- **Проблема експертного середовища.** У більшості ОГС спостерігається дефіцит експертів, тобто осіб, які добре знають конкретні проблеми та шляхи їх вирішення. Натомість існує значний прошарок «фахівців-диваків», які радять і пропонують, проте не мають належної підготовки. Ця проблема поглиблюється й через те, що внаслідок різниці доходів у приватному та громадському секторах для ОГС зазвичай є проблемою залучити фахівців з якогось питання за власний кошт.

КОМУНІКАЦІЙНІ ВИКЛИКИ:

- **Комунікація органів влади із ОГС.** Вона слабка, недостатня чи зовсім відсутня.
- **Внутрішня взаємодія/конкуренція в громадському секторі.**
- **Труднощі зовнішньої комунікації.** Проблеми ОГС — у налагодженні ефективного спілкування з цільовими аудиторіями та небажанні пересічних мешканців цікавитися проблемами громадського сектору.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА САМОВРЯДУВАННЯ

За оцінками більшості учасників ФГ та ГІ, представники регіональної та місцевої влади у Чернівецькій області радше налаштовані на співпрацю з ОГС й пошук взаємовигідних форматів відносин, аніж навпаки. Хоча наводили й приклади зворотного — погані комунікації, взаємного нерозуміння й неготовності шукати прийнятні форми співпраці, виходу за рамки ділової співпраці, який проявився у спробі однієї сторони використати іншу для досягнення одностороннього виграшу тощо.

Кейси співпраці ОГС та ОМС

Кейс «бюджетів участі». На Буковині успішні спроби впровадження «бюджету участі» здійснено лише у Чернівцях, а також Недобов'ївській та Вижницькій громадах. У Глибоцькій та Новоселицькій ТГ зроблено перші кроки до запуску цього інструменту. У Чернівцях на популярність механізму залучення громадськості до управління місцевими справами вказують стрімка динаміка кількості охочих взяти участь (від 58 до 104 проєктів щороку, із падінням до 61 в 2020 році), а також гостра боротьба за підтримку городян — якщо в 2016 році для перемоги вистачало кількох десятків голосів, то через кілька років шість-сім сотень голосів уже не гарантували успіху. Практика «бюджету участі» зазнавала й критики — лунали звинувачення про «накручування голосів», зловживання інсайдерськими даними, вплив на членів експертної групи тощо. Зрештою, влітку 2020 року було змінено положення про «Бюджет ініціатив чернівчан» — членам експертної групи і виконкому, посадовцям та депутатам заборонили бути авторами проєктів.

Кейси «Народної допомоги». Організація взяла на себе виконання низки функцій органів місцевого самоврядування. Так, із середини 2000-х років при «Народній допомозі» з

відома та підтримки міської влади діяв Центр обліку бездомних громадян, адресами організації безхатьки могли скористатися для реєстрації місця проживання, щоб отримати чи переоформити втрачені документи. Сьогодні ця послуга доступна не лише для безхатків, але й будь-яким чернівчанам без реєстрації (на початок 2021 року обліковувалося близько 1,5 тис. осіб). Організація — єдина в місті надає послуги нічлігу для безхатків, а також утримує соціальний готель. Фактично «Народна допомога», зберігаючи інституційну, організаційну та фінансову автономність, була вмонтована у систему соціального захисту. Організація отримувала часткове фінансування з міського бюджету шляхом участі в реалізації профільної міської комплексної програми «Захист». Користувалася й підтримкою міжнародних донорів.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМ БІЗНЕСОМ

Поширеною є думка про т.зв. «замкнене коло»: ОГС Чернівецької області не мають для бізнесу цікавих пропозицій, які б можна було комерціалізувати. Натомість у бізнесу відсутній попит на громадські послуги, надання яких могло б бути стабільним джерелом доходів для ОГС. У зв'язку з цим також вказували на складність трудової міграції (залучення) представників бізнесу в громадську сферу (за винятком короточасного волонтерства). Головна перепона — різниця фінансового забезпечення, яка водночас сприяє (або й виштовхує) успішних та перспективних представників громадянського суспільства до зайнятості в комерційній сфері. Учасники дослідження вказували на необхідність створення механізмів, які б стимулювали бізнес до співпраці з організаціями громадянського суспільства.

Кейси співпраці ОГС та бізнесу

Бізнес та благодійність. Представники бізнес-середовища охоче долучаються до підтримки проєктів та організацій, які займаються класичною благодійною діяльністю. Одним із найяскравіших і найновіших прикладів є БФ «Місто добра» (створений у листопаді 2020 р.), очолюваний добре знаною в області та Україні активісткою Мартою Левченко. Завдяки підтримці бізнесу вона із односторонніми побудувала й облаштувала в Чернівцях центр підтримки жінок і дітей, які постраждали від домашнього насильства, матерів-сиріт, випускниць інтернатів. Поряд із наданням житла і прихистку, діяльність «Міста добра» націлена

на розробку для кожної жінки індивідуального підходу до особистісного зростання, планів щодо майбутньої освіти, здобуття професії.

Кейс «Справи Кольпінга». Заснована у 2001 році як недержавна громадська організація християнсько-соціального напрямку, «Справа Кольпінга в Україні» на початках діяльності мала серйозну фінансову підтримку від католиків з Німеччини. Щоб мати автономне й постійне джерело доходів для провадження статутної діяльності, було організовано роботу медико-діагностичного центру, який діє у формі підприємства об'єднання громадян. Завдяки іноземній підтримці організація купила будинок, провела реновацію й перетворила його на простір, де ОГС можуть орендувати приміщення за нижчими від ринкових цінами. Учасники чернівецького товариства «Родини Кольпінга» забезпечують роботу власного ресурсного центру, на базі якого проводять заходи освітнього (наприклад, «Університет третього віку» — для тих, кому понад 50 років), правозахисного, соціально-психологічного, реабілітаційного (з 2016 р. для ветеранів АТО/ООС) та інших напрямків.

ПОТРЕБИ ОГС У РЕГІОНІ

Потреба в доступних ресурсних центрах (просторах), де ОГС можуть тимчасово використовувати або орендувати приміщення. Ця потреба може виникнути внаслідок впровадження вимог закону «Про оренду державного та комунального майна», коли місцева влада з власної ініціативи чи під примусом підвищуватиме орендну плату до ринкових показників, і таким чином «викидатиме на вулицю» діючі ОГС.

Потреба в перегляді нормативних вимог, щоб уможливити практику участі ОГС в проєктах Державного фонду регіонального розвитку. ОГС апелюють до того, що державні органи України «бояться» їх допускати до реалізації проєктів ДФРР, хоча низка ГО з досвідом участі в транскордонній співпраці спроможна впроваджувати їх не гірше за органи влади й самоврядування.

ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ ПРО СЕКТОР ОГС У ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Згідно з даними Головного управління статистики, в Чернігівській області зареєстровано 1893 громадські організації, 24 громадські спілки, 770 профспілок (об'єднань профспілок), 316 благодійних організацій, 19 творчих спілок. Водночас в області невелика частина реально діючих громадських організацій

Потреба спрощення механізму участі ОГС в грантових конкурсах і програмах, які реалізуються за кошти місцевих бюджетів. Деякі ОГС відмовляються подавати заявки на адміністровані структурними підрозділами ОДА конкурси через такі причини: необхідно відкривати й обслуговувати окремі казначейські рахунки, неможливість здійснення авансових платежів — оплата витрат ОГС проводиться за фактом здійснення діяльності (проведення заходів). Як вирішення проблеми, ОГС пропонують створити між розпорядниками коштів (управління й департаменти) та ОГС посередницьку структуру (за аналогом УКФ), яка б «напряму» фінансувала проєкти ОГС і перебирала на себе бюрократичні перепони.

Потреба в супроводі організаційного розвитку ОГС. Про неї зазначали учасники ФГ і наголошували на тому, що самостійний пошук молодю організацією пріоритетів та свого шляху вимагає надто багато часу й зусиль. Розвиток без чіткого плану часто призводить до поступового згасання активних ОГС, які на початках демонструють добрий потенціал.

Потреба у формуванні ефективних команд. По-перше, є потреба в розвитку вміння згуртувати в організації та навколо її цілей кістяк активістів, залучати їх до діяльності так, щоб це не заважало їхнім інтересам та заробіткам, утримати їх від остаточної міграції в інші сфери. По-друге, є потреба у розвитку спроможності ОГС формувати короткочасні команди під конкретні проєкти.

Потреба в мережуванні, створенні та діяльності коаліцій. Для молодих ОГС найпростішими способами отримати добрі навички реалізації проєктів та сформувати успішну грантову історію виступають: приєднання як партнера до виконання проєктних заходів досвідченіших ОГС, залучення до мереж (партнерств), де вже є стійкі організації, які готові ділитися ефективними алгоритмами. Є і потреба в «ОГС-парасольках», від імені яких ініціативні групи зможуть брати участь у мікрогрантових програмах.

Більшість зареєстрована у самому Чернігові (близько 60%) та у великих містах області — Ніжині (8%) та Прилуках (5%). Громадський сектор області представлений широким спектром напрямків діяльності громадських організацій.

Антикорупційна діяльність в області здійснюється кількома громадськими організаціями та окремими активістами/ками (ГО «Агенція міських ініціатив», ГО «Доброчин», активістом Олександром Гашпаром). Оприлюднення ними розслідувань про факти корупції та недобросовісного врядування з боку місцевої влади не мають серйозних наслідків для фігурантів/ок розслідувань, але стають основою матеріалів у ЗМІ та бурхливих дискусій в соцмережах. Тобто, у суспільстві подібна антикорупційна діяльність знаходить відгук.

Правами людини займаються «Март», «Чернігівський громадський комітет захисту прав людини». В області не фіксують систематичних проявів дискримінації та порушення прав людини за ознаками національності, віри чи сексуальної орієнтації. Водночас, немає жодної публічно діючої громадської організації ЛГБТ. Місцеві представники/ці ЛГБТ-спільноти не почувають себе в безпеці та не проводять публічної громадської активності. Правозахисна організація «Март» надає ЛГБТ-активістам/кам з інших регіонів можливість тимчасового проживання в Чернігові, якщо є загроза переслідувань.

У Чернігівській області відсутні незалежні організації, які здійснюють моніторинг виборчого та політичного процесу на постійній основі. Виняток становлять лише представництво «Опори» та КВУ, які активізують свою діяльність у виборчий період. Впродовж 2012-2019 років у Чернігові працювали ініціативи із системного громадського моніторингу виборчого процесу, діяльності місцевих органів влади, народних депутатів та ОДА, що були пов'язані з роботою сайту «Події і коментарі» та представництвом громадського руху «Чесно» в Чернігівській області. У 2019-21 роках вибіркового моніторингу діяльності депутатів місцевих рад здійснює громадська організація «Агенція міських ініціатив» у межах громадської кампанії «Атестація депутатів місцевих рад».

Низка ГО («Логос», «Шанс», «Голос батьків»), які об'єднують людей з інвалідністю в Чернігові, отримує з міського бюджету на позаконкурсній основі фінансування на свою діяльність — для оплати приміщень, комунальних послуг, на окремі заходи. У той же час, спроби незалежних громадських організацій та дея-

ких депутатів міськради впровадити програму розподілу бюджетних коштів на конкурсній основі для ГО закінчилися формальним ухваленням такої програми та мізерним фінансуванням.

Безхатками у Чернігові займається окрема створена владою громадська організація «Чернігівський центр для соціальної адаптації бездомних та безпритульних». Щороку на її роботу з міського бюджету виділяється кілька мільйонів гривень.

На Чернігівщині відсутня тенденція до дискримінації представників ромської національності, а місцева влада сприяє інтеграції ромів у суспільні процеси. Офіційно працює низка ГО представників цієї національності: «Черген», «Романо дром», «Романи дума», «Нове рома», «Бахтало дром» та «Асоціація ромів «Зор».

Гуманітарну допомогу ВПО надають ГО «Кримська громада», ГО «Аратта», представництво Червоного хреста, Центр соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді, окремі волонтери та активісти.

У 2019 році 14 громадських організацій області утворили громадське об'єднання «Спілка ініціатив Чернігівщини». До нього увійшли різні за напрямками роботи ГО та молодіжні ради. Метою своєї діяльності визначили захист спільних інтересів, об'єднання і посилення громадського сектору Чернігівщини та зміцнення (донесення) позиції при впровадженні суспільних змін. За час своєї роботи об'єднанню не лише вдалося провести низку зборів щодо обміну досвідом, але й реалізувати кілька ініціатив, зокрема, стати регіональними партнерами Форуму розвитку громадянського суспільства «Імунітет до ілюзій».

СПРОМОЖНІСТЬ ОГС У РЕГІОНІ

Спроможність ОГС Чернігівської області знаходиться на низькому рівні. Найбільше це помітно в організаційному розвитку ГО, які існують у невеликих територіальних громадах. Опитані шляхом анкетування учасники дослідження визначили найбільш важливі для посилення організаційної спроможності теми: посилення стратегічних комунікацій та зв'язки з громадськістю, робота з громадою та цільовими аудиторіями (залучення волонтерів, civic engagement and constituency) та надання послуг. Менш важливими для посилення своєї спроможності опитані представники ОГС вважають теми адвокати, внутрішніх політик і процедур та практики доброго врядування.

Більшість чернігівських ГО здійснюють

свою діяльність або за грантові кошти, або за кошти місцевої влади чи бізнес-структур. Водночас, лише одиниці ГО у невеликих територіальних громадах мають досвід отримання грантів та співпраці з міжнародними фондами і програмами. Невеликий відсоток організацій залучає кошти та матеріальну підтримку через збір ресурсів у звичайних громадян — так в основному працюють волонтерські та благодійні ГО. У той же час публічні фінансові звіти оприлюднюють одиниці громадських організацій, що свідчить про низький організаційний рівень ГО та відсутність розуміння доброчесності в діяльності громадських організацій.

Низькі компетенції ОГС в проєктному менеджменті, роботі з грантовими і державними коштами підтверджуються й об'єктивними показниками. Наприклад, у 2019-2020 роках на Чернігівщині була реалізована обласна Програма залучення ОГС до надання соціальних послуг за рахунок бюджетних коштів. На програму була передбачена сума 800 тисяч грн. Закупівля послуг на виконання заходів Програми повинна здійснюватися ОГС із використанням системи публічних закупівель Prozorro. Проте, фактично було використано меншу суму — через відсутність пропозицій від ОГС. Частина конкурсів взагалі не відбулися, частина оголошувалася кілька разів, і після цього були укладені прямі угоди з окремими ОГС. Під час проведення фокус-груп представники соціально орієнтованих організацій відзначали, що частина ОГС відмовляється від участі в подібних закупівлях, оскільки «не хоче зв'язуватися з державними грошима».

Програмою DOBRE, яка працює в 10 територіальних громадах області, у 2020 році було проведено оцінку організаційної спроможності за методикою ARC у 17 громадських організаціях в Ніжинській, Менській, Сосницькій, Корюківській, Новгород-Сіверській, Любецькій, Лосинівській, Сновській, Коропській та Тупичівській територіальних громадах. Усі громадські організації, що проходили оцінку, отримали низькі бали щодо всіх блоків оцінки: система управління організацією, управління людським капіталом, зовнішні відносини, управління проєктами, робота з ресурсами.

Механізми місцевої демократії (інструменти участі) в обласному центрі сильно нівельовані авторитарним підходом керівництва міста в особі міського голови Владислава Атрошенка до управління містом. Наприклад, за 2019-2020 роки в Чернігові кількість поданих електронних петицій зменшилась

на 60% — це один з найгірших показників в Україні. Кількість поданих проєктів на бюджет участі — мінус 22%.

Більшість лідерів/ок громадських організацій не бачить нічого поганого в тому, щоб брати участь у місцевих виборах в якості кандидатів/ок. У той же час, дехто з активістів/ок ГО напівофіційно працювали у виборчих штабах під час національних виборчих кампаній (президентської чи парламентської). Але офіційно вони від імені своїх ГО не висловлювались на підтримку тих чи інших політичних сил.

ОСНОВНІ УСПІХИ ОГС У РЕГІОНІ ЗА ОСТАННІ 10 РОКІВ

Опитані шляхом анкетування учасники дослідження до основних успіхів громадського сектору віднесли: спроможність об'єднуватись, розвивати мережі та впливати на впровадження місцевої політики (бути причетними до змін в громадах); загальну активізацію громадського сектору після 2014; розвиток молодіжного руху; екологічні ініціативи. Серед інших відповідей були також варіанти про розвиток локального туризму, надання сервісних послуг, участь у боротьбі з COVID-19, експертна діяльність та залучення до благоустрою. Частині опитаних (13%) важко було відповісти на питання про головні досягнення громадського сектору в регіоні.

Процесу активізації громадської сфери в області впродовж 2021 року сприяє діяльність програми DOBRE у Чернігівській області, яка має, зокрема, напрям роботи щодо активізації громадського життя у 10 громадах.

У Чернігові Бюджет участі використовують соціально орієнтовані громадські організації для забезпечення фінансування своїх потреб. Наприклад, торік був підтриманий проєкт ГО «Голос батьків» щодо послуг денного догляду для дітей з інвалідністю віком від 4 до 18 років, які не відвідують навчальні заклади, та молоді віком до 35 років. Сума фінансування склала 1,5 млн грн.

Варто також відзначити позитивний вплив на розвиток громадського руху від появи бюджету участі в територіальних громадах — спочатку в обласному центрі, а потім (з 2016 року) бюджети участі почали з'являтися в окремих невеликих громадах, наприклад, в Корюківці, Сосниці, Мені, Ніжині. Це сприяло активізації громадян, громадських організацій та ініціатив.

Також в останні 3–4 роки у громадах почали з'являтися молодіжні ради та молодіжні центри. Найбільш яскравим прикладом є

створення молодіжної ради та молодіжного центру у Корюківській громаді. На основі діяльності місцевої молодіжної громадської організації «Альтернатива» постала молодіжна рада та був створений (як комунальний заклад) молодіжний центр «Куб».

Аналогічний процес відбувся у Ніжині — там на базі молодіжної громадської організації «Ліга ініціативної молоді» створили комунальний молодіжний центр.

На виконання Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні Чернігівською ОДА була розроблена і затверджена обласна Програма сприяння розвитку інститутів громадянського суспільства на 2016-2020 роки «Чернігівська громада» із передбаченим фінансуванням 2,5 млн. грн.

Одним з найбільш дієвих інструментів щодо виконання місцевої стратегії можна вважати проведення конкурсів для ГО в рамках обласної Програми «Чернігівська громада», Програми «Молодь Чернігівщини» та Програми з національно-патріотичного виховання.

Також на виконання Указу Президента «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» у 2016 році була створена Координаційна рада з питань сприяння розвитку громадянського суспільства при Чернігівській обласній державній адміністрації, але активної роботи вона не здійснювала. На початку 2021 року було затверджено Програму сприяння розвитку громадянського суспільства «Чернігівська громада» на 2021-2023 роки, яка передбачає фінансування в сумі 4,6 млн грн.

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ У РОЗВИТКУ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОГС

Серед викликів та потреб опитані шляхом анкетування представники ОГС найчастіше називали: необхідність стабільного фінансового забезпечення діяльності, брак професійних кадрів для забезпечення роботи організацій (включаючи волонтерів), низьку громадську активність населення та відсутність діалогу з представниками органів влади. Також називалися виклики, пов'язані із COVID-19, потреби в приміщеннях для проведення діяльності, відсутність компетенції з написання проєктів, а також заполітизованість окремих ГО.

Учасники фокус-груп та інтерв'ю також зазначали такі виклики і потреби:

- **Відтік молодих і активних людей з гро-**

мад до Києва, а також в інші більш економічно привабливі регіони України та за кордон.

- Під час фокус-груп багато учасників говорили про **відсутність лідерів у громадах**, які би брали на себе ініціативи. Також наголошувалося, що дедалі важче стає залучати волонтерів до роботи ГО.
- **Відсутність системної методологічної та інформаційної підтримки діяльності ОГС.** Респонденти в різний спосіб зауважували про необхідність створення постійно діючого інформаційно-освітнього ресурсного центру для ГО, який би міг надавати підтримку в роботі — від створення та реєстрації до менеджменту проєктів та податкової звітності.
- Також зазначалося про **необхідність створення єдиного громадського інформаційного ресурсу (платформи):** громадські організації могли б розміщувати інформацію про свою діяльність, запустити біржу волонтерства, де громадяни могли б робити внески, обираючи достойні проєкти.
- **Територіальна віддаленість багатьох населених пунктів** (старостинських округів) від центральної садиби — центру громади, крупнішого населеного пункту, в якому розташовані якісь об'єкти соціальної активності — бібліотеки, клуби, молодіжні центри тощо.
- **Відсутність системного підходу до вирішення проблем.** Часто ОГС займаються вирішенням локальних проблем, не працюючи над системним вирішенням питання. Як приклад, учасники фокус-груп наводили діяльність зооактивістів, які з року в рік можуть доглядати за безпритульними тваринами на кількох вулицях, не намагаючись вирішити питання через, наприклад, створення притулку або ухвалення відповідної місцевої програми.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА САМОВРЯДУВАННЯ

Місцеві органи влади, місцевий бізнес швидше підтримують соціальні, екологічні, молодіжні та розважальні проєкти. Натомість організаціям, які займаються, наприклад, аналітичною чи моніторинговою діяльністю важче залучати місцевий ресурс, тож вони

орієнтуються в основному на підтримку міжнародних донорів та програм. Також є різниця між залученням різних стейкхолдерів у великих містах — Чернігові, Ніжині, Прилуках та у невеликих громадах, де набагато менше можливостей та ресурсів. Але в будь-якому випадку, для побудови вдалих міжсекторальних зв'язків необхідною умовою є хороша репутація як самої громадської організації, так і її представників.

Успішний приклад залучення різних місцевих стейкхолдерів до співпраці в рамках громадянських ініціатив подає ГО «Еко Місто». Наприкінці 2020 року разом із Національним університетом «Чернігівська політехніка» вони підписали угоду про співпрацю і розвиток екологічних ініціатив. Екоактивісти спільно з університетом заснували лабораторію ресайклінгу в майстерні на території кампуса університету. У планах — робота екомайстерні, організація демонстраційних і навчальних заходів для молоді та студентів. У межах проєкту залучена і місцева чернігівська влада.

Ініціатива громадської організації з Чернігова «Крок до тварин» щодо відкриття тимчасового притулку для тварин за підтримки місцевої влади перетворилася на повноцінне комунальне підприємство. Декілька років це була просто громадська зоозахисна ініціатива. У 2018 році завершилося будівництво притулку для тварин у Чернігові. Була проведена відкрита закупівля на визначення організації, що забезпечуватиме роботу притулку. Переможцем тендера стала громадська організація «Крок до тварин», яка й відповідає за роботу закладу. Півроку послуги надавала громадська організація, а потім було створено комунальне підприємство, яке тепер діє у співпраці з громадською організацією, яка його створювала.

Позитивним прикладом співпраці влади та громадського сектору можна вважати спільну розробку «Програми розвитку велосипедного руху і облаштування велосипедної інфраструктури у м. Чернігові на 2017-2020 роки». Вона розроблялася спільно науковцями, студентами, депутатами, громадськими організаціями та управлінням житлово-комунального господарства Чернігівської міської ради. Одним зі співавторів програми став Геннадій Добровінський — голова ГО «Простір злагоди». За чотири роки виконання програми було облаштовано 40 кілометрів велосипедних доріжок.

ВЗАЄМОДІЯ ОГС ІЗ МІСЦЕВИМ БІЗНЕСОМ

«Читай — допомагай» — такий благодійний

марафон у Facebook запустили дві чернігівки Наталія Черевко та Анна Гальперіна у співпраці з ГО «Евум». Мета марафону — зібрати гроші на діагностичне обладнання, яке виявлятиме лейкоз на ранніх стадіях для онко-гематологічного відділення дитячої обласної лікарні. Крім того, в рамках цього проєкту організатори звернулися до кількох дитячих видавництв із проханням при можливості надати по декілька книжок для онкогематологічного блоку Чернігівської обласної дитячої лікарні. Ідею підтримали видавництва «Наша Ідея», «Ранок», «Арій», «Талант» та видавничий дім «Школа», які надали свої книжки лікарням.

Проєкт «Зелена сцена» — хороший приклад роботи соціально відповідального бізнесу, який продукує громадські ініціативи. Чернігівська Медіа Група (СМГ) — регіональна компанія, яка об'єднує друковані та електронні ЗМІ, стала засновницею «ЧЕ Студії», що має на меті продукувати в Чернігові нові культурні змісти, творити нові культурні проєкти, традиції та спільноту соціально активних і відповідальних громадян. Найяскравіший їхній проєкт «Зелена сцена» — протягом літніх місяців щоп'ятниці в самому центрі Чернігова проводились івенти для мешканців та гостей міста з молодими українськими талантами: акторами, музикантами, художниками, фотографами, поетами, майстрами хендмейду.

Також у Чернігові добре розвинута практика надання рекламними агенціями безкоштовної соціальної реклами (на радіо, сітлайтах) для проєктів ГО.

Специфіка роботи громадських організацій та ініціатив у невеликих територіальних громадах області зумовлена особистими знайомствами із місцевим бізнесом та представниками органів влади. Це переважно місцеві фермери, підприємства лісового господарства і торгівлі. Здебільшого, допомога надається не в грошовій формі, а в матеріальній — обладнанням, технікою, будівельними матеріалами, продуктами харчування, наданням приміщення тощо.

Також активісти з громад області вказували на той факт, що іноді за підтримку місцевих підприємців чи представників органів влади від них натомість чекали підтримки під час виборчих кампаній.

ПОТРЕБИ ОГС У РЕГІОНІ

Протягом серпня-вересня 2021 року партнери ІСАР Єднання в Чернігівській області — ГО «Агенція міських ініціатив» та ГО «Спілка ініціатив Чернігівщини» — провели анкетування представників громадського сектору

щодо стану та потреб громадських організацій в області. В анкетуванні взяло участь 75 представників ОГС, із них 93% — представники громадських організацій, 4% — громадських спілок, 3% — благодійних фондів.

Серед опитаних 20% займаються роботою з молоддю, 17% — інформаційною та освітньою діяльністю, 11% — екологічним напрямом, 8% — розвитком громадянського суспільства та залученням громадян, а підтримкою жіночих ініціатив та гендерними питаннями, розвитком місцевого туризму, наданням соціальних послуг — по 7% опитуваних. Також у дослідженні взяли участь представники ГО, які займаються організацією заходів (акцій), правозахисною діяльністю та правами людини, антикорупційним напрямом, підтримкою органів місцевого самоврядування, урбаністикою, міжнародною політикою та залученням інвестицій.

Основні виклики, з якими стикаються представники ОГС:

- відсутність фінансування — 37%;
- кадрове забезпечення (включно з волонтерством) — 32%;
- низька активність населення (у тому числі молоді) — 29%;
- відсутність діалогу з органами влади — 21%.

Серед інших також називали виклики, пов'язані із COVID-19 — 7%, відсутність приміщення для здійснення діяльності — 5%, відсутність компетенції з написання проєктів — 3%, серед поодиноких варіантів — заполітизованість ГО, порушення прав людини.

Основні виклики, з якими стикаються більшість ОГС у регіоні (на думку опитаних представників ГО):

- відсутність фінансування — 36% (прикметно, що в основному писали не загальном ресурсів, а саме фінансування);
- низька активність населення (в тому числі молоді) — 31%;
- кадрове забезпечення діяльності ГО (включаючи волонтерство) — 29%;
- відсутність діалогу із органами влади - 20%;
- низький організаційний розвиток — 16%.

Серед інших зазначали також виклики пов'язані з інертністю діяльності самих ГО — 5%, наслідки COVID-19 — 5%, вигорання — 3%, заполітизованість суспільства та відсутність приміщення — по 1%.

Основні успіхи громадянського суспільства у регіоні, на думку представників ОГС:

- об'єднання і мережування — 32%;
- вплив громадського сектору на впровадження місцевої політики (причетність до змін в громадах) — 20%;
- активізація громадського сектору (після 2014 року) — 17%;
- розвиток молодіжного руху — 9%;
- екологічні ініціативи — 8%;
- важко відповісти — 13%.

Серед інших відповідей: розвиток локального туризму, надання сервісних послуг, участь в боротьбі з COVID-19, експертна діяль-

ність та залучення до благоустрою.

